ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 3

Одеса
2016

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Логвиновський Є.І. – кандидат економічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор
Гулей А.І. – доктор економічних наук
Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор
Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент
Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор
Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент
Миронова Л.Г. – доктор економічних наук
Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор
Скірко Ю.І. – доктор економічних наук, професор
Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор
Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор
Римантас Сташис – PhD, професор економіки
Юліана Драгалін – PhD, професор економіки
Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання - www.bses.in.ua

Науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»
включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки
на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 5 від 30.05.2016 року).

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21934-11834Р від 23.03.2016 року)

ISSN 2307-3135

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2016

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Голубка М.М.
ЕКОНОМІЧНА ТА ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ ДЛЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ **5**

Йолтуховська О.Ю.
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КАПІТАЛ»: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ **8**

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Заяць О.І.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ КРАЇНАМИ **13**

Kharyna U.Y.
CHINA'S INVESTMENT ACTIVITIES **17**

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Авдєєва О.М.
ЗАПИТИ РИНКУ ПРАЦІ НА ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ НОВИХ СФЕР ЕКОНОМІКИ **23**

Ащаулов В.В.
НАПРЯМИ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ **27**

Васюник Т.І.
МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ **34**

Плотнікова М.Ф., Булуй О.Г.
КООПЕРАТИВІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ЯК МЕХАНІЗМ ЇХ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ **39**

Степочкин А.И.
УСТОЙЧИВОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: СУЩНОСТЬ И МЕТОДИКА ОЦЕНКИ **43**

Терлецька В.О.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИЧОРНОМОР'Ї **47**

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Вислободська Г.П.
РЕЗЕРВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ВИРОБНИЧИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОСЛУГАХ **53**

Климчук А.О.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ **56**

Koval V.V., Kolesnikova E.S.
CONTEMPORARY FOUNDATIONS OF ECONOMIC ANALYSIS OF MARKETING OPERATIONS **60**

Королович О.О.
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДУ ДО СУТНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА **63**

Сафонов Ю.М., Патинська М.М.
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ **68**

Стефанюк У.Ф.
УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ **74**

Стрий Л.А.
МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ: ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕТИ ИНТЕРНЕТ **81**

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Льовочкін М.О.
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ **86**

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алескерова Ю.В.
ФІСКАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ
ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ **91**

Приказюк Н.В., Тлуста Г.Ю., Ковбаса Т.С.
ІНВЕСТУВАННЯ АКТИВІВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ:
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... **95**

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Єршова Н.Ю.
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЇ
ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ..... **100**

Засадний Б.А.
THE ADAPTATION OF UKRAINIAN ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM TO THE IFRS..... **106**

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Григорець Г.О., Писаренко А.Д., Лободзинська Т.П.
ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІТ-ГАЛУЗІ НА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ **111**

РОЗДІЛ 9. РЕЦЕНЗУВАННЯ

Крикавський Є.В.
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ БОРИСОВОЇ Т.М.
«МАРКЕТИНГ НЕКОМЕРЦІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ: ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ»..... **116**

РОЗДІЛ 10. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Шмиголь Н.М., Павлюк Т.С.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ..... **118**

Головко О.П.
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД..... **122**

Зеленяк В.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... **128**

Дмитриченко М.І.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ
ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК..... **134**

Рекова Н.Ю.
АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ..... **138**

Капущак В.В.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ..... **145**

Кулько-Лабинцева І.В.
ЗМІСТ, СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ДОСТУПНОСТІ
В СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ..... **149**

Юрченко Н.І.
СПЕЦИФІКА МАРКЕТИНГУ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ..... **155**

Терещенко Л.В.
МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ,
ЩО СПРИЯЄ ПОДОЛАННЮ ОПОРУ ПЕРСОНАЛУ ЗМІНАМ..... **160**

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ЕКОНОМІЧНА ТА ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО ТА ЇЇ РОЛЬ ДЛЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТА КООПЕРАТИВНОЇ ОСВІТИ

ECONOMIC, EDUCATIONAL AND ENLIGHTENING ACTIVITIES OF STEPAN SMAL-STOTSKYI AND ITS ROLE FOR WESTERN UKRAINE IN LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURY AND THE FINANCIAL, ECONOMIC AND COOPERATIVE EDUCATION

УДК 37:33:93/94

Голубка М.М.
викладач вищої категорії
Львівський кооперативний коледж економіки і права

У статті розглянуто багатовекторність діяльності одного з найвідоміших діячів Західної України Степана Йосиповича Смаль-Стоцького. Наголошено на його вагомому внеску в розвиток як освіти загалом, так і шкільництва зокрема, а також на внеску в публіцистичну, видавничу сфери та у економічний розвиток українського села.
Ключові слова: *С. Смаль-Стоцький, «Буковинська Русь», Український вільний університет, «Літературно-науковий вісник», «Курс вищої освіти для селян», «райфайзенки», «Селянська каса».*

В статье рассмотрена многовекторность деятельности одного из самых известных деятелей Западной Украины Степана Иосифовича Смаль-Стоцкого. Отмечен его весомый вклад в развитие как образования в целом, так и школьного образования в частности, а также в публицистическую, издательскую сферы и в экономическое развитие украинского села.
Ключевые слова: *С. Смаль-Стоцкий, «Буковинская Русь», Украинский свободный университет, «Литературно-научный вестник», «Курс высшего образования для крестьян», «райфайзенки» «Крестьянская касса».*

The scientific paper reviews the multi-activity of Stepan Osipovich Smal-Stotskyi, who was one of the most famous figures in Western Ukraine. The article emphasizes the important contribution of this figure in the development of education in general and schooling; and the contribution to journalistic and publishing; development and economic growth of the Ukrainian village.
Key words: *S. Smal-Stotskyi, «Bukovyns'ka Rus'», Ukrainian Free University, «Literary and Scientific vistnyk», «The course of higher education for peasants», «rayfaizenky», «Rural Service».*

Постановка проблеми. Проаналізовано діяльність Степана Йосиповича Смаль-Стоцького, українського педагога, визначного громадсько-політичного, культурного, економічного діяча Буковини та його доробки у розвиток економічно-освітньої спадщини на західноукраїнських землях. Він засвідчив себе в колах західноукраїнської інтелігенції, будучи відомим професором, завідувачем кафедрою української мови та літератури Чернівецького університету, послом до Чернівецького та Віденського сеймів, проводирем українського національного відродження та творцем українського шкільництва на Буковині. Актуальність обраної теми дослідження підтверджує необхідність кращого вивчення діяльності С. Смаль-Стоцького та його внесок у розвиток фінансово-економічної та кооперативної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику даного дослідження, як свідчить практика, описують здебільшого або з точки зору історії, або з позиції педагогіки, дуже рідко зустрічаємо праці про Степана Йосиповича Смаль-Стоцького, що характеризують його діяльність та внесок у фінансово-економічну та кооперативну освіту.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження діяльності Степана Йосиповича Смаль-Стоцького та його вплив на розвиток фінансово-економічної та кооперативної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із видатних сподвижників західноукраїнських земель кінця XIX – початку XX ст. у розвитку освіти та просвітництва, а також економічному піднесенню українців виступає постать Степана Йосиповича Смаль-Стоцького (1859–1938 рр., виходець із с. Немилів Радехівського повіту, що у Галичині). У науковій роботі розкрито важливість діяльності Степана Йосиповича Смаль-Стоцького. З 1899 р. він уважається визнаним громадсько-політичним, культурним та економічним діячем, членом НТШ, ВУАН (1918 р.) та Слов'янського інституту (1928 р.). Важливим моментом у творчій та професійній діяльності С.Й. Смаль-Стоцького стало навчання у Чернівецькому та Віденському університетах. Саме це вплинуло на подальшу працю діяча, адже С.Й. Смаль-Стоцький став професором Чернівецького університету (1885–1918 рр.) та УВУ в Празі (з 1921 р.). Визнаний

культурний діяч став одним із керівників національно-культурного відродження Буковини. Він був затятим противником будь-яких російських навіювань. Упродовж 1892–1911 рр. С.Й. Смаль-Стоцький став послом від демократичної партії, а з 1904 р. – послом Буковинського сейму, зокрема в 1911 р. здійснював свою діяльність як посол до Віденського парламенту.

Важливим моментом у громадській діяльності С.Й. Смаль-Стоцького стала праця разом із М. Васильком. Саме вони добивалися рівноправності національних інтересів, звичаїв та традицій українців в адміністрації Буковини. Завдяки їх плідній праці було укладено першу шкільну граматику з української мови та побудовано найперше в Україні середнє шкільництво.

Разом із тим доцільно зазначити, що С.Й. Смаль-Стоцький був відомим економічним діячем та намагався модернізувати кооперативний рух в Україні. На підвищення національної свідомості українських громадян вплинула його наукова та педагогічна діяльність.

Із 1919 р. С.Й. Смаль-Стоцький був головою Бойової управи січових стрільців та послом ЗУНР у Празі.

На сторінках написаної професором С.Й Смаль-Стоцьким праці «Буковинська Русь» читаємо: «*Всі верстви населення Буковини стояли в часи прилучення нашого краю до Австрії на дуже низькому щаблі освіти і культури*» [6, с. 22]. На підтвердження цьому в подальшому значні освітні здобутки цього діяча здебільшого прослідковуємо через призму трьох освітніх площин: української мови, літератури та історії.

Дуже гарну, на нашу думку, структуризацію видів освітньої та громадської діяльності, пропонує Т.В. Шоліна [8], яка у своїй науковій статті «Педагогічні ідеї, освітня та громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького» так поділяє освітні напрями його діяльності, а саме:

1) науково-педагогічний вектор (сюди віднесено викладацьку діяльність С. Смаль-Стоцького у Чернівецькому університеті, а також в Українському вільному університеті у Празі в середовищі української еміграції; дуже велика наукова спадщина в галузі філології та шевченкознавства (ґрунтовні дослідження у цьому напрямі опубліковані І. Максимцем [3]), історія краю Буковинського та значний вклад в українське шкільництво Буковини; написання підручника «Руська граматика» тощо);

2) просвітницький вектор (активна діяльність С. Смаль-Стоцького у складі більшості українських культурно-освітніх товариств Буковинського краю, зокрема в таких як «Союз», «Руська бесіда», «Руська школа», «Руська рада», «Історичне товариство», «Міщанська читальня», «Народний дім» тощо, просвітницька робота серед військовополонених у Фрайштадті в роки війни, активна участь у громадських об'єднаннях у середовищі української еміграції у Празі);

3) громадсько-політичний вектор (будучи депутатом Буковинського сейму, Державної Ради у Відні, віце-маршалок, член Крайової Шкільної Ради, Ради культури Краєвої);

4) освітній, редакторський та публіцистичний вектор (будучи співредактором та редактором видань «Руська школа», «Буковина», «Руська рада», «Час», «Хлібороб», «Вісник Союзу руських хліборобських спілок», а також автором популярних брошур, дописувачем газет «Діло», «Зоря», «Правда», «Україна», «Руслан», «Slavia», «Свобода», «Літературно-науковий вісник (ЛНВ)», «Дзвони», «Народний голос», наукових видань НТШ, УАН тощо) [8, с. 40; 4, с. 116].

Так, на сторінках «Літературно-наукового вісника» (далі – «ЛНВ») (виходив у світ у 1898–ж1932 рр., згодом перейменовано у «Вісник» (1933–1939 рр.)) С. Смаль-Стоцький публікував низку своїх освітньо-публіцистичних праць, зокрема:

− літературознавчі (до них відносимо такі: «Котляревський і його «Енеїда» (1898 р.), перша публікація діяча; «Роковини смерті І. Франка» (1926 р.); «Грудка землі на могилу Омеляна Поповича» (1930 р.); «Великий Льох» та «Чигирин» (1927 р.); «Обов'язки української науки супроти Шевченка» (1928 р.); «Шевченкові роковини» (1930 р.);

− мовознавчі («Звідомлення академіка Кримського про правописну конференцію» (1928 р.); «Бодуен де Куртене як язикознавець і чоловік [Виклад на зборах Українського історичного філологічного товариства у Празі]» (1930 р.); «Граматика в школі» (1929 р.); «Правописна справа» (1926 р.));

− книгознавча публікація «И. Онышкевича Руска Библіотека» (1927 р.);

− спогади дитинства С. Смаль-Стоцького під назвою «Немолів» (1933 р.– Кн. II, III, IV) [4, с. 117].

Хочемо дещо розширити коло вищеозначених освітніх досягнень С. Смаль-Стоцького через огляд організованих курсів вищої освіти для сільського населення (розуміючи важливість отримання якісної освітніх знань та з ціллю подальшої розбудови української школи), а саме:

− С. Смаль-Стоцький чималих зусиль доклав до налагодження діяльності «Курсу вищої освіти для селян» у м. Чернівці. Перший такий курс почав діяти у березні 1910 р. та включав 37 слухачів, а вже в 1911 р. кількість слухачів зросла трохи більше ніж удвічі та становила 80 осіб. Слухачів забезпечували постійним житлом та харчами впродовж усього періоду навчання (загальною тривалістю півтора-два місяці, 26 годин лекцій на тиждень). Плата за прослуховування становила лише 30 крон, решту

ж витрат покривала «Селянська каса». Програма курсів економічних дисциплін не охоплювала, лише стосувалася історії, астрономії, фізичної географії, етнографії, гігієни та ін.;

– з 1911 р. упродовж трьох років поспіль вищі освітні курси організовувало «Історичне товариство» і перейменувало їх на «Курси вищої народної освіти ім. С. Смаль- Стоцького» [2, с. 206].

Відзначимо, що науково-освітні здобутки Смаль-Стоцького настільки важливі, що й донині ними можна користуватися під час написання планів програм до навчальних предметів у початкових класах сучасної школи, таких як «Українська мова», «Літературне читання», «Українознавство», «Основи християнської етики» (варіативна частина) тощо [1, с. 17].

Не можемо не наголосити і на внеску С. Смаль-Стоцького в економічне піднесення Буковинського краю, зокрема через заслуги діяльності академіка у райфайзенському та кооперативному рухах, основним завданням яких була економічна просвіта українських громадян та допомога в організації так званих «райфайзенок», кооперативів та спілок.

Так, С. Смаль-Стоцький обґрунтував створення на Буковині низки «райфайзенок» (походить від прізвища німецького економіста Ф. Райфайзена, який популяризував створення системи селянських кас), основний зміст діяльності яких полягав у створенні в кожному селі так званих кас взаємодопомоги, які складалися з грошових вкладів самих ж селян. На думку С. Смаль-Стоцького, основна перевага «райфайзенок» полягала в тому, що вони функціонували на достатньо невеликій території села чи парохії, де всі селяни-вкладники знали один одного. А це надавало багато переваг у боротьбі з можливими неплатниками [2, с. 204].

Активізація зусиль С. Смаль-Стоцького в напрямі подальшого створення «райфайзенок» принесла свої плоди: у 1898 р. було створено перші шість «райфайзенок», через шість років (станом на кінець 1904 р.) їх уже було аж у 13 раз більше – 78 штук. Відзначимо, що С. Смаль-Стоцький особисто брав участь у відкритті близько ста «райфайзенок». Цим засвідчуємо його особливо активну участь в економічному піднесенні селян, їх навчанню, так би мовити, практичній економіці. Слід відзначити, що окрім «райфайзенок», були також успішні спроби створення ще більших кредитних об'єднань. Так, за ініціативою І. Окуневського в 1896 р. у Чернівцях було створено «Руську касу для ощадности і позичок». Відразу ця каса складалася із 26 членів із 35 паями. Засновники могли брати кошти в користування під 7%. До речі, цей відсоток на позику був найнижчим на Буковині.

Про спробу об'єднання цих кас читаємо у С. Смаль-Стоцького (квітень, 1903 р.): «*То ті каси повинні тепер зробити межи собою спілку і усі зв'язатися до купи в один кріпкий союз, аби через те прибуло їм сили і аби вони руським хліборобам принесли ще більший пожиток, подали їм ще більшу поміч і поратунок*» [5].

Цього ж року на чолі із С. Смаль-Стоцьким було створено Союз хліборобських спілок на Буковині «Селянська каса» (згодом також було створено низку інших кооперативних об'єднань для селян за його участі, зокрема такі як «Карпатія» та «Праця»), яка, крім організації кооперативів по селах, займалася також поширенням діяльності «райфайзенок» на купівлю-продаж землі. У 1912 р. «Селянська каса» об'єднувала 174 українські кооперативи, із них – 159 «райфайзенок» [2, с. 204–205].

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, відзначимо, що величезними є надбання та успішними є результати діяльності С. Смаль-Стоцького, а його вчення – актуальним і до сьогодні. Оцінка бачень С. Смаль-Стоцького, його висловлювань та практичних дій, пропозицій та рішень в освітньо-просвітницькій (мовній, літературній, редакторсько-публіцистичній), громадсько-політичній, та економічній площинах свідчить про дуже широкий діапазон зацікавлень діяча та його значний внесок у розбудову майбутнього української культури, освіти, економічної освіченості та добробуту своїх громадян.

Подальшого поглибленого дослідження вимагає дослідження діяльності Степана Йосиповича Смаль-Стоцького, яка стала вагомим етапом в історії розвитку української економічної думки, наслідком піднесення та розвитку фінансово-економічної та кооперативної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буздуган Д.П. Педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького у контексті завдань сучасної початкової школи / Д.П. Буздуган, Л.В. Мафтин // Педагогіка в системі гуманітарного знання (Одеса, 13–14 березня 2015 р.). –Херсон : Гельветика, 2015. – С. 15–18.

2. Гіптерс З. Реалізація педагогічних ідей С. Смаль-Стоцького у становленні національної та економічної освіти дітей і дорослих / З. Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 2. – С. 200–210 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_2_25.

3. Максимець І. Діяльність С. Смаль-Стоцького у галузі шевченкознавства / І. Максимець // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 350–359.

4. Пелипець М.І. Особливості публіцистичного доробку С. Смаль-Стоцького в «Літературно-науковому віснику» / М.І. Пелипець // Наукові записки Інституту журналістики ; за ред. В.В. Різуна – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – Т. 56. – С. 116–119.

5. Смаль-Стоцький С.Й. В справі заснування союзу усіх руських кас райфайзенських / С.Й. Смаль-Стоцький // Руська Рада. – 1903. – Ч. 13.

6. Смаль-Стоцький С.Й. Буковинська Русь: Культурно-історичний образок / С.Й. Смаль-Стоцький // Руська Рада. –1897 – 295 с.

7. Українці в світі. Смаль-Стоцький Степан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrainians-world.org.ua/peoples/1811cd09a1b2ce1c/.

8. Шоліна Т.В. Педагогічні ідеї, освітня та громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького / Т.В. Шоліна // Наукова скарбниця освіти Донеччини : наук.-метод. журн. – 2011. – № 1. – С. 39–41.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КАПІТАЛ»: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ
ESSENCE OF THE CONCEPT OF «CAPITAL»: HISTORICAL ASPECT

УДК 330.332.2

Йолтуховська О.Ю.
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Ужгородський національний університет

У статті досліджено розвиток наукових поглядів на зміст поняття «капітал». Систематизовано трактування капіталу в різних економічних школах. У ході ретроспективного аналізу було встановлено, що розширення сфери застосування даної економічної категорії приводило до втрати функціонального навантаження її змістовного наповнення. Найяскравіше даний процес спостерігався за часів зародження та розвитку «економічного імперіалізму», коли було впроваджено такі нові економічні категорії, як «соціальний» та «людський капітал».

Ключові слова: *капітал, соціальний капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал, нова економіка.*

В статье исследовано развитие научных взглядов на содержание понятия капитал. Систематизированы трактовки капитала в различных экономических школах. В ходе ретроспективного анализа было установлено, что расширение сферы применения данной экономической категории приводило к потере функциональной нагрузки ее содержательного наполнения. Наиболее ярко данный процесс наблюдался во времена зарождения и развития «экономического империализма», когда были внедрены такие новые экономические категории, как «социальный» и «человеческий капитал».

Ключевые слова: *капитал, социальный капитал, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, новая экономика.*

The article investigates the development of scientific views on the meaning of the Capital. Interpretation of capital in different economic schools is systematized. During the retrospective analysis it was found that expansion scope of implementing the economic category resulted in the loss of the functional load of its meaningful content. Most clearly the process was observed within the period of its formation and development of «Economic Imperialism», when such new economic categories as «Social» and «Human Capital» were introduced.

Key words: *capital, social capital, human capital, intellectual capital, new economy*

Постановка проблеми. Із розвитком науки трансформуються не тільки об'єкти її досліджень, але й змінюються підходи до змістовного наповнення понятійно-категоріального апарату. Найзначніші зміни відбулися в розумінні поняття «капітал», яке взаємообумовлює більшість відносин між суб'єктами різних рівнів. Протягом багатьох років «капітал» сприймається як складна та неоднозначна категорія, історичне становлення якої відображає процес розвитку суспільства. Однак нового значення дана категорія набула лише в період становлення та розвитку ринкових відносин, коли все частіше говорять про людський та інтелектуальний капітал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із дослідженням сутності поняття «капітал», висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Агапова І.І., Базилевич В.Д., Богачева Г.Н., Балабанов І.Т., Давидова Н.М., Югас Е.Ф., Юхименко П.Л., Брігхем Є.Ф., Катан Л.І., Клименко С.М., Крамаренко Г.О., Подольська В.О., Селезньов В.В., Сисоєв С.А. та ін. Проте з розвитком економіки виникає необхідність в уточненому формулюванні понять, які б відповідали реаліям сьогодення.

Постановка завдання. Дослідити й узагальнити розвиток наукових поглядів на зміст поняття «капітал» та виділення категорії «людський капітал».

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи підходи до трактування поняття «капітал» у стародавніх країнах, варто зазначити, що з переходом до рабовласницького способу виробництва, засобом праці стає людина, адже рабство – перша і найбільш груба форма експлуатації людиною людини [1, с. 26]. Тобто в ті часи рабовласник володів капіталом, до складу якого входили й раби. Але пригноблене та ганебне ставлення до них не дає змоги на даному етапі говорити про виділення категорії «людський капітал» [2, с. 16].

Економічна думка античності набула подальшого розвитку і завершення у Стародавньому Римі, проте в ті часи не відбулося появи нових постулатів стосовно економічної категорії «капітал». Лише багато століть потому із формуванням політичної економії як науки кожна школа вважала за обов'язок провести науково обґрунтовану систематизацію категорій.

За доби Середньовіччя більшість наукових постулатів ґрунтувалися на вченнях Аристотеля,

які отримали назву «догми Аристотеля». Їх вплив спостерігається і в економічних поглядах Ф. Аквінського. Наслідуючи грецького мислителя, він також розділив багатство на два види: природне (продукти натурального господарства) та штучне (золото, срібло).

Однією з найхарактерніших особливостей тлумачення поняття «капітал», яке зародилося ще в античні часи та зберігалось у добу Середньовіччя та знайшло відображення в багатьох економічних школах, було те, що під капіталом розуміли лише певну грошову суму, яка надається в кредит та приносить процент [4, с. 27]. Безумовно, на сучасному етапі розвитку дане поняття трактується більш широко. Проте тогочасне трактування даної економічної категорії зберігалося аж до середини XVIII ст., коли у Франції зародилась школа фізіократів, яка вперше здійснила більш глибоке дослідження капіталу.

Ще однією характерною особливістю економічних поглядів доби Середньовіччя було формування їх під впливом християнської ідеології. Зокрема, той же Ф. Аквінський стверджував, що, надаючи гроші в позику, кредитори вимагають відсоток як платню за час, що надається їм позичальнику. Проте він не є володарем даного блага, а саме часу, за надання якого він вимагає винагороди [3]. Середньовічні філософи взагалі вважали, що лихвар не потрібний суспільству, оскільки не дає йому необхідних для життя речей.

Вплив християнської ідеології, а саме ідеї рівності, проявилось і в закликах до відмови від приватної власності та виконання всезагального обов'язку працювати. Відповідно до традицій християнства, праця у Ф. Аквінського отримала позитивну оцінку і визнавалась як діяльність, необхідна для життя. Проте парадоксальним є те, що, слідуючи поглядам Аристотеля, він відкидає ідею рівнозначності всіх видів праці та розглядає фізичну як рабське заняття.

У той період у Західній та Центральній Європі утворилася нова соціально-економічна система, яка отримала назву «феодалізм» [5, с. 90]. Радянські вчені трактували феодалізм як другу суспільно-економічну формацію, засновану на експлуатації людини людиною [1, с. 31]. І це дійсно є так, адже за даної системи вся земля була розподілена між феодалами, під владу яких підпадали й пені селян, змушених на них працювати. Тож отримувати прибуток від своєї діяльності був у змозі лише феодал, а селянин, у певному розумінні, виступав для нього засобом отримання цього прибутку, тобто джерелом багатства. На даному етапі еволюції економіки рано говорити про утворення такої економічної категорії, як «людський капітал», і тим паче «інтелектуальний капітал», адже феодал привласнював продукти, створені фізичною працею селянина, а ніяк не його інтелектом.

Перше найглибше дослідження категорії «капітал» було проведено фізіократами. На відміну від меркантилістів фізіократи під капіталом частіше всього розуміли авансовані в торгівлю гроші, у сфері виробництва – ототожнювали капітал із засобами виробництва. Під капіталом вони розуміли засоби сільськогосподарського виробництва, які є найбільш наближеними до природи. Фізіократи також одні з перших поділили капітал на основний та оборотний. Тобто із зародженням та розвитком їх школи відбулось розширення розуміння категорії «капітал», а саме трактування її не лише як певної кількості грошових коштів, але й як виробничих засобів.

Подальший розвиток та уточнення поняття «капітал» відбувається в роботах класиків політичної економії У. Петті, А. Сміта, Д. Ріккардо, Дж.С. Мілля. Одне з перших трактувань ідеї людського капіталу було помічено в «Політичній арифметиці» У. Петті. Саме ним уперше була висунута ідея першорядної цінності трудових навиків населення у національному багатстві країни.

А під самим капіталом представники класичної школи, зокрема А. Сміт, розуміли частину запасів продуктів, матеріалів і знарядь, від яких очікують одержувати дохід [6, с. 100]. Водночас учений уважав, що капітал не існував за умов раннього примітивного суспільства і з'явився в результаті первісного нагромадження, яке він пов'язував винятково з працелюбністю та бережливістю окремого індивіда. Аналізуючи капітал як запаси, що необхідні для продовження виробництва, А. Сміт розділив його на основний та оборотний та вказав на те, що їх співвідношення є неоднаковим у різних галузях виробництва. Крім того, він указував на значення «набутих і корисних здібностей усіх жителів або членів суспільства», тобто продовжував розвивати започатковану ідею У. Петті, прирівнюючи знання, здібності, навики індивідуума до інших видів капіталу за значимість у процесі виробництва, що в подальшому виокремиться в окремий вид капіталу, а саме «людський».

Пізніше французький дослідник Ж.Б. Сей першим визначив категорію «людський капітал». На думку економіста, «людина не народжується з тими здібностями і силами, які були б достатніми для виконання навіть найлегшої роботи. Ці здібності і сили можна розглядати як капітал, який утворився щорічним нагромадженням і послідовним збільшенням витрат на його виховання» [5, с. 242].

Д. Рікардо визначав капітал як провідний фактор розвитку продуктивних сил суспільства, частину багатства країни, яка використовується у виробництві та складається з їжі, одягу, інструментів, сировини, машин, – усього необхідного для того, щоб привести в рух працю. На відмінну від А. Сміта він трактував капітал поза історично, стверджуючи, що знаряддя праці первісної людини також є капіталом.

Своєю чергою, Дж.С. Мілль, трактував капітал як раніше нагромаджений матеріалізований продукт праці, але зазначав, що він є продуктом заощадження, тобто утримання від теперішнього споживання заради майбутньої користі [5, с. 260].

Вважаємо, що найбільший вклад у розвиток категорії «капітал» зробив К. Маркс та його послідовники. У певному розумінні, вони першими перенесли капітал і на соціальну сферу взаємовідносин, тобто надали йому соціально наповненого змісту й відобразили його кругообіг у процесі виробництва.

Джерелом зростання капіталу за К. Марксом є праця: капіталіст привласнює додану вартість, створену працівником, і спрямовує її на приріст капіталу. Незалежно від того, купецьким, лихварським або виробничим є капітал, він є засобом експлуатації працівника. Відносини з приводу власності на засоби виробництва та інститути, їх закріпляючі, формують каркас капіталістичної системи. Категорія «капітал» з економічної перетворюється на соціальну [6, с. 100].

Не залишився без уваги К. Маркса і людський капітал. У своїй роботі «Капітал» він говорить про «корисну працю», витрачену протягом року [7, с. 131].

Прагнучи виявити сутність основних економічних категорій, вивести загальноекономічні закони, «маржиналістська революція», здійснена в 70–80-ті роки XIX ст. У. Джевонсом, Л. Вальрасом, К. Менгером, сфокусувалась на наукових дослідженнях проблем ефективного розподілу обмежених ресурсів, максимізації прибутку фірмою [6, с. 100]. Австрійська школа маржиналізму отримала назву «суб'єктивно-психологічної», оскільки в основу теоретичних досліджень було покладено суб'єктивні фактори: індивідуальна оцінка корисності, зіставлення вигод і втрат, очікування тощо. Засновником даної школи був австрійський учений К. Менгер. Розроблена ним теорія граничної корисності в подальшому знайшла розвиток у працях його послідовників Ф. Візера та Е. Бем-Баверка. Зокрема, останній капіталом уважав «...все, що ми отримуємо у процесі виробництва, є результатом дії двох елементарних продуктивних сил: природи і праці...» [5, с. 465]. Вчений уважав, що всі необхідні блага виробляються за допомогою двох виробничих сил (сили людини і природні сили), а капітал є лише проміжним продуктом, що може й не застосовуватися у цьому процесі [5, с. 465]. Він звернув увагу на те, що за умов використання капіталу досягається більший результат, ніж за умов безпосереднього виробництва, проте час від затрати праці до споживання блага стає більшим. А порушуючи питання походження капіталу, Е. Бем-Баверк дійшов висновку, що він є одночасним результатом заощадження і виробництва.

Таблиця 1

Розвиток наукових поглядів на зміст поняття «капітал»

№ з/п	Період	Країни, напрям учення, представники	Економічне трактування капіталу
1	Початок XVIII ст.	Школа меркантилістів	*Капітал* ототожнюється з певною сумою грошей. *Г - Г'* – гроші, що породжують гроші, – формула капіталу.
2	Середина XVIII ст.	Франція, школа фізіократів (Ф.Кене)	*Капітал* – засоби сільськогосподарського виробництва, яке є найбільш наближеним до природи. Поділили капітал на оборотний та основний.
3	70-ті роки XVIII ст.	Англія, класична політекономія (А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Мілль)	*Капітал* – засоби, що використовуються у виробництві для отримання прибутку; провідний фактор розвитку продуктивних сил суспільства, частину багатства країни; раніше нагромаджений матеріалізований продукт праці.
4	XIX ст.	Німеччина, марксизм (К. Маркс)	*Капітал* – це соціально-економічна категорія; вартість, що збільшується із застосуванням найманої праці; це сутність, що проявляється в русі, проходить три стадії свого існування (грошову, виробничу, товарну).
5	70-ті роки XIX ст.	Австрія, суб'єктивізм (К. Менгер, Е. Бем-Баверк)	*Капітал* – похідна сутність від початкових категорій – праці та землі; похідний фактор виробництва; проміжний продукт виробництва.
6	90-ті роки XIX ст.	Англія, неокласична школа (А. Маршал)	Спостерігається два підходи до сутності капіталу на рівні макро- і мікроекономіки. На рівні макроекономіки *капіталом* є сукупність засобів виробництва, що забезпечена ресурсами праці та землі. На рівні мікроекономіки – це частина багатства власника, що може бути ним використана для отримання доходу.
7	30–40 роки XX ст.	Англія, США, кейнсіанство (Дж.М. Кейнс)	*Капітал* – це багатство, здатне приносити дохід.
8	XX–XXI ст.	Німеччина, Австрія, новітня школа (Й. Шумпетер)	*Капітал* – це «фонд купівельної сили», за рахунок якого придбаються засоби виробництва для використання з метою якісного розвитку суспільства. Функція капіталу – забезпечення технічного, технологічного, суспільного прогресу у часі.

З 90-х років XIX ст. в економічній історії провідними є погляди представників неокласичних напрямів. Неокласики виділяли два підходи до сутності капіталу. На макрорівні капіталом вони називали всю сукупність засобів виробництва, що забезпечена ресурсами праці та землі, а на мікрорівні до капіталу вони відносили частину багатства власника, яка може бути ним використана для отримання доходу.

На особливу увагу заслуговує точка зору А. Маршала, що здібності людини як засоби виробництва однаково важливі, як і будь-який інший вид капіталу [5, с. 481]. Тобто він продовжує розвивати ідеї, започатковані У. Петті та А. Смітом, відмічаючи роль людського капіталу у сукупному процесі продукування доданої вартості.

У 30-ті роки XX ст. Дж.М. Кейнс, досліджуючи проблему економічної кризи в США, розглядає сутність капіталу на макрорівні. Вчений уважає капіталом багатство, здатне приносити дохід. Проте поглибленого аналізу даної економічної категорії Кейнс не здійснював, і наведене поняття є доволі абстрактним.

Представники «новітньої школи», зокрема Й. Шумпетер, аналізують капітал як «фонд купівельної сили», за рахунок якого придбаються засоби виробництва для використання з метою якісного розвитку суспільства.

Отже, економічна категорія «капітал» завжди була у центрі уваги науковців. Систематизація її трактування різними економічними школами наведено в табл. 1.

Починаючи з кінця 80-х років XX ст. в економічному житті світу відбулася низка змін. Зокрема, майже всі сфери людського життя були досліджені повною мірою. Усвідомлення вченими того, що всі вони між собою пов'язані спільною метою – задоволення потреб людини, науковці почали розширювати своє бачення тих чи інших економічних категорій, процесів. Тобто почали вести дослідження в напрямі поєднання різних сфер людського життя. Зокрема, намагалися знайти спільні та взаємообумовлюючи фактори, наприклад між економічною та соціальною сферами життя людини, тобто розширити значення тих чи інших економічних категорій, адаптувати їх та використовувати з погляду соціології; віднайти в них ознаки інших сфер застосування.

Безперечно, цей процес не залишив осторонь й одну з головних економічних категорій – «капітал». Зокрема, значну «осоціалізацію» даної категорії зробив французький соціолог П. Бурдьє, який установив, що влада, становище людини в суспільстві визначаються обсягом і структурою накопиченого їм капіталу в різних формах – культурній, соціальній, символічній і економічній.

Вчений під культурним капіталом розумів ті переваги, які передаються елітами своїм дітям, що розширюють можливості їх соціальної мобільності. Культурний капітал – це сукупність знань, які допомагають розшифровувати специфічні знаки і символи, необхідні для соціалізації індивіда в суспільстві [8, с. 2]. Своєю чергу, соціальний капітал П. Бурдьє визначив як сукупність норм, правил, зв'язків, які формуються під час взаємодії індивідів і засновані на довірі. Людина, надаючи яку-небудь послугу безкоштовно, вважає, що відносно неї, коли це буде необхідне, інша людина поступить так само [8, с. 2].

Однак більш ґрунтовне дослідження даної категорії здійснив Дж. Коулмен. Згідно з його трактовкою, соціальний капітал – це потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, який раціонально формується в міжособистісних відносинах: обов'язках і очікуванні, інформаційних каналах і соціальних нормах [9]. Соціальний капітал міститься в таких елементах громадської організації, як соціальні сітки, соціальні норми й довіра, що створюють умови для координації та кооперації заради взаємовигоди.

Широке використання категорії «капітал» в соціології стало можливо після виходу роботи Г. Беккера «Людський капітал» (1964 р.). Учений став основоположником напряму, що одержав назву «економічний імперіалізм», тобто трактування багатоманітних явищ соціального життя засобами економічної науки, у тому числі демографічних і соціологічних. Разом зі своїм колегою Т. Шульцом він став основоположником теорії людського капіталу, яка вивчає процес якісного покращання людських ресурсів, утворюючи один із центральних розділів сучасного аналізу пропозиції праці. З упровадженням даної теорії пов'язаний переворот в економіці праці. Найбільше значення мали: виділення «капітальних», інвестиційних аспектів у поведінці агентів на ринку праці; перехід від поточних показників до показників, що охоплюють весь життєвий цикл робітника; визнання людського часу як ключового економічного ресурсу [10].

Центральне місце в теорії людського капіталу належить поняттю внутрішніх норм віддачі. Вони будуються по аналогії з нормами прибутку на капітал і дають змогу оцінювати ефективність людських інвестицій, передусім в освіту і виробничу підготовку. Норми віддачі виступають як регулятор розподілу інвестицій між різними типами і рівнями освіти, а також між системою освіти в цілому і рештою економіки. Високі норми віддачі свідчать про недоінвестування, низькі – про переінвестування. Представники «чикагської школи» (М. Блауг, С. Боулс, Й. Бен-Порэт, Р. Лэйард, Дж. Псахаропулос, Ф. Уэлч, Б. Чизвик) виділяють приватні і соціальні норми віддачі. Перші вимірюють ефективність вкладень із погляду окремих інвесторів, другі – із погляду всього суспільства [10].

Відзначимо, що ідеї, закладені в теорії людського капіталу, викликали серйозні зміни в економічній політиці держав світу, зокрема у США. Завдяки їй змінилося відношення суспільства до

інвестицій у людський капітал, які можуть здійснюватись через оплату праці, розмір якої виступає основним фактором повноцінного відтворення даного різновиду капіталу. У них навчилися бачити інвестиції, що забезпечують виробничий, причому довготривалий по своєму характеру, ефект. Це, своєю чергою, обумовлює необхідність теоретичного обґрунтування положень соціальної політики на мікро- та макрорівнях.

На початку 90-х років XX ст. світова економіка країн перейшла до свого нового рівня розвитку, який отримав назву «нова економіка». Якщо говорити про передумови такого переходу, то вважаємо, що головною з них є усвідомлення науковцями, що не грошові кошти, не устаткування є першочерговим джерелом нової вартості, а саме знання, навики, розум виступають її головним фактором, у тому числі джерелом національного багатства.

Наприкінці 90-х років XX ст. всі компанії, що були пов'язані зі створенням продукції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, передусім в Інтернет, демонстрували стрімке зростання їх капіталізації порівняно з представниками традиційних галузей. Це і стало умовою виникнення «нової економіки», яка відрізнялася від традиційної передусім стрімкими темпами приросту біржових котирувань її суб'єктів, капіталізації акцій компанії, а також почала реально відображати суб'єктів та об'єктів інформаційного суспільства [11, с. 55].

Головною особливістю сучасного розвитку економіки є становлення суспільства та економічних процесів, що ґрунтується на новому факторі виробництва – інтелектуальному потенціалі. І на сьогодні світова Промислова економіка поступається місцем Інтелектуальній. При цьому найбільшою рухомою силою стає сила ідеї. Світовий досвід свідчить, що в економіці, яка ґрунтується на ідеї, а не на фізичному капіталі, різко зростає вірогідність реалізації успішних проривів. Новий тип економіки стимулює отримання достатньо високих прибутків на базі малого капіталу та невеликої кількості працівників.

«Нова економіка» включає в себе й інформацію, що починає застосовуватися як капітал. Тож варто сказати, що із заміщенням праці знаннями, а саме переходом від чисто технічних навичок до інтелектуальних, відбувається й перехід до «нової економіки».

Перехід до нового етапу розвитку, безумовно, спричиняє трансформацію понятійно-категоріального апарату, який вимагає становлення уніфікованого трактування та уникнення неконвенційності, зокрема, таких економічних категорій, як «інтелектуальний капітал», «інтелектуальна власність», «інтелектуальний потенціал». Проте найбільш важливим та першочерговим виступає трактування саме категорії «інтелектуальний капітал», адже вона є першоосновою для всіх інших.

Висновки з проведеного дослідження. У процесі трансформації економічних систем і, як наслідок, еволюції економічної науки в цілому відбувалася й зміна її категоріального апарату. Найбільшої мімікрії зазнавала така економічна категорія, як капітал. У ході ретроспективного аналізу було встановлено, що розширення сфери застосування даної економічної категорії приводило до втрати функціонального навантаження її змістовного наповнення. Найяскравіше даний процес спостерігався за часів зародження та розвитку «економічного імперіалізму», у руслі якого було впроваджено такі нові економічні категорії, як «соціальний» та «людський капітал».

Напрямом подальших досліджень може бути з'ясування сутності категорій «людський капітал» та «інтелектуальний капітал», їх вдосконалення та детальне висвітлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Политическая экономия. Капиталистический способ производства / Под ред. Н.С. Андреева, М.П. Воробьевой, А.Ф. Ковалевой и др.]. – М. : Мысль, 1967. – 431 с.

2. Корнійчук Л.Я. Історія економічних учень : [підручник] / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2001. – 564 с.

3. Агапова И.И. История экономической мысли / И.И. Агапова. – М. : Эксмо, 1998. – 248 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/agap/.

4. Богачева Г.Н. О многообразной трактовке категории «капитал» / Г.Н. Богачева, Б.А. Денисов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 1. – С. 13–35 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/press/management/2000-1/02.shtml.

5. Істрія економічних учень : підручник / За ред. В.Д. Базилевича ; 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2005. – 567 с.

6. Сысоев С.А. Эволюция категории «капитал» / С.А. Сысоев // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2005. – Вип 89–3. – С. 100–103.

7. Маркс К. Капитал Т. 2 / К. Маркс // Критика политической экономии. – М. : Издательство политической литературы, 1984. – 596 с.

8. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё ; пер. с фр., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.

9. Coleman, J. S. Social capital in the creation of human capital / J. S. Coleman // American Journal of Sociology. – 1988. – № 94. – P. 95–120.

10. Капелюшников Р.И. Теория человеческого капитала / Р.И. Капелюшников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://libertarium.ru/libertarium/10624.html.

11. Экономическая теория на пороге XXI века: Неоэкономика / Под ред. Ю.М. Осипова, В.Г. Белолипецкого, Е.С. Зотовой. – М. : Юристъ, 2001. – 624 с.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ КРАЇНАМИ

THEORETICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC CONVERGENCE IN TERMS OF DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN COUNTRIES

УДК 339.923

Заяць О.І.
к.е.н.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті здійснено аналіз існуючих точок зору з теоретичних аспектів міжнародної економічної конвергенції в умовах розвитку торговельно-економічних відносин між країнами та особливостей розвитку конвергентних процесів. Запропоновано авторське визначення міжнародної конвергенції як доцентрової взаємодії структурних компонентів глобальної економчної системи, що доповнюється особливими механізмами інституційних відносин, які визначають природу, умови та алгоритм інституціалізації інтеграційних процесів.
Ключові слова: конвергенція, конвергентні процеси, міжнародні економічні відносини, торговельно-економічні відносини, глобалізаційні процеси, інтеграційні процеси.

В статье осуществлен анализ существующих точек зрения относительно теоретических аспектов международной экономической конвергенции в условиях развития торгово-экономических отношений между странами и особенностей развития конвергентных процессов. Предложено авторское определение международной конвергенции как центростремительного взаимодействия структурных компонентов глобальной экономческой системы, что дополняется особенными механизмами институционных отношений, которые определяют природу, условия и алгоритм институционализации интеграционных процессов.
Ключевые слова: *конвергенция, конвергентные процессы, международные экономические отношения, торгово-экономические отношения, глобализационные процессы, интеграционные процессы.*

The article analyses the existing standpoints concerning theoretical aspects of international economic convergence in terms of development of trade and economic relations between countries and features of convergent processes development. It offers author definition of international convergence as centripetal interaction of structural components of global economic system, complemented with specific mechanisms of institutional relations, determining the nature, conditions and algorithm of integration processes institualization.
Key words: convergence, convergence processes, international economic relations, trade and economic relations, globalization processes, integration processes.

Постановкапроблеми.Нинішпотребаконвергенції національних економік у світові торговельно-економічні відносини є глобальною закономірністю і водночас виступає тенденцією світового розвитку та передумовою подальшої інтенсифікації процесів глобалізації. Зазначене явище – це об'єктивна закономірність світового розвитку кінця XX – початку XXI ст. Одним із ключових факторів формування цілісної системи господарювання у світі виступає інтернаціоналізація світового господарського життя, а саме конвергенція національних економік, шляхом посилення промислової співпраці та взаємозалежності міжнародного товарообороту, руху капіталів робочої сили між країнами. Нові імпульси та нову якість отримує регіональна економічна конвергенція, яка набуває континентальних і міжконтинентальних форм, свідченням чого є значне посилення конкурентних потенціалів країн ЄС, Північної Америки, Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Проблеми економічної конвергенції, розвитку взаємовигідних зв'язків із країнами світу, входження в міжнародні економічні відносини, пошук свого місця у вирішенні життєво важливих проблем світового розвитку – це надзвичайно актуальні проблеми, які слід ураховувати будь-якій країні, розробляючи та реалізовуючи свою зовнішньоекономічну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади категорійного апарату міжнародної економічної конвергенції розкрито в економічних дослідженнях як вітчизняних, так й іноземних учених-економістів. Серед них варто відзначити праці таких українських науковців, як: О. Булатова, В. Вергун, А. Гальчинський, І. Гладій, Л. Кістерський, І. Пузанов, Ю. Козак, Д. Лук'яненко, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, О. Рогач, С. Соколенко, О. Ступницький, А. Філіпенко та ін., а також таких зарубіжних учених, як: Б. Балласа, В. Вольський, В. Кудров, А. Гранберг, Т. Фаіст, Л. Божко, Р. Капелюшников, Р. Далімов, П. Кадочников, С. Коен, А. Ругман, Ж. Моне, П. Робсон, Р. Шуман, Ю. Юданов та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження існуючих точок зору з теоретичних

аспектів міжнародної економічної конвергенції та уточнення визначення поняття «міжнародна економічна конвергенція».

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною ознакою сучасних теорій міжнародної економічної конвергенції є методологічний плюралізм, використання концептуальних напрацювань не лише економічної теорії, а й інших наук, зокрема історії, політології, культурології. Це зумовлено багатогранністю самого поняття «конвергенція», яке поєднує в собі економічний, політичний, культурний та інші аспекти [1, с. 266].

На відміну від «теорії конвергенції» 70-х років групи «лівих» аналітиків під керівництвом З. Бжезинського («взаємна дифузія двох систем», подолання ідеологічного і геополітичного дуалізму холодної війни через створення нового проміжного між соціалізмом і капіталізмом, між чистим атлантизмом і чистим континенталізмом культурно-ідеологічного типу цивілізації) сучасні теорії конвергенції «другої хвилі» базуються на багатопланових поглядах учених на проблематику зближення еклектично різних економічних укладів і відмінних політичних курсів країн та регіонів світу. Ці теорії розробляли в різних варіантах представники неоінституціоналізму (У. Ростоу, Р. Арон), econometрики (Я. Тінберген, Д. Шельський та О. Флехтхайм). Помітне місце також займають праці Дж.К. Гелбрейта «Економічна теорія і цілі суспільства» (1973 р.) та «Економіка безневинного обману» (2004 р.), в яких учений послідовно й аргументовано відстоював позицію необхідності адекватного співіснування та взаємодії системи державного планування і ринкових суспільних саморегуляторів.

Дослідження вчених-конвергенціоністів, які розглядали теорію конвергенції в контексті світових інтеграційних процесів та їх інституціалізації, а саме В. Баумола [2] і П. Ромера [3] (міжкраїнна конвергенція), М. Абрамовича [4] (конвергенція як довгострокова тенденція вирівнювання рівнів доходів на душу населення в різних країнах), Г. Карліно і Л. Міллса [5] (конвергенція доходів на душу населення у США), у країнах Європи – Х. Армстронга [6] й А. Юнгміттага [7], свідчать про таке.

По-перше, плановий спосіб організації виробництва і ринкова організація управління макроекономічними системами радикально не суперечать, а доповнюють один одного, забезпечуючи сталий розвиток і функціонування різних видів економічних систем через спільність глобальних біосферно-екологічних і системно-соціальних криз.

По-друге, термін «конвергенція» використовують для визначення глобалізації, маючи на увазі зближення рівнів розвитку промислово розвинених країн та країн, що розвиваються.

По-третє, у сучасних умовах економічна конвергенція держав пояснюється двома взаємодоповнюючими теоріями – неокласичною теорією умовної конвергенції і теорією ендогенного зростання, – заснованими на аналізі практики європейської (ЄС) та американської (НАФТА) інтеграції. Базою для неокласичної теорії умовної конвергенції є гіпотеза Р. Барро [8] і Х. Сала-і-Мартіна [9] про те, що основною тенденцією довгострокового розвитку національних держав є конвергенція рівнів ВВП на душу населення до певного стаціонарного стану. В умовах глобалізації значно зростає роль міжнародних інституцій управління глобальними економічними процесами, участь в яких дає змогу використовувати для захисту національних економічних інтересів міжнародно визнані правила і стандарти здійснення економічних операцій та вирішення виникаючих суперечок (СОТ, ОЕСР) і брати участь у формуванні режимів регулювання глобальних економічних процесів (G20, G8, МВФ, СОТ).

По-четверте, сучасні глобалізаційні процеси зумовлюють науковий аналіз модифікацій теорій конвергенції, суть яких зводиться до можливості створення єдиної системи міжнародного планування і ринкового розподілу матеріальних благ, спільного світового уряду (за можливої політико-правової реконструкції ООН), які виступають як засіб усунення гострих міжнародних конфліктів. Нині термін «конвергенція» використовують у дослідженнях процесів міжнародного інтеграційного розвитку, в основі якого лежать загальні тенденції та імперативи науково-технічного та соціально-економічного прогресу, що зумовлюють зближення (тобто конвергенцію) економік зростаючої кількості країн за збереження їх національних особливостей.

Сьогодні розриви у рівнях розвитку окремих країн і відмінності між національними моделями економіки, їх окремими структурами і механізмами значною мірою нівельовані глобалізацією світової економіки і супроводжуються перевагою тенденції до конвергенції (не дивергенції), тобто постійного зближення економік різних країн за багатьма показниками. Ступінь конвергенції, як правило, пояснюють двома концепціями: бета- і сігма-конвергенцією. При цьому концепція бета-конвергенції відображає процес скорочення (теорія «наздоганяючого розвитку») розривів у рівнях економічного розвитку, за яким бідні країни або регіони мають вищі темпи економічного зростання порівняно з розвиненішими країнами, що призводить до їх зближення. Концепція сігма-конвергенції визначається як зменшення у часі дисперсії розподілу ВВП на душу населення або іншого показника доходу у вибірці країн і регіонів [10]. Ці два типи конвергенції, методичний підхід до дослідження яких ґрунтується на моделях

економічного зростання, є взаємозалежні, але не еквівалентні один одному, оскільки в короткостроковій перспективі зовнішні (випадкові) шоки можуть призводити до короткочасного зростання міжрегіональних (міжкраїнних) відмінностей, а отже, до сігма-дивергенції. При цьому у середньостроковому періоді може мати місце зниження відмінностей, звідси визначальною буде бета-конвергенція (довгострокова тенденція до вирівнювання рівнів економічного розвитку між регіонами/країнами) за рахунок прискореного розвитку відстаючих регіонів або країн [11].

Наразі у західній економічній науці пильна увага приділяється конвергенції між країнами ЄС і НАФТА, оскільки ці два регіональні угруповання з досить різними за рівнем доходу країнами досягли значних успіхів не лише в контексті інтеграції, а й у розширенні процесів конвергенції у власних регіонах. За останніми розрахунками, темпи конвергенції за 1995–2009 рр. становили в ЄС близько 1%, а в НАФТА – 0,8% на рік [12]. Посилення конвергенції як довгострокового цілеспрямованого зближення країн або регіонів відбувається під впливом зростання інвестиційного потенціалу, швидкості передачі досвіду і технологій, ефективного використання системи субсидій, інфраструктурних проектів.

Теорії конвергенції, які є одним зі способів вирішення проблем глобалізації, проходячи множинні трансформації і досліджуючи різнорідний спектр ключових галузей людської діяльності, сьогодні знаходяться у площині практичного орієнтування політичних курсів держав, регіональних і глобальних об'єднань. Усередині будь-якої складної системи автономія проявляється у комплексі відцентрових сил, а взаємодія автономних структур усередині єдиної системи є конвергенцією, тобто комплексом доцентрових сил, що визначають тенденцію об'єднання «різного у тотожне» й альтернативність автономій. Внутрішньосистемні взаємодії (у контексті конвергенції) генерують альтернативні, полюсні структури, соціальна напруга навколо яких формує енергію перетворень, необхідну для їх саморозвитку. Поняття конвергенції як доцентрової взаємодії структурних компонентів системи доповнюється особливими механізмами інституційних відносин, що визначають не лише природу та умови, а й алгоритм інституціалізації конвергентних процесів (а не механічне протиріччя «дивергенція – конвергенція»).

Підпорядкування конвергенції законам діалектичної тотожності – національних економік і національних соціально-політичних структур, світового ринку і світових інституцій соціально-політичної взаємодії – сприяє структуризації конвергентних процесів навколо економіки як раціонального (ринкового) суб'єкта і держави як ірраціонального (інституційного) суб'єкта [13, с. 36–42]. Остання породжує конвергенцію внутрішню і зовнішню, при цьому зовнішня (міжнародна) базується на світовому ринку на чолі з фінансовим капіталом і міждержавних інтеграційних і пов'язаних із ними соціально-політичних структурах.

Отже, по-перше, зовнішня конвергенція використовує суб'єктну (міждержавну) роль у захисті раціонального простору ринків незалежно від ступеня їх інтеграції; по-друге, якщо в межах внутрішньої конвергенції раціональність економіки забезпечує її сприйнятливість до соціальних чинників, то в рамках зовнішньої конвергенції суб'єктність економіки, соціалізація останньої сприяє збереженню її раціональності [14].

У вертикальному вимірі конвергенція супроводжується турбулентністю процесів інституціалізації і появою нових управлінських і політичних структур; у горизонтально-географічному вимірі для конвергенції характерне особливе співвідношення доцентрових і відцентрових інтеграційних процесів. На основні умови інституціоналізації конвергентних процесів перетворюються транснаціональні інформаційні і транспортні мережі, що об'єднують світовий ринок та об'єктивно сприяють перетворенню ірраціональних торговельних союзів на «зони інтеграційної раціональності». Своєю чергою, провідним чинником є безперервна і послідовна організаційна та фінансова підтримка раціональності у вигляді програм міждержавних і міжнародних організацій, при цьому зміна ірраціональної та раціональної парадигм відбувається циклічно, а не автономно стосовно економічних суб'єктів інтеграції. Конвергенція одержала нові стимули до розвитку зі значним зростанням функцій – розподільчої і регулюючої – держави в економіці, яка набула властивостей макроекономіки. Держава у цих нових умовах повинна не лише здійснювати ефективну промислову політику, а й опікуватися рівністю мультиплікаторів інвестицій і зайнятості, співвідношенням політики економічного зростання у комбінації зі збереженням стійкого середньодушового рівня доходу, добробуту населення і рівня життя. Тому в умовах глобалізації конвергенція виконує досить складні функції одночасного збереження цілісності економічних систем та їх відкритості, причому якщо економічна глобалізація підсилює раціональність, то формування глобальних і регіональних інтеграційних об'єднань призводить до збільшення інституційної варіантності.

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи різні теорії виникнення та розвитку міжнародної економічної конвергенції в умовах розвитку торговельно-економічних відносин між

країнами, можна зробити висновок про те, що єдиної теорії конвергенції не існує. Кожна країна має можливість обирати свій шлях до міжнародної торговельно-економічної конвергенції, шукаючи конкретні переваги. Внутрішня логіка розвитку економічного конвергентного механізму відображає еволюційний процес становлення ринку, який починається з простих форм зближення на шляху в усуненні перешкод та бар'єрів для розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, який веде до зростання наднаціонального регулювання господарського та соціального життя в межах конвергенції. З огляду на це, вигоди, які отримує національна економіка від участі в конвергентних процесах, а також втрати, яких вона може зазнати, слід ураховувати, розробляючи та реалізовуючи зовнішньоекономічну політику країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Місяць Т.В. Оцінка ефективності економічного співробітництва між країнами на сучасному етапі світового господарства / Т.В. Місяць // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 2. – С. 266–270.

2. Baumol W.J. Productivity growth, convergence, and welfare: what the long-run data show / W.J. Baumol // American Economic Review. – 1986. – № 76(5). – P. 1072–1085.

3. Romer P.M. Increasing Returns and Long Run Growth / P.M. Romer // Journal of Political Economy. – 1986. – № 94(5). – P. 1002–1037.

4. Abramovitz M. Catching up, forging ahead, and falling behind / M. Abramovitz // Journal of Economic History. – 1986. – № 46(2). – P. 385–406.

5. Carlino G. Testing Neoclassical Convergence in Regional Incomes and Earnings / G. Carlino, L. Mills // Regional Science and Urban Economics. – 1996. – № 26. – P. 565–590.

6. Armstrong H.W. Convergence among regions of the European Union 1950-1990 / H.W. Armstrong // Papers in Regional Science. – 1995. – № 74. – P. 143–152.

7. Jungmittag A. Innovation dynamics in the EU: convergence or divergence? A cross-country panel data analysis / A. Jungmittag // Empirical Economics. – 2006. – № 31(2). – P. 313–331.

8. Barro R.J. Convergence across States and regions / R.J. Barro, X. Sala-i-Martin. – L.: Brookings Papers on Economic Activity, 1991.

9. Sala-i-Martin X. Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence / Sala-i-Martin X.; Department of Economics and Business, Universitat Pompeu Fabra [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/104.pdf.

10. Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития // Весь Мир. – М., 2009. – С. 111 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.growthcommission.org/storage/cgdev/documents/Report/. russiangrowthreport.pdf.

11. Официальный сайт экспертных групп по обновлению «Стратегии – 2020» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://strategy2020.rian.ru/.

12. Smaghi L.B. Real convergence in Central, Eastern and South-Eastern Europe / L.B. Smaghi // European Central Bank [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ecb.int/press/key/date/2007/html/sp071001_2.en.html10.

13. Парето В. Трансформация демократии / В. Парето ; пер. с итал. – М. : Территория будущего, 2011. – 207 с.

14. Стариш А.Г. Теория конвергенции – истоки открытых систем? / А.Г. Стариш [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea98/doc1/doc28.html.

CHINA'S INVESTMENT ACTIVITIES
ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КНР

UDC 339.9

Kharyna U.Y.
Research Fellow
Institute for Economics and Forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine

This article focuses on investigating the investment activities of China. Specific attention is paid to studying the establishment of the People's Republic of China as one of the most influential investors in the global economy and extremely attractive host economy. Changes in the investment policies leading to the development of the investment potential are reviewed. Motives for becoming involved in investment activities are explored. Finally, the volumes of investments both inward and outward are analyzed.
Key words: *investment activities, foreign direct investment, inward and outward investment, capital flows, capital infusion.*

У статті основна увага приділяється дослідженню інвестиційної діяльності Китаю. Акцент зроблено на вивченні становлення Китайської Народної Республіки як одного з найвпливовіших інвесторів у світовій економіці і надзвичайно привабливої економіки з точки зору залучення іноземного капіталу. Вивчаються зміни в інвестиційній політиці Китаю, які сприяли розвитку і реалізації інвестиційного потенціалу країни. Вивчено основні мотиви залученості в міжнародну інвестиційну діяльність. Проаналізовано обсяги притоку і відтоку капіталу в КНР.
Ключові слова: *інвестиційна діяльність, прямі іноземні інвестиції, притік і відтік інвестицій, потоки капіталу, вливання капіталу.*

В статье основное внимание уделяется исследованию инвестиционной деятельности Китая. Акцент сделан на изучении становления Китайской Народной Республики в качестве одного из самых влиятельных инвесторов в мировой экономике и чрезвычайно привлекательной экономики с точки зрения вливания иностранного капитала. Пересмотрены изменения в инвестиционной политике Китая, которые способствовали развитию и реализации инвестиционного потенциала страны. Изучены основные мотивы вовлечения в международную инвестиционную деятельность. Проанализированы объемы притока и оттока капитала в КНР.
Ключевые слова: *инвестиционная деятельность, прямые иностранные инвестиции, приток и отток инвестиций, потоки капитала, вливание капитала.*

Introduction. International flows of capital are one of the most significant patterns of international economic relations. The volumes of international investments are constantly increasing due to several reasons such as the growth of the global economy and economic interconnectedness, accumulation of capital within national economies, and recognizing that inward investments are a perfect opportunity for obtaining resources necessary for the country's further development while the outward investments are a robust tool for increasing the influence in the global economy and making the system of global interdependence even more intricate. Still, different countries have different motives for becoming involved in investment relations varying from the desire to become more influential in the global economy to obtaining unlimited access to natural resources. Speaking of China, it is the combination of all factors mentioned above that drives the country to be an active participant of the international investment environment.

Analysis of recent research and publications. The issue of China's investment activities has become the subject of numerous works including those published by Lyubomudrov A. V., Kurmanova A. B., Sui L., and others. However, the question under consideration has attracted even more attention of international organizations and companies such as the World Bank, the International Monetary Fund, the United Nations Conference on Trade and Development, KPMG, etc.

Setting objectives. This paper aims at studying the case of the investment activities of the People's Republic of China. The primary emphasis will be made on investigating the significance of international investments both for the Chinese economy and its partners, the evolution of China as one of the most influential investors in the modern world, current trends and volumes of foreign direct investments as well as tracing the changes in China's investment policies and strategies.

The main material research. China has become an active investor in the middle of the 1990s. Since then, it has turned into one of the most attractive recipients of foreign capital. Because foreign investments were determined as the primary source for the country's economic development, nowadays, China's economy has grown dependent on the inflow of capital. The key investors in this Asian economy are influential multinational corporations and the governments of more than 170 countries all over the globe. The country should devote similar attractiveness to the lasting governmental policies aimed at improving the investment climate and institutional environment within the national economy.

The establishment of China as one of the most attractive investors has a long and intricate story. The country's path could be divided into several subsequent stages. Each of them is characterized by the change of investment policies and governmental strategies. The first phase covered the period featured by the decision to become open to the outer world. It dates back to the beginning of the 1980s (precisely 1978-1983), and its primary quality was tight governmental control because every potential investment project should have been approved by the State Council on the case-

by-case basis. But still, it was a stage of demonstrating the interest towards capital inflows and outflows. The second phase (from 1984 to 1991) was the period of encouraging investments with the aim of obtaining access to the newest technologies, foreign experience and natural resources. The key accomplishment of this step was allowing investing in other than trade projects. The third phase lasting from 1992 to 1996 was also characterized by active promotion of the significance of international investments. The focus was made on boosting economic development, supporting global economic integration, and increasing the competitiveness of Chinese enterprises. The mechanism for achieving this strategic objective was seen in greater openness of the Chinese economy as well as easier and more flexible capital allocation procedures. During 1997 to 1999 the government decided to step back and retighten investment regulations with the aim of recentralizing acquisitions and reallocating capital. However, in 2000, the Chinese authorities returned to active investment policies. It was motivated by joining the World Trade Organization and prolific integration into the global economy. This period lasted up to 2006. From 2007 to 2009 China welcomed transnational corporations in order to attract more investments as well as have an opportunity to increase outward investments. The strategy for obtaining this goal was further liberalization of Chinese regulations. The next stage started in 2010 under the new Five-Year Plan. The key strategic objective is to strengthen the country's investment power by easing investment procedures [5].

In addition to it, China itself is also a powerful investor injecting funds in all regions from the least developed countries to the most developed ones. The primary motivation for the Chinese outward investments is to guarantee access to natural resources. For example, PRC invests in the operation of its multinational companies such as China National Petroleum, China National Offshore Oil, Aluminum Corporation of China, Baoshan Steel, China Petrochemical, Petrochina, and many others. These organizations operate mainly in oil and mining industries focusing their funds on raw materials and natural resources location. The need for enhancing their activities is the necessity to drive the industrial development of the Chinese economy. Furthermore, China is also interested in the constant improvement of its international image. For this reasons, numerous companies and even the state have chosen to invest in infrastructure development. Such entities are usually state-owned. Nevertheless, private domestic investments are not restricted. The central areas of their involvement are construction, transportation, communication, and community facilities. It should be noted that up to 10 percent of the annual outward investments are injected in the infrastructural sectors mentioned above. Their primary objective is to support and develop infrastructural projects in target economies thus strengthening relations with host countries and making them even more dependent upon the Chinese capital. This strategy is beneficial not only for improving the international image of PRC but also increasing its influence on the further development of regional and even global economy.

Even though China is a powerful investor, the significance of the foreign inward investments cannot be underestimated since the government believes that attracting foreign capital is one of the most effective tools for obtaining funds as well as technologies and innovations and valuable foreign experience such as new forms and methods of management. It should be noted that the face of the necessity for attracting foreign direct investments has changed over time. Initially, dating back to the 1980s, capital inflows were employed only in pilot projects being limited to supporting the country's economic development and growth. As for now, investment regulations have become more flexible recognizing the importance of foreign capital for the technical and innovative upgrading of the key industries, creating workplaces, boosting the broadening of the export base as well as increasing tax revenues to the Chinese state budget [1].

Furthermore, foreign capital played quite a prominent role in the development of China's foreign trade not only contributing to the growth of trade rates but also increasing revenue from abroad and altering the structure of industrial exports. Except for that, a significant place in the economy of China is occupied by the enterprises with foreign capital. The emergence of this peculiarity was motivated by the initial direction of foreign capital into the processing industry. Of course, once China has joined the World Trade Organization, the industrial structure of foreign investments has undergone slight changes, but still, the country's main priorities remained unchanged. It is paramount to note that nowadays the investments are attracted not only in labor-intensive industries but also in the manufacturing of high-tech products. This alteration is motivated by the Chinese government's decision to transform China into an innovative economy by 2020, and achieving this objective is possible only in the case of active attraction of foreign investments in the domestic economy.

It is extremely important, in my opinion, to make the emphasis on the fact that due to the establishment of enterprises with foreign capital, China has significantly addressed the challenge of high unemployment rates. Because the country has vast resources of relatively cheap but high-skilled and educated labor while the amount of workplaces is limited, promoting the operation of foreign-invested entities has fostered job creation becoming a perfect solution to this problem. Moreover, injecting foreign direct investments is beneficial for the exploration and development of natural resources deposits, processing raw materials, assembling finished goods, buying the lat-

est technologies and equipment, widening the export base, and making the accent on import-substitution by enhancing the national industrial potential.

Taking a closer look at the positive impact of the foreign directs investments on the Chinese economy, it become possible to point to the existence of one peculiar correlation – the interconnectedness of domestic economic growth and the increase of investment attractiveness. The justification for highlighting this interdependence is the fact that foreign capital injections are accompanied by the transfer of the advanced technologies, innovation, and management experience thus contributing to the acceleration of the economic development, which, in turn, creates conditions for attracting foreign capital. It highlights the existence of the never-ending cycle, which has become impossible to disrupt without having the negative influence on the economic welfare once the Chinese government has decided to exploit foreign capital as the tool for achieving the country's strategic objectives. To demonstrate this point, it would be appropriate to give some statistics (see table 1 below).

Table 1

Interdependence between the volume of foreign direct investments inflow and the growth of gross domestic product (purchase power parity) (2003-2015)

($ billions)

Year	GDP	FDI
2003	**5,073**	**65,6**
2004	5,738	72,4
2005	6,593	60,3
2006	7,657	63
2007	8,974	71,1
2008	10,031	92,4
2009	11,037	90,3
2010	12,357	105,74
2011	13,810	116
2012	15,154	111,7
2013	16,585	117,6
2014	17,960	119,56
2015	19,392	126,3

Source: Developed by the author on the basis of [2; 3]

The table backs up the hypothesis regarding the existence of the interdependence between boosting foreign direct investments inflow and the increase of economic growth rates. It should be noted that the data for 2008 and 2009 are somewhat contradicting, but keeping in mind that the global economy was in the state of crisis and the funds were focused on the prevention of the dramatic economic decline, these figures can be neglected as the trend renewed once the global economy recovered.

Even though the impact of the investment attractiveness is, for the most part, positive, it is as well the source of significant challenges faced by the Chinese government it order to maintain its positions and enhance them. First of all, the authorities are required to create and preserve favorable investment environment with the aim of winning more capital. This objective can be achieved by minimizing the pressure imposed on foreign firms in the domestic economy, implementing more flexible monitoring procedures over their activities, and diminishing dependence on foreign creditors. Taking these steps determines how the flow of foreign investment leads to technological progress and transferring innovations from the most advanced industries to less developed ones contributing to speeding up the level of economic restructuring, expanding export capacities, and enhancing China's position in the global economy.

As the motives and consequences of foreign direct investments were explored, it is appropriate to proceed with taking the next step – analyzing the current trends in and the volumes of both inward and outward capital flows. The overall volumes of capital flows are provided in table 2 below. Also, see chart 1 representing the same information visually for the better perception of China's investment power growth.

Table 2

China's investment activities: inflow and outflow of direct investments (1995-2015)

($ billions)

Year	Inflow	Outflow
1995	37,7	2,0
1996	1,8	2,1
1997	45,3	2,56
1998	45,5	2,63
1999	40,3	1,77
2000	40,7	0,92
2001	48,8	6,88
2002	53,5	2,51
2003	65,6	2,85
2004	72,4	5,49
2005	60,3	12,2
2006	63	21,16
2007	71,1	26,51
2008	92,4	55,91
2009	90,3	56,53
2010	105,74	68,81
2011	116	74,65
2012	111,7	87,8
2013	117,6	101,0
2014	119,56	116,0
2015	126,27	-

Source: Developed by the author on the basis of [2; 3; 4]

As the statistical data show, the path of China is spectacular and the country has managed to turn into the investment superpower. However, the most fantastic transformation was seen in the area of outward investments. The reason for such success is,

of course, the country's investment attractiveness because China started allocating the accumulated funds. Still, the primary cause of the country's growth is thorough and well-designed policies of the domestic government focusing on creating favorable investment environment.

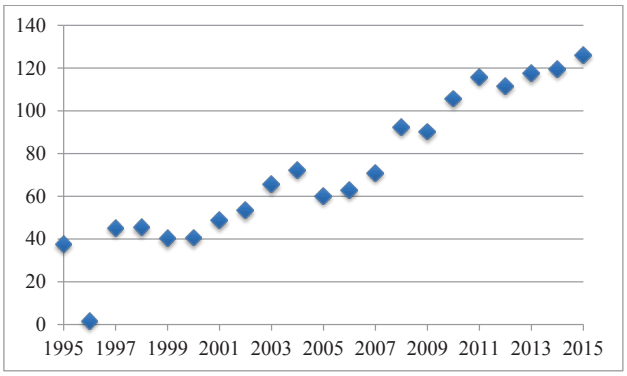

FDI outflow (1993-2015)

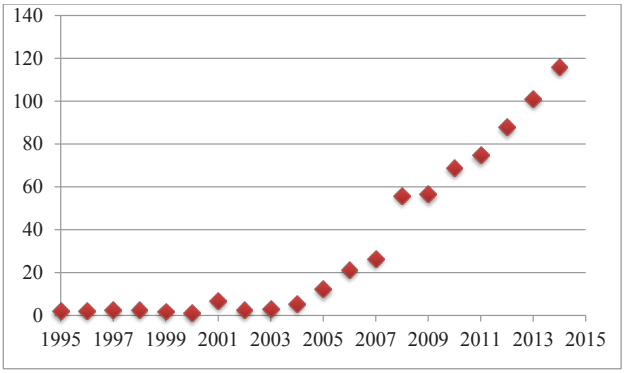

FDI Inflow (1993-2014)

Chart 1. The evolution of China as one of the most influential investors and attractive host country

Source: Developed by the author on the basis of [2; 3; 4]

When speaking of China's investment activities, it is possible to determine several trends in the development of bilateral investment relations. First of all, nowadays, primary investors in the Chinese economy include foreign multinational corporations, international financial and banking institutions such as the International Monetary Fund, the World Bank, Asian Development Bank, and Japan Bank for International Cooperation as well as the representatives of the Chinese diaspora abroad referred to as huaqiao and some of the most developed countries. As for the target economies, Chinese authorities and investors prefer building investment relations with the most developed countries of the world due to the following reasons:

- Large multinational companies based in the most developed countries are the producers of new technologies, advanced media and forms and methods of production management;
- Access to the newest technologies in more developed countries as they choose to cede some innovations, which are not considered progressive within their economies, to the less developed countries;
- The desire of most developed countries to transfer labor-consuming production of goods to the target countries of capital flows [1].

Among the most developed countries, which are currently the most active investors in the economy of China, it is paramount to emphasize the role of United States, Japan, and the European countries. They are the repositories of the most advanced technologies and management experience being, at the same time, the largest financial centers in the world. Still, preference is given to the United States and Japan due to their geographical proximity. Nevertheless, the developments of recent years have demonstrated the shift towards the European Union countries, which is relatively new trend in China's inward and outward investments. Other active investors are the Chinese provinces of Macao and Hong Kong. However, similar investment alert is easily explained by the interest of Chinese diaspora – huaqiao – in injecting funds into the domestic economy of their motherland and seeking benefit for themselves.

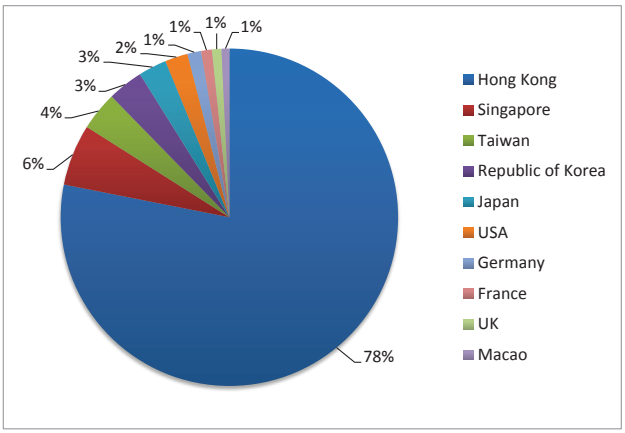

Chart 2. Capital inflow by country, 2015 (%)

Source: Developed by the author on the basis of [4; 7]

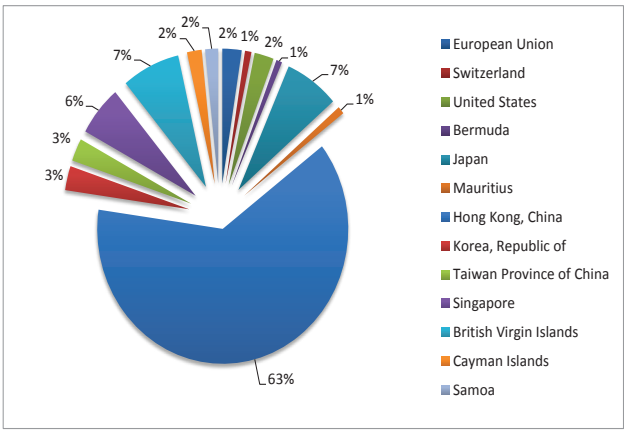

Chart 3. Capital outflow by country, 2012 (%)

Source: Developed by the author on the basis of [4; 7]

As for the capital outflow from China, the trend is nearly the same – the focus is made on the most developed economies. It should be noted that the country's interests in the target economies remain unchanged; the only thing that is constantly altering is the governmental policies in the sphere of regulating investment activities in response to the needs of domestic economy and developments in the global economic environment. Detailed information regarding major investors and host economies is provided below.

Speaking of FDI by sector, the central trend has remained unchanged during the last decade – foreign economies are interested in investing in the Chinese industry. The motivation for similar decisions is evident – China can offer qualified but cheap labor. It is one of the most crucial factors of the country's investment strategy, and it cannot but be reflected in the statistics. Another inviting sector is real estate. The reason for its attractiveness is overpopulation and construction boom in China. National authorities often lack funds for investing in challenging the deficit of housing accommodations. That is why attracting foreign capital with the aim of dealing with this issue is a perfect option. The rest of the most appealing sectors of the Chinese economy include wholesale and retail trades, leasing and business services, transport, storage, and post, information transmission, computer services and software, etc. (see detailed information below).

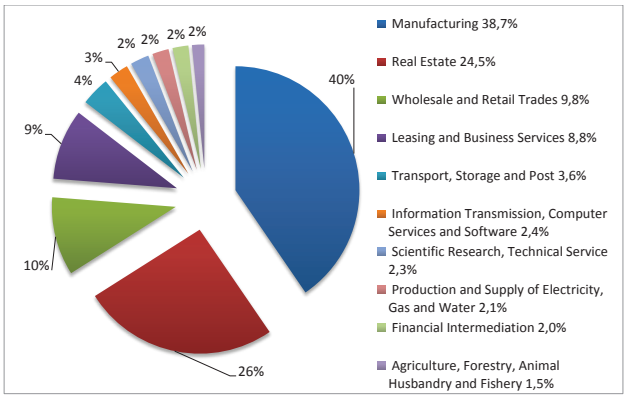

Chart 4. Capital inflow by sector, 2014 (%)

Source: Developed by the author on the basis of [6]

As China has become more open and actively integrated into the global economic environment, it significantly affected the forms of the capital inflow. Nowadays, most investment projects imply creating wholly foreign-owned enterprises and equity joint ventures. The reasons for establishing the similar trend were already mentioned above some of them including the desire to obtain new technologies and foreign experience as well as management and leadership skills. Detailed information regarding the forms of capital inflow projects is provided below.

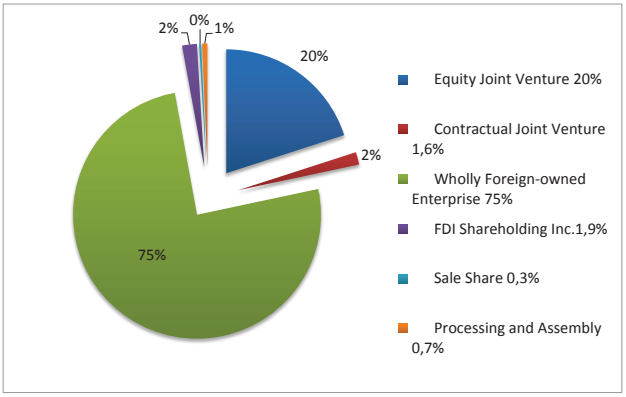

Chart 5. Capital inflow by form, 2014 (%)

Source: Developed by the author on the basis of [6]

Conclusions and prospects for further research. To sum up, there are several significant accomplishments of this paper. First of all, it was pointed to a variety of consequences of attracting foreign direct investments into the Chinese economy such as:

- The stabilization of the economic system as a whole;
- Creating new jobs in the sphere of foreign-owned entities;
- Altering the structure of exports and imports;
- Obtaining access to the newest technologies;
- Updating industrial development involving scientific and technological progress as well as international experience;
- Reducing the gap in the supply of equipment and technology between the most advanced and least developed sectors of the economy;
- The acceleration of the economic growth rates;
- Receiving additional revenues to the state budget.

Moreover, it was demonstrated that the magnitude of the outward foreign investments as well should not be underestimated because China effectively deploys them as the tool for strengthening its positions in the global economic environment, enhancing its international image, and obtaining access to raw materials and natural resources of strategic importance such as coal and oil. In addition to it, the paper highlighted that the Chinese investment policy and strategy are constantly changing in response to the needs of the national economy and alterations in the global economic environment. That said, the primary emphasis in the outflow of the Chinese capital is still made on the most developed countries excluding the provinces of Macao and Hong Kong. As for the capital inflow, the trend is nearly the same. It demonstrates mutual interest in developing bilateral investment relations and enhancing further partnership between China and the most developed countries.

Still, there is a lot of work to do. The directions for the further research include investigat-

ing the prospects of China as the investor and the host economy as well as the plans of the Chinese authorities for upgrading investment policies and environment and their potential implications on the economy of the PRC.

REFERENCES:

1. Lyubomudrov A. V. Foreign Direct Investments into the Chinese Economy [Electronic Source] / A. V. Lyubomudrov. – 2010. – Available at: http://www.finanal.ru/002/pryamye-inostrannye-investitsii-v-ekonomiku-kitaya?page=0,2.

2. International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2014 [Electronic source]. – 2014. – Available at: http://www.imf.org/external/data.htm

3. China Foreign Direct Investment [Electronic source]. – 2016. – Available at: http://www.tradingeconomics.com/china/foreign-direct-investment

4. United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report Database, 2014. [Electronic source]. – 2015. – Available at: http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx

5. BBVA. Chinese outbound foreign direct investment: How much goes where after round-tripping and offshoring? [Electronic source]. – 2015. – Available at: https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/2015/06/15_17_Working-Paper_ODI.pdf

6. National Bureau of Statistics of China, 2014 China Statistical Yearbook [Electronic source]. – 2015. – Available at: http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm

7. Ministry of Commerce of the People's Republic of China, Statistics of FDI in China in January-December 2015 [Electronic source]. – 2016. – Available at: http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/foreigninvestment/201602/20160201260821.shtml

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ЗАПИТИ РИНКУ ПРАЦІ НА ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ НОВИХ СФЕР ЕКОНОМІКИ

THE NEEDS OF THE LABOR MARKET ON TRAINING SPECIALISTS OF NEW SECTORS OF THE ECONOMY

УДК 338.24.021.8

Авдєєва О.М.
аспірант
Донбаська державна
машинобудівна академія

У статті проведено дослідження нових тенденцій в освітньому процесі, які доповки вважаються альтернативними, але можуть бути використані у найближчій перспективі як результативні. Підкреслено, що з кожною новою технологічною революцією значний вплив на розвиток національної економіки здійснюють науково-технічний прогрес, процеси глобалізації та ускладнення системи господарських зв'язків між країнами. Охарактеризовано ринок праці України, наведено статистику функціонування закладів освіти. Наведено порівняння організацій залежно від впливу технічної та інституціональної середи. Визначено пріоритети формування фахівців нових сфер національної економіки із застосуванням можливостей МООС.
Ключові слова: *економіка, фахівець, освіта, дистанційне навчання, конкуренція, революція, технологія.*

В статье проведено исследование новых тенденций в образовательном процессе, которые пока считаются альтернативными, но могут быть использованы в перспективе как результативные. Подчеркнуто, что с каждой новой технологической революцией значительное влияние на развитие национальной экономики осуществляют научно-технический прогресс, процессы глобализации и усложнение системы хозяйственных связей между странами. Охарактеризован рынок труда Украины, приведена статистка функционирования учебных заведений. Приведено сравнение организаций в зависимости от влияния технической и институциональной среды. Определены приоритеты формирования специалистов новых сфер национальной экономики с применением возможностей МООС.
Ключевые слова: *экономика, специалист, образование, дистанционное обучение, конкуренция, революция, технология.*

Research of new trends in learning process, which are thought alternative for now, but can be used in nearest perspective like effective are held in this article. It is underlined that with each new technological re+volution since-technology progress, processes of globalization and complication of economic communications has great influence on improvement of national economy. Modern universities underline their role in forming of future technologies and upbringing of future generations. Traditional education generally influenced on modern level of industrial development and technical progress. Despite further for getting the education on next generations with right complex of knowledge and skills; imperative of the question must be made before universities going to take part in further economic development of the country with forcing competitive bases. This article is devoted to answers on this question. For achieving the goal which is in this article Ukrainian labor market, there is a statistic of functioning of education institutions. Comparison of organizations depending from effect of technical and institutional environment. It is defined the priorities of forming of specialists in new spheres of national economy using MOOC abilities. In educating sphere governmental authorities ought to hold adjusted politics about preparing specialists in connection to needs of national economy, its technological improving, educational establishments financing conditions, rising of teaching and learning specialist's salary level, improving of governmental order for studding specialists on topical tendency forming methods of forming systems unbreakable education etc.
Key words: *economy, expert, education, distance learning, competition, revolution, technology.*

Постановка проблеми. Тривала вітчизняна економічна криза позначається на всіх сферах суспільного буття. Ринок праці набув мінливих тенденцій через власне переформатування. В Україні виникли нові технології, господарський запит на фахівців нових компетенцій, професій. Ці процеси ускладнюються через загальносвітові тенденції міграції робочої сили та передумови, які їх визначають. Відповідно, для формування ринку освітніх послуг має бути, з одного боку, бажання абітурієнтів навчатися у вітчизняних вишах; з іншого боку, потенційні роботодавці мають стимулювати молодь через ВНЗ до отримання фаху. Це є одним з елементів корпоративної соціальної відповідальності, про яку тільки почали говорити у бізнес-середовищі. Але кризові умови, в яких функціонує вітчизняний бізнес, негативно позначаються на фінансових показниках функціонування підприємств, не говорячи вже про соціальне спрямування або позиціонування, спонсорську підтримку вищих навчальних закладів тощо. Таке взаємопов'язане коло соціально-економічних, але слабко функціонуючих відносин позначається на негативній демографічній і соціальній статистиці країни, яка наразі існує в Україні. Для зміни умов функціонування суб'єктів соціально-економічних відносин залучаються іноземні фахівці та інвестиції. Однак ментально українці поки не визначилися

із перспективами розвитку вітчизняної економіки. Реформи здебільшого мають безсистемний або декларативний характер. Тим не менш наразі все-таки виникають нові сфери національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато праць, як вітчизняних, так і іноземних, присвячено новим галузям економіки [1–3; 5]. І це природно, адже технологічний розвиток суспільства еволюціонує. Галузевий поділ економіки є результатом історичного процесу розвитку суспільного поділу праці [4]. Розвиток суспільства й економіки, подальше поглиблення спеціалізації виробництва призводять до формування нових галузей. Водночас зі спеціалізацією і диференціацією йдуть процеси кооперації, інтеграції виробництва, що призводить до розвитку стійких виробничих зв'язків між галузями національної економіки. Постійне поглиблення галузевого поділу сприяє встановленню нових форм суспільно-економічних відносин, формуванню відповідних інститутів, окремі з яких набувають законодавчих форм.

Однак формуванню нових сфер економіки присвячено достатньо мало праць. Адже ця тема є доволі непопулярною через низьку регуляторну функцію як із боку держави, так і ринкових структур за аспектами даної проблематики. Низький рівень зацікавленості пояснюється тим, що нові форми суспільно-економічних відносин на етапі зародження та початку свого існування явно не виражені, вони не мають специфічних рис через власну тимчасову нестійкість. У період розширення меж свого існування рівень зацікавленості всіх стейкхолдерів, як і їх чисельність, зростає, формуються стійкі зв'язки, накопичується інституційна складова, укладаються формальні контакти.

Постановка завдання. Мета статті – визначити передумови ринку праці на підготовку фахівців нових сфер економіки за участю університетів. У статті зроблено акцент на альтернативних формах навчального процесу – можливостях МООС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім визначимося із категорією «нові сфери економіки». Загальновідомо, що до них відносять: виробництво, розподіл, обмін, споживання. Сфера освіти відноситься до виробництва. На нашу думку, структура сучасної економіки за сферами має такий вигляд:

Згідно з рис. 1, доцільно охарактеризувати чотири нові сфери, які поки мають прояв підсфер, але щороку збільшують свою значущість під час формування ВВП.

До формування нових сфер економіки і видів виробництва призводить подальше поглиблення спеціалізації виробництва, розвиток економіки і суспільства. Нові та спеціалізовані галузі відрізняються різним ступенем диференціації виробництва. До створення змішаних виробництв і міжгалузевих комплексів приводять процеси кооперації, інтеграції виробництва, розвиток стійких виробничих зв'язків між галузями.

Виходячи з предмету поточного дослідження щодо виявлення запитів ринку праці на підготовку фахівців нових сфер економіки та можливостей сфери освіти їх задовольнити, доцільно провести загальний аналіз сфери освіти.

Аналізуючи вибіркову статистику, наведену в табл. 2, слід зазначити, що проблеми економічного та демографічного характеру у сфері освіти існують. Підтвердженням цьому є процеси, що відбуваються в сьогоднішній освіті. За своєю суттю освіта належить цивілізації. З моменту виникнення своєї класичної форми (із часів схоластики) вона розвивалася, все більш віддаляючись від культури. За кілька століть наука освіти виробила власні позитивні цінності: раціоналізм, знання, прогрес, розум. Ці цінності довгий час слугують орієнтиром у становленні та вдосконаленні освіти. На цьому шляху утворилося і багато

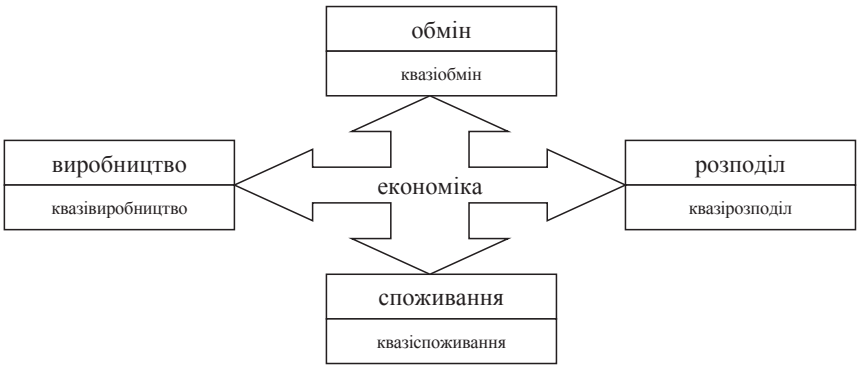

Рис. 1. Структура сучасної економіки за сферами

Таблиця 1

Характеристика квазісфер сучасної економіки

Квазівиробництво	Квазірозподіл	Квазіобмін	Квазіспоживання
військова діяльність, дистанційна освіта, квазіоптична промисловість, виробництво штучних каменів тощо	квазібезробіття, квазірозподіл дивідендів або прибутку, квазірозподіл ціни для об'єкта оцінки тощо	реципрокція, редистрибуція, квазістистема валютного курсу, квазімінова вартість, квазірента тощо	обмеження в системі виробництва, пасивне споживання, деформована споживча політика тощо

побічних негативних результатів: повна ізоляція від культури, дегуманізація науки і наукової творчості і т. д. У кінці XX ст. ці побічні результати прогресивного розвитку науки й освіти перетворилися на головні і стали викликом людині і людству [3].

У відповідь на численні інновації в реальному секторі економіки, практика диктує нові, більш високі вимоги у сфері освіти. Технології, які широко використовуються в Інтернет-просторі, починають показувати потенціал, допомагаючи ліквідувати ситуативні прогалини у процесах навчання. Ці технології є привабливими за рахунок зниження вартості та підвищення якості освіти. Зокрема, сучасними науковцями виявлено, що технології в освіті можуть доповнювати існуючі. Вони сприяють виникненню нових педагогічних підходів, такі як неформальне та інформальне навчання (табл. 3).

У динамічному світі часовий інтервал між навчанням та впровадженням результатів навчання постійно зменшується. Ринок праці запитує фахівців, які емоційно та фізично налаштовані на мінливі умови роботи. Фахівець може отримувати знання протягом усього життя, але запит на фахівця конкретної кваліфікації, ринку, сегменту тощо існує у визначений проміжок часу. З іншого боку, сучасна система освіти, рівень технологічних можливостей, специфічні характеристики економічної, політичної або іншої ситуації в країні, регіоні або сфері формують можливості для дистанційної освіти. Наразі стають популярними МООС (Масові відкриті онлайн-курси (Massive open online course) як динамічна основа дистанційної освіти. Комбінуючи переваги традиційного вищої освіти зі зростаючою тенденцією МООС, представляється необхідним розширення масштабів якісної освіти, це відмінна платформа для освітньої міжнаціональної комунікації.

МООС дають змогу пройти навчання у викладачів провідних світових університетів, стати частиною мультинаціональної студентської групи (на дискус-форумах), отримати документ, що підтверджує успішне проходження всього курсу. Найбільші онлайн-платформи, такі як edX, Coursera та UDACITY, викладають відеоматеріали і проводять оцінювання отриманих знань. Навчання за МООС здійснюється у двох формах – x-МООС та c-МООС. Концепція x-МООС більше підходить під опис класичного відкритого онлайнк-курсу. У ньому чітко визначені початок і кінець навчального процесу. До його складу входять лекції, інтерактивні тести до лекцій і форум. Крім того, студенти, як правило, повинні дотримуватися термінів, які їм пропонують адміністратори. Концепція c-МООС заснована на спілкуванні учасників і обговоренні тих чи інших тем. Концепція використовує теорію пов'язаних знань (connective knowledge), теорію про те, що навчання відбувається у зв'язаній мережею групі людей, які активно використовують блоги, вікі, соціальні мережі для пошуку знань, навчальних спільнот і людей зі схожими інтересами, щоб створювати і розвивати різні сфери знань.

МООС виявився своєрідним авангардом лібералізації сучасної освіти. Багато курсів використо-

Таблиця 2

Статистика сфери освіти України [6]

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Кількість установ/закладів сфери освіти, тис. од.	37,822	37,895	37,771	34,078	18,757
Капітальні інвестиції, млн. грн.	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9
Індекс капітальних інвестицій, %	89,9	69,4	64,5	70,4	79,7
Індекс капітальних інвестицій (база – 2011 р.), %	-	1,15	0,8	0,57	0,45
Видатки Зведеного бюджету на освіту, млн. грн.	416853,6	492454,7	505843,8	523125,7	679793,5
Темп інфляції	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3
Частка випускників 9-х класів, які після закінчення школи продовжують навчання на I курсах ВНЗ, % від випускників 9-х класів	19,5	20,0	20,5	20,3	20,8
Кількість випускників 9-х класів, які після закінчення школи продовжують навчання на I курсах ВНЗ, ос. від випускників 9-х класів	89260	84186	80458	68824	70125
Загальна кількість випускників 9-х класів, ос.	457778	420307	392056	338696	336463

Таблиця 3

Інтеграція формальної, неформальної та інформальної освіти [5]

Формальна освіта	Неформальна освіта	Інформальна освіта
Курси, викладацький склад яких містить викладачів університетів, експертів і фасилітаторів, із наступним присудженням ступеня, диплому або видачі сертифікату	Акцент на процес навчання, пошук, фокус на школу. Партнерство школи/університету. Мережі по загальних інтересах, дисциплінах, інноваціях. Співтовариства практиків.	Індивідуальна, приватна. Містить: бесіди, разові лекції, навчання в родині, з друзями, читання спеціалізованих журналів, телебачення, відео. Незаплановані, випадкові бесіди, хобі, інтереси

вують гейміфікацію, що робить їх привабливими для студентів і розширює уявлення про традиційні педагогічні інструменти. Але поряд із цим існують проблеми самомотивації, знаходження часу і організованості слухачів. Багато курсів обмежені в часі: доступ до деяких матеріалів (проміжні випробування) надається лише на певний період, після закінчення якого працювати з ними вже не можна. Ще один недолік МООС – мовний бар'єр. Незважаючи на те що англійська давно визнана мовою міжнародної науки й освіти, поняття «масові» буде обмеженим відносно курсів, поки більшість із них не буде супроводжуватися хоча б субтитрами на найпоширеніших мовах. Недоліком також варто вважати актуальність, коштовність та якість деяких курсів. Не менш важливим фактором є якість курсів. Якщо на популярних платформах авторами виступають викладачі відомих університетів, то на комерційних викладачем може бути не фахова людина.

Для того щоб досягти успіху в економіці, що динамічно розвивається, на етапі накопичення знань та вмінь люди повинні не тільки володіти хорошими навичками в природничих областях, вони також повинні бути вправні в таких навичках, як критичне мислення, рішення проблем, наполегливість, співробітництво і цікавість. Занадто часто студенти в багатьох країнах по закінченні університетів не досягають цього. Сучасні дослідження в майже 100 країнах світу показують великі прогалини в окремих індикаторах успішного набуття випускниками університетів навичок – вони різняться в рівнях між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, серед країн у тій же групі доходів і всередині окремої країни для різних професій [2]. Ці прогалини є очевидними ознаками того, що занадто багато студентів не отримують якісної освіти в XXI ст. і країни не знаходять досвідченої і фахової робочої сили, яка б утворювала конкурентний ринок праці.

Розвиток еволюційної економіки має ґрунтовні підвалини, зміст яких криється в інтенсивності розвитку наукової думки, суспільному запиті та технологічних можливостей упровадження інноваційних наукових ідей. Відомо, що людство пройшло чотири технологічні революції, а саме:

VI–IV тис. до н. е. – неолітична революція: перехід від привласнюючого господарства до виробничого (скотарства та землеробства);

XVIII–XIX ст. – промислова революція: перехід від ручної праці до машинного виробництва;

середина XX ст. – науково-технічна революція: перетворення науки в продуктивну силу, яка сприяє прискоренню технологічного оновлення виробництва;

XX ст. – інформаційна революція: масове використання комп'ютерів і перехід до подачі й обміну інформацією за допомогою комп'ютерних мереж.

Друге десятиліття XXI ст. набуло рис п'ятого етапу технологічної революції, його можна назвати революцією економічної генетики. Кожний новий етап економічного розвитку супроводжується застосуванням нових машин і механізмів, використанням принципово нових матеріалів нових хімічних властивостей, нових видів енергії, освоєнням нових просторів тощо призводить, з одного боку, до спрощення прикладення фізичної сили до виробничих процесів, а з іншого – до скорочення чисельності найманої праці. Це призводить до мобільності вищої освіти відповідно до запитів ринку праці. Абітурієнт швидко реагує на мінливі зміни, які відбуваються в економіці. Відповідно, у вищій школі формуються нові спеціальності для збереження ніші специфічних послуг – навчання, передачі компетенцій, формування візії – та забезпечення економіки фахівцями, на яких оперативно формується попит.

		Контроль із боку інституціонального середовища	
		Сильний	Слабкий
Контроль із боку технічного середовища	Сильний	Банки, лікарні, організації торгівлі	Виробничі організації
	Слабкий	Організації освіти, церкви	Ресторани, спортклуби

Рис. 2. Порівняння організацій залежно від впливу технічної та інституціональної середи [1]

Поки зацікавленість інституційних суб'єктів економіки до установ освіти залишається високою. Однак зі зростанням конкуренції, поглибленням соціально-економічної кризи підвищиться рівень кризи і в культурі, знизиться рівень фаховості випускників та проявляться інші негативні сторони економічної еволюції.

Висновки з проведеного дослідження. Відомо, що освіта являє собою розгалужену систему передачі знань від одного покоління до іншого. Освіта та наука мають своїм підґрунтям технологічні процеси. Людство пройшло чотири технологічні революції, результати яких методологічно описані наукою та впроваджено у повсякденну господарську діяльність і в освітній процес. Освітні заклади, які є технічно, фінансово та культурно більш розвинутими, мають конкурентні переваги та формують нові аналоги для конкурування за новими категоріями відповідно до кожного конкретного етапу економічного розвитку.

У статті висвітлено проблему готовності установ сфери освіти відповідати на поточні запити ринку праці стосовно підготовки фахівців відповідно до нових тенденцій в економіці. Визначено, що проблема, в якій функціонує сфера освіти, є масовою та нерозв'язаною. Схожі проблеми існу-

ють і в інших країнах світу. Але вони не мають такої специфіки, як в Україні. Національні особливості висвітленої проблеми криються у тривалих соціально-економічній, освітній та культурній кризах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Scott W.R. Richard Organizations: rational, natural and open systems. Prentice Hall, NJ: Upper Saddle River, 1998. – P. 138.

2. Гринів Л.С. Національна економіка : [навч. посіб.] / Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 464 с.

3. Исаев В.Д. Человек в пространстве цивилизации и культуры / В.Д. Исаев. – Луганск : Світлиця, 2003. – 188 с.

4. Лавриненко Л.М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг / Л.М. Лавриненко // Вісник Миколаївського національного ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. – 2016. – № 9. – С. 592–596.

5. Ройтблат О.В. Новые подходы к повышению профессионализма педагогов: модель неформального образования / О.В. Ройтблат // Мир науки, культуры, образования. – 2011. – № 11. – С. 206–208.

6. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

НАПРЯМИ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ

FORMULATION OF EFFECTIVE MECHANISM ASPECTS OF STATE REGULATION FOR ECONOMIC SECTOR DEVELOPMENT MONITORING SYSTEM

УДК 330.322

Ащаулов В.В.
здобувач
Криворізький національний університет

У статті представлено основні результати дослідження щодо визначення напрямів розробки ефективного механізму державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки. Одержало подальший розвиток визначення інтегрального показника якості реалізації стратегії соціально-економічного розвитку галузей за об'єктами моніторингу. Визначено організаційно-управлінську структуру дії механізму державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки. Розглянуто організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності підприємств на галузевому рівні. Доведено, що реалізація механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства можлива завдяки використанню виявленого резерву конкурентного потенціалу.

Ключові слова: *моніторинг, моніторинг розвитку галузей економіки, стратегія соціально-економічного розвитку галузі, державне регулювання, конкурентоспроможність, резерв конкурентного потенціалу.*

В статье представлены основные результаты исследования по определению направлений разработки эффективного механизма государственного регулирования системы мониторинга развития отраслей экономики. Получило дальнейшее развитие определение интегрального показателя качества реализации стратегии социально-экономического развития отраслей, рассчитанного по объектам мониторинга. Определена организационно-управленческая структура действия механизма государственного регулирования системы мониторинга развития отраслей экономики. Рассмотрен организационно-экономический механизм повышения конкурентоспособности предприятий на отраслевом уровне. Доказано, что реализация механизма повышения конкурентоспособности предприятия возможна благодаря использованию выявленного резерва конкурентного потенциала.

Ключевые слова: *мониторинг, мониторинг развития отраслей экономики, стратегия социально-экономического развития отрасли, государственное регулирование, конкурентоспособность, резерв конкурентного потенциала.*

The article presents the main results of the study on determining the formulation of effective mechanism aspects of state regulation for the economic sector development monitoring system. The integral quality index of implementation of socio-economic sector development according to monitoring objects got its further determination. The mechanism of organizational and management structure of state regulation economic sector monitoring system is defined. The organizational and economic mechanism for enterprise competitive recovery at the sector level is considered. It is proved that the implementation of the mechanism of enterprise competitive recovery is possible through the use of identified competitive potential reserve.

Key words: *monitoring, monitoring of economic sectors, the strategy of socio-economic sector development, regulation, competitiveness, competitive potential reserve.*

Постановка проблеми. Відомо, що дослідження економіки будь-якої країни ґрунтуються на системі певних показників. Інколи це тільки статистичні показники, інколи – сукупність статистичних і фінансових показників або їх поєднання з іншими джерелами інформації [4, с. 96]. Моніторинг роз-

витку галузей економіки повинний здійснюватися шляхом аналізу та оцінки відповідних показників та інструментів, визначати структуру (орган), яка його проводить та аналізує ці показники, виконавців, які відповідають за реалізацію заходів та дії яких оцінюються за зміни обраних показників. Обрані показники повинні бути об'єктивними та вимірюваними на підставі офіційних статистичних даних, що забезпечує збалансованість між статистичним обліком, звітністю виконавців, проведеними поточними та регулярними аналітичними дослідженнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження процесу державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки займає чільне місце в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких: І. Алексєєв, Є. Ареф'єва, Є. Афанасьєв, М. Білик, І. Бланк, А. Волосович, А. Воронкова, В. Галіцин, Т. Загорна, Л. Іщенко, В. Козик, О. Коляда, Л. Костирко, О. Кузь-

Рис. 1. Механізм державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки в контексті євроінтеграції

мин, Р. Лепа, М. Макаренко, О. Мозенкова, Є. Павлюк, О. Пенькова, Й. Петрович, М. Пугачова, В. Савчук, Г. Семенов, В. Ситник, О. Соколова, О. Терещенко, А Турило, А. Череп, Н. Чухрай, І. Чуліпа, Г. Швиданенко, О. Щекович та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямів розробки ефективного механізму державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки повинен зазвичай використовуватися виконавчими органами державної влади для досягнення цілей за її змістом і для успішної реалізації визначених заходів. Механізм державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки в контексті євроінтеграційних процесів представлено на рис. 1.

Для вирішення цих проблем застосовано комплексний підхід на основі стратегічного управління за об'єктами моніторингу розвитку галузей економіки, які регулюються інструментами реалізації стратегії соціально-економічного розвитку галузі (ССЕРГ), в яких генерується якість виконання управлінських рішень по заходах стратегії на

Рис. 2. Визначення інтегрального показника реалізації ССЕРГ за інструментами моніторингу розвитку галузей економіки

основі оцінки економічних, соціальних, фінансових і організаційних показників за об'єктами моніторингу. Використання інструментів за об'єктами моніторингу реалізації ССЕРГ повинно надати можливість її виконавцям приймати обґрунтовані рішення щодо досягнення визначених цілей за заходами самої стратегії та, відповідно, забезпечити ефективність її реалізації. Водночас за результатами моніторингу виконавці повинні мати можливість відстежувати стан реалізації ССЕРГ та в разі необхідності вносити відповідні корективи й обирати адекватний сценарій її подальшої реалізації.

На основі цих наукових положень одержало подальший розвиток визначення інтегрального показника якості реалізації ССЕРГ за об'єктами моніторингу (економічними, соціальними, фінансовими та організаційними) із використанням відповідних інструментів, застосування яких дає змогу керуючим і координуючим органам відстежувати стан та якість виконання заходів за змістом стратегії та вносити відповідні корективи в процес управління. На основі системи показників запропоновано алгоритм розрахунку інтегрального показника якості реалізації ССЕРГ (Яг), значення якого характеризує кількісні зміни в соціально-еко-

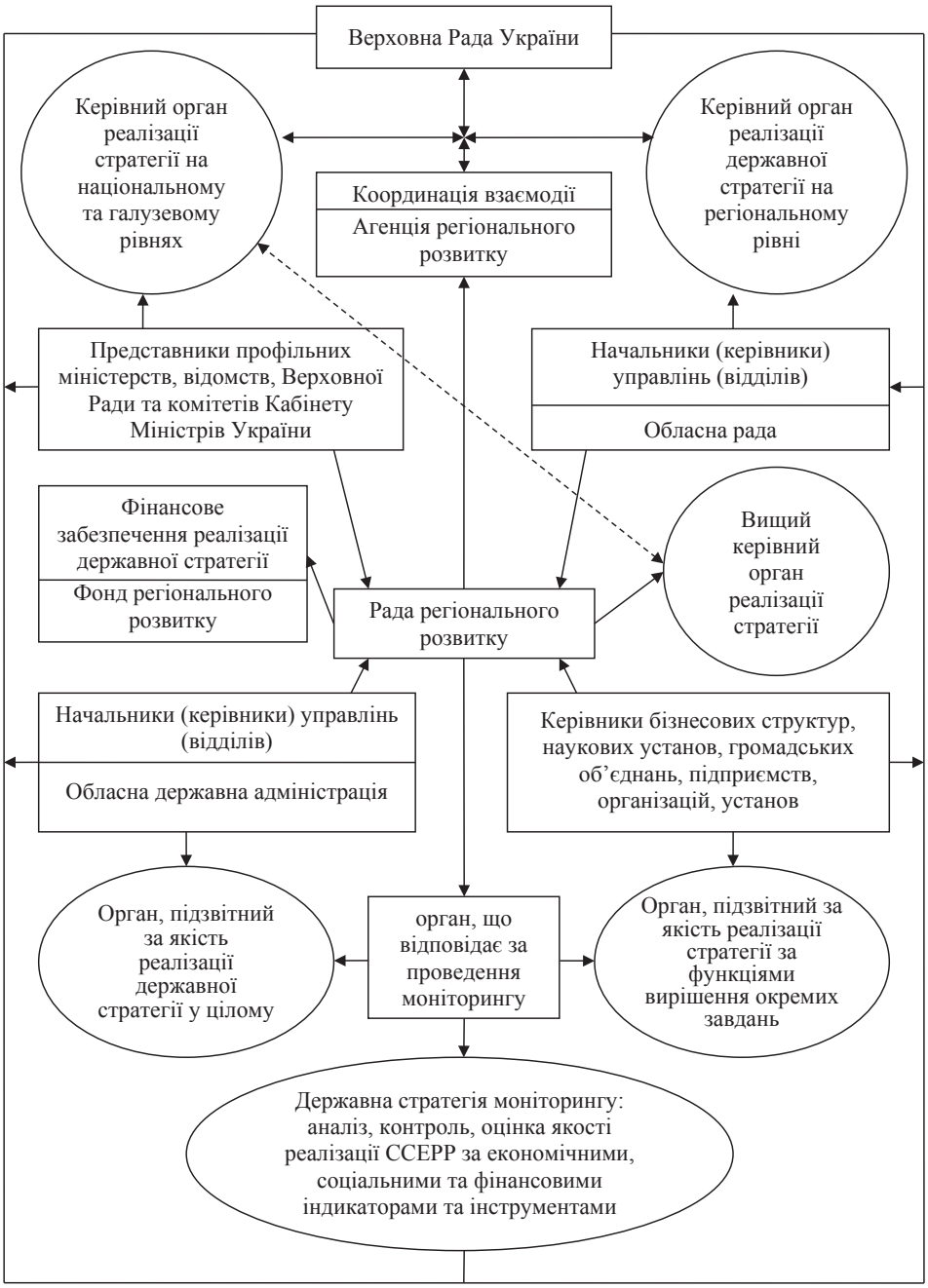

Рис. 3. Організаційно-управлінська структура механізму державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки

номічному середовищі галузі, які відбуваються під час вжиття заходів за змістом стратегії у певний період через зміну обмеженої кількості параметрів (рис. 2).

Інтегральний показник Яг розраховується в період реалізації ССЕРГ (щомісячно, щоквартально, щорічно) за розробленим алгоритмом. Розрахунок починається з введення вхідних даних для моніторингу параметрів за економічним інструментарієм та визначення відповідних вагових і комплексних коефіцієнтів ефективності використання фінансових інструментів.

Із метою визначення стану використання інформаційного забезпечення в управлінських рішеннях на підприємствах базових галузей економіки встановлено, що переважно орган управління формує запит на конкретну інформацію. За результатами дослідження сформульовано й обґрунтовано доцільність керуватися зворотнім принципом – у системі моніторингу формується релевантна інформація на засадах взаємопов'язаного формату економічних показників, із допомогою якої здійснюється розроблення управлінських рішень [5].

Виходячи з отриманих результатів проведеного дослідження та для підвищення якості процесу реалізації стратегії державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки, вдосконалено організаційно-управлінську та функціональну структури механізму реалізації державної політики в даній сфері. Доведено, що найважливішою ланкою в організаційно-управлінській структурі організації дії механізму реалізації державної стратегії і проведення моніторингу є обласні державні адміністрації (ОДА), працівники якої відповідають за якісне вирішення завдань за її змістом. При цьому працівники управлінь та відділів ОДА підзвітні вищому керівному органу реалізації державної стратегії (обласній раді), з одного боку, та центральним органам виконавчої влади, профільним міністерствам і відомствам – з іншого. Виходячи із зазначеного вище, організаційно-управлінську структуру дії механізму державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки в контексті євроінтеграції з визначеними функціями координації, взаємодії, підзвітності та керівництва на основі інструментарію типового економічного моніторингу подано на рис. 3.

Вищим керівним органом реалізації державної стратегії у сфері моніторингу розвитку галузей економіки є Рада регіонального розвитку, до складу якої входять представники визначених структур та яка в особі обласної ради проводить моніторинг. При цьому до основних функцій Ради регіонального розвитку відносяться такі: забезпечення ефективної діяльності Агенції регіонального розвитку як координатора співпраці між законодавчою, центральною виконавчою та регіональною владою; забезпечення ефективної діяльності Фонду регіонального розвитку як фінансової інституції, що дає можливість накопичувати фінансові джерела для реалізації стратегії за рахунок участі всіх сторін, залучати та контролювати фінансові потоки.

Забезпечення дієздатності механізму реалізації державної стратегії моніторингу між керівним органом на національному (галузевому) рівні і підзвітним органом на регіональному рівні полягає в налагодженні координації та взаємодії між профільними управліннями (відділами) ОДА і відповідними міністерствами (відомствами, комітетами), що підпорядковані Кабінету Міністрів України. При цьому, виходячи з плану заходів, затвердженого Кабінетом Міністрів України на 2009 р. щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. [3], функцій управлінь та відділів у структурі ОДА та індикаторів (показників), які прийняті у розроблених Методичних рекомендаціях та Алгоритмі якості реалізації стратегії, розроблено відповідні плани координації взаємодії між центральними та регіональними органами виконавчої влади за економічними, соціальними та фінансовими параметрами, застосування яких дає змогу підвищити якість та ефективність управління.

Під час визначення методики оцінки ефективності механізму регулювання процесів економічного розвитку галузей необхідно виходити з таких позицій [2]:

− по-перше, функціонування даного механізму передбачає моніторинг, на основі якого здійснюється систематичне та безперервне збирання, аналіз і використання інформації щодо його функціонування для корегування основних його структурних елементів − методів, інструментів, заходів з метою прийняття ефективних управлінських рішень, які, своєю чергою, у подальшому забезпечать кращі показники ефективності функціонування механізму регулювання процесів економічного розвитку галузей, ніж попередні;

− по-друге, крім моніторингу, необхідне також періодичне оцінювання механізму самого державного регулювання процесів економічного розвитку галузей, що передбачає визначення доречності та дотримання стратегічних цілей, відстеження ефективності та результативності, впливу та сталості в його функціонуванні на соціально-економічні процеси розвитку галузей економіки. Оцінка має забезпечувати достовірну, корисну інформацію та надавати змогу використовувати уроки з набутого досвіду в процесі прийняття ефективних управлінських рішень;

− по-третє, оцінка ефективності − це сукупність аналітичних методик вивчення і вимірювання фактичних результатів державної політики, яка дає змогу визначити, якою мірою діяльність державних інститутів відповідає проголошеним національним цілям.

Поряд із механізмом державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки досить важливим завданням є побудова організаційно-управлінських та економічних механізмів ефективного використання наявного конкурентного потенціалу. Процес удосконалення системи управління конкурентоспроможністю має базуватися на комплексному підході, в основу якого має бути покладена інтегральна оцінка конкурентного потенціалу підприємства, виявлення та раціональне використання його резервів. Найчастіше невикористані конкурентні переваги є резервами конкурентного потенціалу і саме вони зумовлюють здатність підприємства вчасно реагувати на змінюваність зовнішнього середовища. Це й обумовлює необхідність розробки заходів забезпечення конкурентоспроможності, постійного їх аналізу та контролю, в основу яких має бути покладено комплексний підхід до формування механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства (рис. 4).

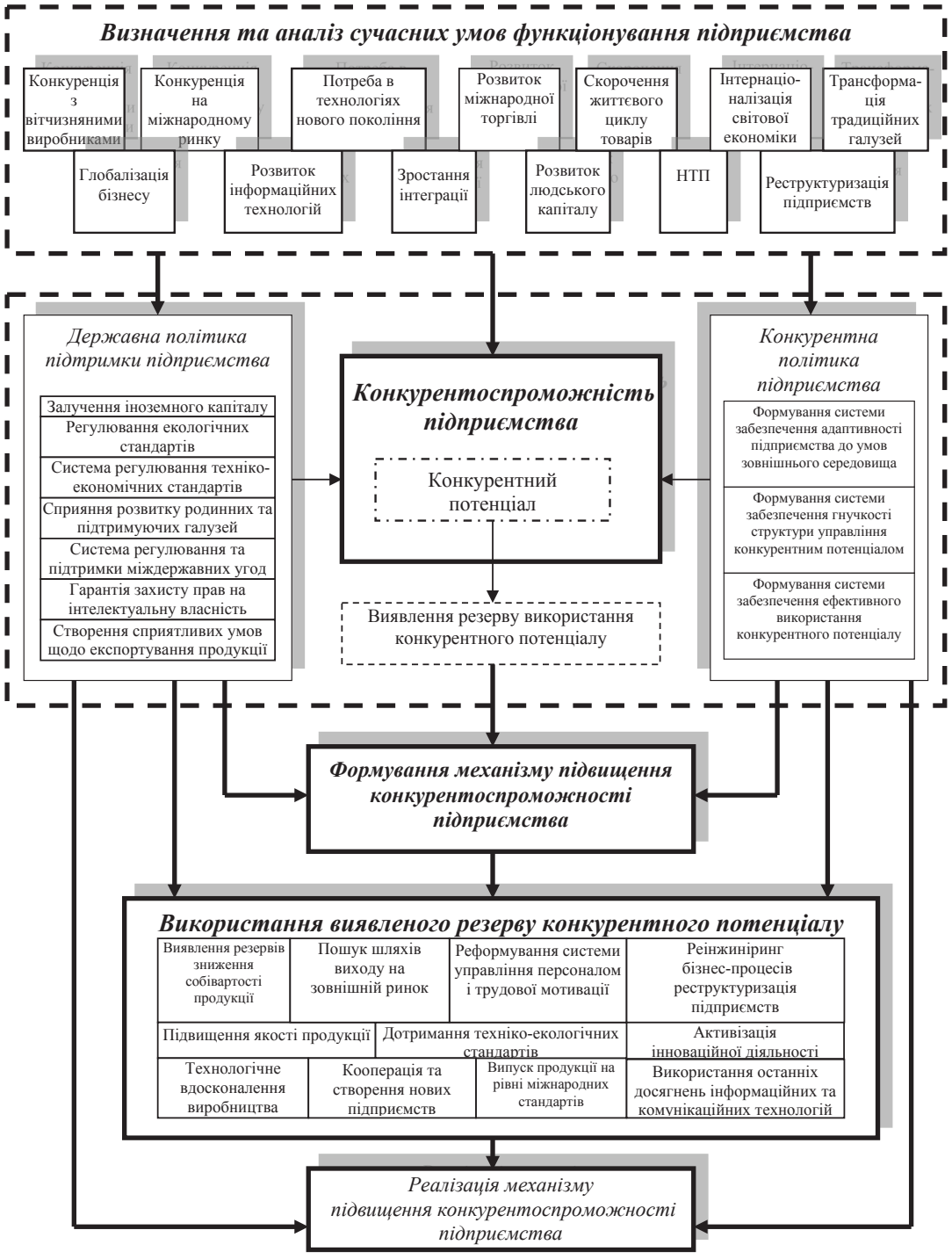

Рис. 4. Формування механізму підвищення конкурентоспроможності підприємств на галузевому рівні

Під організаційно-економічним механізмом слід розуміти певну послідовність теоретично обґрунтованих етапів управління конкурентним потенціалом, яка передбачає створення необхідної для їх ефективного формування та використання структури системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Використання комплексного підходу до системи управління конкурентоспроможністю, яка є багатофункціональною та багатокомпонентною, забезпечить ефективність прийняття та результативне здійснення управлінських рішень [1].

До основних складників пропонованого механізму слід віднести: аналіз сучасних умов функціонування підприємства; державну політику підтримки підприємства, спрямовану на залучення іноземного капіталу; регулювання екологічних та техніко-економічних стандартів; сприяння розвитку підтримуючих галузей; регулювання міждержавних угод; конкурентну політику, спрямовану на виявлення резервів та ефективне використання конкурентного потенціалу підприємства [1].

Крім того, відповідність напрямів конкурентної політики підприємства державній політиці підтримки та їх взаємообумовленість мають стати для підприємства одним із головних чинників, що сприяють досягненню бажаного рівня конкурентоспроможності [1].

Під інструментарієм у рамках реалізації механізму підвищення конкурентоспроможності слід розуміти сукупність засобів, методів, важелів, способів здійснення регуляторного впливу, зокрема: ефективний комплекс маркетингу, активна наукова та інноваційна діяльність, постійний аналіз витрат на вдосконалення технологічної бази, організаційної структури та системи прийняття управлінських рішень тощо.

Для досягнення та подальшого збереження своїх конкурентних переваг підприємство, незважаючи на галузеву спрямованість, повинно: спиратися у своїй діяльності на нововведення, які є не тільки на вітчизняному, але й на світових ринках; вчасно реагувати та пристосовуватися до ринкових змін; володіти інформацією та здійснювати обмін із покупцями, посередниками, постачальниками, підприємствами родинних та суміжних галузей.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, одержало подальший розвиток визначення інтегрального показника якості реалізації стратегії соціально-економічного розвитку галузей за об'єктами моніторингу. Визначено організаційно-управлінську структуру дії механізму державного регулювання системи моніторингу розвитку галузей економіки. Розглянуто організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності підприємств на галузевому рівні. Доведено, що реалізація механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства можлива завдяки використанню виявленого резерву конкурентного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кирчата І.М. Напрями формування механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства / І.М. Кирчата // Управління розвитком : зб. наук. статей. – Х, 2006. – № 7. – С. 19–21.

2. Матвієнко П. Узагальнююча оцінка розвитку регіонів / П. Матвієнко // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 26–35.

3. Про затвердження плану заходів на 2010 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 1163-р.

4. Пугачова М.В. Статистичний моніторинг стану галузей економіки з використанням показників кон'юнктурних обстежень підприємств / М.В. Пугачова // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – 2014. – № 90. – С. 95–106.

5. Чуліпа І.Д. Моніторинг економічних показників діяльності підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (машинобудування та приладобудування)» / І.Д. Чуліпа. – Львів, 2009. – 20 с.

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ

MECHANISM OF STATE REGULATION OF CAPITAL REPRODUCTION

УДК 330.313

Васюник Т.І.
студент
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто підходи до державного регулювання в цілому та державного регулювання відтворення основного капіталу зокрема. Визначено цілі, функції та основні завдання державного регулювання відтворення основного капіталу. На основі проведеного дослідження запропоновано схему механізму державного регулювання відтворення основного капіталу.
Ключові слова: *основний капітал, державне регулювання, механізм, функції держави, оборотний капітал, природний капітал.*

В статье рассмотрены подходы к государственному регулированию в целом и государственного регулирования воспроизводства основного капитала в частности. Определены цели, функции и основные задачи государственного регулирования воспроизводства основного капитала. На основе проведенного исследования предложена схема механизма государственного регулирования воспроизводства основного капитала.
Ключевые слова: *основной капитал, государственное регулирование, механизм, функции государства, оборотный капитал, природный капитал.*

The approaches to state regulation and state regulation of reproduction of capital in particular are considered in the article. Purposes, functions and main tasks of state regulation of capital reproduction are defined. Based on the research the scheme of state regulation of capital reproduction is proposed.
Key words: *capital, government regulation, mechanisms, functions of the state, working capital, natural capital.*

Постановка проблеми. Важливу роль у процесі відтворення основного капіталу відіграє його механізм, формування та функціонування якого наразі на теоретико-методологічному рівні поки не відпрацьовано. Саме тому механізм державного регулювання відтворення основного капіталу доречно, на нашу думку, представити як складну компонентну структуру, яка розкриває сутність державного регулювання відтворення основного капіталу та проявляється в забезпеченні взаємодії між суб'єктами та об'єктами такого регулювання, утворює цілісну систему з асиметричним впливом її елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів механізму державного регулювання відтворення основного капіталу здійснили такі вчені, як: В. Александров, В. Базилевич, О. Болховітінова, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, М. Звєряков, Б. Кваснюк, С. Кірєєв, І. Крючков, В. Мандибур, М. Меламед, В. Мунтіян, І. Малоий, А. Ревенко, Л. Федулов та інші вчені.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження підходів до розуміння поняття «механізм державного регулювання відтворення основного капіталу».

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розгляду механізму державного регулювання відтворення основного капіталу, слід зазначити, що опрацювання значної кількості економічної літератури дало нам підстави зробити висновок про відсутність єдиного підходу як до визначення дефініції «державне регулювання», так і до поняття «державне регулювання відтворення основного капіталу». Як наслідок, можемо стверджувати про наявність як мінімум чотирьох підходів до визначення даної категорії. Суть першого підходу полягає в тому, що державне регулювання асоціюється із діяльністю органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів [1, с. 35].

Ототожнення державного регулювання із системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних правомочними державними установами та суспільними організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються, є характерною рисою другого підходу [2, с. 27].

Основною характеристикою третього підходу є те, що під державним регулюванням розуміють комплекс основних форм і методів, за допомогою яких державні установи та організації здійснюють цілеспрямований вплив на розвиток суспільного способу виробництва для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [3, с. 78].

Особливістю четвертого підходу є те, що державне регулювання асоціюється із системою заходів задля забезпечення виконання своїх функцій державою. Цілком погоджуючись із запропонованим підходом, уважаємо, що він є найбільш удалий, оскільки, як показує досвід, невиконання державою своїх функцій і неврахування в них особливостей економічного стану, а також історичних та національних умов економічного розвитку країни призводить до вкрай негативних наслідків.

Щодо розуміння терміну «державне регулювання» західними науковцями, то слід зазначити що в широкому розумінні відбувається ототожнення з терміном «державне втручання в економіку», а в більш вузькому – з адміністративно-правовими функціями держави щодо діяльності підприємницьких структур.

Наше розуміння державного регулювання економіки полягає в тому, що під цим терміном ми пропонуємо розуміти процес впливу держави на господарське і соціальне життя суспільства з метою досягнення певних цілей за допомогою відповідних засобів. У принципі ми ототожнюємо поняття «державне регулювання економіки» з поняттям «державна економічна політика», оскільки як перше, так і друге немислимі без невтручання держави в господарські процеси.

Пошук визначення терміну «державне регулювання відтворення основного капіталу» засвідчив, що нині воно відсутнє у вітчизняній економічній літературі. На основі узагальнення і логічного аналізу пропонуємо власне визначення поняття «державного регулювання відтворення основного капіталу» – це цілеспрямований вплив держави через економічні, організаційні, контрольні й інші заходи, націлені на визначення потреби в основному капіталі, пошуку способів і джерел його відтворення з метою ефективності його використання в національній економічній системі. Таким чином, основним завданням державного регулювання відтворення основного капіталу є забезпечення стабільного економічного зростання та розвитку і створення цілісного механізму такого відтворення.

Об'єктом державного регулювання відтворення основного капіталу є основні засоби, а його суб'єктом – держава через відповідні державні органи законодавчої і виконавчої влади різних рівнів.

Щодо цілей державного регулювання відтворення основного капіталу, то підставою для їх формування стали праці західних науковців, в яких виділяється чотири головні цілі державного регулювання загалом, які дістали назву «магічний чотирикутник». До цих цілей відносять забезпечення темпів зростання ВВП відповідно до господарського потенціалу держави, зменшення безробіття, стабільність цін, досягнення зовнішньоекономічної рівноваги, суть якої полягає у прагненні отримання бездефіцитного балансу. Уважно проаналізувавши дані цілі, ми побачимо що вони суперечать одна одній, оскільки, наприклад, зменшення безробіття потребує додаткових бюджетних видатків, що призводять до зростання бюджетного дефіциту та інфляції. Суть «магії» полягає в тому, щоб однаковими темпами рухатися в усіх напрямах чотирикутника.

Вищі цілі державного регулювання породжують цілі нижчого порядку, до яких, зокрема, можна віднести створення сприятливого інституційного середовища для збільшення прибутку, розвитку конкуренції, стимулювання економічного зростання, модернізацію виробництва відповідно до сучасних вимог, підтримання економічної рівноваги, підтримання конкурентоздатності національних виробників на світовому ринку тощо.

Отже, цілі державного регулювання відтворення основного капіталу доречно представити у вигляді певної піраміди (рис. 1), де всі цілі певною мірою субординовані, і ця субординація залежить від еволюції соціально-економічних відносин кожної країни. Характерною особливістю цілей нижчого порядку є те, що під впливом багатьох факторів вони всіляко переплітаються між собою, водночас знаходячись у стані взаємозалежності.

Рис. 1. Цілі державного регулювання відтворення основного капіталу

Оскільки відтворення основного капіталу є складовою частиною суспільного відтворення, а відтворення основних засобів відбувається в процесі суспільного виробництва, то, на нашу думку, доцільно стверджувати, що зміст державного регулювання відтворення основного капіталу полягає в процесі, який складається із запропонованих фаз, а саме: формування продуктивного використання і відтворення основного капіталу. Хочемо ще раз наголосити на тому, що виділення даних фаз (стадій) є власним баченням автора і носить умовний характер і опоненти такого підходу будуть наводити аргументи на користь того, що елементи, які притаманні одній фазі, можуть належати до іншої. Проте нашим аргументом на користь даного підходу є те, що виокремлення фаз дасть змогу більш чіткіше і глибше зрозуміти процеси, пов'язані з державним регулюванням відтворення основного капіталу.

Першою фазою в системі державного регулювання відтворення основного капіталу є фаза «Формування основного капіталу». Вона носить адміністративний характер і характеризується процесами, пов'язаними з надходженням основних засобів на підприємство та з їх оформленням, розмитненням та введенням в експлуатацію. Основна роль державного регулювання в даній фазі зводиться до гарантування рівного доступу до можливості придбання усіма господарюючими суб'єктами засобів виробництва та усунення зайвих адміністративних перепон на цьому шляху.

Наступною фазою цього процесу виступає фаза продуктивного використання основного капіталу, виробнича фаза, характерною ознакою якої є перенесення вартості основних засобів на вартість випущеної продукції та наданих послуг.

Участь держави в даному випадку полягає у формуванні ефективної амортизаційної політики, націленої на ефективне відтворення основного капіталу.

Третьою фазою в процесі державного регулювання відтворення основного капіталу є фаза «Відтворення основного капіталу». Цій фазі притаманний фінансовий характер і характерною її ознакою є мобілізація фінансових ресурсів із метою придбання, реконструкції та ремонту основних засобів. Роль держави в даному випадку полягає в регулюванні можливості доступу господарюючих суб'єктів до джерел фінансових ресурсів із метою відтворення їх основного капіталу.

Щодо основних напрямів державного регулювання відтворення основного капіталу, то, на думку автора, їх доречно визначити за допомогою функцій державного регулювання відтворення основного капіталу, які, своєю чергою, визначити методом логічного аналізу й узагальнення, враховуючи стадії обігу і відтворення основного капіталу та загальні функції держави. Так, ретроспективний аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури з даної тематики показав, що під функціями держави розуміють головні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями, і такі, що характеризують її сутність. У даному контексті доречним є зауваження про те, що функції держави не слід ототожнювати із функціями окремих її органів, які є складовою частиною державного апарату. Сучасна економічна література пропонує різноманітну класифікацію функцій, які можна узагальнити таким чином (рис. 2).

Щодо кількості основних функцій держави то в працях кожного дослідника вона різна. Так, більшість учених до основних функцій держави відносять [4, с. 69]: правове забезпечення економічної діяльності; організацію грошового обігу; виробництво суспільних товарів та послуг, що призвані задовольняти колективні потреби; оптимізацію впливу екстерналій, тобто зовнішніх ефектів, що не враховуються ринком; мінімізацію трансакційних витрат, тобто витрат експлуатації економічної системи; антимонопольне регулювання й розвиток конкуренції; підтримку малого та середнього бізнесу тощо.

Цілком погоджуючись з існуванням вищеназваних основних функцій держави, хочемо також підтримати позиції тих учених, які вважають, що в сучасних умовах існування економічної системи держава повинна більш широко втручатися в економічні процеси. Зараз ми говоримо не про посилення адміністративно-командних впливу держави, а про вплив держави на соціально-економічний розвиток суспільства, що до вищезгаданих стандартних функцій держави додає такі [5, с. 124]:

- пряме державне володіння та управління основними компонентами інфраструктури народного господарства, природними монополіями;
- розробка та проведення активної промислової політики, участь у ключових інвестиційних, структурно-технологічних програмах;
- проведення гнучкої зовнішньоекономічної політики, спрямованої, з одного боку, на поступове входження країни в систему нормальних міжнародних економічних відносин, а з іншого – на захист основних осередків оздоровлення та розвитку національної економіки за допомогою протекціоністських заходів;
- проведення соціальної політики, управління соціальними процесами.

На нашу думку, маючи чітке завдання державного регулювання відтворення основного капіталу, можемо систематизувати його функції та виокремити напрями державного регулювання відтворення основного капіталу:

1. Цільова – полягає у визначенні пріоритетів формування, розвитку і відтворення основного капіталу, реалізується за допомогою економічної політики держави.

2. Стимулююча – характеризується використанням певних регуляторів, які впливають на здатність господарюючих суб'єктів здійснювати процес відтворення основного капіталу – реалізується за допомогою цінової, амортизаційної кредитної політики уряду.

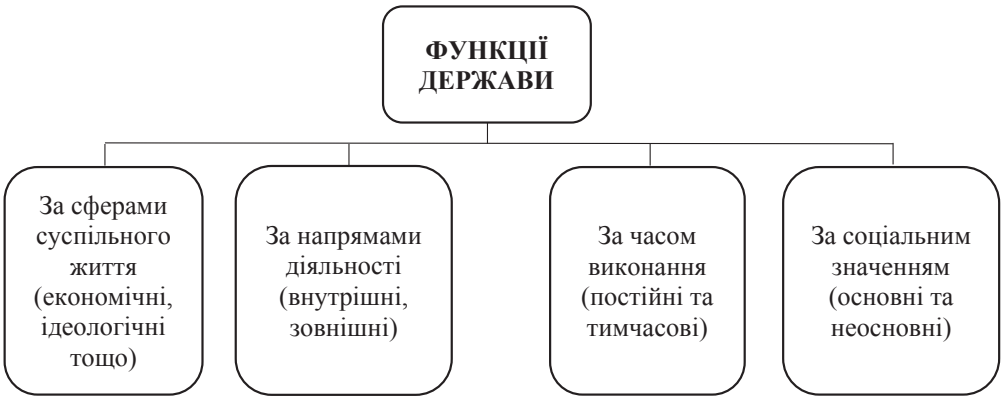

Рис. 2. Класифікація функцій держави

3. Нормативно-правова (держава формує «правила гри», які однаковою мірою стосуються кожного із суб'єктів господарювання в питаннях, пов'язаних із відтворенням основного капіталу) – реалізується за допомогою адміністративної політики.

4. Стабілізаційна – проявляється у запобіганні державою циклічних спадів виробництва, що негативно позначається на відтворенні основного капіталу.

Функції державного регулювання відтворення основного капіталу тісно пов'язані із завданнями, цілями і напрямами регулювання, але не зводяться до них. Завдання – це те, що необхідно зробити, функція – це діяльність, процес вирішення завдання. Цілі державного регулювання відтворення основного капіталу визначають систему функцій такого регулювання.

Рис. 3. Механізм державного регулювання відтворення основного капіталу

Джерело: розробка автора

На основі проведеного дослідження можемо запропонувати модель механізму державного регулювання відтворення основного капіталу (рис. 3), формування та функціонування якого на сьогодні поки не відпрацьовано на теоретико-методологічному рівні. Опрацювання сучасної економічної літератури дає змогу виділити лише підходи до визначення категорії «механізм державного регулювання економіки», які можна представити так:

- по-перше, як інструмент реалізації функцій держави та її виконавчої влади [6].
- по-друге, як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей [7];
- по-третє, як комплексну систему державного управління, складниками якої є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий тощо), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму [8];
- по-четверте, як сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [9, с. 273];
- по-п'яте, як штучно створену складну систему, призначену для досягнення визначених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методів, засобів, інструментів державного впливу на об'єкт управління [10];
- по-шосте, як систему, що призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [11];
- по-сьоме, як сукупність економічних форм, методів, способів і правових норм, за допомогою яких органи державної влади впливають на економічні процеси, забезпечують вирішення суперечностей у соціально-економічних системах [12].

Висновки з проведеного дослідження. Більшість учених розглядають механізм державного регулювання як систему взаємозалежних елементів, які в процесі взаємодії здійснюють вплив на об'єкт управління. Водночас механізм державного регулювання відтворення основного капіталу доречно, на нашу думку, представити як складну компонентну структуру, яка розкриває сутність державного регулювання відтворення основного капіталу та проявляється у забезпеченні взаємодії між суб'єктами та об'єктами такого регулювання, утворює цілісну систему з асиметричним впливом її елементів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
2. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / А.М. Стельмащук. – Тернопіль : ТАНГ, 2000. – 315 с.
3. Мочерний С.В. Економічна теорія : [підручник] / С.В. Мочерний С.В. Довбенко. – К. : Академія, 2004. – 856 с.
4. Государственное регулирование рыночной экономики : [учебник для вузов] / Под общ. ред. В.И. Кушлина, Н.А. Волгина ; редкол.: А.А. Владимирова [и др.]. – М. : Экономика, 2000. – 735 с.
5. Курс переходной экономики : [учебник для вузов] / Под ред. акад. Л.И. Абалкина – М. : Финстатинформ, 1997. – 640 с.
6. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : [курс лекций] / Г.В. Атаманчук. – М. : ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
7. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління» / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/index.php.
8. Малиновський В.Я. Державне управління : [навч. посіб.] / В.Я. Малиновський. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
9. Рудніцька Р.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р.М. Рудніцька, О.Г. Сидорчук, О.М. Стельмах ; за наук. ред. М.Д. Лесечка. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.
10. Федоренко В.Г. Політична економія : [підручник] / В.Г. Федоренко, О.М. Діденко, М.М. Руженський ; за наук. ред. В.Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.
11. Мишина А.В. Механизм государственного регулирования экономики и направления повышения его эффективности в России : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / А.В. Мишина. – Воронеж, 2009. – 20 с.
12. Трещевский Ю.И. Механизм государственного регулирования российской экономики : методология исследования, особенности формирования и повышение эффективности : автореф. дис. ... док. екон. наук : спец. 08.00.01 / Ю.И. Трещевский. – Воронеж, 1999. – 20 с.

КООПЕРАТИВІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ЯК МЕХАНІЗМ ЇХ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

AREAS COOPERATIVISATION AS A MECHANISM OF THEIR INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT

УДК 338.631

Плотнікова М.Ф.
к.е.н., доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності
Житомирський національний
агроекологічний університет
Булуй О.Г.
к.е.н., завідувач кафедрою
інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності
Житомирський національний
агроекологічний університет

У статті досліджено сучасний стан розвитку сільських територій та перспективи його становлення в умовах рецесії економічної системи України. Окреслено риси розвитку суспільних систем та їх основні ознаки. Розкрито сутність кооперативізації сільських територій. Проілюстровано наслідки її впровадження як механізм забезпечення сільського розвитку. Представлено модель розвитку сільських територій в умовах поширення обслуговуючої кооперації та діяльності споживчих спілок.
Ключові слова: *сільські території, кооперативізація, сільський розвиток, управління сільським розвитком, інвестиції, інновації.*

В статье исследовано современное состояние развития сельских территорий и перспективы его становления в условиях рецессии экономической системы Украины. Очерчены черты развития общественных систем и их основные признаки. Раскрыта сущность кооперативизации сельских территорий. Проиллюстрированы последствия ее внедрения как механизм обеспечения сельского развития. Представлена модель развития сельских территорий в условиях распространения обслуживающей кооперации и деятельности потребительских союзов.
Ключевые слова: *сельские территории, кооперативизация, сельское развитие, управление сельским развитием, инвестиции, инновации.*

The article describes research of a current state of development of rural areas and prospects of its stabilization in a recession economic system of Ukraine. It also represents features of the development of social systems and their main features. The fact that the essence of cooperatives in rural areas will emerge in the future. It shows that the effects of the implementation of service cooperation and consumer communities as a mechanism to ensure rural development is promising. It gives a detailed analysis of the model of development of rural territories based on kin estates and kin settlements..
Key words: *rural territories, cooperativization, rural development, management of rural development, investment, innovation.*

Постановка проблеми. Соціально-економічна та екологічна раціональність розвитку сільських територій зумовлена поширенням об'єднуючих взаємодій між суб'єктами суспільних відносин. Антонімічність сучасного стану відносин між суб'єктами господарювання, державою, населенням та світовою спільнотою обумовила наявність асиметрій та диспропорцій розвитку як окремих структур, так і їх об'єднань. Необхідність подолання виявлених недоліків, потреба формування простору, що сприяє підвищенню енергопотенціалу всіх учасників із метою забезпечення їх прогресу, стали причинами появи низки заходів об'єднуючого характеру як на рівні держави, окремих адміністративно-територіальних утворень, так і індивідів та їх груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями виходу із ситуації, що склалася в селах, вирішення проблем депресивності територій знаходять своє відображення у низці нормативно-правових актів, прийнятих на вищому рівні в країні (закони України «Про особисте сільське господарство», «Про фермерське господарство», «Програма розвитку сільського господарства до 2020 р.» та ін.). Питання розвитку сільських територій є наразі одним із широко досліджуваних як вітчизняною, так і зарубіжною економічною школою. Зокрема, проблемам активізації і гармонізації суспільно-економічних стосунків, організації, інвестиційній і інноваційній діяльності з метою розвитку сільських територій присвячені чисельні праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Такими є результати досліджень Н. Зіновчук, П. Саблука, О. Скидана. Аспекти регіонального розвитку територій, можливості використання європейського і світового досвіду в діяльності національних і наднаціональних формувань описані В. Геєцем, Т. Зінчук. Теоретичні, методологічні і практичні аспекти розвитку, а також перспективи оптимізації національної аграрної політики знаходяться в центрі уваги В. Юрчишина, О. Бородіної, В. Збарського І. Прокопи, Л. Шепотька. Питання ресурсного забезпечення, обумовленого обмеженнями в їх кількості з позицій залучення до виробничого процесу, є темою досліджень Л. Давиденко. Становлення галузевих формувань, зокрема кооперативів, є в системі інтересів В. Зіновчука, М. Маліка та ін. Водночас наявність асиметрій і диспропорцій у сільському розвитку вимагають подальших економічних, політичних, соціальних і екологічних перетворень як у світовій економічній системі, так і в Україні зокрема.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення перспективних напрямів розвитку сільських територій в умовах рецесії економічної системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення цілей розвитку населення на сільських територіях можливе завдяки впровадженню механізму активізації процесів удосконалення взаємодії концептуальної форми їх існування. Одним із підходів, що забезпечує спрямованість розви-

тку, концептуальністю для якого виступають точки біфуркації (ситуаційні чинники в межах системи досягнення єдиної мети) і вектор конкретизації цілей та завдань, є у сфері виробництва – обслуговуюча кооперація (як інтегратор, координатор та каталізатор процесів) та споживача кооперація (споживчі спілки як базові інструменти гармонізації потреб та механізмів їх задоволення за принципом розумної достатності). Базовим критерієм досягнення встановлених цілей та завдань є зростання потужності та потенціалу системи за якісної зміни всіх її компонентів у результаті трансформативних змін (розвитку). Відправним остовом таких змін є цілевстановлення на основі побудови мислеформи (гештальту – образу), що визначає потенціал енергоякісної прогресії кожної структури з відокремленим якісним складом на матричній основі. Запровадження діяльності кооперативів є прообразом енергетичної накачки (концентратора енергії в одиниці об'єму на кожній стадії розвитку). Власне, розвитком вбачатимемо приміст потенціалу системи, розширення базису та практики реалізації [1].

Як цілісна форма будь-який кооператив, що складається з одухотворених елементів, за своєю природою є вічною еволюційною системою, яка спроможна регенерувати, самовідновлюватися та розвиватися. Подальша його модернізація становить основу для нескінченого прогресу через пізнання сутнісно-інформаційних об'ємів, обліковотворчу діяльність та практичну впроваджуваність формацій. Водночас законодавча побудова та становлення будь-якої форми визначає встановлені закономірності отримання знань та досвіду, що міститься в заданому об'ємі, враховуючи його рівень та особливості побудови. Наявність напрямів вибору визначає вектор спрямованості дій щодо досягнення цілей розвитку. Останні усвідомлюються всіма учасниками суспільних процесів залежно від рівня розвитку та індивідуальності (все, що прогресує, володіє автентичністю). Участь у різних процесах формоутворення (механістичний рух, хіміко-біологічні реакції, процеси об'єднання та вдосконалення тощо) забезпечує динамічність процесів у макросистемах. При цьому головними каталізаторами всіх дій виступають час, здатність до творчості в умовах самоконтролю та відповідальності за себе та навколишній простір з його учасниками.

Основними системними ознаками кооперативу як суспільно-економічного утворення є таке: створення цілеспрямованого центроутворюючого всепроникаючого простору-каталізатора (поля) діяльності; простір виступає концентратором та генератором внутрісистемної енергії, яка вивільняється за екзогенних реакцій під час впорядкованої взаємодії та цілеспрямованого руху суб'єктів – учасників кооперативу та інших учасників суспільних відносин (плановий характер взаємодії та її спрямованість можуть бути як свідомими, так і несвідомими); об'єктом взаємодії є як окремі учасники, так і процеси (їх сукупність), з якими вони мають справу – кластерні утворення відповідно до їх констеляції; цілеспрямований центроутворюючий простір кооперативу має векторний анізотропний характер, що визначає його автентичність та унікальність, характеризується власною специфічністю та переліком виконувати функцій для системи даного виду; простір є безперервним, спадковим, подільним та енергоінформаційним середовищем існування (преформацією) структур-учасниць; простір, який створює навколо себе кооператив, має відчутну дію і виходить за межі самого кооперативу. Існування такого енергоінформаційного поля уможливлює існування синтезованого процесу надсуб'єктних взаємодій як векторної структури. Практична реалізація цілей та завдань кооперативу відбувається на основі еліпсоїдальної анізотропії та гіперболічного градієнту дії простору під час безперервного руху та зміни останнього, що визначає напрям та інтенсивність розвитку системи в короткостроковому проміжку часу. Формуючись із «тонкої структури», поле кооперативу є матеріальним за своєю природою і свідчить про можливості виявлення його природи та використання внутрішнього потенціалу. Експериментальним підтвердженням його існування є наявність синергетичного ефекту діяльності («електронно-електрична мережа» міжсуб'єктних взаємодій) суб'єктів учасників кооперативу внаслідок їх гештальтного впливу та синтелектичного прояву нерівноважних внутрісистемних кастеляцій. Останні є формою та універсальним принципом прояву простору (поля) кооперативу.

Прикладом нестандартного підходу до вирішення питань розвитку сільських територій, у тому числі у питаннях деградації ґрунтів, є становлення та розвиток родових помість та поселень, які є у сфері уваги міністерств з 2008 р., Кабінету Міністрів України з 2009 р. (у 2014 р. дано доручення щодо вивчення та внесення пропозиції в напрямі розвитку цього питання десяти міністерствам). Базовим підходом у реалізації цієї ідеї є свідоме ставлення до Землі завдяки реалізації якісного нового підходу до життєдіяльності та господарювання за одночасного підвищення ефективності використання наявних природних та людських ресурсів (їх якісному розвитку та примноженню потенціалу). Найбільш повно впровадження концепції «Родове помістя» знайшло в Житомирській області, де системно на всіх рівнях проводиться планомірна робота щодо науково-дослідного вивчення та інформаційно-практичного поширення практики діяльності родових поселень. Так, за ініціативою обласної ради спільно проведено

три круглі столи у 2013 р. та 2014 р., де прийнято рішення донести концепцію «Родове помістя» до відома державних органів і громадських організацій області на території районів та сільських і селищних рад. У 2015–2016 рр. проведено 11 круглих столів у районах, містах та сільських радах області за участю депутатів, державних службовців, науковців, практиків та членів громадських організацій. Участь в обговореннях брали представники відділів освіти та пенітенціарної служби. ОДА та обласною радою ініційовано розгляд цього питання на колегіях, де присутні керівники районних адміністрацій та районних рад. Уявлення про єдність, позитивні наслідки та перспективність цього процесу дають такі факти, що реалізація концепції «Родове помістя»: 1) не вимагає бюджетного фінансування; 2) за даними Міністерства екології та природних ресурсів України, на відновлення родючості ґрунтів за перші п'ять років витрати становлять 20 тис. грн. бюджетних коштів у розрахунку на 1 га; 3) за даними розрахунків Міністерства аграрної політики та продовольства України та НААНУ, мешканці родового помістя за 10 років інвестують 300 тис. грн. у розрахунку на 1 га; 4) у середньому одне родове помістя може виробити сільськогосподарської продукції на суму 20 тис. грн. на рік. Середній населений пункт площею 250 га може дати понад 300 тис. грн., або понад 75 млн. грн. за 10 років. Використання ґрунтів без обертання пласта відновлює водноповітряний баланс та гумусний шар на 3%. Цей показник є вищим в разі використання сидератів та мульчування, що є системною практикою поселенців [2; 3].

Найбільш розповсюдженими видами діяльності в родових поселеннях є: природничі види діяльності (вирощування фруктів, овочів, ягід, горіхів, зелені, зернових культур, грибів, лікарських рослин, чаїв, природних замінювачів цукру, мікроводоростей, квітів, декоративних рослин, ефіроолійних, вирощування рослин для виробництва тканин; виробництво біогумусу, компостів, ґрунтових сумішей; тепличне господарство; плодорозплідники; насінництво; збирання лісових плодів, заготівля та вирощування лісу; розведення свійських та диких тварин, отримання від них молока, яєць, вовни, меду, боротьба зі шкідниками та хворобами, рибництво, розведення елітних порід тварин; збір мінералів, лікарських глин; заготівля чистої води з природних джерел); переробка, консервація та збереження продуктів харчування (сушіння, консервація та заморожування плодовоягідної, овочевої продукції та грибів; виготовлення соків та напоїв; печення та хлібопечення; сироваріння; виробництво молочних продуктів, натуральних цукерок, печива, макаронних виробів, бджолопродукції, сухих сніданків, горіхових, плодоовочевих сумішей, лікарських та чайних зборів, продукції з пророщеного насіння, напівфабрикатів; організація закладів харчування); діяльність у сфері інформаційних та наукомістких технологіях (розробка програмного забезпечення; художні та дизайнерські роботи за допомогою ПК; створення навчальних курсів, відеокліпів, музикальних творів; переклад текстів; створення електронних версій музеїв, бібліотек, кіноклубів; розробка архітектурних, дизайнерських проектів машин, меблів, одягу тощо; фрилансинг та інші форми віддаленої роботи через Інтернет; розробка та просування сайтів; 3D-моделювання; створення та обробка

аудіо-, відео-, фото- та інших продуктів; управління Інтернет-магазинами; нанотехнології тощо); наукова діяльність (у тому числі щодо екологічної проблематики, безвідходної життєдіяльності, використання відновлюваних джерел енергії, охорони та примноження здоров'я); мистецтво; народні ремесла; видавнича діяльність; медицина (фітотерапія, апітерапія, біоенергетика, йогівські практики, натуропатія, валеологія, організація здорового способу життя та відпочинку, лікувальна гімнастика та масаж; лікувальні грязі, лазні, води, глини; закалювання та моржування; відновлення функцій організму, зокрема зору, травлення, руху, усування психологічних травм тощо); спорт; освіта (природодоцільні практики, біоадекватні методики освіти та виховання – ноосферна освіта), будівництво, малі види виробництв (зокрема, на основі обслуговуючої та споживчої кооперації); туризм (зелений, сільський, оздоровчий, спортивний, просвітницький, романтичний, сімейний, дитячий); транспорт тощо, які наразі активно розвиваються.

Таким чином, ця ідея економить бюджетні кошти на відновлення землі та залучає приватні інвестиції, що не вимагають повернення. Екологічно чиста продукція, вирощена в родових поселеннях, є основою здоров'я нації. Планомірне відродження мережі населених пунктів на сільських територіях відбувається за рахунок екологічно свідомих та відповідальних мешканців міст, упровадження органічного виробництва та пермакультурного дизайну, безвідходної життєдіяльності (у тому числі впровадженні відновлюваних джерел енергії), ноосферної освіти (біоадекватні методи в освіті та вихованні як напрям цілісного свідомого сприйняття світу), активізації природодоцільної діяльності, підтримка та примноження біологічного різноманіття, створення біосферних заповідників та рекреаційних заказників, у тому числі через організацію системи закладів зеленого та сільського туризму, відновлення ґрунтового покриву та запобігання водній і вітровій ерозії, формування засад енергобезпеки завдяки висаджуванню неплодових дерев (30–50% території, для порівняння нормативний рівень лісистості для України – 20%, рекомендована – 22%, тоді як на практиці – у середньому 15,6% і має тенденцію до

зниження; до XVIII ст. середній рівень лісистості України становив 40% [4, с. 49–52]).

Іншим перспективним напрямом діяльності родових поселень є вирощування елітного насіння спільно з науково-дослідними та навчальними установами. Така практика застосовується щодо вирощування насіння зернових та зернобобових культур. Зокрема, вирощування елітного насіння сої поселенцями Київської області спільно з науковцями-аграріями ННЦ «Інститут землеробства НААН» у 2015 р. дало змогу підвищити ефективність господарської діяльності та вміст фосфору й азоту в ґрунтах, структурувати та підвищити їх родючість. Вирощування зникаючих та лікарських видів рослин, популяризація ягідників: чорниці, брусниці, голубики тощо – перспективний напрям для експортної діяльності, особливо щодо виробництва органічної продукції. Практика заготівлі сировини для фіточаїв, поширення ремесел та промислів сприяють самозайнятості мешканців сільських територій, вирішенню питань продовольчої та економічної безпеки.

Іншим перспективним напрямом зайнятості поселенців є висаджування енергетичної верби та мескантусу, що окрім природозахисної відновлюваної по відношенню до ґрунтів функції вирішують питання енергобезпеки та енергоефективності територій, надаючи 10–20 т/га біомаси [5]. А такі види рослин, що підтримують родючість ґрунту, як амарант, козлятник, гірчиця, рижій посівний, пальчасте сорго, активно культивуються поселенцями. Використання побічної продукції дає змогу отримати вищу продуктивність за рахунок використання біомаси як елементу живлення.

Скорочення чисельності населених пунктів становить 17 од./рік, наразі близько 600 населених пунктів налічують від 1 до 10 садиб, в яких живуть люди. Імітаційне моделювання розвитку сільських поселень, яких у 2015 р. в Україні налічувалося близько 100, має стійку тенденцію до зростання щорічно (2001 р. в Україні було два поселення, 2008 р. – 10) [6; 7]. Ініційоване урядом об'єднання територіальних громад у межах районів та подальше вирішення ними земельних та бюджетних питань розвитку територій виступає об'єднуючим чинником щодо всіх суб'єктів, які діють в її межах. Логічним продовженням державних ініціатив є кооперативізація життєдіяльності та господарювання на сільських територіях. Ключовим питанням при цьому є енергоінформаційне накопичення системою потужності, яке спроможне чинити опір небажаним змінам та сприяти розвитку, зберігаючи та примножуючи якісні складники, водночас трансформуючись у своїй ритмодинаміці й взаємопроникнення в більшу систему (виявляючи дифузію з нею).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, під розвитком розуміємо приріст енергопотенціалу й потужності системи в її кількісних і якісних характеристиках реалізації цього потенціалу. Щодо розвитку території, то він проявляється в підвищенні екзогенних та ендогенних реакцій впливу, що каталізують й примножують планомірні незворотні процеси формування та функціонування енергоінформаційних впливів, які визначають підвищення стійкості як системи в цілому, так і окремих її компонентів за одночасного цілеспрямованого впорядкованого структурування навколишнього середовища та зростання кількості та якості її елементів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Weiss P.A. Principles of Development // Henry Holt and Company. – 1939.

3. Plotnikova, M. 2015. Conceptual Basis for Ukrainian Rural Development / M. Plotnikova // Regional Formation and Development Studies. – №3. – P. 134–144.

3. Plotnikova, M. 2014. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – № 36. – P. 956–958.

4. Ткач В.П. Ліси та лісистість в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / В.П. Ткач // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 49–55.

5. Энергетическая верба – экологически чистое биотопливо XX века // Новини агротехніки. – 2012. – № 2. – С. 26–28.

6. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / О.М. Климов, А.І. Даниленко, В.М. Трегопчук [та ін.]. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.

7. Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні на 1 січня 2015 року / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/ds/ator/ ator2015 _u.htm.

УСТОЙЧИВОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: СУЩНОСТЬ И МЕТОДИКА ОЦЕНКИ

SUSTAINABLE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT: ITS CORE IDEA AND METHODS OF ITS EVALUATION

УДК 338.242.42

Степочкин А.И.
к.э.н, преподаватель факультета социальных наук и информатики, Высшая школа бизнеса – Национальный университет Льюиса, Новый Сонч, Польша

В статье исследованы основные закономерности наличия устойчивого социально-экономического развития государств, рассмотрена дефиниция данного понятия. Обоснованы три группы показателей, которые предложено использовать в качестве составляющих сводного обобщающего индекса устойчивого социально-экономического развития, а также предложена методика его расчета.
Ключевые слова: *устойчивое социально-экономическое развитие, показатели, сводный обобщающий индекс, методика расчета.*

У статті досліджено основні закономірності наявності стійкого соціально-економічного розвитку держав, розглянуто дефініцію даного поняття. Обґрунтовано три групи показників, які запропоновано використовувати як складові частини зведеного узагальнюючого індексу сталого соціально-економічного розвитку, а також запропоновано методику його розрахунку.
Ключові слова: *сталий соціально-економічний розвиток, показники, зведений узагальнюючий індекс, методика розрахунку.*

In the article the basic laws of presence of sustainable socio-economic development of the states have been researched, the definition of the concept has been discussed. The three groups of indicators have been grounded. These indicators are proposed for use as components of the combined index generalizing sustainable socio-economic development, as well as the technique of its calculationhas been introduced.
Key words: *sustainable economic and social development, economic indicators, the combined index, calculation method.*

Постановка проблемы. Устойчивое социально-экономическое развитие на сегодняшний день является одной из наиболее важных проблем человечества. Сущность «устойчивого развития» заключается в максимизации экономических и социальных выгод от процесса развития системы национального хозяйства при условии защиты окружающей среды и обеспечения в долгосрочной перспективе воспроизводства природных ресурсов. В экономическом смысле устойчивое развитие означает не только рост национальной экономики и увеличение доходов на душу населения, а и улучшение всех элементов социального обеспечения. Устойчивое развитие должно сопровождаться необходимыми структурными изменениями в экономической и социальной сферах.

Кризис мировой экономической системы после окончания Второй мировой войны и выход на мировую арену новых стран – претендентов на мировое лидерство требуют от государств создания и практической реализации собственных стратегий устойчивого социально-экономического развития. Таким образом, исследование теоретических и анализ практических аспектов устойчивого развития социально-экономических систем с последующим формированием на этой основе национальных стратегий развития является актуальным и своевременным.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию проблем устойчивого развития национальных социально-экономических систем посвящено множество трудов ученых-экономистов, известных во всем мире, таких как: Л. Абалкин [1], И. Булеев [2], А. Гальчинский и В. Геец [3], М. Кастельс и П. Химанена [4], Б. Санто [5], А. Сухоруков и Ю. Харазишвили [6], В. Удовиченко [7], Й. Шумпетер [8], Л. Эрхард [9] и др.

Однако обеспечение устойчивого развития национального хозяйства и постоянного повышения качества жизни населения остается нелегкой задачей практически для всех государств мира. В современных условиях слабость многих национальных социально-экономических систем перед политическим и экономическим воздействиями извне в ряде случаев нивелирует все преимущества открытости международных рынков и глобализации. Это обуславливает необходимость выработки эффективных государственных программ устойчивого развития.

Постановка задания. Целью статьи является разработка и формирование сводного обобщающего индекса устойчивого развития национальной социально-экономической системы для его применения в программировании государственных стратегий развития, а также определение ключевых точек воздействия на факторы повышения уровня качества жизни населения как основы экономико-политической стабильности в стране.

Изложение основного материала исследования. Понятие «устойчивое развитие» впервые сформулировано Всемирной комиссией по окружающей среде и развитию, которая была создана в 1983 г. (возглавил Комиссию премьер-министр Норвегии Г. Брунтланд). Концепция устойчивого социально-экономического развития была сформулирована в 1987 г. в отчете этой комиссии «Наше общее будущее» [10]. Сущность концепции заключается в удовлетворении настоящих потребностей человека без создания угрозы удовлетворению потребностей будущих поколений.

В связи с этим «устойчивое развитие» включает в себя экономическую (количественный рост и качественные изменения структуры национального хозяйства), социальную (улучшение качества жизни населения) и экологическую (охрана окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов) составляющие [11]. В рамках реализации этой концепции в соответствии с принципами гуманизма и демократии должно быть обеспечено равное удовлетворение потребностей людей в развитии и в качестве жизни, включая качество окружающей среды, уровень культуры и образования, а также обеспечение аналогичных возможностей для будущих поколений [10]. Следует отметить, что все обозначенные составляющие находятся в сфере влияния правительства. Таким образом, следует помнить, что независимо от того, что сейчас главным фактором устойчивого развития национального хозяйства считается максимальное использование принципов рыночной экономики, основная роль как регулирующего все экономические и социальные процессы в стране отводится органам законодательной и исполнительной власти.

Таким образом, устойчивое социально-экономическое развитие означает реализацию трех взаимосвязанных и взаимообусловленных целей:

- создание более конкурентоспособной, высокоэффективной и низкозатратной экономики;
- повышение жизненного уровня населения;
- улучшение экологической обстановки.

Схематически понятие устойчивого социально-экономического развития можно представить следующим образом (рис. 1).

Логичным является вопрос относительно причин, по которым та или иная национальная экономика требует устойчивого развития. Если говорить о странах – членах ЕС, а также об Украине (как о стране, которая стремится в Европу), то главной причиной, по которой этим странам необходим не просто рост национальных экономик, а именно устойчивое развитие национальных социально-экономических систем, является государственная безопасность. Вышеперечисленные страны имеют высокую степень зависимости от ископаемых природных ресурсов (нефти, газа и угля), добыча которых в этих странах невелика или практически отсутствует, а также от внешних финансовых ресурсов. Такая ситуация, с одной стороны, связывает руки этим странам в плане формирования независимой экономической политики (Европы и Украины от Америки и России), а с другой стороны, отрицательно сказывается на состоянии окружающей среды, что, в свою очередь, ухудшает условия жизни человека. В то же время глобальный спрос на природные ресурсы не уменьшается, а постоянно растет, что увеличивает негативное влияние на статью расходов национального бизнеса и окружающую среду. ЕС может помочь уменьшить это влияние, применяя на практике концепцию устойчивого развития.

Другой причиной, по которой Европа и Украина требуют устойчивого социально-экономического развития, является необходимость повышения конкурентоспособности национальных экономик в свете современных геополитических парадигм (возрастающей конкуренции со стороны Китая и Северной Америки, а также нового передела товарных рынков между Россией и США). В то же время повышение конкурентоспособности национальных социально-экономических систем тесно взаимосвязано с процессом обеспечения их энергетической безопасности.

Решение задач повышения энергобезопасности и конкурентоспособности национальных хозяйств позволит обеспечить высокий уровень жизни населения, что является дополнительным мультипликатором экономического роста.

Если говорить о системе стратегического планирования устойчивого социально-экономического развития, то такая система для стран – членов ЕС и для Украины должна включать трёхуровневое планирование, стратегии, разработанные и реализуемые на национальном, региональном и местном уровнях. Естественно, все эти стратегии должны являться органическим включением общеевропейской стратегии социально-экономического развития.

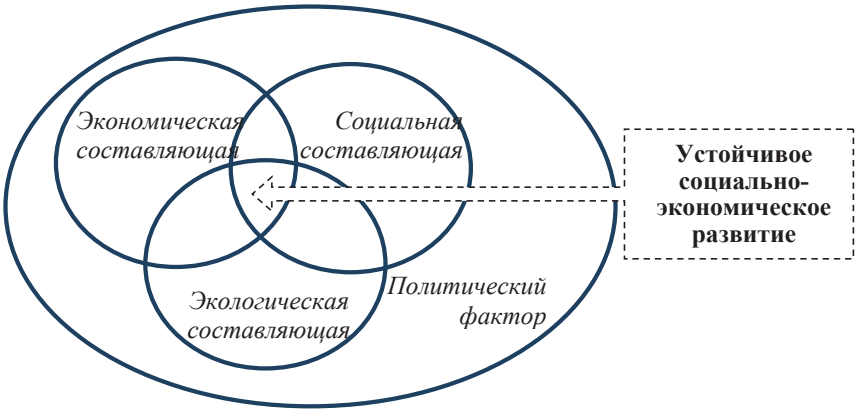

Рис. 1. Структурные составляющие устойчивого социально-экономического развития [12]

Основные направления стратегического программирования устойчивого развития национальных социально-экономических систем можно обозначить таким образом:

– постоянная реализация мероприятий, направленных на

повышение конкурентоспособности национального товаропроизводителя на внешних и внутренних рынках, а также использование преимуществ открытых рынков;

– замедление роста спроса на энергоносители в национальном хозяйстве через одновременное повышение диверсификации источников и каналов поставок импортируемых энергоносителей (включая возобновляемые источники);

– разработка и формирование новых стимулов для привлечения инвестиций и удержание уже имеющихся финансовых резервов в национальной экономике;

– смягчение влияния роста мировых цен на энергоносители на национальную экономику и благосостояние граждан;

– наличие эффективной программы быстрого реагирования в случае возникновения кризисных явлений в экономической, социальной, экологической, а также политической сферах;

– разработка сводного обобщающего индекса устойчивого социально-экономического развития для отслеживания эффективности действий правительства и выявления возможных слабых мест в национальной экономике.

Таким образом, как первоначальное формирование, так и процесс корректировки существующих программ устойчивого социально-экономического развития должны опираться на систему показателей – индикаторов устойчивого развития (табл. 1).

Показатели устойчивого развития являются инструментом для получения информации о состоянии и динамике экономической, социальной и экологической составляющих национальной социально-экономической системы и служат основой для поднастройки существующей системы национального хозяйства.

С учетом самой сущности устойчивого роста все индикаторы сгруппированы по трем направлениям: экономическая, социальная (в том числе институциональная), а также экологическая сферы. В каждой из трех сфер выделяется ряд групп показателей.

Если смотреть на сущность понятия устойчивого социально-экономического развития, то можно сказать, что главная цель устойчивого развития – это повышение качества жизни населения в настоящее время и в будущих периодах, поэтому главным измерителем (индикатором) эффективности разработки и реализации стратегии устойчивого развития национальных социально-экономических систем является качество жизни населения, которое, исходя из существующих сегодня статистических данных, можно измерить только при помощи использования сводного обобщающего индекса (табл. 2).

В предложенной методике индекс развития составляющих каждой j-й группы показателей предлагается рассчитывать следующим образом:

$$\text{Индекс}_j = \frac{\sum(k_{ij} * s_{ij})}{Q_j}, \qquad (1)$$

где *Индекс*$_j$ – индекс *j*-й группы показателей;
k_{ij} – темп роста *i*-го показателя в *j*-й группе;
s_{ij} – вес *i*-го показателя в *j*-й группе;
Q_j – количество показателей в *j*-й группе.

Таблица 1

Анализируемые аспекты устойчивого социально-экономического развития [12]

Социальная сфера		Экономическая сфера		Экологическая сфера	
1	Демография	1	Государственные и муниципальные финансы	1	Состояние окружающей среды
2	Образование				
3	Социальная помощь				
4	Здравоохранение	2	Предпринимательство (субъекты хозяйствования и работающие)	2	Охрана природы и окружающей среды
5	Общественная безопасность			3	Охрана лесов
6	Культура, спорт и отдых (образ жизни)	3	Структура субъектов хозяйствования	4	Охрана почв и утилизация отходов
7	Жилищная сфера	4	Уровень и структура занятости	5	Охрана полезных ископаемых
8	Социальная активность	5	Жилищное строительство	6	Охрана поверхностных и подземных вод; качество водных ресурсов; загрязнение и потребление водных ресурсов; защита от наводнений
9	Активность на рынке труда; доходы и потребление домашних хозяйств	6	Туризм		
		7	Промышленность и сельское хозяйство		
10	Политическое и институциональное устройство государства; глобальное и региональное партнерство	8	Технологическая и транспортная инфраструктура	7	Охрана атм. воздуха (качество, выбросы, защита климата)
		9	Использование сырья и материалов (в т. ч. отходов)	8	Защита акустической среды
				9	Возобновляемые источники энергии

Исходя из этого, сводный обобщающий индекс для оценки устойчивости социально-экономического развития можно рассчитать по формуле:

$$СОИ = \frac{\sum(Индекс_j * s_j)}{Q}, \quad (2)$$

где *СОИ* – водный обобщающий индекс для оценки устойчивости социально-экономического развития;

$Индекс_j$ – индекс j-й группы показателей;

s_j – вес *j*-й группы в СОИ;

Q – количество показателей используемых при расчете СОИ.

Предлагается рассчитывать данный показатель с применением базовых методик расчета, а о наличии устойчивого социально-экономического развития судить по наличию роста индекса в течение не менее трех лет. В таком случае снижение индекса может наблюдаться не более чем один раз на каждые четыре года.

Предложенная методика расчета сводного обобщающего индекса также может быть дополнена, а вес каждого показателя либо группы может быть изменен (в данной методике упор делался на три составляющие: экономическую, социальную и экологическую).

Выводы с проведенного исследования. Предложенная в статье методика расчета сводного обобщающего индекса может быть адаптирована под каждую отдельную страну или регион в зависимости от поставленных целей на ближайшие 10-15 лет, т. е. использоваться в долгосрочном планировании, прогнозировании и оценке эффективности функционирования национальных социально-экономических систем. Использование данного показателя в качестве индикатора соответствия социально-экономической ситуации Украины, ситуации в странах – членах Европейского Союза может показать перспективы решения таких вопросов, как открытие безвизового режима, расширение доступа национальных товаропроизводителей на европейский рынок.

Таблица 2

Методика расчета сводного обобщающего индекса для оценки устойчивости социально-экономического развития

Группа показ.	Показатель*	Вес *i*-го показателя в *j*-й группе	Вес группы в СОИ*
I группа. Экономическая составляющая	Реальный уровень ВВП	0,15	0,4
	Реальный уровень ВВП на душу населения	0,15	
	Физический объем производства	0,15	
	Объем капитальных инвестиций	0,15	
	Иностранные инвестиции в национальную экономику	0,10	
	Сальдо платежного баланса***	0,10	
	Процент перерабатывающей промышленности в общей структуре производства	0,10	
	Процент использования энергетических ресурсов собственного производства	0,10	
II группа. Социальная составляющая	Естественный прирост населения	0,15	0,4
	Изменение численности населения в результате движения граждан через границу государства	0,10	
	Продолжительность жизни населения	0,10	
	Количество экономически активного населения	0,10	
	Процент экономически активного работающего населения	0,15	
	Количество созданных рабочих мест	0,10	
	Сумма денежных ресурсов направленных на образование	0,05	
	Реальные доходы домохозяйств	0,10	
	Часть (процент) доходов домохозяйств направленная на инвестиции	0,10	
	Нагрузка на одного работающего	0,05	
III группа. Экологическая составляющая	Потребление источников энергии на душу населения****	0,20	0,2
	Объем выбросов в атмосферу на 1 квадратный километр площади государства****	0,25	
	Объем производства альтернативных (возобновляемых) источников энергии	0,25	
	Количество умерших в результате онкологических заболеваний****	0,30	

*Темп роста/снижения i-го показателя в сводном обобщающем индексе.
**Сводный обобщающий индекс.
***Если значение отрицательное, то показатель в расчетах равняется нулю.
****Обратный порядок исчисления, уменьшение считается как положительная динамика.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Абалкин Л.И. Логика экономического роста / Л.И. Абалкин. – М. : Институт экономики РАН, 2002. – 228 с.
2. Булеев И.П. Социальные факторы инвестиционного развития экономики / И.П. Булеев, С.С. Шевцов // Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии. – 2008. – № 2(12). – С. 52–55.
3. Гальчинський А.С. Інноваційна стратегія українських реформ /
А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
4. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен. – К. : Ваклер, 2006. – 256 с.
5. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 295 с.
6. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : [монографія] / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
7. Удовиченко В.П. Пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України / В.П. Удовиченко // Регіональна економіка. – 2010. – № 1(11). – С. 35–42.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер ; пер. с нем. А.С. Автономова [и др.] ; общ. ред. А.Г. Милейковского. – М. : Прогресс, 1989. – 445 с.
9. Эрхард Л. Благосостояние для всех: Репринт. Воспроизведение / Э. Эрхард ; пер. с нем. ; авт. предисл. Б.Б. Багоряцкий, В.Г. Гребенников. – М. : Начала-Пресс, 1991. – 332 с.
10. Организация Объеденных Наций: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf.
11. Словарь гендерных терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.owl.ru/gender/268.htm.
12. Wykaz wskaźników Strategii Europa 2020 wraz z danymi dla Unii Europejskiej i Polski znaleźć można na portalu STRATEG [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://strateg.stat.gov.pl.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИЧОРНОМОР'Ї

PERSPECTIVES OF MECHANICAL ENGINEERING DEVELOPMENT IN UKRAINIAN BLACK SEA REGION

УДК 658:621

Терлецька В.О.
аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті досліджено, проаналізовано та охарактеризовано динаміку показників промислової, у тому числі машинобудівної та автомобілебудівної, продукції Українського Причорномор'я за 2010–2013 рр. Досліджено та представлено в табличній формі динаміку показника обсягу реалізованої промислової продукції по областях Українського Причорномор'я за 2010–2014 рр. Зображено динаміку обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення. Відображено динаміку індексів промислової продукції Причорноморського регіону за 2010–2013 рр. Представлено й охарактеризовано динаміку індексів промислової продукції машинобудування за основними видами діяльності та капітальних інвестицій у промисловість.
Ключові слова: *машинобудування, автомобілебудування, промислова продукція, обсяг реалізованої промислової продукції, капітальні інвестиції.*

В статье исследована, проанализирована и охарактеризована динамика показателей промышленной, в том числе машиностроительной и автомобилестроительной, продукции Украинского Причерноморья за 2010–2013 гг. Исследована и представлена в табличной форме динамика показателя объема реализованной промышленной продукции по областям Украинского Причерноморья за 2010–2014 гг. Представлена динамика объема реализованной промышленной продукции (товаров, услуг) на душу населения. Отражена динамика индексов промышленной продукции Причерноморского региона за 2010–2013 гг. Представлена и охарактеризована динамика индексов промышленной продукции машиностроения по основным видам деятельности и капитальных инвестиций в промышленность.
Ключевые слова: *машиностроение, автомобилестроение, промышленная продукция, объем реализованной промышленной продукции, капитальные инвестиции.*

The article investigated, analyzed and characterized the dynamics of industrial and including engineering and automotive products Ukrainian Black Sea regions for the years 2010-2013. The dynamics of industrial production Ukrainian Black Sea regions has been researched and presented in tables for the years 2010-2014. The dynamics of industrial products (goods and services) per capita of the population has been showed. The dynamics indices of industrial production Black Sea region has been displayed for the years 2010-2013. The dynamics of the indices of industrial production for the basic types of activity and capital investment in the industry has been presented and described.
Key words: *market machinery, automotive, industrial products, output of industrial production, capital investment.*

Постановка проблеми. Оскільки машинобудування, зокрема автомобілебудування, є пріоритетними та стратегічними галузями економіки будь-якої країни, для розвитку вітчизняного машинобудування необхідний значний розвиток, який передусім повинен бути підкріплений інвестиціями.

Дослідження, здійснені Міжнародною фундацією сприяння ринку, Одеським державним економічним університетом (ОДЕУ) та іншими організаціями [1, с. 62], засвідчили доцільність розвитку машинобудування і в Українському Причорномор'ї, оскільки саме цей економічний регіон має значний потенціал та високі перспективи розвитку. Проте, як показує статистика, теорія не підтверджується практикою, тому необхідно проаналізувати економічну ситуацію в цьому регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями, пов'язаними з розвитком кластерів в Приморському регіоні, займалися такі науковці, як Соколенко С.І., Єрмакова О.А., Михайлюк О. та інші вчені, а також Міжнародна фундація сприяння ринку, Одеський державний економічний університет (ОДЕУ). Проте немає належних напрацювань щодо стану показників кон'юнктури ринку машинобудівної продукції Українського Причорномор'я, що на сьогоднішній день є важливим завданням дослідження стану ринку для науковців, дослідників, підприємців тощо, оскільки дослідження та аналіз стану кон'юнктури ринку машинобудівної продукції України є питанням актуальним, адже більшість практиків та теоретиків розглядають цю галузь як перспективну, тому що не всі ресурсні та виробничі потужності вітчизняних машинобудівних виробників використовуються повною мірою та в достатньому обсязі. Як зазначає Єрмакова О.А., «відсутність єдиного бачення щодо перспективних напрямів кластеризації перешкоджає впровадженню кластерної політики приморських регіонів. До того ж більшість країн Чорноморського басейну, з якими межують регіони Українського Причорномор'я, вже мають і здійснюють свої національні програми кластеризації» [1, с. 62].

Постановка завдання. У статті планується дослідити, проаналізувати та охарактеризувати стан ринку промислової, у тому числі машинобудівної та автомобілебудівної, продукції Українського Причорномор'я. До основних цілей належать: дослідження та аналіз показників обсягу реалізованої промислової продукції в Українському Причорномор'ї, індексів промислової продукції, індексів промислової продукції машинобудування за основними видами діяльності та капітальних інвестицій у промисловість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура ринку машинобудівної продукції України характеризується переважанням металомістких галузей над наукомісткими, хоча для розвитку останніх в Україні є всі необхідні умови: великий науково-технічний та виробничий потенціал країни, розвинена науко-дослідна база, яка вимагає значних інвестицій для практичного застосування, вигідне транспортне та географічне положення (з'єднує країни Європи та Азії).

Машинобудівний комплекс – це сукупність галузей промисловості, що виробляють машини й устаткування для всіх ланок народного господарства. Машинобудівний комплекс у розвинених країнах світу – це стратегічний міжгалузевий господарський комплекс, галузь науково-технічних знань, що об'єднує систему науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), технологічних організацій та безлічі інших підприємств, продукція яких (машини, устаткування, прилади, апарати, механізми, послуги) має загальноекономічне призначення, виробничу та експлуатаційну спільність. Це перспективна та провідна сфера економіки, основа промислового виробництва багатьох країн світу, тому є доцільним розвиток машинобудівного комплексу в Україні.

Машинобудування – провідний підрозділ промисловості, фундамент технічного прогресу її господарства, підвищення ефективності всіх його галузей, що характеризується складною структурою і великою кількістю галузей. Провідне місце в машинобудівному комплексі України посідає автомобілебудування.

Розміщення машинобудівної галузі на території України характеризується недостатньо ефективною територіальною структурою виробництва та нерівномірністю. Згідно з інформацією Державного комітету статистики, основними районами концентрації підприємств машинобудування є Придніпровський, Донецький, Східний та Центральний райони. Загалом, із 2 031 підприємства машинобудування і металообробки України найбільша їх кількість зосереджена в Донецькій (217), Дніпропетровській (149), Луганській (169), Запорізькій (176) областях. Багато підприємств розміщено в Київській (84), Харківській (128), Львівській (165), Одеській (108) областях, а також у м. Київ (133) [2].

Причорноморський економічний регіон відіграє важливу роль в економіці України. Він має значний науково-технічний, виробничий, ресурсний потенціал та конкурентні переваги, зумовлені їх географічним розташуванням, природними, людськими, промисловими, транспортними ресурсами, значним транспортно-розподільчим потенціалом, а також володіє перспективами розвитку різноманітних секторів, а саме: транспортно-логістичного комплексу, курортно-рекреаційної сфери, туризму, агропромислового комплексу, сфери високих технологій, промисловості будівельних матеріалів, а також одним із перспективних – машинобудування.

Причорноморський регіон має досить вигідне географічне положення, розвинені структуру і спеціалізацію (кранобудування, суднобудування тощо), що в перспективі не потребує істотних змін. Тому є перспективи розвитку машинобудування завдяки вдосконаленню спеціалізації виробни-

цтва, реконструкції, технічного переоснащення, модернізації та оновлення діючих підприємств, підвищення рівня комплексності машинобудівних центрів.

Оскільки металомісткі виробництва тяжіють до металургійних баз (локомотивобудування, виробництво шахтового і металургійного устаткування тощо), працемісткі – до місць зосередження кваліфікованих кадрів (випуск верстатів, приладів, літаків) [3, с. 94], то є доцільність розвитку машинобудівного комплексу в Причорноморському регіоні, оскільки тут зосередились металомісткі виробництва.

На основі спеціалізації та кооперування машини створюють із сотень частин, що транспортуються від багатьох підприємств-постачальників. У зв'язку з цим зростає значення вигідного транспортно-географічного положення складальних підприємств. Вирішальне значення при цьому мають такі чинники, як споживчий, сировинний, трудовий, науковий і особливо зручне транспортно-географічне положення або сприятливе поєднання цих чинників. Орієнтація на споживача – провідний чинник розміщення підприємств машинобудування, оскільки дешевше перевозити метал і комплектуючі вироби, ніж громіздкі машини [3, с. 92].

Дієва підтримка галузей економіки країни в сучасних умовах є невід'ємною складовою частиною економічної політики держави, яка має перебувати в законодавчому полі і сприяти впровадженню законів, що регламентують усі сфери національного господарства [4, с. 22].

Як зазначає Михайлюк О., провідний науковий співробітник Одеського філіалу НІСД, «на півдні України виробляється 34% промислової продукції країни, на цей регіон припадає 28% капітальних інвестицій, майже 25% експорту і 15% імпорту товарів… Південь України акумулює третину економічного, демографічного і сільськогосподарського потенціалу країни… припадає майже 35% реалізованої промислової продукції…» [5, с. 86]. Тому є доцільність розвитку промисловості у Причорноморському регіоні, зокрема машинобудування. З цією метою варто дослідити і проаналізувати обсяг реалізованої промислової продукції в областях Причорноморського регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)

	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)		Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу населення, млн. грн.
	млн. грн.	%	
Україна			
2010	1065850,5	100,0	23236,0
2011	1331887,6	100,0	29140,3
2012	1400680,2	100,0	30721,2
2013	1354745,4	100,0	29781,4
Одеська			
2010	31175,9	2,9	13045,2
2011	27332,7	2,1	11443,5
2012	28438,7	2,0	11890,4
2013	29821,3	2,2	12447,2
Миколаївська			
2010	18687,9	1,8	15751,8
2011	21994,6	1,7	18627,6
2012	24161,8	1,7	20548,3
2013	22635,9	1,7	19331,7
Херсонська			
2010	9570,7	0,9	8773,8
2011	10977,6	0,8	10110,1
2012	10211,1	0,7	9447,7
2013	10881,2	0,8	10118,3
м. Севастополь			
2010	5970,8	0,6	15686,2
2011	5575,1	0,4	14631,8
2012	4557,7	0,4	11920,7
2013	4033,6	0,3	10486,3
АР Крим			
2010	16201,0	1,5	8247,2
2011	20556,7	1,5	10470,7
2012	27186,3	1,9	13841,7
2013	26520,6	1,9	13488,1

Джерело: сформовано автором на основі даних [http://www.ukrstat.gov.ua]

Як видно з табл. 1, найбільшу частку обсягу реалізованої промисловості продукції (товарів, послуг) здійснювала Одеська область, проте її частка порівняно з базовим 2010 р. спала на 0,7%, тобто на 1 354,6 млн. грн.

За 2012–2013 рр. АР Крим на 0,2% випередила Миколаївську область за обсягом реалізованої промисловості продукції, а м. Севастополь поступився Херсонській області на 0,5% у 2013 р., та 0,3 % у 2012 р.

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу за 2013 р. найбільшого значення набув у Миколаївській області зі значенням 19 331,7 млн. грн., проте в 2012 р. його значення становило 20 548,3 млн. грн., що на 1 216,6 млн. грн. більше, ніж у 2013 р.

АР Крим щодо обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) на одну особу в 2013 р. зайняла друге місце після Миколаївської області зі значенням 13 488,1 млн. грн.

Із метою деталізованого вивчення промисловості Причорноморського регіону доцільно представити обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності по областях. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності в Одеській області зображений у табл. 2.

Як видно з табл. 2, машинобудування за обсягом реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності в Одеській області займає близько 9% за 2014 р., а виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – незначну частку в розмірі 2,2% в 2014 р., і, як бачимо з таблиці, частка зменшилась на 1,4% порівняно з базовим 2010 р. і становить 732,2 млн. грн.

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності в Миколаївській області представлений у табл. 3.

Як видно з табл. 3, машинобудування за обсягом реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності в Миколаївській області займає близько 12,2% у 2014 р., проте частка в промисловості з року в рік зменшується. Найбільшого значення показник досягнув у 2011 р. – 3 444,3 млн. грн., тобто частка машинобудування в структурі промисловості зайняла 15,7%. Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – незначну частку, 0,4% у 2014 р., і як бачимо з таблиці, вона зменшилась порівняно з базовим 2010 р.

Отже, як бачимо з табл. 2 та 3, частка машинобудування в структурі промисловості у Миколаївській області перевищує частку машинобудування в Одеській області.

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності в Херсонській області представлений у табл. 4.

Як видно з табл. 4, машинобудування за обсягом реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності в Херсонській області займає близько 7,3% за 2014 р., проте частка в промисловості з 2011 по 2013 р. зросла, а в 2014 р. зафіксовано спад. Найбільшого зна-

Таблиця 2

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності в Одеській області, млн. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість	31175,9	27332,7	28438,7	27737,5	33759,1
	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)
Машинобудування	2444,0	2715,5	2784,5	2182,8	3039,6
	(7,8%)	(9,9%)	(9,8%)	(7,9%)	(9%)
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	1108,4	897,4	803,7	427,0	732,2
	(3,6%)	(3,3%)	(2,8%)	(1,5%)	(2,2%)

Джерело: сформовано автором на основі [http://www.od.ukrstat.gov.ua/]

Таблиця 3

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності в Миколаївській області, млн. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість	18687,9	21994,6	24161,8	22635,9	25725,9
	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)
Машинобудування	2692,8	3444,3	3696,9	3345,4	3149,3
	(14,5%)	(15,7%)	(15,3%)	(14,8%)	(12,2%)
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	277,8	334,3	260,0	201,3	102,8
	(1,5%)	(1,5%)	(1,1%)	(0,9%)	(0,4%)

Джерело: сформовано автором на основі даних [http://www.mk.ukrstat.gov.ua/]

Таблиця 4

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності в Херсонській області, млн. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість	9570,7	10977,6	10211,1	10881,2	12113,7
	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)	(100%)
Машинобудування	1090,5	1209,2	1145,1	1311,4	882,6
	(11,4%)	(11%)	(11,2%)	(12,1%)	(7,3%)
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	405,9	247,3	256,2	529,7	238,7
	(4,2%)	(2,2%)	(2,5%)	(4,9%)	(2,0%)

Джерело: сформовано автором на основі даних [http://www.ks.ukrstat.gov.ua/]

чення показник набув у 2010 р. – 1 090,5 млн. грн., тобто 11,4% у структурі промисловості, а найменшого – у 2014 р. – 882,6 млн. грн. Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів зайняло незначну частку – 2% у 2014 р. і порівняно з 2013 р. скоротилось на 2,9%.

Отже, варто зробити висновок, що Херсонська область по частці машинобудування в структурі промисловості займає друге місце після Миколаївської, а Одеська область – третє місце.

Динаміка індексів промислової продукції представлена в табл. 5.

Таблиця 5

Індекси промислової продукції, %

	До попереднього року			
	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Україна	111,2	107,61	98,2	95,7
Одеська	102,9	83,6	96,9	100,6
Миколаївська	110,3	104,2	99,5	96,5
Херсонська	100,5	93,1	104,7	92,4
м. Севастополь	114,4	110,4	95,0	112,7
АР Крим	110,5	104,3	98,7	100,8

Джерело: сформовано автором на основі [http://www.ukrstat.gov.ua]

Як бачимо з табл. 5, м. Севастополь за індексом промислової продукції в 2013 р. набув найбільшого значення – 112,7%, АР Крим – 100,8% та Одеська область – 100,6%, найменшого – Херсонська область зі значенням індексу 92,4%.

Індекси промислової продукції машинобудування за основними видами діяльності відображені в табл. 6.

Таблиця 6

Індекси промислової продукції машинобудування за основними видами діяльності, % до попереднього року

	До попереднього року			
	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Україна	136,1	117,2	94,0	86,8
Одеська	90,8	127,9	104,6	93,7
Миколаївська	111,5	113,8	95,0	96,4
Херсонська	103,2	98,3	84,7	76,6
м. Севастополь	132,5	110,1	108,7	84,3
АР Крим	134,3	123,9	95,5	103,8

Джерело: сформовано автором на основі [http://www.ukrstat.gov.ua]

Як видно з таблиці 6, АР Крим за індексом промислової продукції машинобудування за основними видами діяльності в 2013 р. набула найбільшого значення – 103,8%, Миколаївська область – 96,4% та Одеська область – 93,7%. А найменше – м. Севастополь зі значенням індексу 84,3%.

Доцільно дослідити динаміку обсягу капітальних інвестицій у промисловість Причорноморського регіону та проаналізувати значення показника (табл. 7)/

Таблиця 7

Капітальні інвестиції у промисловість, % до загального обсягу інвестицій по регіону

	До попереднього року			
	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Україна	30,0	34,3	35,2	39,5
Одеська	13,0	15,3	37,9	36,5
Миколаївська	30,4	29,7	36,7	49,7
Херсонська	18,5	26,6	25,7	33,3
м. Севастополь	10,4	14,5	14,6	11,7
АР Крим	17,0	60,1	63,1	50,1

Джерело: сформовано автором на основі [http://www.ukrstat.gov.ua]

Як видно з табл. 7, обсяг капітальних інвестицій у промисловість у відсотках до загального обсягу інвестицій по регіону в 2013 р. найбільшого значення набув в АР Крим – 50,1%, Миколаївській області – 49,7%, Одеській області – 36,5%, а найменшого – 33,3% – у Херсонській області.

Варто зазначити, що лідером з іноземних інвестицій у Причорноморському регіоні залишається промисловість. Так, в Одеській області на підприємствах промисловості зосереджено 561,6 млн. дол. (34,5% загального обсягу прямих інвестицій в область). У Миколаївській області значний обсяг іноземного капіталу також зосереджений на підприємствах промисловості – 124,8 млн. дол. США (48% загальнообласного обсягу прямих інвестицій). У Херсонській області на підприємствах промисловості зосереджено 121,7 млн. дол. (49,6% загального обсягу) прямих інвестицій [5, с. 15].

Висновки з проведеного дослідження. Причорноморський економічний регіон є невід'ємною частиною українського економічного простору. Економічний потенціал приморських регіонів використовується нераціонально і недостатньо порівняно з його потенціалом та стратегічним значенням для країни, оскільки відсутні стратегічні і тактичні засади управління цією територією. На сучасному етапі розвитку міжнародне міжрегіональне співробітництво Причорноморського регіону характеризується достатньою інтенсивністю контактів та розгалуженістю зв'язків, проте основними напрямами транскордонного співробітництва залишаються заходи у сфері культури, науки, освіти та спорту [5, с. 62–63]. Водночас, як бачимо з проведених досліджень, недостатньо використовується потенціал міжрегіонального співробітництва в економічній та інвестиційній сферах. Саме ці напрями могли б стати рушійною силою розвитку

економіки регіонів України, надали б поштовх до розробки та реалізації інвестиційних проектів на території нашої країни як в Причорноморському економічному регіоні, так і в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єрмакова О.А. Пріоритети кластерного розвитку економіки Українського Причорномор'я / О.А. Єрмакова // Зб. наук. пр. Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Економічні інновації. Інноваційний інструментарій розвитку господарської діяльності. – 2011. – № 42. – С. 61–69.

2. Машинобудівний комплекс України, його розвиток і розміщення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebooktime.net.

3. Тодосійчук В.Л. Регіональна економіка : [підручник] / В.Л. Тодосійчук. – Вінниця : ВДАУ, 2008. – 434 с.

4. Колбасін Є.С. Механізм державної підтримки автомобілебудування в Україні / Є.С. Колбасін // Проблеми економіки. – 2010. – № 3. – С. 22–27.

5. Шляхи підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України. Аналітична доповідь. Матеріали «круглого столу». – Одеса, 2013. – С. 162.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

РЕЗЕРВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТРЕБ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ВИРОБНИЧИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОСЛУГАХ

THE PROVISION NEEDS RESERVES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN AGRICULTURAL PRODUCTION SERVICES

УДК 338.46:631.11

Вислободська Г.П.
асистент кафедри статистики та аналізу
Львівський національний
аграрний університет

У статті розглянуто основні аспекти забезпечення потреб сільськогосподарських підприємств у виробничих послугах. Віднесено виробничі послуги до категорії «виробничі потреби». Показано можливі джерела отримання виробничих сільськогосподарських послуг. Проаналізовано структуру собівартості продукції рослинництва та тваринництва в 2013 р. у Львівській області. Запропоновано шляхи покриття потреб сільськогосподарських підприємств у виробничих послугах.

Ключові слова: *виробничі потреби, сільськогосподарське підприємство, виробничі послуги, ринок виробничих сільськогосподарських послуг, собівартість.*

В статье рассмотрены основные аспекты обеспечения потребностей сельскохозяйственных предприятий в производственных услугах. Отнесены производственные услуги к категории «производственные нужды». Показаны возможные источники получения производственных сельскохозяйственных услуг. Проанализирована структура себестоимости продукции растениеводства и животноводства в 2013 г. во Львовской области. Предложены пути покрытия потребностей сельскохозяйственных предприятий в производственных услугах.

Ключевые слова: *производственные нужды, сельскохозяйственное предприятие, производственные услуги, рынок производственных сельскохозяйственных услуг, себестоимость.*

The article discusses the main aspects of the needs cover of agricultural enterprises in production services. The production services was took to the «productive needs» category. The possible sources of agricultural productive services has been shown. The cost structure of plant growing productions and animal husbandry productions in 2013 in Lviv region have been analyzed. The ways to cover the needs of agricultural enterprises in production services were offered.

Key words: *production needs, agricultural enterprises, production services, agricultural production services market, cost.*

Постановка проблеми. У процесі виробництва сільськогосподарської продукції товаровиробники залучають виробничі послуги. Вартість виробничих послуг включається в собівартість виготовленої сільськогосподарської продукції, а відсутність можливості застосовувати послуги взагалі унеможливлює процес виробництва даної продукції. Тому питання вибору джерела покриття потреб у виробничих сільськогосподарських послугах та резервів їх забезпечення є досить актуальним та потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним аспектам визначення поняття «послуга» приділяли увагу як класичні науковці (К. Маркс [5], Ф. Котлер [4] та ін.), так і сучасні дослідники (О.Б. Моргулець [6], Ю. Коваленко [3] та ін.). У працях вітчизняних учених-економістів все частіше висвітлюються проблематика сервісного обслуговування в сільськогосподарських підприємствах. Зокрема, Н.В. Бондарчук [2] досліджує питання виробничого обслуговування в аграрному виробництві з теоретичної точки зору. Дослідженням питань формування та використання резервів забезпечення покриття потреб у виробничих сільськогосподарських послугах практично не приділялося уваги.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення теоретичних та практичних аспектів забезпечення потреби сільськогосподарських підприємств у виробничих послугах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес виробництва сільськогосподарської продукції в обов'язково передбачає використання виробничих послуг, особливо чітко це виражено в галузі рослинництва.

Виробничою сільськогосподарською послугою є послуга, що направлена на зберігання та відновлення споживчих вартостей, засобів і предметів праці, що необхідні для якісного здійснення технологічних операцій у процесі відтворення продукції сільського господарства [2, с. 24].

В економічній літературі розрізняють поняття виробничих та невиробничих потреб [1]. До першої категорії відносять потребу в сировині, матеріалах, робочій силі тощо, послуги ж відносять до невиробничих потреб. Проте, враховуючи те, що процес залучення виробничих послуг можна прирівняти до використання виробничих ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції, то, власне, і виробничу послугу можна назвати виробничим ресурсом, відповідно, і потреби у виробничих послугах віднести до виробничих потреб.

Таким чином, потреби у виробничих ресурсах (виробничі потреби) – це потреби у всіх тих матеріалах, засобах, ресурсах та послугах, необхідних для здійснення процесу виробництва продукції.

Обсяги виробничих послуг, необхідні для виробництва сільськогосподарської продукції, встановлюються на кожному підприємстві самостійно, залежно від запланованих обсягів готової сільськогосподарської продукції. Перелік та кількість необхідних виробничих послуг для вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської культури, витрати, понесені їх залученням, кількість обслуговуючого персоналу та інші показники записуються в технологічних картах вирощування культур. Аналогічно в господарствах складаються технологічні карти в тваринництві.

Сільськогосподарські підприємства можуть забезпечувати свої потреби у виробничих сільськогосподарських послугах двома шляхами:

1) самостійним виконанням;
2) залученням виробничих послуг зі сторони.

Можливості самозабезпечення потреб у виробничих сільськогосподарських послугах у кожного підприємства є різними та залежать від низки факторів:

- обсягу виробництва сільськогосподарської продукції;
- рівня забезпеченості технічними засобами (сільськогосподарською технікою);
- наявних фінансових ресурсів та купівельної спроможності на ринку сільськогосподарської техніки;
- кваліфікації персоналу, що бере участь у процесі виробництва послуг тощо.

Дані про виробництво послуг для власних потреб є елементами управлінського обліку, а отже, інформацією, призначеною для внутрішніх користувачів, тому практично неможливо відобразити дані про таку діяльність. Натомість можна визначити обсяги залучення виробничих послуг зі сторони для виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізуємо структуру собівартості продукції рослинництва та тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області в 2013 р. (рис. 1 та 2).

На рис. 1 представлена структура собівартості продукції рослинництва у Львівській області.

Рис. 1. Структура собівартості продукції рослинництва у Львівській області за 2013 р.

Таблиця 1

Надання виробничих сільськогосподарських послуг респондентами

Вид послуг	Частка респондентів**, %
Оранка	66,0
Культивація	66,0
Дискування	58,0
Міжрядний обробіток ґрунту	40,0
Механізований посів зернових	60,0
Садіння картоплі	40,0
Комбайнове збирання зернових	60,0
Скошування трав	48,0
Механізоване копання картоплі	80,0
Обприскування	44,0
Внесення органічних добрив	48,0
Внесення мінеральних добрив	48,0
Транспортні послуги	54,0
Послуги робочою худобою (коні)	18,0
Ветеринарні послуги	0,0

Примітка: кожен респондент міг надавати декілька видів послуг, тому їх частка у загальній структурі подана враховуючи загальну кількість позитивних відповідей.

Джерело: складено автором на основі розробленої анкети

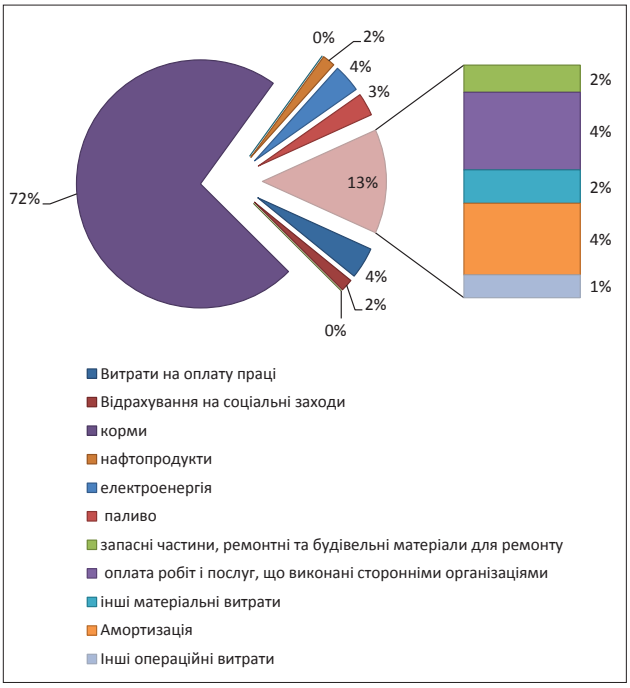

Рис. 2. Структура собівартості продукції тваринництва у Львівській області в 2013 р.

Джерело: сформовано автором на основі даних [7]

Як бачимо, одну з найбільших часток займають витрати на залучення виробничих сільськогосподарських послуг зі сторони – 21%. Щодо продукції тваринництва, то тут куплені виробничі послуги становлять лише 4% від витрат на виробництво. Це пояснюється особливостями виробничого процесу в галузі тваринництва.

Для вивчення поведінки суб'єктів ринку виробничих сільськогосподарських послуг нами було проведено соціологічне дослідження. Опитування проводилося у Золочівському, Буському та Бродівському районах Львівської області. Були опитані як споживачі, так і продавці виробничих сільськогосподарських послуг. У табл. 1 представлено перелік послуг, що надають їх виробники іншим суб'єктам господарювання на комерційній основі.

Згідно з даними табл. 1, продавці виробничих сільськогосподарських послуг здійснюють діяльність із продажу послуг у галузі рослинництва. Здебільшого це механізовані роботи, що потребують залучення відповідної сільськогосподарської техніки.

Формування резервів забезпечення потреб у виробничих послугах є важливим завданням для сільськогосподарських підприємств, оскільки встановлення оптимального співвідношення виробничих послуг власного виробництва та придбаних послуг зі сторони підвищує ефективність здійснення основної діяльності сільськогосподарського підприємства – виробництва сільськогосподарської продукції.

Формування резервів економії витрат на використання послуг як виробничих ресурсів підприємства доцільно розглядати з позицій практичних завдань. Сутність ефективності виробництва зводиться до досягнення максимальної ресурсовіддачі, що визначається за формулою:

$$K_P = \frac{Q}{R}, \quad (1)$$

де K_p – показник ресурсовіддачі;

Q – вартість річного обсягу продукції аграрного підприємства, що випускається, грн.;

R – середньорічна величина застосовуваних виробничих ресурсів (і послуг як виробничого ресурсу зокрема), грн.

Значні резерви підвищення ефективності використання сільськогосподарських послуг як виробничих ресурсів містяться у збільшенні тривалості роботи машин та механізмів, використання в повному обсязі виробничого потенціалу наявної сільськогосподарської техніки. У цілому сукупність резервів покращання використання виробничих послуг у діяльності аграрного підприємства може бути поділена на кілька груп:

1. Технічне вдосконалення засобів праці, яке передбачає:

– технічне переозброєння на базі комплексної автоматизації виробництва та впровадження гнучких виробничих систем;

– заміну застарілої сільськогосподарської техніки;

– механізацію допоміжних та обслуговуючих виробництв;

– упровадження досягнень науково-технічного прогресу.

2. Збільшення тривалості роботи машин та обладнання за рахунок:

– ліквідації незадіяної сільськогосподарської техніки (здавання її в оренду, надання на комерційній основі виробничих сільськогосподарських послуг іншим суб'єктам господарювання, наприклад господарствам населення);

– скорочення строків ремонту і технічного обслуговування обладнання;

– зниження простоїв.

3. Покращання організації та управління виробництвом, зокрема:

– покращення забезпечення матеріально-технічними ресурсами;

– вдосконалення управління виробництвом на базі сучасної комп'ютерної техніки;

– збільшення матеріальної зацікавленості працівників, зайнятих у наданні виробничих послуг, у підвищенні ефективності своєї діяльності.

Формуючи резерви покриття потреб у виробничих послугах та приймаючи рішення про власне їх виробництво чи залучення зі сторони, сільськогосподарські підприємства повинні зробити низку кроків:

1. Ретельно спланувати майбутні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, а відповідно до цього визначити розміри потреб у виробничих послугах.

2. Проаналізувати власні можливості для забезпечення потреб у виробничих сільськогосподарських послугах, ураховуючи їх якість та собівартість.

3. Вивчити середовище свого функціонування, встановити, чи є можливості залучення виробничих послуг зі сторони для забезпечення власних виробничих потреб.

4. Аналіз досліджених вище чинників.

5. Прийняття остаточного рішення щодо вибору джерела покриття потреб у виробничих сільськогосподарських послугах.

Впровадження запропонованих вище заходів дасть змогу сільськогосподарським підприємствам збільшити обсяги виробництва своєї продукції, підвищити показники ефективності застосування виробничих сільськогосподарських послуг та збільшити прибутки від реалізації як своєї основної продукції (сільськогосподарської), так і від діяльності з продажу виробничих послуг іншим суб'єктам господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. Показано, що використання виробничих послуг у

сільськогосподарському відтворенні має ключове значення, оскільки прямо пропорційно впливає на кінцеві обсяги виготовленої продукції та фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств.

Джерелами покриття потреб у виробничих сільськогосподарських послугах можуть бути як купівля цих виробничих ресурсів зі сторони, так і власне виробництво цих послуг.

Для прийняття рішення про забезпечення покриття потреб у виробничих послугах сільськогосподарські підприємства повинні проаналізувати всі фактори та середовище функціонування та на основі цього прийняти відповідне рішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ажнюк М.О. Основи економічної теорії : [навч. посіб.] / М.О. Ажнюк, О.С. Передрій. – К. : Знання, 2008. – 368 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/.

2. Бондарчук Н.В. Ринок та виробничі послуги в АПК / Н.В. Бондарчук // Агросвіт. – 2010. – № 3. – С. 22–25.

3. Коваленко Ю. Теоретичні аспекти сутності послуги та її види / Ю. Коваленко // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 2. – С. 38–46.

4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер ; под общ. ред. Е.М. Пеньковой ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1990. – 736 с.

5. Маркова В.Д. Маркетинг услуг / В.Д. Маркова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 126 с.

6. Моргулець О.Б. Розвиток сучасного понятійно-категоріального апарату теорії послуг / О.Б. Моргулець // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 5. – С. 34–41.

7. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2013 рік. Форма № 50-сг.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE PERSONNEL MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

УДК 658.3.007:331.108.43

Климчук А.О.
к.е.н., докторант кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницький національний університет

У статті розглянуто проблеми управління персоналом на сучасних підприємствах. Досліджено розвиток основних концепцій та підходів до ефективного управління персоналом в історичній послідовності. Визначено умови зміни ролі та значення людини у виробничому процесі. Розкрито проблематику співвідношення понять «управління персоналом» та «управління людськими ресурсами», а також зміст та значення людського капіталу в управлінні підприємством. Доведено, що концептуальні підходи до управління персоналом на промисловому підприємстві сприяли зміні характеру відношень між роботодавцем та найманим працівником, підвищенню ролі підрозділу з управління персоналом у структурі підприємства.

Ключові слова: *управління персоналом, концепція, теорія, людські ресурси, людський капітал, промислове підприємство.*

В статье рассмотрены проблемы управления персоналом на современных предприятиях. Исследовано развитие основных концепций и подходов к эффективному управлению персоналом в исторической последовательности. Определены условия изменения роли и значения человека в производственном процессе. Раскрыты проблематика соотношения понятий «управление персоналом» и «управление человеческими ресурсами», а также содержание и значение человеческого капитала в управлении предприятием. Доказано, что концептуальные подходы к управлению персоналом на промышленном предприятии способствовали изменению характера отношений между работодателем и наемным работником, повышению роли подразделения по управлению персоналом в структуре предприятия.

Ключевые слова: *управление персоналом, концепция, теория, человеческие ресурсы, человеческий капитал, промышленное предприятие.*

In the article the problems of personnel management in modern enterprises are reviewed. The development of basic concepts and approaches of effective personnel management in historical sequence are studied. The terms of the changing role and importance of man in the production process are determined. The concepts interrelation problems of «personnel management» and «human resource management», the meaning and value of human capital at enterprise management are solved. It is proved that the conceptual approaches to personnel management at industrial enterprises contributed to the nature changes of the relationship between employer and employee, the role of HR division in the structure of the enterprise.

Key words: *personnel management, concept, theory, human resources, human capital, industrial enterprise.*

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку економіки функціонування вітчизняних підприємств відбувається в тісних взаємозв'язках із зовнішніми глобальними процесами, які протікають у світовому господарстві. Принципові зміни у змісті праці, викликані засто-

суванням нової техніки, технологій та методів виробничої діяльності, зумовлюють підвищення уваги до персоналу, який є ключовим ресурсом будь-якого підприємства.

Разом із тим сучасний етап розвитку управління персоналом на промислових підприємствах характеризується низкою проблем, серед яких: недостатня дієвість методів та інструментів управління колективом підприємства, низький рівень розробки та застосування кадрової політики, низька ефективність заходів щодо підбору персоналу, відсутність систематичного і кваліфікованого оцінювання персоналу, низький рівень забезпечення соціального партнерства та оцінювання ефективності управління персоналом тощо. З огляду на це, на сучасному етапі особливої актуальності набувають існуючі підходи щодо управління персоналом на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження теоретичних та практичних засад ефективного управління персоналом підприємств розглянута в працях Г. Ганта, О. Гастева, П. Друкера, Г. Емерсона, Г. Кунца, Д. Мак Грегора, Р. Лайкерта, Е. Мейо, М. Портера, Ф. Тейлора, А. Файоля та інших видатних учених-економістів. Вагомий внесок у розвиток теорії управління персоналом з урахуванням специфіки пострадянських умов трансформаційного періоду зробили праці російських учених В. Весніна, Дж. Іванцевича, В. Журавльова, А. Кібанова, Е. Маслова, Ю. Одегова та інших, а також вітчизняних: Д. Богині, В. Гриньової, Н. Гавкалової, А. Колота, В. Колпакова, В. Дмитренка та ін. Незважаючи на це, проблематика наукового дослідження полягає у пошуку базової теорії управління персоналом на промисловому підприємстві.

Постановка завдання. Мета статі полягає у розкритті змісту та теоретичному обґрунтуванні шляхів концептуального розвитку управління персоналом промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. До теоретичних здобутків видатних класиків можна віднести вчення К. Маркса, який, використавши надбання своїх попередників, виділяє майже всі чинники створення цінностей робочої сили (освіту, рівень життя, досвід, історичну і моральну складові тощо).

Підходи до розвитку шкіл, концепцій та теорій ефективного управління персоналом можна представити у вигляді груп концепцій:

– класичні концепції (1880–1930-ті роки);

– концепція людських відносин (бере початок із 1930-х років, а набирає широкого розповсюдження у 1950-ті роки);

– концепція людських ресурсів, включаючи теорії людської поведінки (бере початок із 1960-х років);

– сучасні концепції (з початку 80-х років XX ст.).

Стрижнем першої у світі системи наукового управління стали праці Ф. Тейлора «Принципи наукового управління» та «Управління підприємством» [1, с. 86], що розкривають сутність упровадження точних, детально розроблених та апробованих процесів ліквідації зайвих виробничих операцій, пошук ефективних методів використання устаткування та збільшення продуктивності праці. У працях Ф. Тейлора була розроблена модель «економічної людини», котра начебто в роботі не бачить іншої функції, крім отримання грошей. Індивідуальні риси працівника майже не враховувалися, оскільки, на переконання дослідника, вони мають мінімальний вплив на виробничий процес, побудований суворо на підставі наукових знань.

Послідовниками теорій Ф. Тейлора стали прихильники школи наукової організації праці Г. Емерсон, Френк і Ліліан Гильбрет. Г. Емерсоном у науковій праці «Дванадцять принципів продуктивності» пропонується системність підходів в організації управління [2, с. 112–113], що відноситься до класичної роботи з організації та раціоналізації виробництва.

До числа здобутків школи наукової організації праці (НОП) радянських часів на початку XX ст. варто віднести діяльність понад десяти великих науково-дослідних інститутів, технічних бюро та секцій, первинних осередків руху НОП, що існували на підприємствах та в організаціях. У таких містах, як Москва, колишній Ленінград, Харків, Казань, Таганрог були створені наукові осередки, а навколо таких відомих вчених, як М. Вітке, О. Гастев, П. Єсманський, Ф. Дунаєвський, П. Керженцев та ін. почали відкриватися перші вітчизняні наукові школи.

У таких науково-дослідних центрах займалися не лише фундаментальними дослідженнями проблем управління підприємством, але й розвивали прикладну науку та консультаційну практику, при цьому готували управлінські кадри та фахівців у цій сфері.

Зокрема, О. Гастев, будучи одним із лідерів організаційно-технічного напряму [3], основну ціль управління бачив у формуванні підприємства як якоїсь «соціально-інженерної машини» на основі запропонованого ним нового методу – «соціального інженеризму», тобто принципу привнесення «інженерного» (раціонального) у сферу соціальних та трудових відносин (західна наука вводить в обіг термін «соціальна інженерія», автором якого вважають Г. Паунда, значно пізніше – у 1922 р.).

На думку М. Вітке, засновника соціальної школи управління, так само, як і за переконаннями О. Гастева, необхідним було формування нової науки управління, що ґрунтується на інженерній діяльності, але бере до уваги людський фактор у виробництві. М. Вітке розглядав виробничу органі-

зацію передусім як систему соціальних відносин, що створюється за допомогою виокремлення внутрішньої організації та зовнішніх взаємин [4, с. 72].

Теорії М. Вітке багато в чому передували дослідженням, проведеним уже в 30-х роках представниками школи людських відносин. Зокрема, хотторнський експеримент Е. Мейо повною мірою підтвердив справедливість багатьох висунутих М. Вітке положень.

Серед здобутків української управлінської доктрини 1920-х років варто виділити розробку комплексного підходу до дослідження проблем менеджменту, який належить директору Всеукраїнського інституту праці Ф. Дунаєвському.

На переконання представників Харківської школи, ефективність виробництва залежить не від особистості, а від системи керування, яку Ф. Дунаєвський називав комплексною цілісністю організації [5].

Своєю чергою, французький економіст А. Файоль, будучи представником європейського напряму школи наукового управління, сформував концепцію адміністративного управління, основні положення якої викладені в його книзі «Загальне й промислове управління» [6, с. 22]. Розглядаючи управління як відкриту систему, він сформулював 14 принципів управління, серед яких: принципи структури (поділу праці, єдності мети й управління, співвідношення централізації та децентралізації, влади та відповідальності, скалярного ланцюга); принципи процесу (справедливості, дисципліни, винагороди персоналу, підпорядкування головному інтересу, єдності команд); принципи кінцевого результату (порядку, стабільності, ініціативи, корпоративного духу).

Надалі концепція адміністративного управління набула подальшого розвитку завдяки досягненням таких учених, як Ч. Барнард, Л. Гьюлік, М. Фоллет, Л. Урвік та ін. Основну увагу вчені концентрували на таких «людських» аспектах, як лідерство, етика, конфлікти, неформальні відносини в групі, механізми «прийняття влади», ситуативний підхід тощо.

Вагоме значення в розвитку управління персоналом як науки мали дослідження М. Вебера, зокрема запропонована ним концепція бюрократичного управління, основні постулати якої полягають у:

– здійсненні розподілу праці відповідно до чітко регламентованих повноважень і відповідальності працівників;

– організації посад у вигляді ієрархічної структури відповідно до формальних повноважень;

– відборі і просуванні співробітників по службі відповідно до їх кваліфікації;

– оформленні всіх адміністративних актів та рішень у письмовому вигляді;

– виконанні завдань менеджерами за визначеними правилами і процедурами. При цьому наголошується, що менеджери не є власниками підприємства [7, с. 328–337].

Необхідність поглибленого аналізу поведінки людини, індивідуальних, групових та соціальних інтересів у процесі виконання роботи була усвідомлена після серії наукових експериментів, які належать професорам-соціологам.

У результаті проведених у 1927–1932 рр. серії досліджень на американському заводі в м. Хотторн Е. Мейо та Ф. Ротлісбергером була розроблена нова філософія менеджменту – наука про людські відносини [8, с. 154], що ґрунтується на таких вихідних положеннях: людина є «соціальною твариною», що залежить від поведінки групи; суворе підпорядкування та бюрократичне управління несумісні з природою людини та її свободою; керівникам слід орієнтуватися більшою мірою на людей, аніж на продукцію.

У другій половині XX ст. на подальший розвиток теоретичних та практичних підходів до управління персоналом вагомий вплив справили праці відомого американського вченого П. Друкера. Розроблена ним концепція управління за цілями [9, с. 206] зводилася до того, що управління повинне починатися з формування цілей і переходити до визначення функцій, взаємодії та організації виробничого процесу.

Зацікавленість до організаційно-управлінських досліджень не зменшується і в останні десятиліття. До числа теорій, що набули широкого практичного застосування, варто віднести «Структуру-5» Г. Мінцберга [10], теорію інститутів та інституціональних змін Д. Норта [11], теорію людського капіталу Г. Беккера, Я. Мінсера і Т. Шульца, теорію стратегічного управління людськими ресурсами М. Армстронга [12], М. Біра, Д. Геста, Д. Сторі, Д. Парселла та ін.

Прихильники Гарвардської школи М. Бір та його співавтори наголошували на важливості «особливого підходу до управління людьми, що розрахований на довгострокову перспективу, а також указує на необхідність сприймати людей в якості потенційних активів, а не перемінних витрат» [13, с. 116].

Отже, майже за століття відбулися глибокі трансформаційні зрушення концепцій управління персоналом – від відділу кадрів до управління персоналом і в подальшому – до управління людськими ресурсами.

Із появою терміна «управління людськими ресурсами» у 1970-ті роки сформувалися професійна сфера діяльності та нова галузь менеджменту поряд із такими традиційними, як управління фінансами чи управління продажами. Незважаючи на це, проблематика співвідношення понять «управління персоналом» та «управління людськими ресурсами» все ж залишається відкритою для вирішення. На думку деяких авторів (Дж. Дженнард, Дж. Келлі), дані терміни є ідентич-

ними. Більшість підручників розглядає управління людськими ресурсами як етап розвитку менеджменту, що склався історично у сфері управління персоналом та характеризується переходом від розуміння персоналу як носія мускульної сили, що визначається уявленням про персонал як соціальну систему, і до його визначення як основного ресурсу управління та основи формування конкурентних переваг підприємства.

Водночас загальновизнаним є те, що термін «людський капітал» набув широкого вжитку в загальній теорії вартості, заснованій на положеннях, що у кожного блага є своя вартість, оскільки воно приносить прибуток, користь та будь-яку іншу вигоду. Оскільки люди можуть виробляти послуги, як і будь-який ресурс, вони мають певну цінність. Загальне розуміння людського капіталу дає можливість обґрунтувати теорію головного фактора розвитку людського капіталу та теорію інвестування в людський капітал.

На основі теорій людського капіталу була створена нова течія розвитку управлінської думки, що ґрунтується на тому, що людина вже не є простим фактором виробництва, а специфічним елементом, що перебуває у постійному розвитку та має оцінюватись як справжній актив.

Сучасним теоріям управління персоналом притаманне визнання інтелектуального та творчого потенціалу працівника центральним у розвитку підприємства. Серед чинників, що зумовлюють максимальне розкриття здібностей людини, провідне місце займає система управління знаннями.

Сучасне бачення людського капіталу розвинене у працях Т. Шульца та Г. Беккера, які отримали Нобелівські премії в галузі економіки за розробку концепції людського капіталу, відповідно, у 1979 і 1992 рр.

Людський капітал, будучи сукупністю наявних та розвинутих у результаті інвестування продуктивних здібностей, особистих характеристик і мотивацій працівника, використовується в економічній діяльності з метою сприяння зростанню продуктивності праці, доходів як самого працівника, так і національного доходу.

В останнє десятиліття XX ст. була започаткована досить цікава концепція, що відкриває нові можливості для подальшого підвищення ефективності управління персоналом, ефективного використання творчого потенціалу всіх працюючих – концепція організації, що навчається. Ця концепція розглядає організацію як таку, що завжди готова змінити себе, щоб адаптуватися до безперервно мінливого бізнес-середовища. Вона відкрита до інновацій і свідомо спрямовує свої зусилля на розвиток власного творчого потенціалу [14, с. 216].

Таким чином, еволюційний розвиток концепцій управління персоналом сприяв зміні характеру відношень між роботодавцем та найманим працівником, підвищенню ролі підрозділу з управління персоналом у структурі підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення традиційних світових підходів до управління персоналом дає підстави стверджувати, що управлінські процеси виходять на докорінно новий рівень. Концептуальні підходи до управління персоналом на промисловому підприємстві характеризуються широким спектром положень, пов'язаних із реалізацією управлінського впливу на персонал.

В основу сучасних концепцій покладено зростаючу роль працівника як особистості. Інвестиції в розвиток людського капіталу створюють значні переваги та вигоди для промислових підприємств у майбутньому, тому питання управління персоналом мають вагомий вплив та є визначальним аспектом у діяльності та розвитку підприємства та підтримки своєї конкурентоспроможності.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у вдосконаленні концептуальних підходів до управління персоналом для промислових підприємств, які б забезпечили комплексне вирішення поставлених завдань, що стосуються різних його аспектів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тейлор Ф. Научная организация труда / Ф. Тейлор. – М. : НКПС Транспечать, 1925. – 276 с.

2. Емерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон. – М. : Экономика, 1992. – 224 с.

3. Корицкий Э.Б. Развитие науки о менеджменте в России в 1900–1950-е гг. / Э.Б. Корицкий // Российский журнал менеджмента. – 2005. – Т. 3. – № 1. – С. 127–144.

4. Витке Н.А. Организация управления и индустриальное развитие: Очерки по социологии научной организации труда и управления / Н.А. Витке. – М. : НК РКИ СССР, 1925. – 206 с.

5. Дунаевский Ф.Р. Комплексность в организации / Ф.Р. Дунаевский // Труды Всеукраинского института труда. – Харьков, 1928. – Вып. 2. – С. 3–92.

6. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль ; науч. ред. Е.А. Кочергина. – М. : Контроллинг, 1992. – 112 с.

7. Weber M. The Theory of Social and Economic Organizations / M. Weber; ed. A.M. Henderson and T. Parsons. – N.Y. : Free Press, 1947. – 436 p.

8. Mayo E. The Human Problems of an Industrial Civization / E. Mayo. – Boston : Graduate School Administration, Harvard University, 1946. – 318 p.

9. Drucker P.F. Management : Tasks, Responsibilities, Practices / P.F. Drucker. – N.Y. Harper and Raw, 1973. – 398 p.

10. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Д. Лэмпел. – СПб. : Питер, 2001. – 336 с.

11. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; под ред. Б.З. Мильнера. – М. : Начала, 1997. – 180 с.

12. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами / М. Армстронг. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 328 с.

13. Beer M. Managing Human Assets / M. Beer, B. Spector, P. R. Lawrence, D.Q. Mills, R.E. Walton. – N.Y: The Free Press, 1984. – 209 p.

14. Управление персоналом : [учебник для вузов] / Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 560 с.

CONTEMPORARY FOUNDATIONS OF ECONOMIC ANALYSIS OF MARKETING OPERATIONS

СУЧАСНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

UDC 657.62: 339.138

Koval V.V.
Doctor of Economics,
Associate Professor Head of the Department of Applied Economics
Odessa Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics
Kolesnikova E.S.
Lecturer of the Department of Applied Economics
Odessa Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics

The article describes the directions of the economic analysis of the ideas of the potential product to evaluation and selection of innovative projects. The influence of socio-cultural factors of the macro-environment to the marketing activity of the company had discovered. Possibilities of application of marketing researches in the field of innovative activity of the enterprise to conduct Gap-analysis in the determination of market segments had determined.
Key words: *economic analysis, social and cultural factors, marketing activity, innovative products.*

У статті наведено напрями проведення економічного аналізу ідей потенційної продукції з метою оцінювання і добору інноваційних проектів. Виявлено вплив соціально-культурних чинників макросередовища на маркетингову діяльність підприємства. Визначено можливості застосування маркетингових досліджень у сфері інноваційної діяльності підприємства із проведенням Gap-аналізу під час визначення ринкових сегментів.
Ключові слова: *економічний аналіз, соціально-культурні чинники, маркетингова діяльність, інноваційна продукція.*

В статье приведены направления проведения экономического анализа идей потенциальной продукции с целью оценивания и отбора инновационных проектов. Выявлено влияние социально-культурных факторов макросреды на маркетинговую деятельность предприятия. Определены возможности применения маркетинговых исследований в сфере инновационной деятельности предприятия с проведением Gap-анализа при определении рыночных сегментов.
Ключевые слова: *экономический анализ, социально-культурные факторы, маркетинговая деятельность, инновационная продукция.*

Formulation of the problem. In the modern conditions activity of the company there is a need in justifying of the management system with it marketing activity using the methods of economic analysis for efficacy improving of decision-making, especially in the field of innovation. In addition, taking into account the social-cultural and economic factors in the functioning of the marketing system is one of the objectives of improving the efficiency of business activities of any entity. In the theoretical developments of the domestic scientists partly were examined the task of carrying out of the market research in the domestic business, namely in partial consideration of the factors of socio-cultural nature that affect the final economic result, which makes possibility to consider these problems in future developments.

Analysis of recent researches and publications. Questions about studying marketing models and methods taking into account cultural factors that were engaged leading scientists: V. Ilyin, Kotler, F. Rogers and others. They consider culture as an important market factor and characteristic of consumer that their theory are be describing cultural factors only external manifestations. Modern scholars M. Mark H. Klein and Karl Pearson in their works emphasize to take into account in your models underlying cultural factors and reveal conceptual questions of analysis of marketing activity.

The need for development and implementation of innovative products or complement of the existing product lines, as a rule occurs in the process of analyzing of the strategic areas of business enterprises of corporate type [2; 3]. Probably, that such decision may be as a result of trends of consumers' requirements. In addition, the rapidly changing of modern economy marketing criteria is varied in the process of their importance and relevance, requiring of the formulation based measure of the social-cultural character.

The aim of article is to study the provisions of the economic analysis of the enterprise marketing actions with consideration of social and cultural factors.

Presenting main material. Implementation of marketing principles is provided on the basis of these features, but in modern marketing concept, especially in the field of innovation activity the essential meaning is the market research innovations and finished

products. These studies are the basis for the development of innovative strategies and tactics behavior of the company, of targeted innovation and product policy [7]. Innovative activity is characterized with common actions of various areas of the company with the development of new products, including and based on marketing that involves the need for a new product to consumers and activity coordination for their needs satisfaction and profitability analysis.

In determining market segments are used Gap-analysis. For example, as a result of research streams profits from production and sale of various products of the enterprise may be a market segment in which there is the need of filling of the innovative products [5]. The main elements of the market for Gap-analysis are [8]:

- A segment in the area of production;
- A segment in the distribution of products to consumers;
- A segment in the appropriate product;
- A segment in competition among the producers.

Gap-analysis of market elements, in our opinion is the initial stage of the innovation cycle (pre-project research) and the first element of the functional mechanism of marketing innovation (FMMID), which provides the ability to define market niches for the purpose of forming ideas in the field of innovation. However, the implementation of an integrated system mechanism must include the application of marketing principles during the whole innovation cycle. This can be realized through the creation and using FMMID in the practice of corporate business type.

In turn, the study of cultural parameters, as one of the important stages of market research, the study of the market environment in the traditional theory is based, as an example, on the SWOT matrix with the formation on its basis of the optimal marketing strategy. This macro-environment (social-economic environment, political environment, ecology, legislative environment) belongs to the firm uncontrolled areas, while other living conditions of the firm may be exposed. So the strategy of the firm is building to counteract the conditions which are uncontrollable. However, the strategic aim can be corrected so that to make over the part of the uncontrollable fields in the controllable and use this advantage over other market participants. The question of culture research within the economic efficiency is an attempt to turn this knowledge into a competitive advantage.

Traditional marketing function changes, because the new market needs customized (from the English. Custom – «custom», «accustom») marketing considering of market specific or the concept of market orientation with influence not only economic trends, but also demographic, political with possible institutional and social-cultural changes. It is necessary to distinguish the relations with institutional structures, due to social-cultural and other features that directly is affected the consumer market as a whole. As a result of what the company needs to develop a rapid response and adjusting system on the negative impact of environment factors [8].

Based on the studies [4-6; 10], we can cite the definition of the essence of the marketing companies as a process send to meet the needs of consumers, as manifested in the relationship criterion functions and marketing activities, and taking into account social and cultural factors. Traditional marketing considered the culture as an important market factor, which is found in the stable, clearly affected forms such as ethics, religion, morality, ideology and so on. Modern development of the world market significantly changed the expression of cultural factors of various kinds, and the result of the direct influence of society on the economy was strengthening linkages between economic, social and cultural phenomena. The goal is to provide market research activities on a macro level (the analysis of patterns and trends of the market, consumer demand) and micro (analysis and forecasting business opportunities, evaluating the competitiveness and prospects of a particular market segment) [1].Thus, cultural factors include its own culture, a concept that is the main root cause of all human needs and behavior; subculture, or the smallest distribution of the cultural identities that enable people to more accurately to find their identification in society; social status, which implies belonging to a particular class division in society.

It is arguable that, the trend of the theory and practice of marketing shows:

- Lacks of the theoretical previous models;
- The need to find new models that take into account the modern specific of the current market.

Improving marketing models that are built on new principles, transformed to the current market conditions beginning to find expression in new theoretical developments. According to marketers, the existence of a direct relationship between the brightest display in an appropriate archetype and brand marketing success of companies [2].Economic analysis of potential product ideas is more detailed than the filtration stage, due to the need timely elimination of ineffective options. According the economic analysis consists of [11]:

- Monitoring of demand depending on sale volumes and prices, all of the short-term and long-term sales, seasonal demand, rates of repeated purchases, strengthening of the sale channels;
- Monitoring of the expense and effectiveness of using of the available capacity and resources, interaction of primary, running expense, expense analysis of raw components, saving on production volumes;-

Competitors' analysis (short-term and long-term data position in the market of the competitors and enterprise.

In view of possibility of using of the priority objectives in further analysis the term «priority» is used in a

slightly different meaning. In this case, the priority will be reflected not only the holding into the achievement of the global goal and implementation of local priority targets. This task doesn't require of measuring on scale relations, due to the very serious methodological difficulties and allows limiting with Ranked scale. This procedure of determining priority's objectives is not formalized and requires the using of the experts review. There are a lot of technical methods of receiving of experts review using ordinal scale, but the most organic method is pair wise comparisons [1; 8].

After selecting specialists of the enterprise ideas of potential products it needs to carry out their filtering, which is carried out in order to exclude from further consideration of the unacceptable on preliminary estimates ideas. Typically, such filtering is performed on the first stage of analysis using the method of scores at the appropriate filtering lists, which contains criteria. According to [6], the economic analysis should include: demand forecasts; expense estimates; assessment of market competition and possible strategies of competitors; income assessment with the risks of the innovative activity and so on. After reviewing proposals for a new product is made the industrial development and production, due to the management and organization of production, provision with resources, materials, training of the staff, creation of technical and technological documentation, technological and tooling equipment, testing of products. At the stage of mastering and production is marked out [7] the following activities:

- Management and organization of production, which is a complex of works on HR and resources to achieve the goal of business;
- Production's resources and materials providing, which is an activity of the organization of timely delivery for the enterprise material, energetic, financial and other resources to master and good's production;
- Production design, it's a complex of works on preparation of plans and drafts, production procedures, technical and technological specifications;
- Equipment preparation, which is an activity with the acquisition of production equipment and manufacturing special tools and equipment, development of production standards and control methods of production quality and technological processes;
- Acquisition of intangible assets is an activity with the acquisition of technologies and other intellectual property in the form of patents, licenses, know-how and services;
- The acquisition of tangible assets is an activity with the acquisition of machinery and equipment related to the introduction of innovations;
- The mastering and launch of production what is a complex of works in designing of goods modifications and technological processes, testing technologies, training staff to use new technology and equipment, production test and planned parties of innovative products.

As tools for previous researches with the purpose of evaluation and selection of innovative projects is the result of assistance certain serving areas and selection of ideas and analysis, then the next step is the complex of works, which are aimed at creating or improving products, materials, etc. to produce innovative products for further implementation of new products in the relevant markets of consumption. It is necessary to highlight that R & D is generally include the following activities: design work (study options for a new facility); design works; engineering works; creating of the prototypes and production of original models of new products; testing with evaluation of the characteristics of innovative products.

Note that FMMID with using of R & D is realized by market research, result of which is:

– Marketing characteristics of the market for future products;

– The competitive status of corporate enterprise in R & D, production and management of business processes;-

– The competitiveness of enterprises and forecast of the actions of competitors;

– SOCIAL-economic and political environment in the country.

This activity requires the formation of a complex mechanism of management providing with results of software and targeted market research in the field of innovation management. This mechanism can be integrated FMMID [11]. It needs the necessary investments in its own production after the development and carrying out of new research.

Deduction from the research. In the article is presented the justifying of marketing activity of enterprises as a process designed to meet the needs of consumers, which is manifested in particular, and taking into account social-cultural factors on business. Economic analysis of marketing activity supposes determining the presence and action resources and results of marketing activities, its structure and properties, as well as identifying causal factors to affect to the business. There are not only market factors, economic, technical and technological factors but the social-cultural factors in this article.

The need for the development and implementation of innovative products may occur in the analysis process of strategic areas of economic activity. The process of developing and breeding innovations to market comprises the steps from generating ideas till the start of commercial sales. Effective business innovation policy should include a thorough marketing concept of new products in the early stages of innovation.

REFERENCES:

1. Ammel'burg G. Predprijatie budushhego: struktura, metody, stil' rukovodstva / Per. s nem. – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1997. – 415 s.
2. Ansoff I. Novaja korporativnaja strategija / Ansoff I. – SPb.: Piter, 1999. – 416 s.
3. Barabash O. V. Metody vrahuvannja dii' kul'turnyh chynnykiv u marketyngovyh modeljah // Aktual'ni problemy ekonomiky, 2006, N №9. – S. 101–106.
4. Benders'kyj Ju. Rol' investycij ta innovacij u restrukturyzacii' ekonomiky / Ju. Benders'kyj // Ekonomika Ukrai'ny.– 1998.– №9. – S. 39–47.
5. Berezin I. Marketing i issledovanija r'inkov. – M.: Russkaja delovaja literatura, 1999.–s.102
6. Derev'janchenko T. J. Marketyngovyj audyt : navch.–metod. posib. dlja samost. vyvch. dyscypliny / T. J. Derev'janchenko. – K. : KNEU, 2007. – 222 s.
7. Mnyh J. Suchasnyj ekonomichnyj analiz: pytannja metodologii' ta organizacii' / J. Mnyh // Buhgalters'kyj oblik i audyt. – 2008. – № 1. – S. 55-61.
8. Pavlenko A. F. Marketyng: pidruchnyk / A. F. Pavlenko, A. V. Vojchak. – K. : KNEU, 2008. – 246 s.
9. Jurkivs'ka L. J. Suchasni pidhody do ekonomichnogo analizu marketyngovoi' dijal'nosti na pidpryjemstvah-vyrobnykah tovariv masovogo vzhytku / L. J. Jurkivs'ka // Problemy teorii' ta metodologii' buhgalters'kogo obliku, kontrolju i analizu. – Vypusk 3 (9). – 2007. – S. 239-258
10. Drucker P. Managing in the next society. – N.Y.: Truman Talley Books / St. Martin's Press, 2002.– 351 p.
11. Morgan, N. Marketing productivity, Marketing audits, and systems for marketing performance assessment. Integrating multiple perspectives // Journal of Business Research. – 2002. – №55. – Pp. 363–375.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДУ ДО СУТНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

IMPROVING THE APPROACH TO THE ESSENCE OF ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR MONITORING FINANCIAL SECURITY OF SMALL BUSINESS

УДК 336.77:334.012.64

Королович О.О.
старший викладач кафедри обліку та оподаткування
Мукачівський державний університет

У статті вдосконалено підхід до сутності організаційного забезпечення контролю фінансової безпеки малого підприємництва. Досліджено специфіку структурного підходу до сутності організаційного забезпечення, нормативно-методичного підходу до сутності організаційного забезпечення. Ідентифіковано сутність організаційного забезпечення державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва. Отримані результати дають змогу виділити схему базових структурних частин організаційного забезпечення державного фінансового контролю, що формується на основі структурних регламентів як сукупності документів, що необхідні для забезпечення високого рівня організованості відповідного контролю.

Ключові слова: *оцінка, організаційне забезпечення, фінансова безпека, мале підприємництво.*

В статье усовершенствован подход к сущности организационного обеспечения контроля финансовой безопасности малого предпринимательства. Исследована специфика структурного подхода к сущности организационного обеспечения, нормативно-методического подхода к сущности организационного обеспечения. Идентифицирована сущность организационного обеспечения государственного контроля финансовой безопасности малого предпринимательства. Полученные результаты позволяют выделить схему базовых структурных частей организационного обеспечения государственного финансового контроля, который формируется на основе структурных регламентов как совокупности документов, необходимых для обеспечения высокого уровня организованности соответствующего контроля.

Ключевые слова: *оценка, организационное обеспечение, финансовая безопасность, малое предпринимательство.*

Provision formed by the author allow to state that organizational support for state control of the financial security of small enterprises should be considered a set of interdependent and interacting structural elements (within the organizational structure of government financial security) and the rules operating as the system and create conditions for normal flow of control processes and transactions that can occur in such a system. This comprehensive organizational support of state financial control will acquire functional and structural characteristics. The results can provide a scheme of basic structural parts of organizational support of state financial control, which is based on the structural regulations, as a set of documents (e.g. standards, rules and regulations) that are necessary to ensure a high level of organization of the relevant control through regulation or restriction of controllers work and control process.

Key words: *evaluation, organizational support, financial security, small business.*

Постановка проблеми. Під поняттям «оцінка» загальноприйнятим є розуміння засобу чисельного виразу стану об'єкту дослідження залежно від наближення його окремих параметрів до оптимального стану, за якого забезпечується позитивний ефект (або вдосконалення) у сфері

фінансової безпеки малого підприємництва. Враховуючи площину встановлення діагнозу, загальними об'єктами дослідження визначено:

1) форми організації Державного фінансового контролю фінансової безпеки, а саме встановлені зразки та шаблони, що документально забезпечують організацію контрольного процесу;

2) методи організації Державного контролю фінансової безпеки, а саме систематизована сукупність технологічних кроків та дій, які необхідно реалізувати з метою організації контрольного процесу.

Результатом оцінки має стати розпізнання певних проблем та ідентифікація діагнозу в таких площинах:

1) узагальнений результат оцінки, що визначає, відповідає або не відповідає (прийнятим нормативам тригерної системи) стан фінансової безпеки діяльності малого підприємництва як об'єкта діагностування;

2) узагальнений висновок та пропозиції, що визначають причину невідповідності стану об'єкта дослідження (до встановлених нормативів) та конкретні оптимізаційні заходи, які необхідно вжити для виправлення становища.

У межах ідентифікації загальноприйнятної термінології діагностики форм та методів організації фінансового контролю важливою є сутність організаційного забезпечення, що розглядається в працях багатьох учених-економістів [2; 9; 11]. Разом із тим, єдиного підходу до створення комплексного організаційного забезпечення у визначеній площині контрольної діяльності не вироблено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання організаційного забезпечення контролю фінансової безпеки малого підприємництва висвітлено в працях Моїсеєнко Е.В. та Лаврушиної Е.Г. [3], Рожнова В. [8], Ковальчука В.В. та Поліщука Т.О. [1]. Разом із цим більшість праць мають фрагментарний характер та ґрунтуються на персоніфікованому підході до сутності категорії організаційного забезпечення. Крім того, окремо категорія організаційного забезпечення контролю фінансової безпеки малого підприємництва залишилася поза увагою науковців.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення підходу до сутності організаційного забезпечення контролю фінансової безпеки малого підприємництва. Окреслена мета актуалізує такі дослідницькі завдання: дослідження специфіки структурного підходу до сутності організаційного забезпечення; дослідження специфіки нормативно-методичного підходу до сутності організаційного забезпечення; дослідження специфіки дослідження специфіки підходу до сутності організаційного забезпечення; ідентифікація сутності організаційного забезпечення державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність єдиного підходу до створення комплексного організаційного забезпечення, контролю фінансової безпеки малого підприємництва пов'язане із відсутністю консенсусу в розумінні самого поняття «організаційне забезпечення», яке вченими розглядається в розрізі різних підходів, а саме [5; 8]: структурного; нормативно-методичного; процесного.

Так, структурний підхід ідентифікує «організаційне забезпечення» як:

1) сукупність документів, які визначають органи контролю як структуру, з характерними правами та обов'язками контролерів та експлуатаційного персоналу [3];

2) положення, інструкції, накази, кваліфікаційні вимоги та інші документи, що регламентують організаційну структуру роботи системи, та їх взаємодію з комплексом засобів автоматизації [8].

Відтак, у межах такого підходу: 1) організаційне забезпечення державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва може визначатися через перерахування його складників, таких як сукупність документів, що регламентують функціонування організаційної структури органів контролю та саме ця організаційна структура; 2) основний акцент спрямовано на групування контрольних робіт: за виконавцями (у межах окремих підрозділів органів контролю); за посадами контролерів (у межах відносин «керування – підпорядкування»).

Разом із тим окреслений підхід не забезпечує погляду на організаційне забезпечення такого контролю як на гучку систему (що потрібно для частини контрольних процесів варіативного характеру, необхідність реалізації яких обумовлено ситуаційно). Окреслене обмежує функції організаційного забезпечення, що проілюстроване в табл. 1.

Нормативно-методичний підхід, був сформульований Ковальчуком В.В. та Поліщуком Т.О. Автори розглядають організаційне забезпечення як сформульовані норми, які відображені в певних нормативно-методичних документах (затверджених у встановленому порядку компетентними органами) [1]. Фактично підхід ідентифікує визначене поняття щодо державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва як сукупність контрольних норм, виражених у межах документів, потрібних для регулювання внутрішньої контрольної діяльності та створення сприятливих умов для її розвитку. Однак тут основні акценти зосереджені на комплексі методичного забезпечення з організаційної контрольної роботи органів контролю (що складаються з: інструкцій, методик, описів технологічного процесу, методичних рекомендацій, переліків контрольних робіт та інших документів, що повинні застосовуватися за певних умов [5]). Відтак, ідеальною буде лише

така ситуація, за якої для кожної посади створено комплекс документів, який охоплює всі робочі ситуації, а це в практичній площині забезпечити складно. Крім того, це забезпечить адекватну реакцію винятково в типових ситуаціях, які в сучасному динамічному середовищі не є єдино можливими. Окреслені недоліки нормативно-методичного підходу обмежують функції організаційного забезпечення (що вже було проілюстроване в табл. 1).

Процесний підхід реалізовано Кардашевським В.В., який ідентифікує «організаційне забезпечення» як сукупність організованих відповідно до діючого законодавства заходів (які в даному випадку проводяться суб'єктами регіонального або державного управління) щодо реалізації прийнятого управлінського рішення в умовах конкретної оперативної обстановки [5]. Окреслений підхід найбільш прийнятний, він ураховує, що сучасне середовище існування будь-якого регіону постійно змінюється (у т.ч. у площині фінансової безпеки малого підприємництва) та потребує від нього швидкої реакції на зміни.

Враховуючи наведені положення, вважаємо, що найбільш доцільною є ідентифікація організаційного забезпечення державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва як гнучкої мережі взаємодіючих контрольних процесів, що виникають у межах організаційних структур управління регіоном та підтримують значну кількість завдань, а відповідно, і значний перелік цілей (що залежать від специфіки регулювання та підтримки малого підприємництва). Разом із тим на всіх етапах розвитку важливим є кінцеве покращання становища бізнес-середовища (представленого широким колом факторів, які прямо чи опосередковано впливають на ефективність підприємницької діяльності) [10]. Із застосуванням даного підходу є можливість акцентування уваги на послідовності лише тих його етапів, що легко передбачити. Це обмежує базову функцію організаційного забезпечення сферою підвищення ефективності державного фінансового контролю фінансової безпеки діяльності малого підприємництва.

Відповідно, нами була виділена недосконалість процесного, нормативно-правового та структурного підходів. Закономірно необхідним є забезпечення цілісності організаційного забезпечення державного фінансового контролю, що може бути реалізоване на основі комплексного підходу. Це пов'язане з тим, що такий підхід ґрунтується на принципах:

- цілісності контролю (відповідно до ідей Підласого І.П. [7]), що забезпечується на основі: 1) організаційної єдності цілей, завдань, змісту (через

Таблиця 1

Функції організаційного забезпечення державного контролю фінансової безпеки малого підприємництва в розрізі підходів

Підхід	Базова функція	Особливості реалізації функцій організаційного забезпечення	Специфічна функція
Процесний	Підвищення ефективності державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва.	Реалізується на основі підвищення гнучкості мережі взаємодіючих контрольних процесів. Зважаючи на те, що сукупність контрольних операцій формує процедуру контролю, кілька процедур утворюють технологічну фазу контролю, а фази – етап контрольного процесу, реалізація функції може здійснюватися тільки за передбачуваними комплексами робіт. При цьому, враховуючи, що контрольний процес складається з чисельних контрольних операцій*, обмеження функції досить вагомі.	Часткове спрямування контрольних впливів у межах системи державного фінансового контролю. Часткова координація контрольного впливу всіх структурних підрозділів та посадових осіб органів контролю.
Нормативно-методичний		Реалізується в межах окреслення контрольних норм у документах для регулювання внутрішньої контрольної діяльності. Реалізація функції в повному обсязі неможлива, оскільки комплекс відповідних документів має охоплювати всі робочі ситуації контролерів. Це в межах динамічного середовища неможливо.	Часткове спрямування контрольних впливів у межах системи державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва.
Структурний		Реалізується в межах ідентифікації та групування контрольних робіт: за виконавцями (у межах окремих підрозділів); за посадами контролерів (у межах відносин «керування – підпорядкування»). Реалізація функції у повному обсязі неможлива, оскільки не забезпечується погляд на організаційне забезпечення державного фінансового контролю фінансової безпеки малого підприємництва як на гучку систему.	Часткова координація контрольного впливу всіх структурних підрозділів та посадових осіб.

* Дія над економічними даними (інформацією), що має на меті дістати різні проміжні та результативні показники, придатні для оцінювання результату роботи та прийняття управлінських рішень [8; 5; 6].

Джерело: розроблено автором

структурування фінансового контролю в розрізі етапів, що легко передбачити); 2) взаємодії методів і форм контролю. Це дає змогу сформувати систему неформальних комунікацій, що приводитимуть до координації праці контролерів (формування системи взаємного узгодження) та забезпечення контролю однієї особи над своєчасним виконанням контрольних завдань, які є результатом поділу праці, і координації роботи (формування системи прямого контролю) [6].

Окреслене (у площині державного фінансового контролю) змушує організаційне забезпечення виконувати низку базових функцій, таких як: підвищення ефективності контролю та його гармонійний розвиток; усебічний розвиток контролю; орієнтація на організаційну цілісність;

- системного підходу (відповідно до ідей Ковальчука С.В [3]), що забезпечується на основі: всебічної ідентифікації причинних взаємозалежностей організаційних процесів державного фінансового контролю; формування системи вхідних параметрів функціонально-структурної ієрархічної будови системи державного фінансового контролю, враховуючи специфіку її зміни у межах досліджуваного об'єкту у просторі і часі; результативних та проміжних параметрів конкретного процесу (за напрямами фінансового контролю). Такі елементи організаційного забезпечення дадуть змогу досягти досконалої взаємодії складових елементів та фактично побудувати систему зі стандартизованими характеристиками контрольного процесу типових контрольних операцій та кваліфікацій.

У площині державного контролю фінансової безпеки це змушує організаційне забезпечення виконувати низку специфічних функцій щодо: спрямування контрольних впливів; органічного поєднання різних видів взаємного контролю і самоконтролю; єдності та координації контрольного впливу всіх структурних підрозділів державних органів контролю спеціалізованої та загальної компетенції та посадових осіб, які займаються фінансовою роботою.

Функції організаційного забезпечення державного фінансового контролю фінансової безпеки в межах комплексного підходу охарактеризовані в табл. 2. Відтак, організаційне забезпечення державного контролю фінансової безпеки діяльності малого підприємства – це комплекс взаємозалежних та взаємодіючих структурних елементів (у межах організаційної структури державного управління фінансовою безпекою) і правил, що функціонують як система та формують умови для

Таблиця 2

Функції організаційного забезпечення державного контролю фінансової безпеки діяльності малого підприємництва в межах комплексного підходу

Базові функції	Особливості реалізації функцій організаційного забезпечення		Специфічні функції	Особливості реалізації функцій організаційного забезпечення (загальні – властиві всім функціям)
	Індивідуальні (властиві конкретній функції)	Загальні (властиві всім функціям)		
Підвищення ефективності державного фінансового контролю	На основі одночасного вирішення не однієї, а декількох контрольних завдань (що підвищують результативність будь-якого контролю).	Між цілями, завдання-ми, змістом, методами та формами контролю формуються взаємозалежності, а саме організаційне забезпечення характеризується тим, що враховує ці взаємозалежності.	Спрямування контрольних впливів (у межах системи державного фінансового контролю фінансової безпеки). Органічне поєднання різних видів взаємного контролю і самоконтролю. Єдність та координація контрольного впливу всіх структурних підрозділів державних органів контролю спеціалізованої та загальної компетенції та посадових осіб, які займаються фінансовою роботою.	Опис алгоритму контрольного впливу з боку державних контролерів. При цьому контрольний вплив буде ідентифікуватися як низка дій контролера або конкретного структурного підрозділу державних органів контролю спеціалізованої та загальної компетенції що реалізує контрольні дії, які вносять зміни в: 1) дії інших контролерів або структурних підрозділів; 2) організаційні процеси, операції та розподіл повноважень щодо їх виконання; 3) результативні та проміжні параметри конкретного процесу (за напрямами фінансового контролю).
Гармонійний розвиток державного фінансового контролю	На основі забезпечення єдності та взаємозв'язку всіх елементів організаційного забезпечення, їх певного співвідношення і супідрядності.			
Всебічний розвиток державного фінансового контролю	На основі сприяння всебічному розвитку форм і методів контролю, який є результатом комплексного вирішення контрольних завдань.			
Орієнтація на організацій-ну цілісність державного фінансового контролю	На основі орієнтування на побудову цілісної системи контролю.			

Джерело: розроблено автором на основі [9; 1; 6]

нормальної (ефективної, гармонійної, цілісної та орієнтованої на всебічний розвиток) течії контрольних процесів та операцій, що можуть виникати у такій системі.

Закономірно, що комплексне організаційне забезпечення державного фінансового контролю буде набувати як функціональних, так і структурних характеристик.

Структурні характеристики організаційного забезпечення формуються в межах ієрархічної організаційної структури державного контролю фінансової безпеки як упорядкованої сукупності взаємопов'язаних елементів (органів, служб, у т. ч. їх регіональних структурних підрозділів або окремих контролерів), які знаходяться між собою в стійких взаємостосунках (забезпечуваних за допомогою горизонтальних та вертикальних зв'язків) [4].

Констатуємо, що такі зв'язки обумовлюють функціонування і розвиток елементів структури державного контролю як єдиного цілого за допомогою комбінування низки координаційних механізмів, таких як: взаємне узгодження; прямий контроль; стандартизація контрольних процесів та типових контрольних операцій; стандартизація кваліфікацій.

Висновки з проведеного дослідження. Наведені вище положення дають змогу констатувати, що:

1) організаційне забезпечення державного контролю фінансової безпеки діяльності малого підприємства доцільно розглядати комплекс взаємозалежних та взаємодіючих структурних елементів (у межах організаційної структури державного управління фінансовою безпекою) і правил, що функціонують як система та формують умови для нормальної течії контрольних процесів та операцій, що можуть виникати в такій системі;

2) комплексне організаційне забезпечення державного фінансового контролю буде набувати функціональних та структурних характеристик;

3) структурні характеристики організаційного забезпечення формуються в межах ієрархічної організаційної структури державного контролю фінансової безпеки – як впорядкованої сукупності взаємопов'язаних елементів, які знаходяться між собою у стійких взаємостосунках (забезпечуваних за допомогою горизонтальних та вертикальних зв'язків);

4) наявність горизонтальних та вертикальних зв'язків обумовлює функціонування і розвиток елементів структури державного контролю, як єдиного цілого, за допомогою комбінування координаційних механізмів.

Отримані результати дають змогу виділити схему базових структурних частин організаційного забезпечення державного фінансового контролю, що формується на основі структурних регламентів як сукупності документів (наприклад, стандартів, правил, положень), які необхідні для забезпечення високого рівня організованості відповідного контролю, через регулювання або обмеження режиму праці контролерів та контрольного процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ковальчук В.В. Економічні та правові аспекти діяльності суб'єктів інформаційного ринку / В.В. Ковальчук, Т.О. Поліщук // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 488–499.

2. Мельничук В.Г. Незалежний державний фінансовий контроль в Україні та досвід зарубіжних країн / В.Г. Мельничук // Фінансовий контроль. – 2006. – № 2. – С. 33–36.

3. Моисеенко Е.В. Информационные технологии в экономике : [учеб. пособ.] / Е.В. Моисеенко, Е.Г. Лаврушина. – Владивосток : ГУ экономики и сервиса», 2005. – 231 с.

4. Моргунець О.Б. Менеджмент у сфері послуг : [навч. посіб.] / О.Б. Моргунець. – К. : ЦУЛ, 2012. – 384 с.

5. Островерхова Г.В. Сутність та структура організаційного забезпечення інноваційної діяльності / Г.В. Островерхова // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ». – 2012. – № 6. – С. 59–67.

6. Петренко С.А. Принципи та методи комплексного організаційного проектування виробничих систем: інтегральні моделі організаційного дизайну / С.А. Петренко // Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 684. – С. 156–162.

7. Підласий І.П. Педагогіка: 100 питань – 100 відповідей : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / І.П. Підласий. – М. : ВЛАДОС-ПРЕС, 2004. – 368 с.

8. Рожнов В. Організаційно-нормативні документи підприємства: Положення про структурний підрозділ. Посадові інструкції / В. Рожнов // Довідник кадровика. – 2006. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=392.

9. Туболець І.І. Шляхи удосконалення державного фінансового контролю в Україні / І.І. Туболець // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=224.

10. Юхименко П.І. Міжнародний менеджмент : [навч. посіб.] / П.І. Юхименко, Л.П. Гацька, М.В. Півторак [та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.

11. Яровенко Г.М. Організаційні заходи забезпечення ефективного функціонування внутрішнього контролю підприємств / Г.М. Яровенко // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – 2008. – № 1(18). – С. 80–87.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

FINANCIAL SUPPORT OF SOCIAL ESTABLISHMENTS: STATE, PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLVING

УДК 336.645

Сафонов Ю.М.
д.е.н., професор, професор кафедри макроекономіки та державного управління
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
Патинська М.М.
здобувач кафедри макроекономіки і державного управління
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

У статті розкрито сутність фінансового забезпечення діяльності соціальних установ та основні його джерела і форми. З'ясовано сучасний стан фінансового забезпечення установ соціального спрямування. На основі аналізу обсягів фінансування соціальних закладів Житомирської області досліджено реалії та актуальні проблеми фінансового забезпечення, запропоновано шляхи їх вирішення.
Ключові слова: *бюджетна установа, бюджетний моніторинг, бюджетні ресурси, видатки, джерела фінансування, загальний фонд, позабюджетні ресурси, спеціальний фонд, фінансове забезпечення, форми фінансування.*

В статье раскрыта сущность финансового обеспечения деятельности социальных учреждений, основные его источники и формы. Освещено современное состояние финансового обеспечения учреждений социальной направленности. На основе анализа финансирования социальных учреждений Житомирской области исследованы реалии, актуальные проблемы финансового обеспечения, предложены пути его решения.
Ключевые слова: *бюджетное учреждение, бюджетный мониторинг, бюджетные ресурсы, расходы, источники финансирования, общий фонд, внебюджетные ресурсы, специальный фонд, финансовое обеспечение, формы финансирования.*

The article deals with the main points of financial support of social establishments' activity and its main sources and forms. It is analyzed the modern state of financial support of social establishments. It is examined the real state and actual problems of financial support, the ways of their decision are suggested based on the analysis of amount of social establishments' financial support in Zhytomyr region.
Key words: *budget establishment, budget control, budget resource, expenditure, sources of funding, general fund, extrabudgetary funds, special fund, financial support, forms of funding.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку соціально орієнтованої моделі ринкової економіки в Україні важливою є проблема функціонування установ соціальної сфери, зокрема забезпечення потреб в їх фінансуванні. Вирішення цього питання зумовлене такими основними факторами, як стан економіки, вдосконалення процесів формування та розподілу фінансових ресурсів, оперативне управління, фінансовий контроль.

У 2015 р. на розвиток вітчизняної економіки суттєвий вплив мали такі фактори: збереження негативного зовнішньоекономічного фону, несприятлива цінова кон'юнктура на зовнішніх ринках, військовий конфлікт на сході України, зовнішня агресія та дисбаланси на валютному ринку [11].

Нині за обмежених бюджетних ресурсів держава не може забезпечити потреб у фінансуванні соціальної сфери. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2015 р. спостерігалося падіння реального ВВП, яке в І кварталі 2015 р. становило 17,2%. Номінальний ВВП за цей період становив 367,6 млрд. грн. [7]; мало місце вилучення окремих статей витрат соціальної спрямованості.

За даними Бюджетного моніторингу (виконання бюджету за січень-вересень 2015 р.), частка видатків соціального спрямування у зведеному та державному бюджетах 2015 р. є найнижчими за останні п'ять років (55,8% та 36,5% відповідно); у місцевому бюджеті – 1,6 в. п., до 84% [2]. Однак простежується й позитивна динаміка: найкраще фінансувалися видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (70,7% річного плану обсягу, що на 2,7 в. п. менше, ніж у минулому році); видатки соціального спрямування зведеного бюджету становили 241,6 млрд. грн. (порівняно з минулим роком зросли на 5,8%) [2].

Стан, що склався, вимагає дослідження перспективи фінансового забезпечення установ соціального спрямування, обґрунтування шляхів його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку соціальної сфери та різні аспекти її фінансового забезпечення досліджували відомі зарубіжні вчені: Дж. Б'юкенен, Ш. Бланкарт, Ю. П. Лисицин, Б.А. Райсберг, В.М. Родіонова, В.К. Сенгачов, О.Б. Стародубцева, Дж. Стігліц, А.Д. Шеремет. Цінні доробки фінансового забезпечення бюджетних установ та їх проблем мають вітчизняні науковці, зокрема О.Д. Василик, Г.Л. Вознюк, А.Г. Загородній, Т.С. Смовженко, Н.М. Ткачук, В.М. Федосов, які висвітлили шляхи впровадження ефективних механізмів фінансового забезпечення. Питання забезпечення фінансовими ресурсами бюджетних організацій розглядають Т.М. Боголіб, В.М. Опарін, І.В. Сало, О.Г Тягушева та ін. Особливу увагу вивченню фінансового забезпечення соціального захисту населення в умовах економічних перетворень приділяють В.Г. Баранова, Г.В. Герасименко, Л.Я. Гончарук, О.В. Макарова, К.В. Павлюк, Н.Г. Пігуль, Д.В. Полозенко, І.Б. Стефанюк.

Проте на сьогодні спроби оцінити фінансове забезпечення установ соціального спрямування, як і бюджетне забезпечення соціальної сфери загалом, носять фрагментарний характер. На

нашу думку, дослідження основних проблем фінансування соціальних установ дасть змогу в подальшому визначити шляхи оптимізації фінансового забезпечення, що обумовило вибір теми дослідження та її актуальність.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати сучасний стан фінансового забезпечення установ соціального спрямування, виявити актуальні проблеми та визначити шляхи вдосконалення забезпечення фінансовими ресурсами соціальних установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу теоретичного дослідження економічної категорії «фінансове забезпечення», законодавчої бази сформулюємо зміст зазначеного поняття. На нашу думку, фінансове забезпечення соціальних установ – це підсистема фінансового механізму, що являє собою процес регулювання фінансових ресурсів, сформованих за рахунок коштів бюджетів різних рівнів та інших джерел надходжень, із метою створення необхідних умов для ефективного функціонування й діяльності установ, якісного надання соціальних послуг на безоплатній основі.

Сучасна модель фінансування установ соціального спрямування є змішаною: використання коштів державного і місцевих бюджетів та дозволених законом позабюджетних джерел. Традиційно найвагомішим джерелом фінансового забезпечення бюджетних установ є кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як кошти, отримані з інших джерел, – лише додатковий фінансовий ресурс.

Окреслимо форми фінансування соціальних установ:

1) кошторисно-бюджетне: за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів (загальний фонд);

2) міжбюджетні трансферти (дотація вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; додаткові дотації);

3) позабюджетне (власні надходження): надання послуг і виконання робіт за договорами з підприємствами та організаціями на платній основі, спонсорські внески, гранти тощо (спеціальний фонд).

Бюджетним кодексом України провідним джерелом та основною формою фінансових ресурсів установ соціального спрямування визначено асигнування державних та місцевих бюджетів.

Розглянемо джерела фінансового забезпечення на основі аналізу фінансування соціальних закладів Житомирської області.

За даними Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської обласної державної адміністрації, на 2015 р. для утримання територіальних центрів, згідно з розподілом Міністерства фінансів України, було виділено 64 млн. 262,7 тис. грн., у тому числі для стаціонарних відділень 5 млн. 517,5 тис. грн., за мінімальної потреби 74 млн. 153,1 тис. грн., тобто установи отримали асигнувань лише 87% від потреби [9].

У Житомирській області діє два центри соціально-психологічної реабілітації дітей: обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» (м. Житомир) та міський центр (м. Коростень).

Особливості фінансового забезпечення установ цього типу представимо на прикладі функціонування комунальної установи «Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» Житомирської обласної ради за 2011–2015 рр. Діяльність закладу забезпечується кошторисним фінансуванням, установленим Законом України «Про державний бюджет».

Аналізуючи дані табл. 1, зазначимо, що кошторис на 2015 р. порівняно з попередніми роками зріс. Найбільша питома вага припадає на оплату праці та нарахування на неї; з 2011 до 2015 р. видатки на заробітну плату зросли на 97,1%. Крім того, видатки на заробітну плату плануються лише на основі посадових окладів, обов'язкових надбавок і доплат. Значно збільшено кошти на оплату комунальних послуг та електроносіїв, однак зменшено видатки на дослідження й розробки, окремі заходи реалізації державних програм. Джерелом

Таблиця 1

Порівняльна таблиця показників кошторису (загальний фонд) на 2011–2015 рр. (грн.)

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Оплата праці КЕКВ-2111	851716,05	1018131,68	1245400,00	1467600,00	1678700,00
Нарахування на оплату праці КЕКВ-2120	299142,12	355724,12	440307,00	507559,02	590490,00
Використання товарів і послуг КЕКВ-2200	384620,73	355724,12	964554,85	1476752,46	1580137,14
Оплата комунальних послуг та електроносіїв КЕКВ-2270	207749,96	251853,73	275990,85	281804,79	393097,14
Дослідження і розробки, окремі заходи реалізації державних програм КЕКВ-2280	300,00	–	324,00	–	700,00

Джерело: фінансова звітність комунальної установи «Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» Житомирської обласної ради

забезпечення діяльності закладу є гуманітарна допомога, однак обсяги її мізерні.

До заходів із соціального захисту і соціального забезпечення належать програми та заходи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, державних органів у справах сім'ї та молоді, державних органів у справах жінок.

Проаналізуємо фінансове забезпечення Житомирського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Аналіз надходження фінансових ресурсів за 2011–2016 рр. свідчить, що з року в рік спостерігається їх збільшення. Значно зросло фінансове забезпечення в 2013 р. відповідно до рішення Житомирської міської ради про виділення додаткових коштів для оплати праці фахівців із соціальної роботи, посади яких було введено. На 2016 р. збільшено фінансування у зв'язку з відкриттям у квітні 2015 р. «Центру соціальної допомоги учасникам АТО та їх сім'ям». Однак значна частина коштів спрямована переважно на оплату комунальних послуг та електроносіїв, ціни на які постійно зростають, на придбання товарів, інші видатки. Значно зменшено обсяги на придбання обладнання і предметів довгострокового користування; кошторисом не передбачені капітальні видатки. Має місце неефективне використання фінансів, зокрема за кодом 191102 у 2012 р. план виконано на 71,7%, у 2013 році – на 72,5%; за кодом 191101 використання запланованих коштів становить 79,7%. Тенденція до стабільності в плануванні, надходженні та використанні коштів спостерігається в 2015 р.

Рішенням Житомирської міської ради прийнято Положення «Про затвердження міської комплексної соціальної програми підтримки сім'ї, дітей та молоді на 2015–2017 роки» від 11.03.2015 р. № 852 (зі змінами і доповненнями від 14.05.2015 р. № 896), відповідно до якого впроваджено програмно-цільовий метод, спрямований на результати, яких необхідно досягти в ході виконання бюджетної програми, на вдосконалення всіх стадій управління фінансами, на забезпечення ефективнішого використання державних коштів, на залучення альтернативних джерел фінансування. Одним із завдань програмно-цільового методу є планування та виконання місцевих бюджетів, проведення аналізу ефективності видатків за бюджетними програмами.

Ринкові засади передбачають принципово інші, ніж раніше, підходи до організації фінансового забезпечення діяльності бюджетних установ, що характеризується поєднанням бюджетного фінансування (за загальним фондом) та формуванням коштів спеціального фонду шляхом надання плат-

Таблиця 2

Динаміка фінансування Житомирського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в 2011–2016 рр. (тис. грн.)

Роки	КФКВ	Планові показники на початок року	Планові показники (зі змінами)	Виконання плану		Відхилення, %
				Сума	%	
2011	091101	458,5	420,7	420,0	99,8	0,2
	091102	50,3	50,3	50,2	99,8	0,2
2012	091101	509,0	1239,7	1169,1	94,3	5,7
	091102	58,9	18,0	12,9	71,7	28,3
2013	091101	1534,5	1545,0	1540,3	99,7	0,3
	091102	20,0	20,0	14,5	72,5	27,5
2014	091101	1819,2	1819,2	1450,0	79,7	20,3
	091102	19,6	19,6	19,6	100,0	0
2015	091101	1575,0	1575,0	1575,0	100,0	0
	091102	79,7	79,7	77,6	97,4	2,6
2016	091101	1915,6				
	091102	123,4				

Джерело: фінансова звітність Житомирського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Таблиця 3

Показники витрат – Ресурсне забезпечення міської комплексної цільової соціальної програми підтримки сім'ї, дітей та молоді на 2015–2017 рр. (тис. грн.)

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання програми	Етапи виконання програми			
	I	II	III	Усього витрат на виконання програми
	2015	2016	2017	
Обсяг ресурсів, усього, у т. ч.	2180,3	2298,3	2514,9	6993,5
Міський бюджет (тис. грн.)	2180,3	2298,3	2514,9	6993,5
Інші джерела фінансування	-	-	-	-

Джерело: витяг із рішення Житомирської міської ради «Про затвердження міської комплексної соціальної програми підтримки сім'ї, дітей та молоді на 2015–2017 роки» від 11.03.2015 р. № 852

них послуг (виконанням робіт за договорами з підприємствами та організаціями на платній основі), функціонування підсобних господарств та майстерень; отримання грантів, дарунків, благодійних внесків, гуманітарної допомоги, а також інших, не заборонених законодавством надходжень [13].

Поділяємо думку фінансистів, що зміни у фінансовому забезпеченні дають змогу отримати бюджетним установам можливість:

- на власний розсуд використовувати матеріальні та частину фінансових ресурсів, що знаходяться в їх розпорядженні (бюджетні заклади отримали право здавати в оренду іншим підприємствам і організаціям будівлі та споруди, транспортні засоби, інші матеріальні цінності;
- надавати послуги на платній основі;
- установлювати ціни на послуги таким чином, щоб вони відповідали завданню самоокупності та самофінансування.

Тому за своїм змістом кошторисне фінансування охоплює не тільки ті кошти, що надаються з бюджетів, але й ті, що надходять за рахунок здійснення господарської діяльності [10].

Особливості бюджетного та позабюджетного фінансування проілюструємо на прикладі Коростишівської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату Житомирської обласної ради.

За даними табл. 4, бюджетні кошти становили в 2011 р. 4 987 041,60 грн. і до 2015 р. збільшилися до 7 011 721,3 грн. Основним джерелом фінансування є кошти обласного бюджету, їх частина у складі надходжень становить 98,1%. Аналіз позабюджетних джерел фінансових ресурсів, які становлять спеціальний фонд бюджету, дав змогу виявити їх збільшення за окремими роками: процентне відношення від благодійної допомоги стосовно інших джерел фінансування становить у 2011 р. 24,37%. Така динаміка вказує на збільшення спонсорської допомоги та відповідне покращання бюджетного фінансування школи.

За свідченням офіційних джерел, в Україні загалом спостерігається позитивна динаміка обсягів спеціального фонду соціальних установ. Однак ця динаміка по-різному виявляється в закладах.

Проаналізувавши дані таблиці, можемо зробити висновок, що надходження коштів вищезазначених установ суттєво різняться. Слід відзначити тенденцію до зменшення частки доходів за спеціальним фондом у Житомирському міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; крім того, у 2013–2014 рр. такі надходження взагалі відсутні. Суттєва різниця (за роками) в надходженнях до КУ «Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» Житомирської

Таблиця 4

Структура джерел фінансового забезпечення Коростишівської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату Житомирської обласної ради в 2011–2015 рр. (грн.)

Показники за джерелами надходження коштів	2011	2012	2013	2014	2015
1. Бюджетне фінансування	4987041,60	5590210,55	6157314,00	6417723,00	7011721,93
2. За джерелами власних надходжень, у т. ч.:	1179301,42	164239,75	75515,94	71353,76	169173,17
а) як плата за послуги	443,65	926,85	2091,50	1153,50	2304, 60
б) за іншими джерелами власних надходжень	1178857,77	163,312	73424,44	70200,26	166868,57
У процентному відношенні:					
1. Бюджетне фінансування	75,63%	97,1%	98,9%	98,9%	97,74%
2. За джерелами власних надходжень	24,37%	2,9%	1,1%	1,1%	2,26%

Джерело: фінансова звітність Коростишівської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату Житомирської обласної ради

Таблиця 5

Порівняльна таблиця обсягів спеціального фонду окремих установ, грн.

Показники за джерелами надходження коштів	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Житомирський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	–	169200,00	–	–	3900,0
КУ «Обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Сонячний дім» Житомирської обласної ради	7759,30	17814,13	30894,92	5694,38	10784,99
Коростишівська спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат Житомирської обласної ради	1179301,42	164239,75	75515,94	71353,76	169173,17

Джерело: складено автором на основі фінансової документації вищезазначених установ

обласної ради, спостерігається тенденція до їх зниження в останні роки. Найбільше фінансування за обсягами спеціального фонду Коростишівської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату Житомирської обласної ради водночас характеризується стрибкоподібними зростаннями; слід відзначити тенденцію до збільшення частки доходів від благодійної допомоги спонсорів та меценатів, яка в 2011 р. становила 1 178 857,77 грн. і була призначена для будівництва приміщення.

Усі кошти спеціального фонду розподіляються за повною економічною класифікацією на здійснення видатків спеціального призначення. Місцеві органи влади уповноважені приймати рішення щодо збільшення обсягів цього фонду (за необхідності). Так, Розпорядженням Житомирської обласної державної адміністрації від 23.12.2015 р. № 426 «Про внесення змін до обласного бюджету на 2015 рік» збільшено видатки по головному розпоряднику коштів – управлінню освіти Житомирської обласної державної адміністрації на суму 18,0 тис. грн., у тому числі: по КТКВК 070302 «Загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків».

Однак, на думку фахівців, процес формування та управління надходженнями спеціального фонду занадто централізований, не використовуються повною мірою можливості збільшення обсягів фонду.

Використання коштів спеціального фонду здійснюється в межах сум, що фактично надійшли до нього на відповідну мету. На кінець бюджетного періоду Державна казначейська служба України зберігає залишки на рахунках спеціального фонду для покриття відповідних витрат у наступному бюджетному періоді з урахуванням їх цільового призначення.

Використання коштів спеціального фонду підлягає ретельному контролю, однак на сьогодні ефективний механізм контролю відсутній.

Одним із джерел власного фінансування бюджетних установ є також отримання допомоги від спонсорів та меценатів. Проте розвиток спонсорських зв'язків, пошук меценатів, інших подібних джерел залучення позабюджетних коштів в Україні серйозно стримується податковою політикою, а також фінансовою неспроможністю значної частини підприємницьких структур і низьким рівнем добробуту населення країни [13].

Розглядаючи спонсорство з боку підприємницьких структур, економісти зазначають, що сьогодні в Україні немає фінансових стимулів до здійснення спонсорських акцій. Щоб пожертвування бюджетним установам, а також благодійним організаціям, які спрямовують частину коштів на потреби освіти, здоров'я, соціального захисту, стали регулярними, слід створити комплекс умов: по-перше, звільнити добродійні внески від податків; по-друге, забезпечити контроль із боку меценатів, на що конкретно витрачаються кошти, які виділяються ними [13].

Варто зазначити, що покращання фінансового забезпечення бюджетних установ можливе не лише за рахунок пошуку додаткових джерел фінансування, але й шляхом ефективного використання наявних.

Отже, основними проблемами фінансового забезпечення соціальних установ є:

- недостатні обсяги бюджетних коштів для їх фінансування, соціальні видатки на частину статей розподіляються в меншому обсязі, ніж потрібно для ефективного надання соціальних послуг,
- відсутність дієвих механізмів фінансового забезпечення;
- неефективне управління фінансовими ресурсами, що призводить до залишку коштів за звітний період;
- процес формування та управління надходженнями спеціального фонду занадто централізований;
- не використовуються повною мірою можливості збільшення обсягів спеціального фонду;
- повільно впроваджується програмно-цільовий метод управління фінансами, спрямований на забезпечення ефективного використання державних коштів, на залучення альтернативних джерел фінансування.

Із метою оптимізації фінансового забезпечення установ соціального спрямування необхідно:

- переглянути міжбюджетні відносини та відносини державного й недержавного секторів фінансування, громадських організацій;
- удосконалити процеси формування й розподілу фінансових ресурсів;
- забезпечити виконання плану надходжень до дохідної частини бюджету з метою уникнення бюджетного дефіциту;
- активізувати роботу в напрямі залучення спонсорської допомоги;
- внести зміни до законодавчої бази щодо благодійної допомоги;
- розробити ефективний механізм контролю коштів спеціального фонду;
- впроваджувати нові підходи до управління бюджетними коштами, використовувати прогресивні технології, методи, зокрема програмно-цільовий метод управління фінансами;
- здійснювати цільове фінансування конкретних установ.

Висновки. У сучасних умовах функціонування соціальних установ джерелами є кошти державного і місцевого бюджетів, фондів, власні кошти установ, організацій, доброчинні внески. Притому найбільшу частку видатків становлять кошти бюджетів усіх рівнів. Має місце тенденція до зростання частки фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Однак кошто-

рисне фінансування не створює необхідних умов для ефективного функціонування й діяльності бюджетних установ; відсутні стимули до пошуку шляхів оптимального використання фінансових ресурсів. Постає нагальна проблема у застосуванні прогресивних методів планування та управління фінансовими ресурсами, зокрема впровадження програмно-цільового методу планування та виконання місцевих бюджетів, спрямованого на посилення відповідальності за фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх реалізації, доцільності розподілу та використання бюджетних коштів.

Спостерігається нестабільність і недостатність фінансування; відсутність раціонального співвідношення бюджетних і позабюджетних джерел фінансування; обмеженість джерел формування фінансових ресурсів та жорстка регламентація напрямів їх використання, зокрема коштів на капітальне будівництво; не передбачено перспективного розвитку соціальних установ.

Результати аналізу забезпечення фінансовими ресурсами в установах соціального спрямування та виявлення проблем функціонування закладів вищезазначеного типу за умов дефіциту коштів дають підстави стверджувати, що чинна система фінансування з бюджетів усіх рівнів не задовольняє потреб у наданні належної якості соціальних послуг.

Отже, необхідно розробити прогресивні моделі формування структури фінансових ресурсів в установах соціального спрямування, яка сприятиме підвищенню якості фінансового забезпечення, ефективності надання соціальних послуг у сучасних економічних умовах. Це питання зумовлює потребу в подальших дослідженнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

2. Бюджетний моніторинг (виконання бюджету за січень-вересень 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/news/429/130535/?lang=ua.

3. Журавка Ф.О., Кравченко О.В. Вдосконалення системи фінансування бюджетних установ в умовах зростання соціальної відповідальності / Ф.О. Журавка, О.В. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://yandex.ua/yandsearch?rdrnd=420063&win=116&text=3.

4. Журавка Ф.О. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм у соціальній сфері / Ф.О. Журавка, Н.В. Овчарова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 202–206.

5. Костецький В. Сутнісно-теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємства / В. Костецький // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4(29). – С. 135–145.

6. Кузьминчук Н.В. Аналіз видів міжбюджетних трансфертів щодо вирішення регіональних проблем формування бюджету / Н.В. Кузьминчук, О.Г. Зима // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 198–205.

7. Лист Міністерства фінансів України від 13 серпня 2015 р. «Щодо підготовки бюджетних запитів до проекту державного бюджету на 2016 рік та прогнозу державного бюджету на 2017–2018 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://yandex.ua/yandsearch?rdrnd=604396&win= 116&text=Лист%20Міністерства%20фінансів%20України%20від%2013%20серпня%202015%20року%20«Щодо%20підготовки%20бюджетних%20запитів%20до%2.

8. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про внесення змін до Переліку товарів, робіт та послуг, на закупівлю яких спрямовуються кошти, що підлягають перерахуванню Пенсійним фондом України та органами праці та соціального захисту населення установам, які перебувають на повному державному утриманні» від 19.03.2013 р. № 129 [Електронний ресурс].– Режим доступу : https://yandex.ua/yandsearch?rdrnd=773024&win=116&text=Наказ %20Міністерства%20соціальної%20політики%20України%20«Про%20внесення%20змін%20до%2.

9. Наказ Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської обласної державної адміністрації «Про підготовку підвідомчих установ системи соціального захисту населення до роботи в осінньо-зимовий період 2015–2016 років» від 05.06.2015 р. № 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://yandex.ua/yandsearch?rdrnd=729284&win=116&text=.

10. Пігуль Н.Г., Люта О.В. Особливості реалізації фінансового механізму бюджетних установ / Н.Г. Пігуль, О.В. Люта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_F/Liuta_008.pdf .

11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про державний бюджет України на 2016 рік» «Інформація про соціально-економічне становище країни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://yandex.ua/search/?text=.

12. Ткачук Н.М. Фінанси бюджетних установ : теоретична сутність, форми і методи / Н.М. Ткачук, В.О. Кравчук // Наука й економіка. – 2010. – № 2(18). – С. 99–105.

13. Тягушева О.Г. Державне управління фінансового забезпечення розвитку освітньої системи України / О.Г. Тягушева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/du/2009_3/files/DU309_49.pdf.

14. Хімченко А.П., Кубасик К.С. Фінансове планування кошторисно-бюджетного фінансування закладів освіти / А.П. Хімченко, К.С. Кубасик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://yandex.ua/search/?text=.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

IMPROVEMENT OF FORMATION AND USE OF LABOUR POTENTIAL OF FARM ENTERPRISES

УДК 631.115.1:331.101.262

Стефанюк У.Ф.
асистент кафедри менеджменту організацій імені Є. Храпливого
Львівський національний аграрний університет

У статті розглянуто низку актуальних питань щодо формування та використання трудового потенціалу фермерських господарств Львівської області, а також особливості формування та використання трудового потенціалу фермерських господарств. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення ефективного використання праці на підприємстві, що є актуальним і необхідним завданням для розвитку фермерських господарств.
Ключові слова: *трудовий потенціал, праця, ринок праці, фермерське господарство, людський капітал, продуктивність праці.*

В статье рассмотрен ряд актуальных вопросов формирования и использования трудового потенциала фермерских хозяйств Львовской области, а также особенности формирования и использования трудового потенциала фермерских хозяйств. Разработаны предложения по совершенствованию эффективного использования труда на предприятии, что является актуальным и необходимым заданием для развития фермерских хозяйств.
Ключевые слова: *трудовой потенциал, труд, рынок труда, фермерское хозяйство, человеческий капитал, производительность труда.*

The article considers a set of actual questions about formation and use of labour potential of farm enterprises in Lviv oblast. Also features of formation and use of labour potential of farm enterprises are considered. Propositions to improve an efficient labour use on enterprises are made, that is an actual and necessary task to develop Farm enterprises.
Key words: *labour potential, labour, labour market, farm enterprise, human capital, productivity of labour.*

Постановка проблеми. Перехід економіки України до ринкових відносин робить надзвичайно актуальною проблему формування і використання трудового потенціалу країни в цілому і окремих регіонів, насамперед досягнення найбільш ефективної зайнятості населення. Необхідна вихідна передумова такого вдосконалення полягає в глибокому і всебічному дослідженні територіально-економічних закономірностей демографічного розвитку, руху і використання трудового потенціалу, у розкритті рушійних сил, причин і механізмів цих закономірностей. У зв'язку з цим постає необхідність розглянути проблеми формування та використання трудових ресурсів на рівні державного управління та особливості впливу даного середовища на трудові ресурси фермерських господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми формування та використання трудового потенціалу фермерських господарств знайшли своє відображення в наукових працях В.Г. Андрійчука, Д.П. Богині, О.А. Грішнової, В.С. Дієсперова, В. Зінкевича, К.І. Якуби та інших дослідників. Проте ця проблема в умовах ринкової трансформації залишається надзвичайно актуальною і вимагає подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд актуальних питань формування та використання трудового потенціалу фермерських господарств Львівської області, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення ефективного використання праці, що є необхідним завданням для розвитку фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки постають принципово нові вимоги до формування і забезпеченості трудовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. Потреба в удосконаленні підходів до економічно обґрунтованого використання трудових ресурсів зумовлена несприятливою демографічною ситуацією, погіршенням показників соціального розвитку на селі, некваліфікованим менеджментом у більшості агроформувань. Одним з основних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є створення потужного кадрового потенціалу сільськогосподарських підприємств та вдосконалення управління ним. Однак недостатній рівень як професійних знань, так і вміння керівників та спеціалістів господарств приймати виважені рішення з питань формування й використання трудових ресурсів у конкретних умовах виробництва не дають можливості оцінити їх реальні потреби [1, с. 1010].

Одним із вирішальних чинників піднесення ефективності сільськогосподарського виробництва і функціонування агропромислового комплексу є оптимізація забезпеченості аграрної сфери ресурсами живої праці, оскільки незалежно від системи виробничих відносин людина з її фізичними, духовними й інтелектуальними здібностями є і залишається основною рушійною силою суспільного виробництва. Вона відіграє провідну роль в ефективному використанні землі, знарядь праці, інших засобів виробництва, а також фінансових та інших ресурсів [4].

Ефективність функціонування фермерських господарств тісно пов'язана з процесами формування і використання їх трудового потенціалу.

Достатність (оптимальність) забезпечення фермерського господарства необхідними трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності праці мають велике значення для збільшення обсягу виробництва продукції з підвищенням його ефективності [3, с. 90].

У табл. 1 наведено результати моделювання основних якостей трудового потенціалу фермерських господарств. Як елементи трудового потенціалу виділено особистісні якості, моральні, рівень професійної підготовки, психофізіологічні особливості, рівень інтелекту та психологічні якості. Для

Таблиця 1

Модель якостей трудового потенціалу фермерських господарств

Елементи трудового потенціалу	Складові елементів
1. Особистісні якості	Підприємливість, цілеспрямованість, працелюбність, комунікабельність, організованість, відповідальність, самостійність, компетентність, енергійність, зібраність, любов до праці в сільському господарстві, креативність мислення, розвинута інтуїція, допитливість
2. Моральні якості	Порядність, справедливість, чесність, уважність, стриманість, коректність, акуратність, принциповість, патріотизм
3. Рівень професійної підготовки	Вища або середня спеціальна освіта, бажане знання іноземної мови, стажування в кращих фермерських господарствах (вітчизняних чи зарубіжних)
4. Психофізіологічні особливості	Стан здоров'я, працездатність, витривалість, тип нервової системи
5. Рівень інтелекту	Високий, середній
6. Психологічні якості	Екстраверт, інтроверт, флегматик, сангвінік, холерик, меланхолік

Джерело: розроблено автором

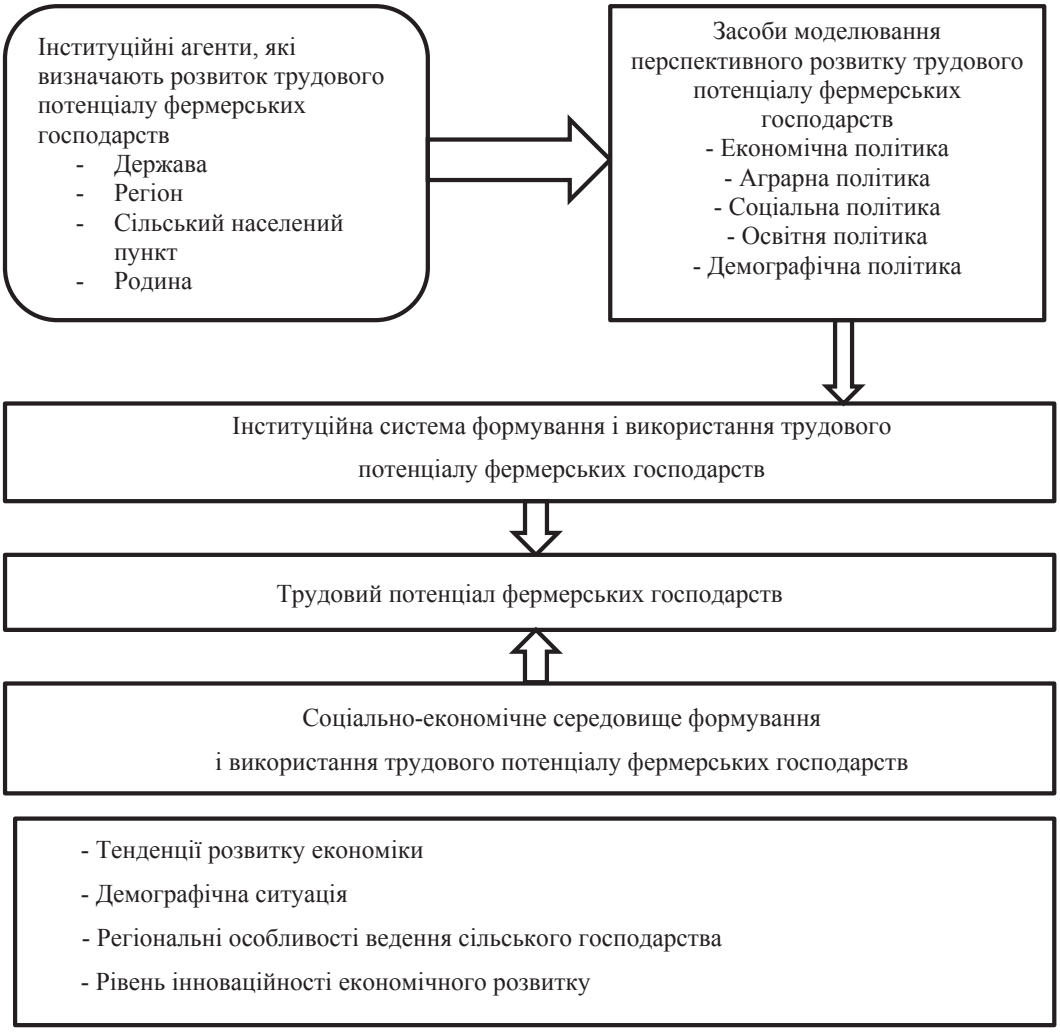

Рис. 1. Концепція вдосконалення формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств

Джерело: власна розробка автора

кожного з елементів трудового потенціалу сформовано їхні складники.

Серед особистісних якостей, очевидно, найважливішою рисою є підприємливість, без якої фермеру не вдасться забезпечити ефективне функціонування свого господарства. Крім вміння використовувати сучасні технології виробництва продукції рослинництва і тваринництва, ведення обліку витрат, фермер повинен добре орієнтуватися у сфері реалізації виробленої продукції та купівлі матеріально-технічних засобів, фінансовій сфері. Ця риса повинна виховуватися вже в студентські роки, зокрема під час проходження виробничої практики у кращих вітчизняних та зарубіжних фермерських господарствах.

Із підприємливістю тісно пов'язані такі риси, введені до моделі трудового потенціалу фермерських господарств, як креативність мислення та розвинута інтуїція. Творчий підхід до власної фермерської діяльності забезпечує значно кращі результати господарювання, ніж слідування традиційним рецептам економічної поведінки.

Модель якостей трудового потенціалу фермерських господарств повинна стати складовою частиною загальної концепції його формування і використання (рис. 1). Вона включає в себе інституційну систему та соціально-економічне середовище.

Серед інституційних агентів, які визначають розвиток трудового потенціалу, виділено державу, регіон, сільський населений пункт та родину. Держава засобами економічної, аграрної, соціальної, освітньої та демографічної політики моделює процес формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств. Певні можливості для використання названих заходів має і регіон.

Причому роль регіону в удосконаленні процесів формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств зростатиме, оскільки країна взяла курс на проведення адміністративної реформи, результатом якої стане не тільки значне розширення функцій органів місцевого самоврядування, але й значне покращання їх фінансового забезпечення.

Значного поштовху процесу вдосконалення формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств повинна надати розпочата у країні децентралізація влади, суть якої зводиться до передачі частини владних повноважень від органів центральної влади органам місцевого самоврядування. У разі успішного проведення адміністративно-територіальної реформи місцеві громади будуть зацікавленими в розвитку на їх території підприємств, здатних наповнювати місцеві бюджети. Особлива увага сільських територіальних громад буде закономірно приділятися розвитку фермерських господарств, що матиме безпосередній вплив на формування і використання їх трудового потенціалу.

Децентралізація влади та перехід до західноєвропейської моделі розвитку сільського господарства на основі розвитку фермерських господарств уже в найближчій перспективі стануть тісно пов'язаними між собою процесами. Створення на території певної сільської територіальної громади мережі відносно невеликих за розмірами фермерських господарств постійно перебуватиме в полі їх зору, оскільки забезпечуватиме покращання фінансової спроможності цих громад за рахунок надходження коштів від господарств. Якщо крупні агрохолдинги сплачують податки, як правило, у містах, в яких вони зареєстровані, то фермерські господарства матимуть місцеву реєстрацію.

Новостворені територіальні громади матимуть повноваження та ресурси в такому обсязі, які на даний час мають міста обласного підпорядкування. Зважаючи на те, що до їхніх бюджетів надходитиме 60% податку на доходи громадян, а також земельний податок, ставки якого громада встановлюватиме самостійно, це дасть їм змогу отримати певного рівня фінансову спроможність.

Серед інституційних агентів, які визначають розвиток трудового потенціалу фермерських господарств, особливе значення має родина. Якщо в родині вже є фермери, це матиме великий вплив на вибір фермерської професії підростаючим поколінням.

Із метою конкретизації концепції вдосконалення процесів формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств розроблено схему, відображену на рис. 2.

Слід зазначити, що наведені цілі, механізми й інструменти впливу інституційних агентів тісно пов'язані між собою. При цьому цілі водночас виступають і складовими частинами механізму розвитку трудового потенціалу.

Так, підвищення рівня життя населення, зокрема сільського, є метою соціально-економічного розвитку. Водночас рівень життя населення в конкретному сільському населеному пункті має безпосередній вплив на якість його трудового потенціалу, зокрема трудового потенціалу фермерських господарств.

У багатших селах складається сприятливіша вікова структура населення, діти краще навчаються у школі, їх навчають кращі вчителі. Оскільки в таких селах місцеві жителі відзначаються вищим рівнем підприємливості та працелюбності, це має великий вплив на відношення до праці підростаючого покоління. Такі самі висновки можна зробити щодо покращання здоров'я населення, забезпечення процесу соціалізації населення, забезпечення соціальної справедливості в суспільстві, вирівнювання умов проживання в місті й селі як цілей і засобів соціальної політики в контексті впливу інституційних агентів на формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств.

Із числа цілей і засобів економічної політики найбільший вплив має зростання обсягів валового внутрішнього продукту, завдяки чому відбувається процес зростання рівня життя населення, підвищення рівня інвестиційної привабливості територій. Це призводить до швидкого розвитку бізнесу, зокрема аграрного, оскільки зростає попит на продовольство і сільськогосподарську продукцію, вироблену фермерськими господарствами.

Серед цілей і засобів аграрної політики слід особливо виділити розвиток сільських територій та формування ефективного ринку земель сільськогосподарського призначення. Подолання депресивності багатьох сільських районів виступає важливим чинником удосконалення процесів формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств. Не менш важливим чинником є вдосконалення освітньої політики.

Названі вище засоби, механізми й інструменти мають важливе значення для формування якісного трудового потенціалу фермерських господарств. Вони є зовнішніми чинниками по відношенню до конкретних фермерських господарств і формують своєрідне середовище їх розвитку. Але не менш важливими є внутрішні чинники, які залежать від діяльності самих фермерських господарств. Саме вони визначають якої якості трудовий потенціал буде в них сформовано. Якщо це власник чи керівник фермерського господарства, то його діяльність щодо підвищення власної кваліфікації, підтримання доброго здоров'я та високої працездатності перебуває в його ж руках. Якщо це стосується найманих працівників, то якість їх трудового потенціалу залежить від процесу їх відбору на сільському ринку праці. Тому процес формування трудового потенціалу фермерських господарств значною мірою є резуль-

Рис. 2. Цілі, механізми й інструменти впливу інституційних агентів на формування і використання трудового потенціалу фермерських господарств

Джерело: власна розробка автора

татом їхньої діяльності. Ще вищою є роль господарств у покращанні використання їх трудового потенціалу.

На рис. 3 наведено чинники покращання використання трудового потенціалу фермерських господарств. Їх поділено на матеріально-технічні, організаційно-економічні та соціально-економічні. У кінцевому рахунку вони мають безпосередній вплив на формування основного показника ефективності використання трудового потенціалу – продуктивності праці.

До основних матеріально-технічних чинників насамперед слід віднести вдосконалення технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Вони дають змогу підвищити показники врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин. Слід зазначити, що впродовж останніх півтора десятків років урожайність зернових і зернобобових культур у фермерських господарствах Львівської області зросла в 2000–2014 рр. з 14,8 до 33,9 ц/га, цукрових буряків – з 185 до 502 ц/га, овочів – з 103 до 261 ц/га, картоплі – з 116 до 189 ц/га, сіна багаторічних трав – з 10,8 до 43,3 ц/га. Високими були темпи зростання таких показників, як середньодобовий привіс худоби і птиці на вирощуванні та відгодівлі, надій молока на корову.

Фактично за порівняно невеликий проміжок часу відбулися революційні зміни в ефективності використання всіх видів ресурсів, насамперед земельних і трудових. Однак показники продуктивності полів і тварин залишаються значно нижчими від тих, яких досягли розвинуті європейські країни. Зважаючи на вищу родючість вітчизняних сільськогосподарських угідь порівняно із середньою в Європі, це означає наявність значних резервів у збільшенні обсягів виробництва з розрахунку на 1 га угідь та на одну голову худоби.

Рис. 3. Чинники покращання використання трудового потенціалу фермерських господарств

Джерело: власна розробка автора

Йдеться про використання більш урожайних сортів сільськогосподарських культур, порід тварин, покращання боротьби зі шкідниками і хворобами, реалізацію заходів із підвищення родючості ґрунтів, зниження втрат урожаю в процесі проведення збиральних робіт, підвищення ефективності використання мінеральних добрив тощо. Важливе значення має не лише впровадження прогресивних сучасних технологій, а й їх суворе дотримання в процесі виконання всіх передбачених технологічних операцій.

Не менш важливим чинником покращання використання трудового потенціалу фермерських господарств є підвищення рівня технічної озброєності праці. На жаль, кількісні показники забезпечення фермерських господарств тракторами, комбайнами, плугами, культиваторами та іншими видами сільськогосподарської техніки у Львівській області протягом 2000–2014 рр. погіршувалися. Разом із тим покращувалися якісні параметри використовуваної сільськогосподарської техніки, серед якої на даний час переважають кращі зразки з розвинутих європейських країн, навіть за умови, що це переважно користована фермерами цих країн техніка.

Вирішення проблеми підвищення рівня технічної оснащеності праці у фермерських господарствах тісно пов'язана з вирішенням проблеми зростання ефективності виробництва та нарощування обсягів державної підтримки доходів фермерів. Що стосується останньої, то новостворені фермерські господарства обов'язково повинні мати можливість долучатися до різноманітних урядових програм з їхньої підтримки. При цьому важливе значення має ритмічність матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств.

До числа чинників покращання використання трудового потенціалу фермерських господарств віднесено економію матеріальних ресурсів, яка забезпечує не лише підвищення економічної ефективності функціонування фермерських господарств, але й дає змогу використовувати зекономлені кошти для підвищення рівня заробітної плати як основного мотиваційного чинника підвищення її продуктивності.

Серед організаційно-економічних чинників покращання використання трудового потенціалу фермерських господарств виділено вдосконалення організації праці, стратегічного та поточного планування виробництва, використання переваг спеціалізації та диверсифікації виробництва, розвиток обслуговуючої кооперації фермерських господарств, удосконалення їх виробничої структури. Удосконалення організації праці у фермерських господарствах дає змогу убезпечити від непродуктивних утрат робочого часу, найкраще використати кваліфікаційні навики, таланти керівників, власників та найманих працівників господарств. Особливе значення при цьому має поєднання можливостей технічних засобів із людськими можливостями, а також регулювання режимів праці й відпочинку.

Покращання стратегічного та поточного планування виробництва безпосередньо впливає на процес використання трудового потенціалу фермерських господарств. Воно забезпечує оптимальне поєднання всіх видів використовуваних ресурсів, а також вироблення найефективнішої економічної поведінки господарств на агропродовольчому ринку та на ринках матеріально-технічних ресурсів. Якщо при цьому фермерам вдається скористатися тими перевагами, які надає їм обслуговуюча кооперація, це призводить як до значного підвищення рівня економічної ефективності виробництва, так і до покращання використання трудового потенціалу.

Однією з важливих характерних рис використання трудового потенціалу фермерських господарств є його сезонність. Оскільки вегетаційний період розвитку більшості сільськогосподарських культур триває з квітня по листопад та з грудня по березень, чотири місяці в кожному році працівники, зайняті виробництвом продукції рослинництва, виявляються незайнятими у сфері сільськогосподарського виробництва. Це має надзвичайно негативний вплив на використання трудового потенціалу, адже третину року в господарствах, спеціалізованих на виробництві продукції рослинництва, він не використовується. Практично єдиним виходом з такої ситуації є розвиток тваринницької галузі у фермерських господарствах.

У сучасних умовах більшість фермерських господарств має вузьку спеціалізацію. Свою господарську діяльність, як правило, вони концентрують або на виробництві продукції рослинництва, або на виробництві продукції тваринництва. У рослинництві здебільшого це виробництво зернових та зернобобових культур, а у тваринництві – виробництво продукції свинарства та птахівництва. Такий тип спеціалізації не вимагає органічного поєднання галузей рослинництва і тваринництва в одному фермерському господарстві, адже для виробництва м'яса свиней та птиці спеціалізованим господарствам достатньо підтримувати економічні взаємовідносини з підприємствами АПК, які виробляють комбікормову продукцію.

Зовсім інший тип розвитку фермерських господарств складається в тому разі, якщо вони займаються виробництвом продукції скотарства та певних видів продукції рослинництва. Вони змушені мати у структурі сільськогосподарських угідь площі, відведені для пасовищ та сінокосів, а також для виробництва польових кормових культур. Зауважимо, що цей висновок стосується не лише розвитку скотарства, але й такої занепалої галузі тваринництва, як вівчарство.

Скотарством і вівчарством у сучасних економічних умовах у зв'язку з їх збитковим характером

на даний час не займається більшість фермерських господарств та крупних сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону, а також усієї країни. Водночас спеціалізовані на виробництві свинини та баранини підприємства слід уважати найбільш стійким типом сільськогосподарських підприємств, зокрема фермерських господарств. По-перше, саме такий тип фермерських господарств найбільш поширений у розвинутих європейських країнах, причому він має значну фінансову підтримку з боку органів державного управління. По-друге, він забезпечує найефективніше використання земельних, матеріально-технічних та трудових ресурсів, оскільки усуває сезонність сільськогосподарського виробництва. По-третє, у процесі розвитку таких господарств реалізуються маркетингові стратегії на продовольче забезпечення насамперед вітчизняних споживачів агропродовольчої продукції. По-четверте, зростає рівень продовольчої безпеки країни, яка не повинна забезпечувати свої потреби в яловичині та молоці за рахунок їх імпорту.

Переорієнтація розвитку вітчизняного сільського господарства на європейську модель передбачає не лише переважаючий розвиток фермерських господарств, але й принципові зміни у спеціалізації та диверсифікації їхнього виробництва. Вважаємо, що спеціалізовані на виробництві молока й яловичини, а також необхідної для цього відповідної кормової бази фермерські господарства повинні стати переважаючим їх типом як у досліджуваному регіоні, так і загалом у країні. Саме такому типу фермерських господарств притаманний найвищий рівень економічної стійкості, оскільки забезпечує ефективне використання виробничих ресурсів упродовж всього календарного року.

У вітчизняній аграрній практиці та аграрній науці склалася думка про неперспективність такого типу господарств у зв'язку із збитковістю скотарства. Однак свого часу здавалося, що і вітчизняне птахівництво та зернове господарство не зможуть бути конкурентоспроможними на внутрішньому та світовому агропродовольчих ринках. Такі переконання певної частини науковців та практиків виявилися хибними. Так само хибними, на нашу, думку, є висновки про безперспективність розвитку м'ясного і молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах, зокрема у фермерських господарствах.

Скотарство не може бути завідомо збитковою галуззю. Його ефективний розвиток є результатом інноваційного шляху вдосконалення виробничого процесу. Хоча це найбільш капіталомістка галузь сільськогосподарського виробництва, її розвиток дає змогу забезпечити найефективніше використання трудового потенціалу як найдорожчого з усіх його видів.

Висновки. У сучасних умовах розвитку аграрного сектору економіки України актуальності набуває проблема дослідження формування і використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Вона має стати предметом комплексного дослідження з метою визначення єдиних теоретичних, аналітичних і методологічних підходів до вирішення проблеми формування та використання трудових ресурсів в умовах розвитку сільськогосподарських підприємств.

Трудові ресурси сільськогосподарських підприємств використовуються неефективно, що позначається на низькій продуктивності праці та ефективності діяльності господарств. Їх дослідження доцільно проводити за допомогою виділення соціально-вікових груп з урахуванням таких ознак, як освіта, вік, стать, кваліфікація, плинність, робоче місце, продуктивність праці. Це дає можливість раціонально їх розподіляти під час планування діяльності в сільськогосподарському виробництві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбач С.О. Інституціональні особливості формування та використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств / С.О. Горбач // Молодий вчений. – 2015. – № 2(17). – С. 1010–1014.

2. Зінкевич В. Використання людських ресурсів у агропромислових підприємствах Львівської області / В. Зінкевич // Молодь і ринок. – 2012. – № 7(90). – С. 58–60.

3. Колокольчикова І.В. Методологія оцінки ефективності селянських (фермерських) господарств / І.В. Колокольчикова // Регіональні перспективи. – 2009. – № 6. – С. 89–91.

4. Формування та використання трудового потенціалу в сільському господарстві регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=8298&start=4.

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ: ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕТИ ИНТЕРНЕТ

METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCHES: FEATURES OF ORGANIZATION OF THE RESEARCH USING THE INTERNET

УДК 001.8.338.47

Стрий Л.А.
д.э.н., профессор кафедры экономики предприятий
Одесский национальный политехнический университет

В статье рассмотрены некоторые особенности проведения современных научных исследований с использованием возможностей сети Интернет: правила и этические требования ICC/ESOMAR к проведению научных исследований с использованием сети Интернет; методика исследования пользователей сети Интернет. Представлена модель организации и проведения научных исследований при использовании сети Интернет, синтезированная автором.
Ключевые слова: *концепция исследования, методология научных исследований, модель исследования, методика исследования, правила и этические требования, сеть Интернет, сбор сведений.*

У статті розглянуто деякі особливості проведення сучасних наукових досліджень із використанням можливостей мережі Інтернет: правила і етичні вимоги ICC/ESOMAR до проведення наукових досліджень із використанням мережі Інтернет; методика дослідження користувачів мережі Інтернет. Представлено модель організації і проведення наукових досліджень із використанням мережі Інтернет, яка синтезована автором.
Ключові слова: *збір відомостей, концепція дослідження, методологія наукових досліджень, мережа Інтернет, модель дослідження, методика дослідження, правила та етичні вимоги.*

In the article some features of realization of modern scientific researches are considered with the use of possibilities of network the Internet: governed and ethic requirements of ICC/ESOMAR to realization of scientific researches with the use of network the Internet; methodology of research of users of network is the Internet; the model of organization and realization of scientific researches is presented at the use of network the Internet, synthesized by an author.
Key words: *a network is the Internet, gaining information, methodology of scientific researches, research conception, research model, research methodology, rules and ethic requirements.*

Постановка проблемы. В современных условиях наиболее результативны те научные исследования, которые выполнены с использованием информационных ресурсов сети Интернет и в которых широко используется исследовательский инструментарий Сети. Поэтому проблема исследования особенностей проведения современных научных исследований с использованием возможностей сети Интернет является актуальной и заслуживает рассмотрения.

Анализ последних исследований и публикаций. Организация научных исследований достаточно широко раскрыта в литературе. В учебном пособии Шкляра М.Ф. «Основы научных исследований» описаны основные положения, связанные с организацией, постановкой и проведением научных исследований в форме, пригодной для любой специальности. Подробно изложена методология научного исследования, методика работы с источниками [1]. Учебное пособие Орлова В.Н. содержит основные сведения об этапах и организации научно-исследовательской работы в Украине, описана методология научных исследований в отрасли связи [2]. В учебнике Мокия М.С. «Методология научных исследований» изложена логика и терминология научных исследований, принципы, лежащие в основе формулирования проблем и обоснования экономических теорий [3]. Однако в указанных работах, как и во многих других работах по данной проблематике, вопросы использования Интернета в организации научных исследований изложены недостаточно.

Постановка задания. Вопросы использования возможностей сети Интернет в организации научных исследований достаточно многогранны. Автором поставлена задача изложить результаты исследований некоторых аспектов, относящихся к особенностям использованиям Интернета в научных исследованиях экономической направленности. В рамках решения поставленной задачи целями статьи являются:

изложение правил и этических требований ICC/ESOMAR к проведению исследований с использованием сети Интернет;

предложение методики исследования пользователей сети Интернет;

представление модели организации и проведения научных исследований при использовании сети Интернет, синтезированной автором;

формулирование выводов.

Изложение основного материала исследования. В XXI ст. развитие и расширение возможностей сети Интернет в экономике является одним из основных факторов повышения результативности экономической деятельности предприятий. Если в 2000 г. пользователями Интернета были 413 млн. человек (6,7% от 6 млрд. численности населения), то уже в 2005 г. их число равнялось 1 млрд. человек (15,8% от 6,5 млрд. численности населения), в 2010 г. – 2 млрд. человек (39,4% от 6,9 млрд. численности населения), в 2014 г. – 3 млрд. человек (40,4% от 7,24 млрд. численности населения), в 2015 г. – 3 млрд. человек (43,4% от 7,35 млрд. численности населения), годовой при-

рост – 7,8%. 26 мая 2016 г. количество пользователей Интернет равнялось 3,377,920,315 человек. [4]. Масштаб использования возможностей сети Интернет в экономике, науке, культуре и других сферах деятельности человека позволяет широко использовать возможности Сети в научных исследованиях. Однако методика научных исследований с использованием Интернета пока недостаточно разработана. Можно отметить, что эти исследования требуют меньше как финансовых, так и временных затрат, имеют большую географию (без ограничения национальными границами), при Интернет-опросах респонденты могут быть более искренними и более открытыми, чем при визуальных контактах. Однако существуют ограничения на темы исследований, возрастной охват респондентов, информация может оказаться неправдивой. Существуют и другие проблемы, в частности этического плана.

Кодекс Esomar проведения исследований с использованием сети Интернет. Дополнительно к Кодексу ESOMAR (Европейское общество по изучению общественного мнения и маркетинга) и ICC (Международная торговая палата) по практике проведения маркетинговых и социальных исследований установили специальные правила и этические требования относительно проведения исследований в киберпространстве сети Интернет, которые необходимо соблюдать при проведении всех научных исследований как в киберпространстве Сети, так и при использовании инструментария Интернета [6; 7; 8, с. 111–115].

Все исследования, которые проводятся в сети Интернет, должны удовлетворять нормам и духу Международного процессуального кодекса ICC/ESOMAR, а также Защите данных и другим соответствующим законам – как международным, так и национальным, всегда должны основываться на уважении прав респондентов и других пользователей Интернета. Исследования должны проводиться приемлемыми для исследователей и общественности средствами в соответствии с национальным и международным регулированием [8, с. 111–112].

Сотрудничество является добровольным. Исследователи должны избегать ненужного вмешательства в частные дела Интернет-респондентов. Запрещается использовать любую личную информацию, которая получена от них, без их ведома и согласия. Получая необходимое согласие от респондентов, исследователь не должен вводить респондента в заблуждение относительно природы исследования или использования его результатов. Исследователь должен избегать неправдивых утверждений, которые могли бы быть вредными или создавали неприятность для респондента, например о возможной длительности интервью или о возможности повторного интервью в следующий раз. Они имеют право на любом этапе интервью или впоследствии попросить, чтобы часть или вся запись интервью была уничтожена, и исследователь должен добросовестно выполнить такую просьбу, если, конечно, это возможно [8, с. 112–113].

Личность исследователя должна быть известна. Респондентам должна быть предоставлена информация о личности исследователя, который выполняет проект, и адрес, по которому при желании можно будет в дальнейшем связаться с исследователем [8, с. 113].

Права респондентов на анонимность должны быть гарантированы. Анонимность респондентов должна всегда быть обеспечена, кроме случаев, когда они дали согласие на противоположное. Если респонденты дали разрешение на дальнейшее использование данных в форме, которая бы давала возможность идентифицировать их личность, то исследователь в таком случае должен заверить их, что предоставленная ими информация будет использована лишь в опытных целях [8, с. 113].

Безопасность информации. Исследователи должны гарантировать, что любая конфиденциальная информация, предоставленная клиентами или кем-либо другим, является защищенной (например, с помощью брандмауэра) от несанкционированного доступа [8, с. 113].

Надежность и обоснованность. Пользователи результатов исследований и общественность не должны быть введены в заблуждение относительно надежности и законности данных Интернет-исследований [8, с. 113–114].

Проведение интервью с детьми и молодыми людьми. Требования ESOMAR к мероприятиям осторожности определены в Руководстве по проведению опросов среди детей и молодежи. В соответствии с этим, перед проведением опроса детей до 14 лет необходимо получить разрешение ответственного взрослого и по возможности избегать вопросов на темы, отнесенные к «чувствительным», и в любом случае обращаться с ними чрезвычайно осторожно [8, с. 114].

Методика исследования пользователей Интернета. Исследования, проведенные автором данной статьи и опубликованные в монографии [8, с. 118–120], позволяют рекомендовать следующие методы исследования пользователей сети Интернет.

Анкетирование посетителей веб-сервера. Если веб-сервер предприятия хорошо посещается, посетителям сервера можно предложить заполнить размещенную на нем анкету. Поскольку заполнение анкеты требует хотя бы некоторых усилий, необходима достаточная мотивация для убеждения посетителя сервера потратить несколько минут на ее заполнение. Анкети-

рование в Интернете можно также проводить, если собственный Web-сервер еще не является часто посещаемым или его просто не существует [8, с. 118–119].

Опрос с улучшенным показателем возвращения. Этот вид опроса может применяться на серверах, где заполнение анкет является обязательным. При этом нежелательно большое количество дополнительных вопросов, при ограничении вопросов одним-двумя пунктами этот способ достаточно эффективен из-за высокого процента возвращения анкет. Также можно использовать вторичную информацию, накопленную в базах данных доступных серверов [8, с. 119].

Проведение опросов в телеконференциях. Для проведения опросов с использованием телеконференции необходимо:

найти телеконференцию с требуемой аудиторией;

некоторое время следить за дискуссиями в этих телеконференциях;

активно участвовать в обсуждениях;

поместить в телеконференции вопросы, на которые желательно получить ответы.

Возможно также комбинировать анкетирование на веб-сервере предприятия и участие в телеконференциях. Активное участие в телеконференции может прибавить популярность в содружестве Интернет, и анкеты на веб-сервере будут заполняться лучше. Кроме того, в телеконференции вместе с ключевыми вопросами можно поместить ссылку на полную анкету, расположенную на веб-сервере. Для повышения интереса пользователей к заполнению анкет в Интернете в полной мере применимы традиционные средства, такие как премирование или оплата [8, с. 119].

При проведении исследований при наличии собственного веб-сервера целесообразно оценить эффективность его функционирования и выяснить направления его развития и совершенствования. Применяемые в этом случае методы можно разделить на прямой опрос посетителей сервера с использованием традиционных методик (анкетирование, проведение опросов) и на методики, которые используют данные, получаемые из log-файлов сервера, из запросов пользователей, по их поведению, навигации на веб-сервере или на основе использования файлов cookie, то есть

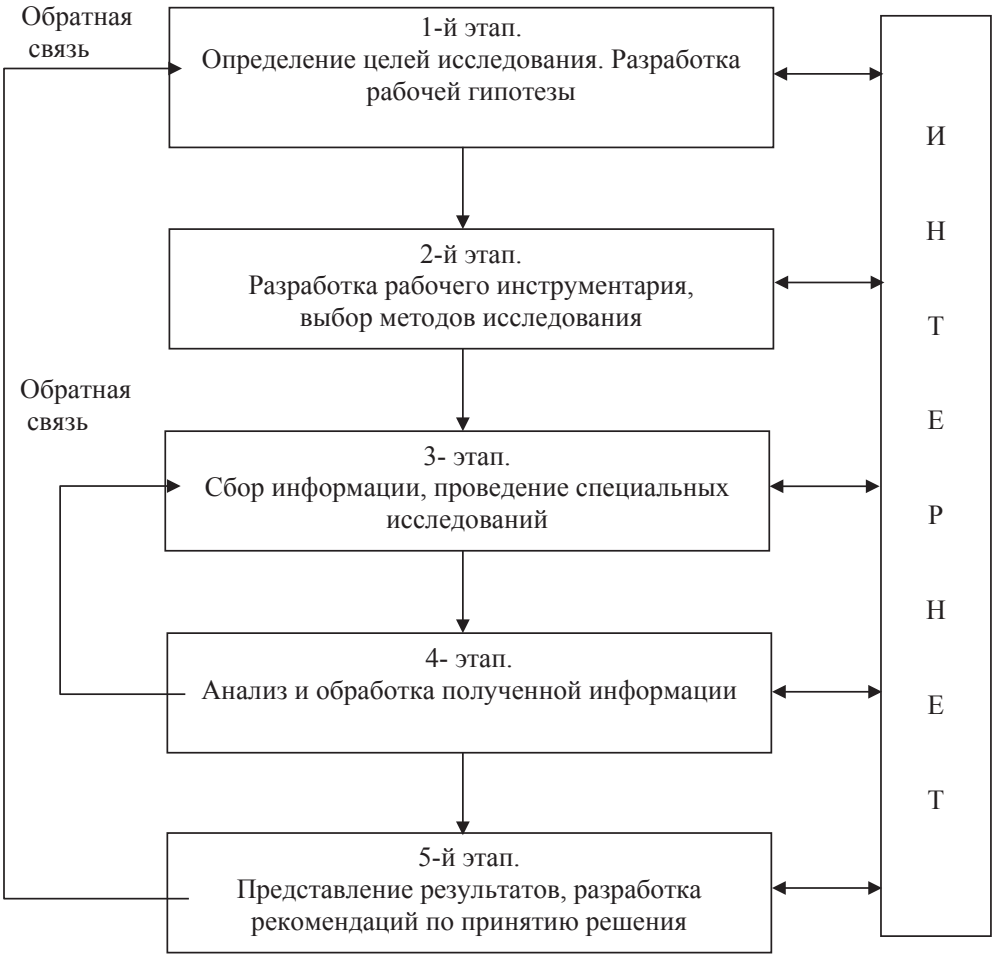

Рис. 1. Модель организации и проведения научных исследований при использовании сети Интернет

статистики посещений сервера. Возможности анализа статистики посещений сервера являются одним из эффективных инструментов исследований. В отличие от проведения опросов, анализ статистики позволяет собрать ценную информацию, не привлекая посетителей к активным действиям [8, с. 120].

Модель организации и проведения научных исследований при использовании сети Интернет. Организацию и проведение научных исследований можно отобразить в виде модели, представленной на рис. 1.

Под моделью в данном случае, понимается упрощенное (в определенном смысле) отображение (имитация) реального процесса организации и проведения научных исследований при использовании сети Интернет в виде схемы. Для построения модели был использован эвристический анаксиоматизационный метод, который позволяет в полной мере использовать творческие способности исследователя, глубокое понимание им сущности моделируемого процесса, в то же время он позволяет отбросить несущественное в целях сосредоточения на главном, что повышает эффективность и сокращает время построения за счет отказа от формального описания несущественных деталей, элементов и т. п. [9, с. 553].

Особенностью и достоинством данной модели является использование возможностей сети Интернет на всех этапах исследования. Другой особенностью и также достоинством модели является использование обратных связей как внутри модели, так и с выхода на вход.

Первый этап. Определение целей исследования. Разработка рабочей гипотезы. Определение целей необходимо проводить на основании всестороннего анализа исследуемой проблемы. При этом научные исследования всегда должны быть нацелены на решение какой-либо конкретной проблемы. Обычно выделяются главная цель и совокупность частных целей, необходимых для решения главной цели. Одновременно с определением целей исследования разрабатывается система показателей (критериев), по которым можно оценить степень достижения поставленных целей. Формулирование целей исследования и установление системы критериев их достижения дает возможность разработать рабочую гипотезу исследования, которая представляет собой вероятностное предположение относительно сущности и путей решения рассматриваемых проблем. Завершаются работы первого этапа формулированием концепции исследования. Концепция исследования представляет собой подробное определение содержания предмета исследования, общую постановку задачи в пределах данного исследовательского замысла.

Второй этап. Разработка рабочего инструментария, выбор методов исследования. Получение и анализ данных (сведений) в процессе исследования связаны с разработкой рабочего инструментария (который иногда называется технологией исследования). Рабочий инструментарий – это совокупность методик и средств сбора, способов обработки и анализа информации для проверки рабочей гипотезы исследования. Разработка рабочего инструментария складывается из ряда действий, включающих определение: методик и процедур сбора первичных сведений (которые собираются впервые только для данного исследования); методов использования вторичных сведений (уже собранных ранее для решения других проблем); способов и средств обработки полученных сведений (различные экономико-статистические и экономико-математические методы); методов анализа и обобщения материалов (моделирование, комплексный анализ, экспертиза, проведение эксперимента).

Третий этап. Сбор информации, проведение специальных исследований. Процесс получения эмпирических данных обычно включает первичные исследования (новый сбор данных) и вторичные исследования (использование уже имеющегося материала). Каждое исследование начинается с анализа уже имеющихся данных Вторичное исследование менее трудоемко, сравнительно дешевле, однако имеет существенный недостаток, заключающийся в том, что добытая информация может оказаться устаревшей, не всегда может быть гарантирована точность. Большинство научных исследований предполагает сбор первичных данных.

Четвертый этап. Анализ и обработка собранной информации. Основное содержание работ данного этапа заключается в извлечении из собранных данных наиболее важных сведений и результатов. Необходимо также исключить недостоверную, неточную и искаженную информацию.

Работы четвертого этапа начинаются с подготовки к анализу результатов, полученных в ходе исследования. Эта работа особенно важна перед компьютерным анализом собранной информации.

Анализ собранных сведений в целях их уплотнения, выявления взаимосвязей, зависимостей и структур может производиться различными статистическими методами. Наиболее часто применяются: составление частотных распределений данных; построение графиков, гистограмм; расчет статистических показателей (средние значения, степени рассеивания, коэффициенты вариации).

В специальных научных исследованиях применяются более сложные методы анализа: регрессионный анализ – для определения зависимости одной переменной от другой (однофакторная регрессия) или нескольких (многофак-

торная регрессия) независимых переменных; вариационный анализ – для определения степени влияния изменения независимых переменных на зависимые; дискриминантный анализ – для разделения заранее заданных групп объектов с помощью комбинации многих переменных и, таким образом, выяснения различия между группами, что дает возможность классифицировать новый объект на основе определенных его характеристик;

факторный анализ – для исследования взаимосвязей между переменными в целях снижения числа влияющих факторов.

Пятый этап. Представление полученных результатов, разработка рекомендаций по принятию управленческих решений. Заключительным этапом маркетингового исследования является представление полученных результатов, разработка выводов и рекомендаций.

Выводы должны непосредственно вытекать из результатов исследования, быть аргументированными. Они не должны быть объемными, не должны включать описательный и второстепенный материалы. Главная их задача – оказание помощи руководству в выборе наиболее обоснованных решений.

Результаты исследования могут быть представлены в виде краткого изложения существа исследования либо полного отчета, в котором в систематизированной и наглядной форме излагается схема исследования, ход исследования и содержатся детально обоснованные выводы и рекомендации.

Выводы. Проведение современных научных исследований с использованием возможностей сети Интернет должно производиться с учетом процессуальных и этических требований Международного кодекса ICC/ESOMAR.

Предложенная методика проведения исследований учитывает особенности использования Интернета и может обеспечить достоверность результатов.

Представленная модель организации и проведения научных исследований при использовании сети Интернет предусматривает использование возможностей сети Интернет на всех этапах исследования, а также применение обратных связей.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Шкляр М.Ф. Основы научных исследований / М.Ф. Шкляр. – М. : Дашков и К°, 2009. – 244 с.

2. Орлов В.М. Основи методології наукових досліджень в економіці зв'язку : [навч. посіб. для студентів вищих навч. закл.] / В.М. Орлов, С.С. Новицька, І.В. Яскевич. – О. : БМВ, 2011. – 250 с.

3. Мокий М.С. Методология научных исследований : [учебник для магистров] / М.С. Мокий, А.Л. Никифоров, В.С. Мокий ; под ред. М.С. Мокия. – М. : Юрайт, 2015. – 255 с.

4. Internet Live stats – Интернет-статистика в реальном времени [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.internetlivestats.com/internet-users.

5. Esomar: world research [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.esomar.org.

6. Кодекс Esomar [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oirom.ru/esomar_r.php.

7. ICC — International Chamber of Commerce / Международная торговая палата (МТП) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://iccwbo.org.

8. Маркетинг предприятий инфокоммуникаций: современные виды маркетинговой деятельности : [монография] / Л.А. Стрий, М.А. Мамедов, О.М. Рустамов ; под научн. ред. проф., д.э.н. В.Н. Орлова – Saarbrucken: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. – 244 с.

9. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова ; 5-е изд. – М. : Политиздат,1987. – 590 с.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

RISK MANAGEMENT PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN UKRAINE

УДК 334.72(477)

Льовочкін М.О.
аспірант кафедри політичної економії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

У статті розкрито проблему ризиків державно-приватного партнерства. Визначено основні ризики учасників державно-приватного партнерства (держави та приватного сектора). Наведено типові ризики інфраструктурних проектів державно-приватного партнерства та їх гіпотетичне розміщення. Розкрито принципи розподілу ризиків державно-приватного партнерства. Визначено головні підходи до оцінювання ризиків проектів державно-приватного партнерства. Зображено ефективний розподіл ризиків у державно-приватному партнерстві.
Ключові слова: *державно-приватне партнерство, держава, приватний сектор, ризик, розподіл ризиків, оцінювання ризиків.*

В статье раскрыта проблема рисков государственно-частного партнерства. Определены основные виды рисков участников государственно-частного партнерства (государства и частного сектора). Приведены типичные риски инфраструктурных проектов государственно-частного партнерства и их гипотетическое размещение. Раскрыты принципы распределения рисков государственно-частного партнерства. Определены главные подходы к оценке рисков проектов государственно-частного партнерства. Отображено эффективное распределение рисков в государственно-частном партнерстве.
Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, государство, частный сектор, риск, распределение рисков, оценка рисков.*

In the article the problem of the risk of public-private partnerships. The main risk members of public-private partnership (public and private sector). The typical risks of infrastructure projects of public-private partnerships and their hypothetical location. Reveals the principles of risk-sharing public-private partnership. The basic approach to risk assessment of of public-private partnership. Depicted efficient allocation of risks in public-private partnership.
Key words: *public-private partnership, the government, the private sector, risk, risk sharing, risk assessment.*

Постановка проблеми. Налагоджений механізм партнерських відносин між державою та приватним сектором забезпечує достатній рівень якості послуг, які надаються споживачам, а також реалізацію інтересів підприємцям, що, своєю чергою, дає змогу створити додаткові робочі місця та покращати соціально-економічний розвиток як держави, так і її регіонів. Водночас такий механізм потрібно обґрунтовувати, оскільки проекти державно-приватного партнерства переважно довгострокові, зі значними обсягами капіталовкладень та ризиками. Це визначає необхідність визначення ризиків учасників, які потрібно враховувати в процесі обґрунтування вибору моделей та форм взаємовідносин держави та приватного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ризиків учасників державно-приватного партнерства здійснювали такі науковці, як Бондар Н.М. [1; 2], Бондаренко В.А. [3], Брайловський І.А. [4], Вайсман В.Я. [5], Делмон Дж. [8], Клинова М.В. [9], Мостепанюк А.В. [10] та ін.

Варто зауважити, що, незважаючи на необхідність у збільшенні інвестицій у розвиток держави, практика використання такого механізму в Україні фактично відсутня. Це визначає потребу в дослідженні можливих ризиків державно-приватного партнерства та розробці послідовних способів їх розподілу між державою та підприємництвом. Ефективність розподілу таких ризиків між учасниками дасть змогу забезпечити реалізацію проекту державно-приватного партнерства.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні ризиків учасників державно-приватного партнерства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економічної системи України державно-приватне партнерство (ДПП) постає як ефективний шлях розбудови її інфраструктури. Незважаючи на те що комерційні відносини між державою та бізнесом виникли давно, широкого застосування ДПП у розвинутих країн набуло лише в останні десятиліття. Цьому значною мірою сприяло те, що реалізація ДПП-проектів забезпечує ефективну розбудову об'єктів інфраструктури та дієвий контроль цього процесу з боку держави. Бізнес, своєю чергою, отримує гарантії ведення прибуткової діяльності та бере на себе відповідальність за результати. Йдеться також про те, що приватне фінансування громадської інфраструктури сприяє передачі ризиків від державного сектора до приватних компаній. За цих обставин важливого теоретичного та практичного значення набуває аналіз природи виникнення ризиків у ДПП-проектах, методів їх

визначення та ефективних механізмів управління ними [10, с. 357].

Існує широкий спектр форм ДПП, які різняться між собою цілями, обсягом послуг, юридичною структурою та ступенем солідарності в несенні ризику. Проблема ризику, що була однією з причин появи ДПП, залишається дуже гострою і потребує ретельного вивчення для кожного проекту окремо. Під час реалізації проекту ризики поділяються на ті, яких неможливо уникнути, та на ті, з якими можна боротися. До першої групи відносять: ідеологічні розбіжності між приватним та державними органами, недостатню гнучкість деяких проектів та специфічні ризики окремих проектів. До тих, яких можна уникнути, відносять: недостатній рівень конкуренції під час тендерного процесу, недостатній розподіл ризику та відповідальності між сторонами, постійність доходів та економічні перепони. За п'ятьма основними принципами розподілення ризику його треба передати на сторону: яка зможе найефективніше його хеджувати; яка зможе його уникнути; яка зможе найкраще зреагувати на ризик; яка зможе його передбачити; яка зможе його пережити з найменшими наслідками. Якщо ризик ідентифікувати заздалегідь, то його можна вчасно передати стороні, яка має змогу розробити план ефективної боротьби з ним [5].

Найбільш значними ризиками для держави є: 1) технічні помилки на стадії розробки проекту; 2) вибір нераціональної форми державно-приватного партнерства; 3) недобросовісність із боку приватного партнера (дослідження Світового банку має низку прикладів отримання приватним інвестором бюджетних дотацій та їхнього нецільового використання, випадків фіктивного банкрутства, шахрайства тощо); 4) низька якість послуг, що надаються споживачам приватним партнером (концесіонером) [2, с. 311].

Сукупність ризиків для приватного партнера можна розподілити на чотири великі групи [1, с. 190]:

1) ризики, зумовлені діяльністю державних органів влади;

2) ризики, пов'язані з участю держави як партнера в проектах державно-приватного партнерства;

3) бізнес-ризики проектів державно-приватного партнерства;

4) ризики, пов'язані з протестами населення, громадських та міжнародних організацій.

Серед типових ризиків реалізації інфраструктурних проектів механізмами ДПП є і форс-мажорні обставини, і політичні ризики, і ризики прибутковості, операційні, будівельні, фінансові ризики, а також ризик дефолту (табл. 1).

У світовій практиці державно-приватного партнерства вже набутий досвід розподілу ризиків між партнерами. Основними принципами розподілу ризиків є такі [1, с. 192]:

1) ризик повинен передаватись тому з партнерів, який має кращі можливості для контролю подій, що можуть зумовити виникнення ризику;

2) ризики повинні певним чином визначатись, розумітись та оцінюватись усіма сторонами, що приймають участь у проекті;

3) партнер, що приймає ризик, повинен мати технічні або управлінські можливості для управління ризиком;

4) партнер повинен мати фінансовий потенціал, що дасть змогу пережити наслідки ризику або запобігти виникненню ризику;

Таблиця 1

Типові ризики інфраструктурних проектів ДПП та їх гіпотетичне розміщення

Категорія ризику	Приклад	Кращий партнер д ля управління ризиком
Форс-мажорні обставини	Втрати від стихійного лиха	Державний партнер
Політичні ризики	Перенесення термінів затвердження проектів, придбання земельних ділянок, зміна закону, що впливає на дохід	Державний партнер
Ризик прибутковості/попиту	Недостатній дохід через низький обсяг руху або нижче ціни за еластичність попиту	Переважно державний, іноді – приватний партнер
Дизайнерські/технічні ризики	Інженерські або дизайнерські помилки	Приватний партнер
Будівельні ризики	Збільшення витрат за затримання з несправною технікою	Приватний партнер
Операційні ризики	Видаткові операції та підтримка життєвого циклу	Приватний партнер
Ризики в галузі навколишнього середовища	Відшкодування збитків, компенсаційні витрати/погашення зобов'язань за завдання шкоди довкіллю	Приватний партнер
Фінансові ризики	Витрати, що виникають через невідповідне хеджування доходів та управління боргом	Переважно приватний партнер, іноді – державний
Ризик дефолту	Банкрутство проекту через будь-які/всі вищеназвані факти	Розділені державний / приватний партнер

Джерело: складено автором на основі [11]

5) партнер повинен мати бажання прийняти на себе ризик.

Управління ризиками проекту ДПП здійснюється на етапі укладення договору щодо реалізації проекту ДПП між державним і приватним партнером. Це зводить управління ризиками до дуже короткого проміжку часу до початку реалізації проекту. Крім того, можливості щодо механізмів управління ризиками значною мірою залежать від положень конкурсної документації, затвердженої для проведення конкурсу з визначення приватного партнера.

Законодавство не передбачає простого шляху зміни умов ДПП. Зокрема, невизначено, які зміни можуть потребувати повторного проведення конкурсу з визначення приватного партнера.

У зв'язку з цим ефективні механізми управління ризиками необхідно передбачати на етапі проведення конкурсу з визначення приватного партнера та остаточно закріплювати в договорі з реалізації проекту ДПП.

При цьому слід відмітити, що істотні умови договору про ДПП визначені в Порядку проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать Автономній Республіці Крим, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384. Істотними умовами договору є [7]:

– найменування державного партнера та об'єкта державно-приватного партнерства;

– зобов'язання сторін, у тому числі обсяг і форма фінансової участі державного та приватного партнерів у здійсненні зазначеного партнерства;

– перелік, обсяги і терміни виконання передбачених договором робіт;

– вимоги до якості товарів, робіт послуг, що виконуються згідно з договором;

– розподіл ризиків, виявлених за результатами проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства між партнерами та форми управління такими ризиками;

– порядок та умови отримання переможцем конкурсу права на користування земельною ділянкою для здійснення державно-приватного партнерства (у разі необхідності);

– умови, розмір і порядок внесення платежів, якщо такі передбачено умовами здійснення зазначеного партнерства;

– порядок та умови розподілу між сторонами договору про партнерство доходу та/або продукції, якщо такий розподіл передбачено умовами здійснення зазначеного партнерства;

– вимоги щодо повернення після припинення дії договору про партнерство об'єкта державно-приватного партнерства та земельних ділянок, що надані для потреб, пов'язаних із здійсненням такого партнерства;

– зобов'язання щодо відшкодування витрат на проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та/або екологічної експертизи;

– умови внесення змін до договору про партнерство;

– відповідальність сторін за його невиконання;

– порядок розгляду спорів;

– строк дії договору про партнерство, дата, місце підписання та порядок набрання ним чинності.

Істотними є умови, щодо яких сторони мають дійти згоди для того, щоб договір був укладеним. Управління ризиками можливо реалізувати в межах істотних умов розподілу ризиків. Однак положення законодавства передбачають розподіл лише тих ризиків, які виявлено за результатами проведення аналізу ефективності проекту ДПП. Законодавство прямо не визначає, яким чином можуть розподілятися ризики, виявлені в процесі переддоговірних переговорів (або навіть на пізнішому етапі), але не враховані під час аналізу ефективності. Наприклад, пропозиції щодо умов договору про партнерство як частина конкурсної пропозиції претендента (п. 25 Порядку) можуть містити пропозиції щодо механізмів управління ризиками. Не визначено й не може бути повною мірою визначено можливі способи управління ризиками з огляду на їх специфіку для конкретного проекту. Для цього доцільно передбачити період ознайомлення з проектом конкурсної документації та можливість внесення змін до неї за результатами зауважень, отриманих від потенційних учасників конкурсу. Також доцільно передбачити випадки, в яких можливий перегляд окремих умов договору без проведення конкурсу[12].

Законодавство не обмежує можливості передбачити особливі умови договору про реалізацію проекту ДПП або укласти додаткові (допоміжні) договірні інструменти (наприклад, інвестиційний договір). Водночас під час викладення умов, не передбачених законодавством, необхідно враховувати обсяг компетенції державного партнера. Також для забезпечення принципу рівності умов державний партнер має передбачити такі додаткові умови в конкурсній документації [12].

Категорія ризиків відіграє значну роль у відносинах державно-приватного партнерства. Як і будь-який вид економічної діяльності, ДПП у процесі своєї реалізації може зазнавати тих чи інших впливів, які можуть негативно позначитися на кінцевих результатах проекту. Ключовими факторами під час оцінки ризиків є ймовірність їх виникнення та ступінь наслідків (впливу) ризиків, якщо вони мають місце. На нашу думку, необхідне фор-

мування особливого підходу до оцінки ризиків проектів держано-приватного партнерства, особливо з точки зору держави [4, с. 22].

Засоби державного сектору стосовно зниження ризиків включають у себе: здійснення досліджень до оголошення тендерів; аналіз кращих практик проведення та оцінки тендеру; скорочення можливостей для ненавмисного прийняття на себе ризику; розробка плану дій у випадку непередбаченого припинення надання послуг за проектом; структурування платежів таким чином, щоб мінімізувати фінансові втрати навіть у випадку неналежного рівня реалізації проекту; страхування проекту в міру необхідності; аналіз кращих практик моніторингу, контролю та управління; визнання того, що співвідношення ціни і якості не обов'язково означає «низька вартість» [9, с. 107].

Важливу роль у дослідженні ризиків відіграє експертний підхід, який дає змогу залучити широке коло осіб, які компетентні в різних питаннях стосовно складових частин реалізації ДПП-проекту.

Експертний підхід до оцінювання ризиків ДПП-проектів передбачає використання [10, с. 359]:

а) методу надання переваг, під час використання якого експерти нумерують об'єкти (показники ризику) у порядку їх характерності, при цьому найменш характерний елемент отримує номер 1. У процесі обробки результатів розраховується коефіцієнт відносної важливості (характерності) j-го елемента за такою залежністю [10, с. 359]:

$$K_j = \frac{\sum_{i=1}^{n} K_{ij}}{\sum_{j=1}^{S}\sum_{i=1}^{n} Ki_j}, \qquad (1)$$

де K_j – коефіцієнт відносної важливості (характерності) *j*-го елемента; K_{ij} – місце, на яке поставлена характерність *j*-го елемента (показника) у *i*-го експерта; *n* – кількість експертів; *S* – кількість елементів, що розглядаються.

Показник, для якого цей коефіцієнт найбільший, і є показником ризику, що, на думку експертів, більш імовірний для цього проекту;

б) методу рангів. Під час використання цього методу експерти оцінюють важливість кожного елемента за шкалою відносної значимості в наперед обумовленому діапазоні від 0 до 10. Цей метод на відміну від попереднього дає можливість оцінити не тільки пріоритетність *j*-го елемента, але й ступінь його вагомості [10, с. 360].

Для прикладу наведемо дані з Висновку про результати проведення аналізу ефективності здійснення проекту модернізації окремих складових частин системи теплопостачання в м. Малині в рамках державно-приватного партнерства, де розраховано ризики, які покладає на себе державний партнер, та ризики, які покладає на себе приватний партнер. Для кількісного аналізу, було застосовано ставку дисконтування – 14,30%. Для визначення ставки дисконтування було взято прибутковість довгострокових державних облігацій за результатами проведення планових розміщень облігацій внутрішньої державної позики 6 серпня 2013 р., прибутковість яких становить 14,30%. Розраховано інвестиційні витрати, які становлять 2 млн. 34 тис. грн., та експлуатаційні витрати, які становлять 732 тис. грн., та чисту приведену вартість (NPV). Порівняння базових оцінок із залучення приватного партнера та без залучення такого наведено в табл. 2 [6].

Таблиця 2

Розрахунок ризиків, які покладають на себе державний та приватний партнери

№ з/п	Економічні показники	Базова оцінка ефективності проекту, враховуючи ризики, які покладає на себе державний партнер	Базова оцінка ефективності проекту, враховуючи ризики, які покладає на себе приватний партнер
1	Ставка дисконтування	14,3%	14,3%
2	Чиста приведена вартість (NPV)	32 346,23	1 057 076,82
3	Індекс прибутковості (PI)	1,0	1,5
4	Внутрішня норма рентабельності (IRR)	14,6%	25,6%
5	Простий строк окупності (PP)	4,29	3,75
6	Дисконтний строк окупності (DPP)	4,18	3,72

Джерело: складено автором на основі [6]

Таким чином, розрахунок показав, що інвестиційний проект із залученням приватного партнера буде більш доцільним.

Успішність реалізації проекту ДПП залежить насамперед від реалістичного, комерційно життєздатного та економічно ефективного розподілу

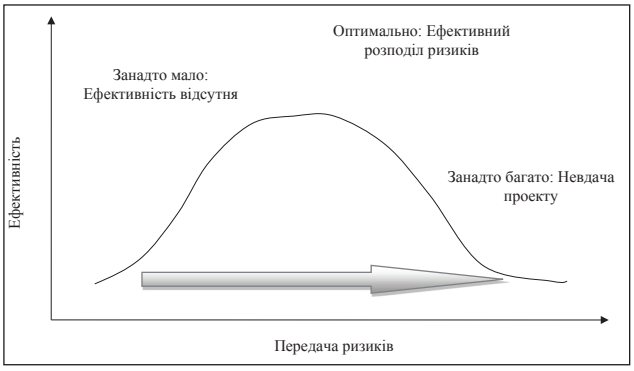

Рис. 1. Ефективний розподіл ризиків

Джерело: складено автором на основі [8, с. 66]

ризиків. Враховуючи, що залучені до реалізації проекту ДПП сторони (підрядчики, кредитори, державні установи різних рівнів) переслідують різні інтереси й цілі, ефективний розподіл ризиків стає важливою частиною розробки проектної документації та невід'ємною умовою успішності проекту. Особливо чутливими до розподілу ризиків є кредитори, які беруть участь у проектному фінансуванні [1, с. 194].

На рис. 1 зображено ефективний розподіл ризиків у державно-приватному партнерстві.

Як видно, перекладання занадто великого ризику на приватного партнера призводить до високої вартості, нестабільності реалізації проекту або навіть до повного його провалу. Перекладання занадто малого ризику призводить до нераціональності використання коштів, відсутності відповідальності приватного партнера, що в підсумку призводить до програшу у співвідношенні «ціна/якість» [1, с. 195].

Оптимальний розподіл ризиків може мати суттєвий позитивний вплив на проект, у протилежному випадку може знизитись ефективність його реалізації та створити додаткові ризики проекту. На практиці процес розподілу ризику значною мірою залежить від переговорної сили сторін, наявних звичок і переважно відбувається інтуїтивно, що не сприяє його ефективності [3].

Висновки з проведеного дослідження. Управління ризиками під час реалізації ДПП-проектів є надзвичайно важливим та складним процесом. Слід зазначити, що ефективний механізм даного процесу ґрунтується на забезпеченні приватним партнерам достатніх умов для виконання їх зобов'язань. Також за настання ризиків партнерам слід перекладати частину ризиків на третіх осіб, що залучаються до реалізації проекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар Н.М. Державно-приватне партнерство у розвитку інфраструктурних галузей регіонів України: ризики учасників та їх ефективний розподіл / Н.М. Бондар // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. : у 2-х ч. ; відп. ред. О.О. Бєляєв. – Київ : КНЕУ, 2011. – Спец. вип.: Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи / відп. ред. С. Фіялка. – Ч. 2. – С. 188–196

2. Бондар Н.М. Дослідження переваг та ризиків учасників проектів державно-приватного партнерства / Н.М. Бондар // Вісник Національного транспортного університету : у 2-х ч. Ч. 1. – К. : НТУ, 2009. – Вип. 19. – С. 309–314.

3. Бондаренко В.А. Особливості реалізації проектів державно-приватного партнерства в туристичній галузі / В.А. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/26_2_2013/472-476.pdf.

4. Брайловський І.А. Засоби держави стосовно зниження ризиків проектів державно-приватного партнерства / І.А. Брайловський // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 21–23.

5. Вайсман В.Я. Особливості застосування державно-приватного партнерства у сфері підприємництва: ризики та їх мінімізація / В.Я. Вайсман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Gosupravlenie/3_170665.doc.htm.

6. Висновок про результати проведення аналізу ефективності здійснення проекту модернізації окремих складових системи теплопостачання в м. Малині в рамках державно-приватного партнерства : Рішення виконкому Малинської міської ради від 25.07.2013 р. № 205 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://malyn-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2014/02/Аналіз_ефективності_2013.pdf.

7. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2011 р. № 384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF.

8. Джеффри Делмон Дж. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре: практическое руководство для органов государственной власти / Делмон Дж. Джеффри // The World Bank Group. 2010. – 250 с.

9. Клинова М.В. Государство и бизнес: формы и стратегии взаимодействия / М.В. Клинова // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 11. – С. 104–116.

10. Мостепанюк А.В. Ризики реалізації проектів державно-приватного партнерства: причини виникнення та механізм управління / А.В. Мостепанюк // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 356–367.

11. Virtuosity Consulting (2005). Successful Examples of Public-Private Partnershis and PrivateSector Involvement in Transport Infrastructure Development. Final report for OECD/ECMT Transport Research Centre [Electronic resource]. – Available from : http://ww\v.intemationaltransport-forum.org/jtrc/infrastructurc/Invcstmcnt/ PPPsuccessStorics.pdf.

12. Управління проектами державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://new.me.gov.ua/.

РОЗДІЛ 6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

ФІСКАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВИ

FISCAL ARRANGEMENTS SOCIO-ECONOMIC AREAS AS A PART OF THE STATE FINANCIAL MECHANISM

УДК 336

Алескерова Ю.В.
д.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Вінницький національний аграрний університет

У статті розглянуто фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави. Місцеві бюджети є основним інструментом реалізації соціально-економічного механізму на регіональному рівні, важливим є розподіл функцій та компетенції між органами державної виконавчої влади та місцевим самоврядуванням у сфері формування доходів та видатків.

Ключові слова: *фіскальний механізм, соціально-економічна сфера, фінансовий механізм, податкова політика.*

В статье рассмотрен фискальный механизм социально-экономической сферы как составляющая финансового механизма государства. Местные бюджеты являются основным инструментом реализации социально-экономического механизма на региональном уровне, важно распределение функций и компетенции между органами государственной власти и местным самоуправлением в сфере формирования доходов и расходов.

Ключевые слова: *фискальный механизм, социально-экономическая сфера, финансовый механизм, налоговая политика.*

In the article the fiscal mechanism of the socio-economic sphere as part of the financial mechanism of the state. Local governments are the main instrument of social and economic mechanism at the regional level, it is important division of responsibilities and competences between the executive authorities and local government in the area of income and expenditure.

Key words: *fiscal mechanism, socio - economic sphere, financial mechanism, tax policy.*

Постановка проблеми. У контексті регіонального розвитку з метою збалансованості місцевих бюджетів за доходами та видатками важливу роль відіграє фіскальний механізм соціально-економічної сфери. За його допомогою здійснюються розподіл та перерозподіл ВВП, формування та використання бюджетних ресурсів, державне регулювання соціально-економічного розвитку територіально-адміністративних одиниць тощо. Необхідно зазначити, що в науковій літературі досить поширеним є ототожнення фіскального та бюджетно-податкового механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фіскального механізму соціально-економічної сфери присвячували свої праці науковці минулого та багато сучасних авторів.

Теоретичну основу дослідження фіскального механізму соціально-економічної сфери становлять праці класиків світової економічної думки: А. Сміта, Дж.С. Міля, Д. Рікардо, Дж.М. Кейнса, П. Самюелсона та ін. Проблеми розвитку фіскального механізму соціально-економічної сфери стали предметом досліджень багатьох науковців: Л. Абалкіна, В. Андрущенка, О. Барановського, С. Буковинського, О. Василика, Т. Вахненко, В. Вишневського, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Гриценка, А. Даниленка, Л. Данилової, А. Ілларіонова, Б. Кваснюка, І. Лукінова, С. Льовочкіна, П. Мельника, Д. Полозенка, І. Розпутенка, І. Сала, С. Слухая, А. Соколовської, В. Сутормінної, Л. Шаблистої, К. Швабія, С. Юрія І.Г. Канцур та ін.

Слід зазначити, що значна кількість питань формування фіскального механізму соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму залишається невисвітленими і потребує дослідження, оскільки саме активізація економіки є запорукою соціально-економічного розвитку держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є тенденції формування фіскального механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми дослідження фіскального механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави зумовлена нестачею фінансових ресурсів в органів місцевої влади, надмірною централізацією бюджетних коштів та управлінських рішень, значним рухом зустрічних потоків коштів. Ураховуючи те, що місцеві бюджети є основним інструментом реалізації соціально-економічного механізму на регіональному рівні, важливим є розподіл функцій та компетенції між органами державної виконавчої влади та місцевим самоврядуванням у сфері формування доходів та видатків.

Можна наголосити, що соціально-економічна сфера як один із найактивніших елементів усіх соціальних процесів є частиною економічної системи, функціональним призначенням якої є надання соціальних послуг.

У цьому випадку поняття «сфера» варто розглядати як сукупність видів економічної діяльності,

що мають чітко виражену спільність функцій, особливе призначення в суспільному поділі праці та низку характеристик, що істотно відрізняють ці види економічної діяльності від матеріального виробництва. Інтерпретуючи визначення Л. Кликича, можна сказати, що соціально-економічна сфера – це такий сегмент економіки, який характеризується певним змістом конкретної праці, це найбільш перспективна сфера економіки зі специфічними суб'єктивними відносинами та зв'язками на стадії обміну [10, с. 17].

Поняття «соціально-економічна сфера» в економічній науці іноді ототожнюється з поняттям «соціально-економічна інфраструктура».

Ми підтримуємо думку В. Куценко та Я. Остафійчука [11, с. 14] і розглядаємо соціально-економічну сферу як сукупність матеріальних і трудових ресурсів, а також різноманітних відносин, які виникають у процесі їх взаємодії.

А соціально-економічна інфраструктура є лише частиною соціально-економічної сфери.

Узагальнюючи думки різних науковців, соціально-економічну інфраструктуру, на нашу думку, варто розглядати як комплекс об'єктів певних галузей соціально-економічного призначення, які сприяють розвитку та підтриманню життєдіяльності суспільства, забезпечуючи при цьому високий рівень життя населення, та виступають як довгострокова матеріальна база надання суспільних благ. Основою виробництва та відновлення суспільних благ виступає бюджет держави.

Особливої уваги при цьому заслуговують бюджетні видатки на соціально-економічні потреби. Той факт, що значна їх частина в кінцевому рахунку забезпечує індивідуальне споживання (учні, пацієнт, пенсіонери), не заперечує обґрунтованість їх переважно суспільними інтересами, сформульованими і конкретизованими державою. У даному випадку як бюджетні доходи, так і витрати формуються виходячи з розуміння державою суспільного інтересу, а не з потреб кожного індивіда окремо і без урахування його бажання чи небажання брати участь у фінансуванні суспільного блага.

Коли йдеться про діяльність держави взагалі, то виявляється, що саме вона має взяти на себе виробництво суспільних благ.

Щоб суспільство могло користуватися такими благами і послугами, забезпечити їх повинен державний сектор, а фінансувати їх необхідно за допомогою фіскального механізму, який є дієвим інструментом впливу держави на розвиток соціальної сфери. Але треба зазначити, що, з одного боку, зростання величини податкових надходжень посилює рівень фінансових можливостей держави щодо фінансування соціальної сфери. З іншого боку, відбувається поглиблення існуючих проблем, спричинене відсутністю чітко визначених рамок державного втручання в соціально-економічні процеси та системного підходу до реформування податкової системи, недосконалим розподілом функцій центру та регіонів. Наявність цих проблем не дає змоги підвищити якість життя населення [12, с. 52].

Тому на сучасному етапі розвитку важливим завданням є побудова фіскального механізму, який дав би змогу створити умови для достатнього рівня наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень та ефективного використання бюджетних коштів, сприяв при цьому підвищенню рівня життя населення, забезпечивши розвиток усіх складників соціальної сфери на рівні європейських країн. Європейський розвиток складників соціальної сфери має велике значення для нашої країни, адже дотримання європейських соціальних стандартів дасть можливість забезпечити високі показники розвитку та життя населення, надання послуг соціального характеру.

Важливість таких послуг для окремої особи та держави загалом зумовлює переважання в їх структурі так званого неринкового випуску, витрати на який покриваються за бюджетні кошти. Водночас обмежені фінансові можливості держави, зростання собівартості послуг, пов'язане з необхідністю використання новітніх технологій (наприклад, нових ліків, медичного устаткування, технічних засобів навчання тощо), та все більша диференціація попиту залежно від соціального статусу споживача спричинили швидкий розвиток ринкової складової соціальної сфери, важливе значення в якому належить фіскальному механізму.

Фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму на регіональному рівні – це визначені цілі і напрями розвитку бюджетно-податкових відносин і методи їх реалізації на місцевому рівні. Вони залежать від багатьох чинників: рівня централізації бюджетних ресурсів, механізму їх перерозподілу між державними та місцевими бюджетами, організації міжбюджетних відносин, стану соціально-економічного розвитку регіонів тощо.

Регіональний фіскальний механізм соціально-економічної сфери ведеться за певними принципами, що відображають її особливості та завдання, найголовнішими з яких є такі:

1. Принцип системності та внутрішньої цілісності: відображає тісні взаємозв'язки у складі фіскального механізму та його складників – бюджетного та податкового механізмів.

2. Принцип територіальної справедливості: базується на раціональному співвідношенні між можливостями щодо сплати податків того чи іншого регіону та рівнем податкового навантаження суб'єктів господарювання в регіоні відповідного територіального рівня – області, адміністративного району, міста, селища, села тощо.

Залежно від податкових можливостей регіону визначаються відповідні заходи щодо фінансового забезпечення стійкості місцевих бюджетів.

3. Принцип урахування територіальних, соціально-економічних умов регіону: доповнює попередній принцип, при цьому акцентується увага на необхідності врахування об'єктивних зовнішніх умов та факторів, що впливають на функціонування об'єктів оподаткування, розташованих у даному регіоні.

4. Принцип регіональної рівнонапруженості: передбачає однакові податкові умови для платників податків певного регіону і враховує особливості оподаткування територій пріоритетного розвитку, СЕЗ тощо.

5. Принцип достатності: забезпечує оптимальний рівень співвідношення дохідної та витратної частин місцевих бюджетів, а в контексті сучасної реформи міжбюджетних відносин тісно пов'язаний із принципом фінансової самостійності місцевих бюджетів та принципом збалансованості.

6. Принцип стабільності: передбачає мінімальні зміни бюджетно-податкового законодавства й є одним з основних принципів фінансової діяльності, який на сьогодні практично не виконується.

7. Принцип гнучкості оподаткування: пов'язаний зі зміною, у разі необхідності, окремих законів із метою фінансового забезпечення загальнодержавних та регіональних соціально-економічних програм.

8. Принцип регіональної ефективності: досягається шляхом раціонального застосуванням заходів у бюджетно-податковій сфері щодо стимулювання розвитку перспективних та економічно ефективних підприємств та галузей регіону, «податкового» оздоровлення навколишнього природного середовища та ін. Будь-які рішення в бюджетній сфері повинні прийматися на основі чітких, науково обґрунтованих результатів і передбачати наслідки реалізації запланованих бюджетних заходів, що допоможе уникнути частих, нерідко непередбачуваних змін у бюджетно-податковій політиці та створить сприятливі умови для регіонального розвитку економіки.

Аналіз реалізації фіскального механізму соціально-економічної сфери на регіональному рівні дав змогу констатувати, що вплив місцевих органів влади на формування фінансових ресурсів територіально-адміністративних одиниць знизився, тому до найважливіших завдань регіонального фіскального механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави необхідно віднести:

– оптимізацію системи оподаткування з метою забезпечення інвестиційної привабливості регіону та інноваційного розвитку;

– підвищення впливу органів місцевої влади на формування дохідної бази місцевих бюджетів;

– стимулювання органів місцевої влади до кращої мобілізації фінансових ресурсів та нарощування податкової бази;

– створення можливостей для використання ринкових механізмів залучення додаткових коштів для соціально-економічного розвитку підвідомчих органам місцевої влади територій;

– запровадження нових механізмів та заходів контролю над використанням, формуванням та ефективним розподілом бюджетних ресурсів органами місцевого самоврядування;

– підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів;

– розробку механізмів зацікавленості областей, які належать до дотаційних, спрямованих на збільшення податкових надходжень від загальнодержавних податків і зборів.

Фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави – досить вагомий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ. Однак ефективність його функціонування найчастіше визначається цілеспрямованою податковою складовою.

Ефективному та раціональному фінансуванню суспільних потреб та складових частин соціально-економічної сфери сприяє бюджетний контроль, за допомогою якого можна виявити та попередити порушення в бюджетному механізмі щодо цільового використання бюджетних коштів. Він сприяє зростанню доходів бюджету та ефективному їх використанню, виступає найважливішою умовою функціонування та розвитку соціальної сфери та дає змогу вплинути на захищеність соціальних інтересів суспільства. А саме в разі виявлення бюджетних порушень щодо використання бюджетних коштів на соціальну сферу застосовуються різного роду бюджетні санкції за порушення під час використання бюджетних коштів та за нерівномірного розподілу коштів між бюджетами одного рівня.

За допомогою міжбюджетного балансу забезпечується вирівнювання між адміністративно-територіальними одиницями, створення умов для соціального розвитку територіальних громад і підвищення рівня суспільних благ. При цьому основним інструментом міжбюджетного вирівнювання є міжбюджетні трансферти, видами яких є дотація вирівнювання, субвенції, кошти, що передаються від одного бюджету до іншого, додаткові дотації. Також варто зазначити, що більш раціональному розподілу бюджетних коштів за забезпечення міжбюджетного балансу і взагалі за цільового використання коштів державного бюджету сприятиме покращання автоматизації бюджетного процесу. Її вдосконалення повинно супроводжуватись сучасним програмним забезпеченням в інтерактивному

режимі та сприяти контролю над ефективним використанням бюджетних коштів соціального призначення. Таким чином, інструменти фіскального механізму, які мають характер бюджетного спрямування, виконують функцію розподілу та використання бюджетних коштів на складові частини соціальної сфери.

Саме достатній рівень фінансування видатків соціально-економічного призначення й обумовлює рівень соціального розвитку країни, що, своєю чергою, визначає результати дії інструментів фіскального механізму податкового характеру. Тобто інструменти фіскального механізму соціально-економічної сфери як податкового, так і бюджетного спрямування взаємопов'язані між собою, де дія одних впливає на дію інших, від чого і залежать розвиток соціально-економічної сфери та рівень соціального розвитку країни загалом. Тому соціально-економічні видатки мають розглядатися як інвестиції в людський розвиток, які матимуть очевидний соціально-економічний ефект у майбутньому, а податки – як основне джерело наповнення бюджету, що сприятиме справедливому розподілу суспільних благ, забезпеченню високого рівня життя населення та гарантованого мінімуму освіти та медичних послуг, соціального захисту та розвитку ринку праці, досягненню соціальної стабільності [13, с. 23].

Податкові інструменти займають особливе місце серед інших інструментів регуляторної політики держави. Їхня дія відбувається в тісному взаємозв'язку, і тільки вміле поєднання та виважена державна політика у цьому напрямі можуть давати певний економічний ефект, що забезпечить розвиток національної економіки та підвищить добробут населення як країни, так і регіонів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інтегруючи принципи, завдання та особливості фіскального механізму соціально-економічної сфери як складової частини фінансового механізму держави, можна визначити її сутність: це система заходів державних та місцевих органів влади у бюджетно-податковій сфері, спрямована на ефективний соціально-економічний розвиток регіонів усіх адміністративно-територіальних рівнів.

Через обмеженість бюджетних ресурсів і неефективність їх використання багато проблем, які стосуються фінансування освіти, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, соціального захисту населення, залишаються нерозв'язаними. В умовах сьогодення основною проблемою у фінансуванні суспільних потреб залишається вдосконалення фіскального механізму соціально-економічної сфери, що забезпечуватиме раціональний та ефективний перерозподіл національного доходу з метою підвищення добробуту незахищених верств населення і соціальних гарантій населення. Враховуючи те, що ефективна соціально-економічна система має забезпечувати гідний рівень життя та збереження життєвих стандартів за найменших витрат, актуальним є застосування таких сучасних методик і прогресивних підходів у вдосконаленні фіскального механізму, які підтверджені світовим досвідом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2456-17 2.

2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.

3. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : [монографія] / В. Федоров, В. Опарін, С. Льовочкін ; за наук. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.

4. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Т.І. Єфименко [та ін.]. – К. : НДФІ, 2004. – 712 с.

5. Завгородня О.О., Тарасевич В.М. Фіскальні ресурси держави та їх роль в активізації інвестиційних процесів / О.О. Завгородня, В.М. Тарасевич // Фінанси України. – 2000. – № 3. – С. 18–25.

6. Реформування міжбюджетних відносин і зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, В.Г. Бодров [та ін.]. – К. : НДФІ, 2004. – 400 с.

7. Головацкий В.А. Финансово-кредитное регулирование реального сектора экономики / В.А. Головацкий // Социально-экономические проблемы развития России и процессы глобализации: потенциал возможного [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ibl.ru/konf/061207/22.html.

8. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка : [навч. посіб.] / Б.М. Данилишин, Д.В. Клиновий, Т.В. Пепа ; за наук. ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 688 с.

9. Канцур І.Г. Основні тенденції формування податкового механізму як передумови розв'язання соціальних проблем / І.Г. Канцур // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України– 2013. – № 1. – С. 100.

10. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку : [монографія] / В.І. Куценко ; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б.М. Данилишина. – К. : Наукова думка, 2010. – 734 с.

11. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : [монографія] / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій [та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.

12. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект : [монографія] / В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук ; за ред. С.І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2005. – 400 с.

13. Скулиш Ю.І. Бюджетне забезпечення соціальної сфери в Україні: оцінка ефективності та підходи до обґрунтування / Ю.І. Скулиш // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 21–23.

ІНВЕСТУВАННЯ АКТИВІВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

INVESTMENT OF ASSETS OF NON-STATE PENSION FUNDS: TENDENCIES AND PERSPECTIVES

УДК 369.8

Приказюк Н.В.
к.е.н., доцент, в.о. завідувача кафедрою страхування та ризик-менеджменту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Тлуста Г.Ю.
к.е.н., доцент кафедри страхування та ризик-менеджменту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ковбаса Т.С.
студентка
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів, наведено регуляторні інвестиційні обмеження до складу та структури активів недержавних пенсійних фондів в Україні. Проведено аналіз структури інвестиційного портфелю недержавних пенсійних фондів у розрізі видів інвестиційних активів. Виявлено основні тенденції інвестиційної діяльності фондів в Україні. Запропоновано шляхи вдосконалення інвестиційної діяльності НПФ в Україні.

Ключові слова: *недержавний пенсійний фонд, інвестиційний портфель, інвестиційна діяльність, інвестиційні ресурси, інвестиційна стратегія, інвестування пенсійних активів, інвестиційні обмеження.*

В статье рассмотрены особенности инвестиционной деятельности негосударственных пенсионных фондов, приведены регуляторные инвестиционные ограничения к составу и структуре активов негосударственных пенсионных фондов в Украине. Проведен анализ структуры инвестиционного портфеля негосударственных пенсионных фондов в разрезе видов инвестиционных активов. Выявлены основные тенденции инвестиционной деятельности фондов в Украине. Предложены пути усовершенствования инвестиционной деятельности НПФ в Украине.

Ключевые слова: *негосударственный пенсионный фонд, инвестиционный портфель, инвестиционная деятельность, инвестиционные ресурсы, инвестиционная стратегия, инвестирование пенсионных активов, инвестиционные ограничения.*

The article discusses the features of investment activity of private pension funds and presents the regulatory investment restrictions to the asset structure of private pension funds in Ukraine. The analysis of the structure of the investment portfolio of private pension funds by type of investment assets is conducted. The basic tendencies of investment funds in Ukraine are identified. The ways of improving investment activity of private pension funds in Ukraine are suggested.

Key words: *pension fund, investment portfolio, investment activity, investment funds, investment strategy, investment of pension assets, investment restrictions.*

Постановка проблеми. В умовах нестабільності економічної ситуації для захисту пенсійних активів недержавних пенсійних фондів важливим постає питання їх диверсифікації, що сприятиме проведенню ефективної інвестиційної діяльності та збільшенню обсягу пенсійних внесків та кількості учасників НПФ. Однак існують жорсткі законодавчі обмеження стосовно напрямів розміщення пенсійних активів, які зменшують рівень їх надійності, тому питання можливостей інвестування активів НПФ в умовах економічної кризи відіграє важливу роль не тільки в забезпеченні додаткового соціального захисту населення, а й як можливість удосконалення соціально-економічної політики держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів та їх розвитком на сучасному етапі, зробили такі вітчизняні науковці, як В.Д. Базилевич, М.М. Бабірад, Ю.В. Віток, О.П. Кириленко, А.В. Колодій, Н.О. Небаба, Р.В. Пікус, Г.В. Східницька, О.А. Туманов та ін.

Важливим питанням інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів є обмеження, встановлені законодавством щодо розміщення активів. Окрім того, існує потреба у визначенні нових напрямів інвестування з метою пошуку шляхів захисту пенсійних активів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій інвестування активів, аналіз структури інвестиційного портфелю у розрізі видів інвестиційних активів та окреслення шляхів удосконалення інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпрогресивнішою пенсійною системою у світі на сьогодні є трирівнева система. Саме на третьому рівні знаходяться недержавні пенсійні фонди (НПФ), які кожному дають можливість значно підвищити свою пенсію.

Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виняткового з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному порядку [10].

Сукупність передбачених законодавством юридичних, організаційних та інших дій, спрямованих на акумулювання, збереження і примноження пенсійних коштів вкладників, є предметом діяльності НПФ.

Слушною є думка вчених про те, що створення й ефективне функціонування таких фінансових інститутів, як НПФ, є ключовим чинником нарощення інвестиційних ресурсів, що забезпечують економічне зростання в країні, а також мобілізацію

довгострокових ресурсів для фінансування проектів розвитку країни [2].

Головною метою інвестування пенсійних активів є збереження пенсійних заощаджень учасників фонду, а основним показником, що характеризує ефективну діяльність НПФ, – отримання доходу від інвестованих пенсійних активів, тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною на відмінну від інших фінансових установ.

Недержавні пенсійні фонди, виступаючи в ролі інституційних інвесторів, акумулюють грошові кошти юридичних і фізичних осіб у вигляді пенсійних внесків та зобов'язуються їх збільшити шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти в разі гарантованого забезпечення майбутніми надходженнями та за рахунок приросту пенсійних активів. Відповідно до цього, керуючий активами має прогнозувати фінансові потоки таким чином, аби позбавити учасників фонду проблем з отриманням пенсійної виплати.

На практиці недержавні пенсійні фонди не можуть вкладати інвестиційні кошти в якийсь один актив, дотримуючись принципів гарантування інвестиційних вкладів із підвищеною доходністю з метою зменшити можливі ризики вкладників [3].

Недержавні пенсійні фонди повинні проводити виважену інвестиційну політику, формувати диверсифікацію активів. Варто погодитись із тим, що зростання частки НПФ в інвестуванні обумовлює необхідність постійного вдосконалення актуальних інвестиційних стратегій через застосування зарубіжного досвіду побудови політики НПФ [9].

З огляду на зазначене, доцільним є розгляд прогресивного зарубіжного досвіду у сфері інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів. Так, у деяких країнах взагалі не встановлюють інвестиційні обмеження. Лише в дев'яти країнах ОЕСР (Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Ірландія, Нідерланди, Нова Зеландія, Сполучене Королівство і Сполучені Штати), а також у двох країнах, які не є членами ОЕСР (Малаві і Мальта), недержавні пенсійні фонди можуть інвестувати в нерухомість, роздрібні інвестиційні фонди, приватні інвестиційні фонди чи кредити без будь-яких обмежень [11, с. 23].

В окремих країнах вкладники можуть самостійно обирати тип фонду в який вкладають кошти. У світовій практиці НПФ поділяють на два основні види відповідно до ступеню юридичної відокремленості активів фонду від вкладників чи адміністратора: автономні та неавтономні. У Чилі частка зарубіжних інвестицій від загального обсягу капіталовкладень не може перевищувати 80% і залежить від типу фонду, який вибирає учасник. У Колумбії відповідний показник становить 40%, у Мексиці – 20%, тоді як у Бразилії – тільки 2–3%. У Словаччині дозволені інвестиції тільки в країни ЄС. У Фінляндії інвестування до країн, які не входять до ЄС, дозволяється винятково за умови, що вони є членами ОЕСР, і частка таких інвестицій становить 10% [11, с. 25].

Виділимо, що встановлення консервативних інвестиційних обмежень істотно погіршує можливість ефективного управління пенсійними активами, а саме не дає змоги повністю захистити їх від коливань валютних курсів, адже кожне обмеження скорочує інвестиційний вибір керуючих активами, тому ми вважаємо, що деякі з них потребують змін. Це стосується придбання цінних паперів іноземних емітентів без вирішення питання їх обліку в Україні, відсутність валюти у НПФ.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування, з мінімальним ступенем ризику, тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів обмежується законодавчими нормативними вимогами до формування інвестиційного портфелю пенсійних активів, а саме встановлено обмеження стосовно рівня максимальної частки того чи іншого активу в портфелі.

Вагому частку в структурі сукупного інвестиційного портфеля за 2011–2015 рр. найбільшу частку становили банківські депозитні рахунки та грошові кошти. Також варто зазначити, що частка банківських депозитів за цей період коливалася в межах нормативного значення (табл. 1). Аналіз показав, що в 2015 р. інвестиційний портфель здебільшого становили депозити, а саме 39,34%, у грошовому вираженні – 780,7 млн. грн. Зумовлено це приростом відсоткових ставок по депозитах та браком коштів у банківській системі загалом. Протягом року зміна відбулася в бік незначного збільшення, що свідчить по ймовірну граничну частку депозитів в інвестиційних портфелях НПФ. Іншими словами, збільшення частки інвестиційного інструменту є незначним, отже, є привід уважати, що далі існуючі НПФ не будуть значним чином збільшувати портфелі депозитами.

Другим і третім вагомими інвестиційними інструментами НПФ є цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, та облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, а, отже, 34,1% і 13,4% у загальній структурі. Цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, є досить важливим інструментом інвестування у портфелі. Наповнення даним інструментом інвестиційних портфелів НПФ в окремих випадках має «відносно недобровільний характер», однак варто зазначити, що даний інструмент є

Таблиця 1

Загальна структура інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів за 2011–2015 рр., млн. грн.

Напрями інвестування пенсійних активів	Нормативне значення	2011	2012	2013	2014	2015
Банківські депозитні рахунки, грошові кошти, ощадні сертифікати банків, млн. грн.	50%	409,8	572,7	760,2	953,8	780,7
Цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано КМУ, млн. грн.	50%	209,0	196,9	241,1	377,7	675,2
Цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Радою Міністрів АРК, облігації місцевих позик, млн. грн.	20%	7,4	3,2	10,7	0	0
Облігації підприємств-резидентів, млн. грн.	40%	346,5	517,9	648,3	679,6	266,3
Акції українських емітентів, млн. грн.	40%	254,6	256,9	278,4	262,5	65,2
Іпотечні облігації, млн. грн.	40%	0	0	0	0	0
Цінні папери іноземних емітентів, млн. грн.	20%	0	0	0	0	0
Об'єкти нерухомості, млн. грн.	10%	48,6	49,6	58,0	69,9	72,2
Банківські метали, млн. грн.	10%	26,1	18,6	14,7	14,5	13,5
Інші активи, млн. грн.	5%	47,7	13,6	26,6	25,9	25,7
Дебіторська заборгованість, млн. грн.		0	21,3	32,5	68,9	63,9
Кошти на поточному рахунку, млн. грн.		37,2	9,3	19,3	16,4	17,3
Всього		1 386,9	1 660,1	2 089,8	2 469,2	1 980,0

Джерело: складено автором на основі даних [4–8; 10]

низькоризиковим, оскільки гарантом виконання зобов'язань виступає держава.

Депозитні вклади характеризуються стабільною дохідністю та високою надійністю, і, як відомо, метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. Проте надмірне зосередження одного виду активів у портфелі не завжди є безпечним, тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів має бути більш виваженою, ніж в інших фінансових установ.

Ринок облігацій у післякризовий період дещо зріс, оскільки банківське кредитування і на сьогодні є доволі дорогим і процес отримання, узгодження є часомістким, тому пошук фондів на ринку капіталу зосередився на випуску облігацій та акцій. Переважно торгівля ними на первинному та вторинному ринках іде через компанії з управління активами, і вони формують пули з пакетами цінних паперів, які в подальшому інвестують НПФ [3].

Недержавні пенсійні фонди України майже не практикують вкладання активів у банківські метали, частка яких становить усього 0,7%, хоча це могло б позитивно впливати на зростання інвестиційного доходу, оскільки за своєю природою вони є доволі ліквідними. Однак ринок золота дуже нестабільний, тому дорогоцінний метал як об'єкт інвестицій найбільш цікавий для періодів, що характеризуються фінансовою нестабільністю в країні, коли внутрішні ціни на золото зростають відносно гривні, яка знецінюється [2]. Крім того, варто виокремити об'єкти нерухомості, які, незважаючи на те що в посткризовий період несуть у собі високий ступінь ризику, все ж необхідні в портфелі задля його диверсифікації та отримання відносно високої доходності по цих інструментах.

Для більш глибокого розуміння інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні варто ознайомитись з основними показниками їх діяльності. За результатами 2015 р. порівняно з 2011 р. сума інвестиційного доходу зросла на 312,3 млн. грн., а прибуток від інвестиційної діяльності збільшився на 184,3 млн. грн. (табл. 2). Величина пенсійних внесків є головним фактором впливу на розмір інвестиційного доходу, тому для диверсифікації пенсійних активів та інвестування їх у більш дохідні фінансові інструменти розмір залучених пенсійних внесків, відповідно, має бути більшим.

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, у 2015 р. становив 872,2 млн. грн., або 46,3% від суми залучених внесків, зменшився порівняно з аналогічним періодом 2014 р. на 393,8 млн. грн., або на 31,1%. Крім цього, помітно зросла кількість укладених пенсійних контрактів. Так, адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 59,7 тис. шт., що більше на 8,3% (4,6 тис. шт.) порівняно з відповідним періодом 2014 р. Збільшення кількості пенсійних контрактів пов'язане передусім зі збільшенням пенсійних контрактів із фізичними особами на 9,1%.

Як показало дослідження, недержавні пенсійні фонди України не практикують інвестування пенсійних активів в акції іноземних емітентів, а диверсифікація пенсійних активів має важливе значення як одна із форм концентрації капіталу і проникнення його в нові сфери діяльності, особливо в умовах нестабільного розвитку економіки.

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів України за 2011–2015 рр.

Показник	Період					Темпи росту, %			
	2011	2012	2013	2014	2015	12/ 11	13/ 12	14/ 13	15/ 14
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	75	61,4	61,4	55,1	59,7	-18,1	0	-10,3	8,3
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	833,7	836,7	-1,6	43,7	-0,8	0,4
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1980	19,7	25,9	18,2	-19,8
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1886,8	19,2	20,8	13,9	4,3
у тому числі:									
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	71,4	80,3	15,8	13,5	7,4	12,5
- від юридичних осіб	1051,2	1254,9	1520,5	1736,1	1806,3	19,4	21,2	14,2	4
Пенсійні виплати, млн. грн.	208,9	251,9	300,2	421,4	557,1	20,6	19,2	40,4	32,2
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	559,9	727	953,3	1266	872,2	29,9	31,1	32,8	-31,1
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн.	473,3	620,3	818,0	1095	657,0	31,1	31,9	33,9	-40

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [4–8]

Ми вважаємо, що варто шукати та розширювати нові напрями інвестування активів із метою проведення подальшої ефективної інвестиційної діяльності в Україні, а також збільшити частку державних цінних паперів у портфелях НПФ.

На сьогодні низька дохідність на ринку цінних паперів, невелика кількість ліквідних цінних паперів в обороті, високий ризик інвестування у цінні папери та облігації, крім державних цінних паперів, та встановлені інвестиційні обмеження зменшують рівень надійності захисту пенсійних активів. На нашу думку, для поліпшення захищеності активів варто максимально мінімізувати ризики та інвестувати в непопулярні, низькоприбуткові, але більш надійні активи, такі як: банківські метали, державні цінні папери чи єврооблігації України, номіновані в іноземній валюті, тощо. Оскільки довіра населення до НПФ є доволі низкою, недержавні пенсійні фонди не можуть значним чином диверсифікувати портфелі через неповноцінно функціонуючий ринок, то задля вдосконалення репутації та забезпечення надійності НПФ мають відображати мінімальну ризиковість та демонструвати стабільність для привернення більшої частини населення до себе.

Що стосується цінних паперів та облігацій вітчизняних підприємств, то, виходячи з економічної природи та механізмів інвестування в реальний сектор економіки, такі вкладення повинні здійснюватися винятково на первинному ринку або в контрольні пакети функціонуючих акціонерних товариств.

Проведений аналіз інвестиційної діяльності НПФ свідчить про динамічне номінальне збільшення активів, незначне розширення секторів економіки, де інвестуються кошти, проте кількість укладених пенсійних контрактів за останні роки практично не зростає. Підвищення активності інвестиційної діяльності НПФ шляхом нарощування інвестиційних ресурсів має сприяти проведенню більш цілеспрямованої реклами щодо залучення чисельності вкладників, обґрунтування відповідних переваг НПФ у пенсійній системі України, а також поступове зменшення податкового навантаження на активи фондів.

Для реалізації потенціалу недержавних пенсійних фондів активну участь у цих процесах повинна брати держава. Зокрема, вона має сприяти забезпеченню дохідними, надійними фінансовими інструментами, розвитку ринку цінних паперів, створенню сучасної законодавчої бази. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що роль інвестування недержавними пенсійними фондами в Україні буде зростати. Більше того, варто приділити належну увагу вирішенню проблеми нерозвиненості соціально-економічної політики держави, фондового ринку та підняттю добробуту населення для можливості забезпечення гідної старості.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів на вітчизняному ринку України показав, що на сьогодні вони залучають незначні обсяги фінансових ресурсів та здійснюють консервативну інвестиційну політику, яка зумовлена кризовими явищами в економіці країни. Проте, дивлячись на досвід інших країн у даному напрямі, за умови здійснення запропонованих рекомендацій та зростання залучених фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами, вони в подальшому матимуть значні перспективи розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кириленко О.П. Недержавні пенсійні фонди як суб'єкти фінансового ринку / О.П. Кириленко // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України : зб. мат. IX Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 2012. – С. 26–27.

2. Об'єкти та процедури інвестування коштів недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/rzp/036.html.

3. Павлів В. Аналіз напрямків інвестування недержавних пенсійних фондів / В. Павлів // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 2(41). – С. 126–133.

4. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2011 рік / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2011.pdf.

5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2012 рік / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npz-2012r.pdf.

6. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2013 рік / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202013.pdf.

7. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2014 рік / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html.

8. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2015 рік / Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/sektor/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf.

9. Постний А. Зарубіжний досвід інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів: уроки для України / А. Постний // Економіст. – 2014. – № 8. – С. 36–38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-ekonomist.com/archive/2014/08/Postnyy.Pdf.

10.Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV (зі змін. та доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15.

11. Pension Markets in Focus. Report on pension funds' long-term investments. 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/Pension-Markets-in-Focus-2015.pdf.

РОЗДІЛ 7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ЯК СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

FORMATION OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AS INFORMATION SYSTEM TO SUPPORT THE PROCESS OF STRATEGIC BUSINESS MANAGEMENT

УДК 657.47

Єршова Н.Ю.
к.е.н., доцент кафедри
економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

У статті визначено завдання стратегічного управлінського обліку відповідно до етапів стратегічного управління. Запропоновано загальну схему обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління. Сформульовано підходи до організації та функціонування стратегічного управлінського обліку на підприємствах.
Ключові слова: *стратегічний управлінський облік (СУО), функції СУО, етапи стратегічного управління, обліково-аналітичне забезпечення, інформація.*

В статье определены задачи стратегического управленческого учета в соответствии с этапами стратегического управления. Предложена общая схема учетно-аналитического обеспечения процесса стратегического управления. Сформулированы подходы к организации и функционированию стратегического управленческого учета на предприятиях.
Ключевые слова: *стратегический управленческий учет (СУО), функции СУО, этапы стратегического управления, учетно-аналитическое обеспечение, информация.*

This article describes the tasks of strategic management accounting in accordance with the stages of strategic management are defined. General scheme of accounting and analytical support of strategic management process is proposed. Approaches to the organization and functioning of strategic management accounting in enterprises is formulated.
Key words: *strategic management accounting (SMA), functions of SMA, stages of strategic management, accounting and analytical support, information.*

Постановка проблеми. Посилення ролі та значимості факторів зовнішнього середовища для цілей стратегічного управління підприємствами обумовлюють потребу в інформації, яку генерує система управлінського обліку, тим самим розширюючи межі її застосування. У такому контексті стратегічний управлінський облік може розглядатися як система інформації для підтримки процесу стратегічного управління підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційне забезпечення процесу стратегічного управління є предметом досліджень учених в контексті менеджменту знань (Твердохліб М. [1]), управління розвитком підприємства (Кернер Г., Піліпенко А., Пономаренко В. та ін. [2–4]), обліку (Друрі К., Кірейцев Г., Керімов В., Мних Є. та ін. [5-6]). У наукових працях зазначається, що з метою задоволення інформаційних потреб стратегічного управління мають змінюватися методи формування інформації і технології інформаційного забезпечення. Друри К. зазначає, що «… облік дедалі частіше розглядається як складова частина процесу стратегічного управління в умовах глобальних змін у технологіях і системах управління» [5, с. 68]. Підвищення потреби в прогнозно-аналітичній інформації для управління, яка стосується розвитку зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища підприємства, висуває необхідність дослідження стратегічного управлінського обліку як сучасної технології інформаційного забезпечення і підтримки процесу стратегічного управління.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стратегічного управлінського обліку як системи інформації для підтримки процесу стратегічного управління підприємствами. Відповідно до мети, визначаємо завдання: визначити завдання стратегічного управлінського обліку відповідно до етапів стратегічного управління; запропонувати загальну схему обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління; сформулювати підходи до організації та функціонування стратегічного управлінського обліку на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати опитування керівників та менеджерів вищої ланки промислових підприємств щодо якості інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління представлені на рис. 1. Дослідження проводилося на 125 промислових підприємствах Харківської області, що впроваджують інновації (48% від загальної кількості станом на 01.01.2015 р.). Отримані результати [10] вказують, що менеджмент підприємств стикається з тим, що:

- інформація, яка є важливою під час прийняття стратегічних управлінських рішень, надходить занадто пізно (9,9% опитаних керівників та менеджерів вищої ланки);

- інформація є надто деталізованою і/або необґрунтовано великою (16,7%);
- інформація носить переважно ретроспективний характер (24,2%);
- інформація містить кількісні дані, не відображаючи необхідні якісні показники (20,2%);
- інформація недостатньо узгоджена і систематизована, що обумовлює труднощі під час її використання (29% з опитаних керівників та менеджерів вищої ланки).

Інформаційна підтримка процесу стратегічного управління має не тільки забезпечувати керівництво інформацією про поточний стан справ, але й прогнозувати наслідки тих чи інших управлінських рішень.

У теорії управління управлінський цикл складають чотири класичні функції: планування, організація, мотивація і контроль. На практиці всі функції в процесі управління конкретним об'єктом взаємодіють між собою, тому їх реалізація багато в чому залежить від стану обліку, від його інформаційних можливостей. Облік як функція управління в сучасних умовах є багатоаспектною. Це пояснюється, з одного боку, її економічним змістом, з іншого – багатогранністю використання облікової та іншої інформації для прийняття управлінських рішень.

Формування обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління повинно виходити з позицій системного підходу [11], який передбачає дотримання основних законів системи, а саме:

- композиції, або узгодження, загальних і приватних цілей;
- пропорційності, що визначає внутрішні зміни пропорційно відповідним рівням зміни зовнішніх елементів;
- слабкого місця, де особлива увага приділяється самим малим елементам системи;
- онтогенезу, що визначає послідовність стадій життєвого циклу підприємства;
- інтеграції – устремління системи на більш високий рівень організації, що дає змогу отримувати синергетичний ефект;
- інформованості, що виділяє інформаційне забезпечення як домінуюче в процесі стратегічного управління.

Синергетичний ефект від інтеграції економічної інформації може сприяти розвитку нового методологічного інструментарію стратегічного управлінського обліку, що дає змогу суттєво впливати на зниження ризиків прийняття неефективних управлінських рішень. Сутністю стратегічного управлінського обліку є інформаційне забезпечення прийняття стратегічно орієнтованих управлінських рішень. Тому, на нашу думку, доцільно розглядати стратегічний управлінський облік не як окремий принципово новий напрям обліку, а як більш досконалу, прогресивну ступінь розвитку управлінського обліку на підприємствах.

Стратегічний управлінський облік представляє собою синергетичну інформаційну систему оцінки стратегічних викликів зовнішнього середовища і внутрішнього потенціалу підприємства з метою отримання та подання ємної стратегічної інформації, спрямованої на розробку і реалізацію стратегії підприємства. На основі авторського розуміння сутності стратегічного управлінського обліку

Рис. 1. Результати опитування керівників та менеджерів вищої ланки промислових підприємств щодо якості інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління

визначаються його завдання під час формування інформації, необхідної для:

- стратегічного аналізу – надання інформації в розрізі потенційних ринків; ринкових ніш; можливостей і загроз, сильних і слабких сторін підприємства; для оцінки внутрішніх ресурсів і процесів підприємства, що формують його потенціал;
- стратегічного планування – надання інформації в розрізі ключових показників ефективності діяльності підприємства та його центрів відповідальності;
- розробки варіантів стратегій – надання інформації в розрізі планів та бюджетів різних рівнів з урахуванням узгодженості цілей;
- стратегічного контролю та моніторингу – надання інформації під час визначення фактичних (реальних) значень контрольованих величин.

З огляду на визначені завдання, стратегічний управлінський облік має виконувати низку функцій, серед яких: планово-прогнозна, обліково-аналітична, комунікаційно-координаційна, контрольно-управлінська.

Початковим моментом формування системи інформаційного забезпечення стратегічного управління можна вважати ідентифікацію потреб менеджменту в інформації для аналітичного обґрунтування, супроводження та оцінювання реалізації стратегічних управлінських рішень. На етапі визначення інформаційних потреб встановлюється, яка необхідна інформація, з якою точністю, актуальністю, періодичністю повинна надаватися ця інформація.

На основі моделі Венсіла/Лагранжа [2], де в єдиній формі подані процес, носії і рівні стратегічного управління, пропонуємо системне представлення його інформаційного забезпечення (рис. 2).

Формування стратегії підприємства є ітеративним процесом, який відбувається на всіх рівнях прийняття рішення (А – корпоративний рівень, В – бізнес-рівень, С – функціональний рівень).

Корпоративний рівень охоплює: 1) формування корпоративних цілей та їх структуризацію; 4) коригування стратегічних цілей за результатами аналізу вад і внутрішніх можливостей, 8) виділення ресурсів, необхідних для реалізації поставлених цілей; 12) контроль використання ресурсів.

Бізнес-рівень охоплює: 2) прогноз майбутньої діяльності на основі поточної стратегії і визначення розбіжності (розриву) між прогнозами і цілями; 5) розробку варіантів стратегій на бізнес-рівні; 7) консолідацію стратегічних планів бізнес-одиниць і функціональних підрозділів; 9) розподіл ресурсів на відповідних рівні бізнес-стратегії; 11) спостереження і контроль використання ресурсів.

Функціональний рівень охоплює: 3) встановлення відхилень між показниками стратегічного плану і можливостями підприємства; 6) розробку варіантів стратегій на функціональному рівні; 10) розподіл ресурсів на рівні функціональної стратегії.

На нашу думку, можна виділити основні вимоги до інформації, яка формується в системі стратегічного управлінського обліку:

- стратегічна значимість (джерела інформації повинні забезпечувати об'єктивний та достовірний моніторинг ринкового позиціонування, конкурентного статусу, особливо внутрішнього бізнес-середовища підприємства);
- актуальність (на момент проведення етапів процесу стратегічного управління джерела інформації повинні містити реалістичні фактологічні дані, адекватно відображати досліджувані бізнес-процеси, для чого інформаційна база повинна безперервно оновлюватися);
- своєчасність (необхідна інформація повинна максимально оперативно надходити до аналітика, що є одним із найважливіших умов ефективності процесу стратегічного управління);
- релевантність (обов'язковість наявності на підприємстві єдиної інформаційної бази, що інтегрує

Рівень стратегічних рішень	Стратегічний контекст	Інформаційне забезпечення аналізу	Інформаційне забезпечення планування	Інформаційне забезпечення процесу розробки варіантів стратегій	Інформаційне забезпечення моніторингу та контролю
Підприємство	Ідентифікація цілей **A**	1, 4		8	12
Сфера бізнесу	Зовнішній аналіз **B**	2	5, 7	9	11
Функціональні сфери діяльності	Внутрішній аналіз **C**	3	6	10	

Рис. 2. Інформаційне забезпечення процесу стратегічного управління підприємства

на корпоративному рівні всі інформаційні ресурси і забезпечує узгодженість та несуперечність вихідних даних та результатів стратегічного управління);

- системність (інформаційна база процесу забезпечення та підтримки стратегічного управління повинна об'єднувати, систематизувати і на цій основі якісно структурувати різну за джерелами, характером і змістом інформацію);

- порівнянність (забезпечення порівняння по об'єктах дослідження, періоду часу, методикою обчислення аналітичних показників та інших аналогічних аспектах);

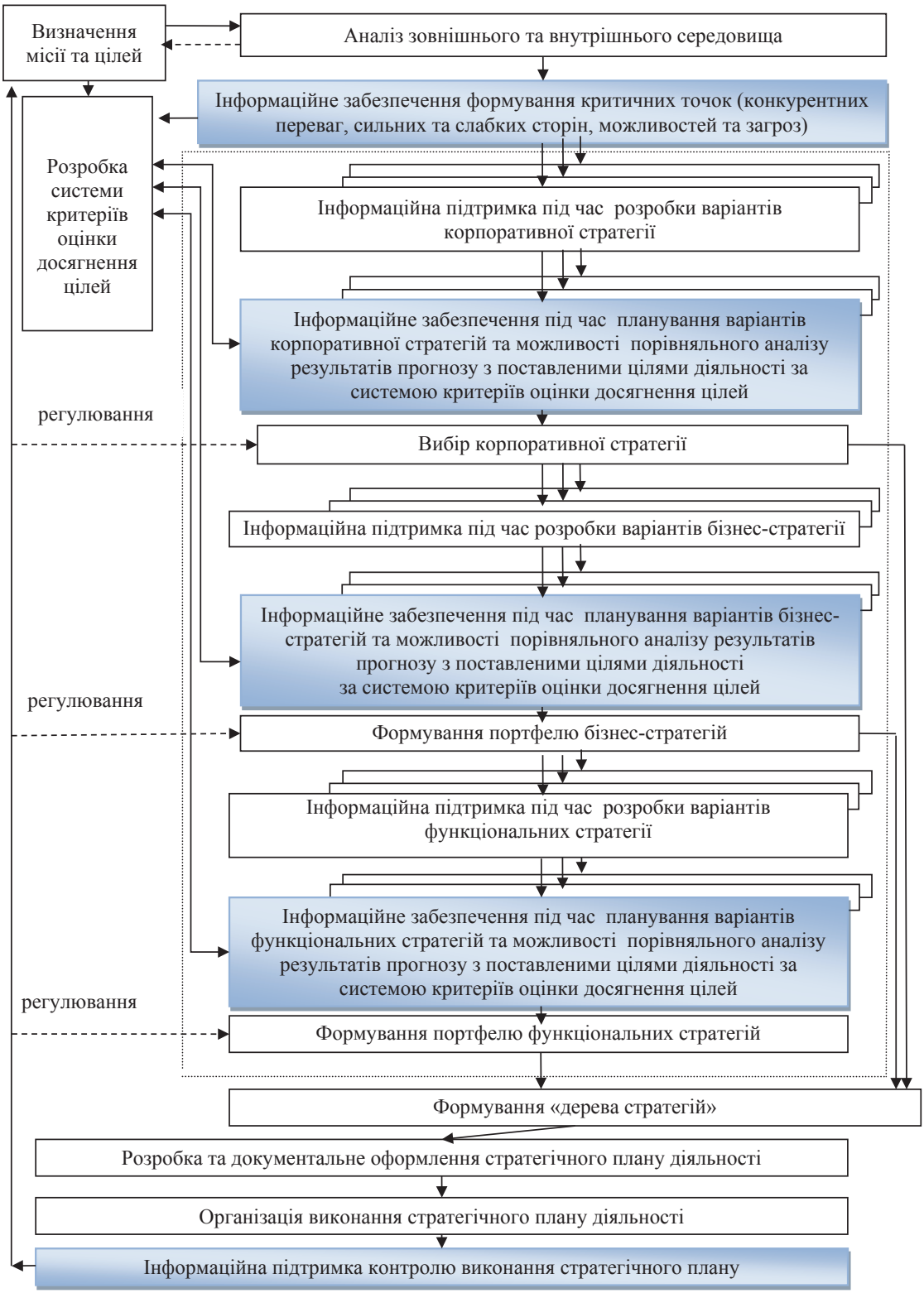

Рис. 3. Загальна схема обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління

- повнота (інформаційна база процесу забезпечення та підтримки стратегічного управління повинна містити достатньо докладну інформацію, що характеризує зовнішнє та внутрішнє бізнес-середовище підприємства);

- раціональність (джерела інформації не повинні бути надмірними, що забезпечує зниження необґрунтованих витрат часових, фінансових і інформаційно-технологічних ресурсів на збір, обробку, зберігання і використання інформації в процесі стратегічного управління організацією).

Загальна схема обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління представлена на рис. 3.

Визначення місії та цілей діяльності підприємства супроводжується аналізом зовнішнього та внутрішнього середовища. На даному етапі актуальним є інформаційне забезпечення формування критичних точок (конкурентних переваг, сильних та слабких сторін, можливостей та загроз). Інформаційна база для проведення стратегічного аналізу має органічно інтегрувати зовнішні і внутрішні джерела інформації. Для формування цілісної і досить повної картини бізнесу ці інформаційні джерела повинні аналізуватися взаємопов'язано і в сукупності компонентів, які є їх складниками. На основі інформації стратегічного управлінського обліку формується система критеріїв оцінки досягнення цілей.

Під час формування обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління необхідно враховувати наявність певного ступеню невизначеності під час формування стратегій; відсутність завчасно встановлених чітких критеріїв вирішення завдань (такі критерії уточнюються керівництвом у міру їх рішення); трудомісткість і тривалість процесу управління, що вимагає значних витрат і використання висококваліфікованих фахівців.

Інформаційна підтримка під час розробки варіантів стратегії відповідного рівня деталізації передбачає інформаційне забезпечення під час планування їх варіантів та можливості порівняльного аналізу результатів прогнозу з поставленими цілями діяльності за системою критеріїв оцінки досягнення цілей. Обсяг необхідної для стратегічного планування інформації визначається насамперед багатокомпонентністю бізнес-

Рис. 4. Основні етапи передпроектних досліджень зі створення інформаційно-аналітичної системи управління підприємством

середовища підприємства; швидкістю зміни, які відбуваються в діловому зовнішньому середовищі; особливостями підприємства, що проявляються в масштабах його діяльності, галузевій належності, організаційній структурі, стадії життєвого циклу та інших аспектах. Для успішної реалізації процесів акумулювання та аналітичної обробки інформації для забезпечення і підтримки процесу стратегічного управління необхідно чітке розмежування сфер відповідальності, тобто визначення відповідальних за збір, обробку інформації і загальну координацію цих процесів. Зростанням споживчих якостей інформації можна керувати шляхом впливу на правильність її відбору і формування критеріїв для адекватного відображення заданих властивостей об'єкта.

Інформаційна підтримка під час розробки варіантів відповідного рівня стратегії надає можливість сформувати «дерево стратегій». На етапі контролю виконання стратегічного плану інформація, яка генерується в системі стратегічного управлінського обліку, необхідна під час визначення фактичних (реальних) значень встановлених контрольованих величин. Це можливо за наявності правильної концепції, на базі якої сформульовано вихідне поняття (аспект об'єкта управління, що відображається відповідним економічним показником), обґрунтованості відбору істотних ознак і зв'язків відбиваного явища, правильності методики вимірювання та алгоритму формування економічного показника. Показник якості інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічного рішення характеризується корисністю інформації: доречністю, надійністю, необхідною точністю.

Особливості стратегічного управління визначають вимоги до його інформаційно-аналітичного забезпечення. На першому етапі створення інформаційно-аналітичної системи управління підприємством важливим є передпроектні дослідження, які містять певні кроки (рис. 4).

Організація та функціонування стратегічного управлінського обліку на підприємстві відповідно до запропонованої загальної схеми стадійного обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління базується на таких підходах, як:

- інтеграційний – забезпечує взаємозв'язок системи стратегічного управлінського обліку в обліково-інформаційному просторі підприємства як за вертикальними, так і за горизонтальними зв'язками;

- ситуативний – забезпечує концентрацію уваги на конкретній ситуації з метою формування відповідного інформаційно-аналітичного супроводження;

- суб'єктивний – забезпечує організацію стратегічного управлінського обліку з урахуванням специфіки підприємства, галузі, а також функціонування на підприємстві системи управлінського обліку.

Висновки з проведеного дослідження. На основі системного підходу визначено завдання стратегічного управлінського обліку відповідно до етапів стратегічного управління з урахуванням авторського розуміння сутності стратегічного управлінського обліку.

На основі структурного підходу запропоновано загальну схему обліково-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління.

Узагальнено основні етапи передпроектних досліджень зі створення інформаційно-аналітичної системи управління підприємством.

Сформульовано підходи до організації і функціонування стратегічного управлінського обліку на підприємствах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Твердохліб М.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту / М.Г. Твердохліб ; вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 224 с.

2. Kerzner H. Strategic planning for project management using a project management maturity model. – N. Y.: John Wiley & Sons, 2001.

3. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства / А.А. Пилипенко. – Х. : ХНЕУ, 2007. – 276 с.

4. Пономаренко В.С. Стратегічне управління підприємством : [монографія] / В.С. Пономаренко. – Харків : Основа, 1999. – 620 с.

5. Друри К. Управленческий и производственный учет / К. Друри. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 1071 с.

6. Кірейцев Г.Г. Обліково-аналітична система сільськогосподарського підприємства в умовах антикризового управління / Г.Г. Кірейцев, В.А. Нехай // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 3. – С. 84.

7. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредменті зв'язки : [монографія] / Г.Г. Кірейцев. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – С. 88–89.

8. Керимов В.Э. Институциональные аспекты формирования и развития управленческого учѐта / В.Э. Керимов // Международный бухгалтерский учѐт. – 2011. – № 32.

9. Мних Є. Критерії досконалості систем бухгалтерського обліку і аудиту в Україні / Є. Мних // Концепція розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту в умовах міжнародної інтеграції : тез. доп. (20–22 квітня 2005 р.). Ч. 1 ; відп. ред. А.Д. Бутко. – К. : Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2005. – С. 105.

10. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 р. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf.

11. Акофф Р. Системы, организации и междисциплинарные исследования. Исследования по общей теории систем / Р. Акофф. – М., 1969. – 518 с.

THE ADAPTATION OF UKRAINIAN ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM TO THE IFRS

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО МСФЗ

УДК 657:006.058

Засадний Б.А.
к.е.н., доцент, докторант кафедри обліку та аудиту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

The paper explores the use of the international financial reporting standards in different countries, and using this experience as a foundation, revisits some major advantages and disadvantages of the IFRS implementation process for the purpose of corporate financial reporting in Ukraine. The paper also establishes the essential trends in adaptation of national accounting, auditing and reporting standards to IFRS, such as harmonization of the companies' financial, administrative and statistical reporting, as well as the wider use of the basic principles and approaches of IFRS in the accounting practices and financial reporting in Ukraine.
Key words: *accounting, financial reporting, accounting system, accounting policy, IFRS.*

У статті розглянуто досвід застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в різних країнах, на основі якого обґрунтовано основні переваги та недоліки процесу впровадження МСФЗ із метою складання фінансової звітності для компаній в Україні. Обґрунтовано основні напрями адаптації вітчизняної системи бухгалтерського обліку, аудиту та звітності до МСФЗ, які полягають в уніфікації фінансової, управлінської та статистичної звітності підприємств, а також у широкому використанні основних принципів та підходів МСФЗ під час ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні.
Ключові слова: *бухгалтерський облік, фінансова звітність, система бухгалтерського обліку, облікова політика, МСФЗ.*

В статье рассмотрен опыт применения международных стандартов финансовой отчетности в разных странах, на основе которого обоснованы основные преимущества и недостатки процесса внедрения МСФО в целях составления финансовой отчетности для компаний в Украине. Обоснованы основные направления адаптации отечественной системы бухгалтерского учета, аудита и отчетности по МСФО, которые заключаются в унификации финансовой, управленческой и статистической отчетности предприятий, а также в широком использовании основных принципов и подходов МСФО при ведении бухгалтерского учета и составлении финансовой отчетности в Украине.
Ключевые слова: *бухгалтерский учет, финансовая отчетность, система бухгалтерского учета, учетная политика, МСФО.*

Introduction. The reform of the system of accounting in Ukraine has gained a significant development with the adoption of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 1706 of 18.10.1998 'On Approval of the Roadmap for Accounting Reform in Ukraine in Accordance with the International Standards'. As a result, since then the country has paid significant attention to the introduction of the International Financial Reporting Standards (IFRS) into the accounting practices in firms, institutions, and public sector organizations. This transition period to IFRS in Ukraine is accompanied by heated debates and application of different approaches to solving this issue. In particular, the use of IFRS in the accounting and financial reporting among legal entities in Ukraine leads to a number of tasks and challenges of methodological, methodical and technical nature that require further investigation and continuous search for solutions.

Review of recent research. The problems of harmonization and standardization of national accounting standards to IFRS have attracted attention of numerous researchers and experts in the field. Among the Ukrainian scholars who have made a significant contribution into exploration of these issues, we should note the contributions made by Viktor G. Shvets, Frants F. Butynets and Serhiy F. Golova and others. Studies conducted by these researchers examine the experience of different countries which had switched to the IFRS, explore the importance of the international standards and justify the need for their implementation in Ukraine.

The experience of the adoption of IFRS in transition economies suggests the inevitable emergence of certain problems associated, above all, with the approaches used for the implementation of global reforms in national systems of accounting and reporting.

Particular attention in the discussion of major issues related to the transition to the international financial reporting standards should be paid to finding relevant solutions for tackling internal issues of the local companies, such as lack of qualified staff, inadequate systems of data collection and analysis (software) and an increased number of reports (IFRS reporting and reporting in accordance with the national standards).

The purpose of this study is to analyze the experience of different countries regarding implementation of IFRS and using the results of this analysis to define and justify the main advantages and disadvantages of the use of IFRS in the accounting and financial reporting in Ukraine, as well as to identify key areas for adaptation of accounting and financial reporting in accordance with IFRS.

Findings and Discussion. Implementation of the Ukraine's foreign policy aimed at the integration into the European community calls for adaptation of all economic data to the international requirements and

standards and, above all, it involves the accounting data. One of the prerequisites for successful integration is to bring the national reporting methodology and accounting techniques into accordance with the standards and requirements of IFRS, regardless their purely advisory nature.

Numerous countries, following the current trends in the world economy, had chosen a path that aims to unify and comply with the common principles of accounting and financial reporting. In order to bring the national system of accounting and reporting in compliance with IFRS, it is necessary to carry out transformation in the following areas:

1) harmonizing the system of legal regulations for accounting and reporting;

2) developing an adequate system of national accounting standards;

3) methodological support of accounting and reporting (instructions, recommendations, notes);

4) training qualified staff.

International accounting standards are characterized by common methodological approaches to data assessment and disclosure; and conceptual provisions of IFRS tend to serve as the basis for the development of a country's own accounting standards, which specify and complement relevant IFRS by taking into account level of socio-economic development of the country.

The globalization of the world economy has the following implications for the harmonization of accounting: increased capital mobility and, as a result, investors' requirement for a unified approach to measurement, evaluation and maintenance of investments that, in turn, helps taking the well-informed decisions. Moreover, it is expected that the use of IFRS can help improve the quality of financial reporting and provide a more comprehensive picture of the firm's performance.

Today there is a wide variety of approaches used in the adoption and application of IFRS. However, in all cases, introduction of the international standards leads to a lower probability of manipulation and concealment of companies' profits and overall financial performance. The analysis of the implementation of IFRS into the accounting practices around the world confirms strengthening of these trends over recent years and signals positive effects of the use of the international standards.

There is another approach to classifying the countries, namely by the degree of their implementation of IFRS, proposed by a Russian scholar Tatiana B. Krylova in her analytical note in 2008. According to this classification, six groups are identified by the following characteristics:

- direct permission for listed companies by means of special procedures (the EU countries);
- convergence of national standards with IFRS for listed companies (the USA, Japan);
- convergence of national standards with IFRS for all companies (the UK);
- the IFRS conversion into national standards (New Zealand, Australia, Hong Kong, Singapore);
- development of new national standards and improvement of existing national standards towards their compliance with IFRS with preservation of national characteristics (India);
- efforts towards the recognition of national standards as equivalent to IFRS (in the EU for Canada, Japan and the United States);
- direct introduction of IFRS as national standards, including those for legal entities and unlisted companies [1].

It should be noted that some countries shifting to IFRS (e.g. Kenya), argue that this decision has allowed them to save money on the development of national standards and use the saved resources for the standards practical implementation.

Somewhat different vision to the division of the countries is declared by the Committee for International Financial Reporting Standards, which defines four categories of countries according to their current implementation of IFRS:

1) Full implementation of IFRS for all companies, regardless of whether they are included in the stock market listings or not. This category is represented by 36 countries;

2) Mandatory compliance with IFRS for companies listed in the stock exchanges. China, Estonia, Hong Kong and Latvia belong to this category;

3) Countries where the law permits the use of IFRS or any other internationally recognized accounting principles (e.g., GAAP USA) instead of national standards. This category includes such countries as Denmark, Germany, Hungary and the Netherlands;

4) Countries where national accounting standards are close to IFRS, such as Egypt, Malaysia, Singapore and South Africa, and the degree of the approximation of national standards to the IFRS may vary.

Of the greatest interest for our study is the experience of countries that have completely shifted to the international accounting standards and now use the International Financial Reporting Standards. However, the study of the degree of the implementation of international accounting standards in the accounting practice of foreign companies shows that only 35 countries have declared the mandatory application of IFRS for listed companies and, to some extent, for companies not included in the stick listings. These countries are divided into four groups [2]:

- Middle East countries (Bahrain, Kuwait, etc.);
- countries of South America (Peru, Honduras, etc.);
- the former British colonies (Barbados, Cyprus, Kenya, etc.);
- transition countries (Georgia, Croatia, etc.).

But probably the most important experience for the effective implementation of IFRS in Ukraine is the experience of transition economies and of the CIS countries. Is may be explained by the historical aspects of the economy and similar conditions for business operations. Similarity of economic problems in the area of the former Soviet Union encourages CIS governments to seek common approaches in the formation of accounting and financial reporting.

Based on the experience gained from the first stage of the IFRS implementation in transition countries we have singled out some major shortcomings of the process of applying the international standards in accounting and financial reporting:

1. **Lack of standardized requirements for the application of national accounting standards and the IFRS**, as well as lack of regulations that stipulate the mandatory use of IFRS, in practice leads to different deviations. Correspondingly, there might be difficulties in comparing financial statements prepared using two different approaches.

For example, in Poland the structure of national financial reporting standards is very similar to IFRS, but there are in fact various conceptual differences. This can prevent the achievement of one of the main purposes of IFRS, i.e. comparability of financial reporting across different countries.

2. **Shortage of qualified professionals** for reporting under IFRS and lack of local expertise for training enough specialists.

In countries that have adopted the IFRS for accounting and financial reporting there is a great need for accountants and auditors qualified for performing and evaluating all the necessary financial statements in accordance with IFRS. Many countries with transition economies (Georgia, Armenia, Romania) have faced the issue of shortage of qualifies professionals which, in turn, has greatly hindered the process of adoption of IFRS.

IFRS envisages assessment of certain events and transactions reflected in the financial statements; the accountants qualified for work in the conditions of the planned economy and detailed regulation have no or very limited experience of assessing and evaluating the accounting events.

One solution for dealing with this problem for larger companies may consist in involving auditing firms to prepare financial statements under IFRS. However, in this case, the question may arise with regard to the independence of auditors. Obviously, efforts need to be made for training (and/or retraining) accounting professionals who would be able to acquire all the necessary skills for preparing financial statements under IFRS.

3. **Availability of independent auditing services and professional organizations of accountants and auditors.** One means to safeguard the reliability of financial reporting is the existence of independent external auditors able to verify and confirm the compliance of prepared statements. The question is to what extent we can expect auditors to remain independent of their clients, especially in countries with transition economies.

One should also pay attention to the liability of auditors; in countries with a low level of responsibility of local auditors there is a problem with them neglecting their duties.

Any attempt to implement the IFRS should be supported by the local accounting and auditing community. The key to successful implementation of IFRS lies in cooperation of the Big Four companies with local professional organizations of accountants and auditors in order to improve the efficiency of the latter. The Big Four professionals have a great opportunity to use their extensive experience that had been acquired in their multinational divisional system, in preparing and reviewing local auditing and financial statements in accordance with the IFRS.

4. **Availability of special regulations and procedures with regard to the IFRS implementation.** Another issue in the implementation of IFRS is the absence of a clear regulatory framework for this transition, particularly with regard to the legal validity of IFRS.

Once there appears a regulation on the implementation of IFRS, it implies a question of how changes and amendments of IFRS can be clearly and unambiguously put into the practice of the national financial reporting.

One more issue in the implementation of IFRS is the lack of standard or unified rules as to the application of the international standards. IFRS were developed on the basis of guiding principles and there is no detailed instruction for their use. In this case, countries should consider the establishment of a central national authority that would pledge the management of the implementation process and its subsequent application of IFRS. However, for the sake of avoiding any misinterpretations of IFRS in different countries, this central national authority should be in close and constant contact with the IAS Board with regard to IFRS interpretations.

5. **Small and medium-sized businesses.** One of the tasks that must be tackled during the transition to IFRS is the issue of the small and medium enterprises' transition process. Usually the SME have neither adequate resources, nor the need to apply IFRS in preparing their financial statements. Thus, the introduction of IFRS for such businesses may be irrelevant.

For example, in Croatia all companies, including small businesses, have been required to prepare financial statements under IFRS since 1992. However, most companies do not comply with this requirement, preferring the requirements of tax legislation. It is likely that ignoring IFRS is explained by the complexity of their compliance and enforcement.

The IAS Board is considering the development of guidelines on application of IFRS for small businesses. Some countries are also trying to solve this problem. For example, in the UK there is a special standard for small businesses. In New Zealand, where the national financial reporting standards are quite close to IFRS, there is also a Conceptual Framework for Differential Reporting. It allows small businesses to prepare modified versions of the financial statements. Such modification is allowed in terms of data disclosure, not its recognition or assessment.

France has proposed to create an integrated system of financial reporting for small businesses, which would correspond to IFRS, even if these companies are not required to prepare their financial statements in accordance with IFRS.

Initially, the development and approval of IFRS was meant to provide all the stakeholders (including investors) with neutral and objective information on the companies' performance. Transition to IFRS opens up new opportunities for the business and the country as a whole.

Advantages of using IFRS in preparing financial statements in Ukraine relate to both micro and macro levels of the economy.

The advantages at the microeconomic level of the economy are:

- growth of market capitalization;
- access to international capital markets and reduce the price of capital raised;
- increased efficiency of information used for decision-making.

The advantages at the macroeconomic level of the economy are:

- attraction of foreign investment in the country;
- greater transparency and accountability of domestic companies and, as a result, the improved image of the Ukrainian businesses abroad;
- deeper integration of the economy into the global economic system;
- improved quality of the statistical information, its comparison and analysis.

The use of IFRS may be also useful for those Ukrainian companies that are not planning to enter the global financial markets. The effect is to provide the decision-makers with information that improves managerial efficiency, strengthens the system of corporate behavior, and, therefore, increases confidence in the company management. The most beneficial effect of IFRS will be seen in the companies where the owner has no representatives in the company management and has to be content with the information received from the financial statements.

Bringing national accounting system and reporting standards in accordance with IFRS should be accompanied by measures aimed at reforming the accounting system and the introduction of international accounting standards in the public sector.

Adaptation of accounting standards in the public sector to the international standards is an important prerequisite for efficient operation and international recognition of accounting practices in Ukrainian budgetary institutions and organizations. Ukraine's cooperation with the international organizations, credit and financial institutions on the currency, stock and investment markets puts increased demands as for transparency of economic information and its comprehensibility.

The transition to the international financial reporting standards in the public sector is primarily needed to improve the transparency of state and local finances, to enhance the quality and reliability of budget accounting, to ensure the most comprehensive accounting of all the financial transactions, to create conditions for the analysis of the dynamics of budgetary arrears and the evaluation of the effectiveness of budgetary services provided.

The reform of the accounting system is impossible without major adjustments in the legislation, particularly in tax and civil law, therefore, the accounting reforms should be carried out in conjunction with the appropriate changes to the relevant fields in legislation.

A key element in the reform of accounting and financial reporting under IFRS is the development of new and refinement of the previously approved regulations (standards) in accounting, and their subsequent implementation in practices. The reform also seeks to increase the role of professional organizations in the development of methodological support for the organization of accounting and the development of the profession (training accountants, consultants, financial managers, etc.).

A shift of the national accounting system to the international standards implies the appropriate changes in training and retraining professionals in accounting. The system of training for accounting personnel should meet all the national educational standards and qualifications and the international cooperation outlays the need for the creation and implementation of long-term programs of international cooperation in training, retraining and advanced training in accounting and reporting.

Conclusions. The efforts to adapt the existing Ukrainian accounting practices and reporting standards to IFRS stem from the worldwide processes of globalization, the entry of local businesses to the new capital markets, and the need for attracting foreign investment.

The analysis of the current state of the implementation of the international financial reporting standards by the Ukrainian entities has shown that the search for foreign investors and the desire to attract foreign investment motivates Ukrainian companies to prepare financial statements in accordance with IFRS; primarily to ensure the availability of accurate and truthful information about the company for

effective and economically justified decision-making. Meanwhile there is an unresolved issue of the use of IFRS by small and medium-sized enterprises. All SMEs that seek development and try to increase their operations find the procedure of preparing financial statements in accordance with the IFRS cumbersome and almost impossible due to significant costs the reporting implies. Thus, a close cooperation of the Ministry of Finance of Ukraine with the International Financial Reporting Standards is needed for a coordinated development of regulations (standards) for small and medium enterprises.

Public authorities and public professional organizations are equally important for the effective implementation and use of IFRS in Ukraine; their role is to prepare for the introduction of international financial reporting standards and to promote the application and implementation of these standards.

Overall, these seemingly ad-hoc issues in the accounting practices and financial reporting are in reality one of the important conditions for successful economic reforms in the country. Thus, the introduction of IFRS in Ukraine will help create a transparent and comprehensive system of accounting, reporting and control over the operations of various economic agents.

REFERENCES:

1. Крылова Т.Б. Первые итоги внедрения МСФО за рубежом. Обзорная записка / Т.Б. Крылова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nsfo.ru/docs/first%20results.pdf.

2. Отчет о международном опыте применения МСФО. Часть I / ФБК: Аудит. Финансы. Право. – М. : ФБК, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://fkcb.ffms.ru/catalog.asp?ob_no=1794.

3. Порівняльний аналіз щодо впровадження МСФЗ на ринку цінних паперів країн – учасниць СНД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: finrep.kiev.ua/download/ifrs_18may11_evelichko_ru.pdf.

4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1629-15.

5. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 р. № 911-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id= 86024&cat_id=83018.

6. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку : [підручник] / В.Г. Швець. – К. : Знання, 2015.– 535 с.

7. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік в зарубіжних країнах / За ред. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир : Рута, 2002. – 651с.

8. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко ; 2-е вид. – Х. : Фактор, 2008. – 1008 с.

9. Roberts C. International Financial Accounting : A Comparative Approach // C. Roberts, P. Weetman, P. Gordon. – United Kingdom : Pearson Education, 2008.

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІТ-ГАЛУЗІ НА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

THE IMPACT OF THE IT- INDUSTRY ON THE GROWTH OF THE UKRAINIAN ECONOMY

УДК 338.2:004

Григорець Г.О.
студентка
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
Писаренко А.Д.
студентка ФІОТ
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
Лободзинська Т.П.
к.е.н., доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

У статті досліджено та проаналізовано стан ринку інформаційних технологій, вплив Інтернету на економіку, напрями державної підтримки ІТ-галузі. Визначено проблеми підготовки кваліфікованих ІТ-фахівців. Підкреслено необхідність реформування системи підготовки ІТ-спеціалістів. З'ясовано, що основним напрямом розширення ІТ-ринку є аутсорсинг. Запропоновано заходи, що сприятимуть розвитку ІТ-галузі та її впливу на зростання економіки України.

Ключові слова: *ІТ-галузь, ІТ-фахівці, ІТ-аутсорсинг, ІТ-продукт, експорт технологій, інформаційна індустрія, Інтернет, модернізація системи освіти ІТ-спеціалістів.*

В статье исследованы и проанализированы состояние рынка информационных технологий, влияние Интернета на экономику, направления государственной поддержки ИТ-отрасли. Определены проблемы подготовки квалифицированных ИТ-специалистов. Подчеркнута необходимость реформирования системы подготовки ИТ-специалистов. Установлено, что основным направлением расширения ИТ-рынка является аутсорсинг. Предложены мероприятия, способствующие развитию ИТ-отрасли и ее влиянию на рост экономики Украины.

Ключевые слова: *ИТ-отрасль, ИТ-специалисты, ИТ-аутсорсинг, ИТ-продукт, экспорт технологий, информационная индустрия, Интернет, модернизация системы образования ІТ-специалистов.*

In the article were investigated and analyzed market conditions of information technologies, the Internet influence on the economy and the direction of state support for the IT industry. Identified the problems in the training of qualified IT professionals. Emphasized the necessity of reforming the system of training of IT specialists. Established that the main direction of extension of the IT market is outsourcing. Suggested factors that contribute to the development of IT industry and its influence on the growth of the Ukrainian economy.

Key words: *IT industry, IT specialists, IT-outsourcing, IT products, the export of technologies, information industry, the Internet, the modernization of the educational system of IT-specialists.*

Постановка проблеми. У світлі останніх подій, які відбуваються в Україні, важливо якомога швидше стабілізувати та стимулювати зростання економіки країни. Це можливо забезпечити відновленням зовнішньоторговельного балансу країни, збільшивши випуск конкурентоздатної продукції, яка буде користуватись попитом на зовнішніх ринках. Саме розвиток ІТ-галузі як інноваційної сфери економіки з високою доданою вартістю надасть змогу в стислий термін збільшити ВВП країни, забезпечити стабільні валютні надходження до української економіки.

На даний момент ІТ залишається чи не єдиним сегментом у загальному господарстві України, який продовжує зростати. Це зумовлено збільшенням глобального ринку ІТ та підготовкою кваліфікованих ІТ-фахівців, які здатні розробляти унікальні програмні продукти, що не мають аналогів у світі й користуються значним попитом у провідних компаній. Завдяки більш високим темпам зростання та значно меншим потребам у фінансових та матеріальних вкладеннях порівняно з традиційними галузями економіки (металургія, машинобудування, хімічна промисловість) ІТ-індустрія забезпечує створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень і розвиток економіки загалом. Продукція та послуги, що генерують підприємства цієї галузі, користуються широким попитом в іноземних компаніях, а їх використання вітчизняними підприємствами в умовах глобалізації сприяє підвищенню ефективності діяльності та забезпеченню зростання економіки. Тому підвищення конкурентоспроможності української ІТ-галузі у світі значно сприятиме підтримці стабільності фінансової системи та економіки України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективам, тенденціям, особливостям розвитку ІТ-ринку та його основних складових частин, насамперед ІТ-аутсорсингу, та визначенню їх впливу на ефективність роботи підприємств, присвячені праці та дослідження Н. Баловсяка, О. Гребешкова, С. Кірпи, Р. Лабажанії, В. Некрасова, Л. Ноздріна, М. Чайковської, Г. Чорної, О. Чубукової, С. Юрасова. Проте низка питань із даного напряму потребує подальших досліджень.

На сьогоднішній день недостатньо приділено уваги стану ІТ-галузі та її частки в економіці України. Подальшого дослідження потребують фактори, що сприятимуть розвитку і впливу ІТ-галузі на зростання економіки України.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є дослідження стану ІТ-галузі, її розвитку і впливу на зростання економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. ІТ – одна з небагатьох галузей, які не постраждали від девальвації гривні та економічної кризи, тому експерти вважають її порятунком для економіки України. Згідно з оцінками деяких експертів, український ІТ-ринок на сьогоднішній день можна назвати одним із найбільш перспективних у Центральній та Східній Європі. Постійно інвестуючи у розвиток технологій та збільшуючи людський капітал, ІТ-сектор виконує важливе для суспільства та країни завдання – створює середовище, сприятливе для інноваційного розвитку українського суспільства. Саме ІТ-індустрія може стати прикладом та зразком успішного розвитку інших експортоорієнтованих сервісних (business process outsourcing) індустрій в Україні, наприклад біотехнологій, медичних і фармакологічних досліджень [1].

Кожного року українські університети випускають тисячі ІТ-спеціалістів – трудові ресурси з високим потенціалом, який щороку зростає приблизно на 16% [2]. На сьогодні, за різними оцінками, в Україні працює більше ніж 100 000 висококваліфікованих програмістів – приватних підприємців, кожен з яких створює три-чотири робочих місця у супутніх галузях. За даними Exploring Ukraine IT Outsourcing Industry, Україна займає четверте місце у світі за кількістю сертифікованих ІТ-спеціалістів після США, Росії та Індії. Проте варто звернути увагу на те, що на сьогоднішній день у світі спостерігається дефіцит ІТ-кадрів, наприклад, очікується, що в Європейському Союзі до 2020 р. він досягне позначки в 900 000 [2].

Для того щоб вітчизняні програмісти заповнювали цей дефіцит, створюючи робочі місця в Україні, генеруючи доходи та надходження у державний бюджет, необхідно сприяти не лише становленню здорового інвестиційного клімату, створювати та гарантувати належні умови для їх діяльності, а й забезпечити гідне правове та податкове підґрунтя і модернізацію системи освіти ІТ-спеціалістів.

Незважаючи на те що за рівнем концентрації сертифікованих ІТ-фахівців на одну особу працездатного населення Україна посідає третє місце, випереджаючи Росію та Індію, фахівці ІТ-сфери залишаються найбільш затребуваними на ринку праці впродовж останніх років. В існуючих умовах ІТ продовжує залучати іноземні грошові вливання і створювати робочі місця. Проте питання якісних ІТ-кадрів досі гостро стоїть в Україні через недостатню кількість вже існуючих фахівців та недостатню якість сучасної освіти.

Низка компаній акцентують увагу на невідповідності освітніх програм із підготовки ІТ-спеціалістів реаліям індустрії. Слід зазначити, що останнім часом спостерігаються позитивні зміни у державній системі освіти. За словами виконавчого директора Lviv IT Cluster Степана Веселовського, ситуація трохи поліпшилась через те, що вищі навчальні заклади нарешті зрозуміли, для якого сегменту ринку вони готують спеціалістів і наскільки це важливо.

Однією з головних проблем є залежність університетів від державного фінансування, тобто саме наявність гарантованих дотацій сприяє втраті мотивації розвивати інноваційні методи навчання. Якщо держава змінить дотаційний підхід, наприклад на спонсорування не ВНЗ, а студентів, які самі будуть вирішувати, де їм навчатись, то у вищих навчальних закладів з'явиться стимул модернізувати базу навчання та підтримувати інтереси студентства [2]. На прикладі Українського католицького університету можна побачити, як розвиваються інноваційні програми, революційні методи в тісній співпраці з галуззю.

Небажання змін в освітній програмі, яке аргументується браком часу та коштів, призводить до того, що новоспечений спеціаліст – випускник ІТ-спеціальності практично не готовий до роботи в ІТ-галузі. Непрофільні предмети, вивчення давно застарілих технологій, алгоритмів, мов та методів програмування замість сучасних, брак практичних навичок та інноваційних лабораторій – усе це є причинами не лише повної відсутності зацікавленості, мотивації та бажання у студентів навчатись, а й тотальної безпорадності випускника вищого навчального закладу, який не має досвіду роботи та належних знань для залучення до праці в сучасних проектах відразу після закінчення університету. Підсумовуючи, можна сказати, що проблеми у сфері освіти можуть бути вирішені на глобальному рівні тільки системою заходів із реформування системи підготовки ІТ-фахівців. До таких заходів насамперед відносяться: оновлення та вдосконалення навчальних планів вищих навчальних закладів; співпраця з програмами дистанційного навчання від світових університетів; запровадження стипендій та грантів для талановитих студентів; упровадження програм обміну спеціалістів. Проте варто зазначити, що низка великих аутсорсингових ІТ-компаній самостійно займається підготовкою кадрів.

Іншою важливою складовою частиною забезпечення розвитку ІТ-галузі та підготовки ІТ-спеціалістів є наукові центри та інноваційні парки, створення яких дасть змогу сконцентрувати цікаві проекти із залученням висококваліфікованих спеціалістів, сучасного технологічного обладнання, а також українських та іноземних інвесторів.

Однією з основних рушійних сил прискорення розвитку ІТ-індустрії є галузь програмного забезпечення, зростання якої стимулює розвиток інших напрямів ІТ-індустрії та економіки в цілому. Це сприяє підйому і розширенню місцевої сфери ІТ-послуг завдяки розвитку компаній, що відбувається у відповідь на появу нових потреб в

індивідуалізації програм, а також призводить до загального збільшення витрат на інформаційні технології в усіх сферах, забезпечуючи поширення економічного ефекту в інших секторах економіки. Таким чином, галузь програмного забезпечення допомагає створенню нових привабливих високооплачуваних і високотехнологічних робочих місць, а також збільшує доходи держави і приносить користь практично всім іншим галузям промисловості, підвищуючи їхню ефективність [3].

Зазвичай у бізнесі розробки програмного забезпечення зазначають три основні напрями: аутсорсинг, продуктові компанії, які випускають готові програмні продукти, і локальні лабораторії великих вендорів (таких як Microsoft, Google, Facebook та ін.).

Одним із найважливіших напрямів розвитку IT-ринку є аутсорсинг, розвиток якого вважається вагомим досягненням України за останні декілька років. За даними щорічного дослідження The Global Outsourcing 100 від незалежної судейської колегії IAOP, у 2015 р. десять українських компаній та компаній із міжнародним R&D в Україні (EPAM, Ciklum, Luxoft, Intetics, Softjourn, TEAM International Services, SoftServe, Eleks, Sigma, Miratech) увійшли до ста кращих аутсорсингових компаній світу [4]. Аутсорсинг полягає в передачі підприємством деяких бізнес-функцій або частин бізнес-процесів у IT-сфері стороннім компаніям, що на цьому спеціалізуються. Це дає змогу значно скоротити підприємству витрати, пов'язані з непрофільною діяльністю, що підвищує прибутковість IT-проектів.

IT-аутсорсинг розширюється завдяки зростанню попиту на «хмарні» послуги, збільшенню потреб у комплексних системах інформаційної безпеки, уніфікованих комунікацій та ін. На сьогодні також зростає попит на технології для поліпшення екологічності виробництва, збереження електроенергії і зменшення шкідливих викидів. Це дасть змогу зробити економіку України більш конкурентоспроможною і вивести ринок IT-індустрії на новий рівень експорту комп'ютерних та інформаційних послуг. Україна вже конкурує з такими країнами, як Індія та Китай, але потрібно зробити так, щоб галузь аутсорсингу почала працювати легально і прозоро. У той час коли закордонні офіси й іноземні IT-компанії продовжують наймати українських спеціалістів, нові замовники не поспішають укладати контракти з українськими розробниками. Українські IT-компанії утримують уже існуючих клієнтів, але залучення нових ускладнюється ситуацією в країні. Багатьох замовників, які могли б співпрацювати з вітчизняними фахівцями та налагоджувати бізнес за звичайних умов, зупиняє саме політична і геополітична ситуація в країні. Проте деяке просування у цьому напрямі все ж відбувається завдяки достатньо високому рівню підготовки українських програмістів. Однак головним завданням залишається залучення інвестицій. Якщо будуть вирішені проблеми стосовно рейдерства, захисту приватної власності, інтелектуальної власності, корупції, то в Україні буде активно поширюватися IT-бізнес, бо він майже не залежить від ресурсів та виробництва [5].

Досить песимістичними є прогнози стосовно напряму створення IT-продуктів. Потрібно налагоджувати створення в Україні компаній із виготовлення готових IT-продуктів, що створить більш високу додану вартість у сфері IT. Проміжний етап переходу з аутсорсингу до компаній із виготовлення готових продуктів зі сфери IT – R&D-центри великих міжнародних компаній. До того ж спеціалісти цих центрів набуватимуть достатньо досвіду для створення власних компаній із виготовлення IT-продуктів. Наразі для організації R&D-центрів великих міжнародних компаній існує низка юридичних питань, що потребують вирішення: реформування судової системи, захист прав на інтелектуальну власність, корупція та ін.

Для досягнення стійкої тенденції розвитку IT-індустрії необхідна сприятлива політична ситуація та ефективне впровадження економічних реформ. Компанія Akholi Research провела дослідження та оцінку розвитку ринку технологій України. Відповідно до оприлюднених результатів, можна констатувати, що Україна має можливість збільшити показники експорту у сфері інформаційних технологій, у тому числі й IT-аутсорсингу. На основі проведеного моделювання експерти прогнозують збільшення експорту з $5 млрд. до $75 млрд. за умови подолання корупції та забезпечення захисту інтелектуальної власності. Також фахівці компанії Akholi Research розрахували, що ВВП країни за рахунок експорту технологічних товарів і послуг може збільшитися з $183 до $325 млрд.

Необхідно зазначити, що в країнах із рівнем піратства IT менш ніж 30% (Великобританія, Данія, Франція) IT-сектор становить більше 3,5% ВВП, а в країнах із рівнем піратства вище 85% цей сектор менше 1,5% економіки. Україна з рівнем піратства IT 86% посідає сьоме місце серед країн із найбільшим рівнем піратства. За даними корпорації Microsoft за 2015 р., майже 85% її продукції, яка використовується в українських державних установах, неліцензійна. Найбільша проблема у питанні захисту прав у мережі Інтернет – визначення порушника прав інтелектуальної власності, яким найчастіше є фізична особа. З набуттям чинності в 2011 р. Закону України «Про захист персональних даних» абсолютно вся інформація про власника домену (фізичну особу) закрита. Будь-які дії щодо домену провайдер готовий здійснити тільки за запитом суду або правоохоронних органів. Такий механізм захисту прав уже п'ять років незмінний, незважаючи на величезну кількість порушень і

необхідність законодавчого закріплення більш простішого і швидшого способу захисту порушення прав. Очевидно, що наявна в Україні нормативна база щодо захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет застаріла й абсолютно не відповідає стрімкому розвитку інформаційних технологій, тому необхідне оперативне внесення змін у чинне вітчизняне законодавство [7].

Із процесами глобалізації зростає попит населення у сфері Інтернет-послуг. Так, за останні роки кількість Інтернет-магазинів зросла в декілька разів, що посприяло зростанню сумарного обігу електронної комерції в Україні. Велика кількість підприємств України вже входять в Інтернет-економіку. Дослідження показало, що сьогодні в Україні створена інфраструктура для доступу бізнесу до Інтернету, і українські компанії мають достатні технічні можливості для його використання. Так, у 76% підприємств доступ до Інтернету мають всі комп'ютери, 79% опитаних підприємств використовують широкосмугове дротове підключення.

Проте способи використання Інтернету українськими підприємствами сьогодні обмежуються лише кількома популярними рішеннями. Насамперед українські підприємства використовують Інтернет для того, щоб заявити про своє існування і поінформувати про свою діяльність. Власний веб-сайт мають 62% опитаних респондентів. Онлайн-рекламу розміщує третина (34%) українських компаній, при цьому 25% із них мали одноразовий досвід розміщення реклами (раз на рік). Просуванням компанії через соціальні мережі займається 22% опитаних підприємств. Близько третини підприємств здійснюють закупівлю продукції для своїх потреб в Інтернет-магазинах; водночас продажем своєї продукції через Інтернет займається тільки 12% компаній.

Українські підприємства ще недостатньо активно використовують Інтернет-можливості і для організації ефективної спільної роботи. Наприклад, рівень використання таких сервісів, як передача даних із мобільних пристроїв на сервер, веб-конференції, використання хмарних сервісів для спільної роботи над документами і планування становить серед опитаних менше 20%.

Таким чином, створення в країні сприятливих умов для розвитку Інтернету дасть змогу повніше використовувати потенціал Інтернет-економіки.

Важливим внеском у розвиток IT-галузі з боку уряду є підтримка українських стартапів, проривних інновацій. Наприклад, компанія Veiewdle, яка займалася технологією розпізнання облич та об'єктів, продала свій стартап за декілька десятків мільйонів доларів.

На нашу думку, Україна гостро потребує швидкого розвитку механізмів експорту технологій, тому ми вважаємо, що створення платформи на базі державно-приватного партнерства, надасть можливість невеликим стартапам експортувати технологічні інновації на більш ємкісні ринки; мати підтримку на рівні законодавчої бази. Також необхідно протягом перших декількох років звільнити стартапи від оподаткування. Це дасть змогу трансформувати українську економіку не тільки у сфері IT, а й в інших галузях [8].

Висновки з проведеного дослідження. Україна на даний час має всі задатки для успішного розвитку IT-галузі: політична воля до прогресивних змін в економіці, достатньо високий рівень забезпеченості кваліфікованими IT-фахівцями, фінансова та інвестиційна підтримка з боку країн – світових лідерів.

У результаті дослідження з'ясовано, що для забезпечення динамічного розвитку IT-галузі та її впливу на зростання економіки необхідно:

- забезпечити ефективну систему податкових стимулів для працівників IT-галузі на державному рівні;
- забезпечити захист прав інтелектуальної власності;
- подолати корупцію;
- залучати іноземних інвесторів;
- інформувати потенційних інвесторів шляхом розповсюдження інформації про сприятливість IT-ринку у ЗМІ;
- полегшити доступ населення до Інтернету;
- створювати наукові центри та інноваційні парки для розвитку IT-інфраструктури;
- запровадити розширення та покращання системи освіти для IT-спеціалістів;
- посилити боротьбу з піратством IT;
- збільшити використання інформаційних технологій різними галузями.

Успішна реалізація перелічених заходів сприятиме розвитку та зростанню не лише IT-галузі, а й економіки України в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Медовий О. Три вопроса о налоговой реформе Ain / О. Медовий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ain.ua/2015/09/11/603128.

2. Кирпа С. Как стать айтишником: обзор рынка ИТ-образования Украины / С. Кирпа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://igate.com.ua/news/8045-kak-stat-ajtishnikom-obzor-rynka-it-obrazovaniya-ukrainy.

3. Економічна роль індустрії інформаційних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.microsoft.com/Ukraine/Government/Newsletters/PiracyInfluence/03.mspx.

4. 10 украинских ИТ-компаний вошли в топ-100 поставщиков аутсорсинговых услуг в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zn.ua/TECHNOLOGIES/10-ukrainskih-it-kompaniy-voshli-v-top-100-lushih-postavschikov-autsorsingovyh-uslug-v-mire-05197_.html.

5. Некрасов В. ИТ-аутсорсинг в Украине про-

шел дно и ждет реформ / В. Некрасов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://igate.com.ua/news/9534-it-autsorsing-v-ukraine-proshel-dno-i-zhdet-reform.

6. Юрасов С. За счет технологий экономика Украины может вырасти в разы / С. Юрасов // ЛІГАБізнесІнформ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://biz.liga.net/all/it/novosti/3241875-ekonomika-ukrainy-mozhet-dorasti-do-1-trln-za-schet-tekhnologiy.htm.

7. Як захистити інтелектуальну власність у сфері IT [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forbes.net.ua/ua/opinions/1411899-yak-zahistiti-intelektualnu-vlasnist-u-sferi-it.

8. Передерій К. Как построить в Украине экономику инноваций / К. Передерій // Delo.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delo.ua/tech/kak-postroit-v-ukraine-ekonomiku-innovacij-295863/?supdated_new=1461189890.

РОЗДІЛ 9. РЕЦЕНЗУВАННЯ

Крикавський Є.В.
д.е.н., професор,
завідувач кафедри маркетингу і логістики
Національний університет
«Львівська політехніка»

РЕЦЕНЗІЯ на монографію Борисової Т.М. «МАРКЕТИНГ НЕКОМЕРЦІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ: ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ»[1]

Об'єктивна необхідність дослідження проблем та тенденцій некомерційної сфери обумовлена вагомістю внеску його представників у соціальний, екологічний та економічний розвиток держави. Головними обставинами в розвитку некомерційної сфери України виступає поєднання, з одного боку, цілей забезпечення вирішення соціальних проблем населення, розвитку демократичної моделі управління, вирішення екологічних проблем, створення інфраструктури для вирішення економічних питань, які не в змозі чи неефективно вирішує держава та приватний сектор, з іншого боку, адаптація до умов некомерційного ринку на засадах імплементації позитивного досвіду комерційних підприємств стосовно використання ринкових методів управління підприємством. На жаль, економічний аспект діяльності некомерційних підприємств України, порівняно із суб'єктами некомерційного сектору розвинених країн, залишається нереалізованим, але пошук шляхів використання ринкових методів і цінностей суб'єктами некомерційної сфери для досягнення їх цілей є перспективним напрямом дослідження. Це зумовлює необхідність розроблення теоретичних засад та обґрунтування методичних рекомендацій до удосконалення маркетингової діяльності вітчизняних некомерційних організацій. Постановка вказаних питань у центр дослідження Борисової Т.М. робить її дослідження беззаперечно актуальним.

Рецензована монографія присвячена дослідженню актуального і маловивченого питання теоретичних та методичних засад маркетингової діяльності некомерційних організацій. Хоча існує низка публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених питанню використання окремих маркетингових інструментів в управлінні некомерційними організаціями, можна стверджувати про недостатню розробку цих проблем. На відміну від інших дослідників, що займались проблематикою використання маркетингових заходів в управлінні некомерційними організаціями окремих сфер діяльності, автор одна із перших у вітчизняній літературі здійснює спробу комплексно проаналізувати передумови, стан та запропонувати вектори розвитку некомерційної сфери загалом на засадах маркетингу. Одночасно в монографії пропонується авторське бачення сучасних проблем некомерційних організацій України.

У першому розділі автор на основі гносеологічного аналізу розкриває вітчизняний та світовий науковий досвід використання методів маркетингу у некомерційних цілях, висвітлює особливості функціонування та класифікаційні характеристики ринково-орієнтованих некомерційних суб'єктів, а також детально характеризує ресурсні та клієнтурні ринки як невід'ємні сфери маркетингу некомерційних суб'єктів.

У другому розділі на належному теоретичному рівні проаналізовані сучасні виклики некомерційним суб'єктам у контексті маркетингової перспективи, напрями імплементації маркетингу до вітчизняної практики неприбуткових державних і недержавних суб'єктів, рівень розвитку соціальної реклами у вітчизняному медійному просторі.

Інтерес для науки та практики становлять дослідження, представлені у третій частині монографії, в якій проаналізовані імперативи та змістовий простір концепції маркетингу некомерційних суб'єктів. Це надалі послужило підґрунтям для дослідження векторів інтеграції маркетингу некомерційних суб'єктів із компонентами маркетингового середовища та формування методики оціню-

[1] Борисова Т. М. Маркетинг некомерційних суб'єктів: теоретично-методологічні аспекти: Монографія / Т. М. Борисова // Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. – 476 с.

вання маркетингового потенціалу некомерційних суб'єктів.

У прикладному та теоретичному контексті важливе значення мають результати дослідження, представлені у четвертому розділі. У цьому розділі автором розкрито специфіку та класифікаційні підходи до ефекту діяльності некомерційних суб'єктів, маркетингових чинників його зростання, методичні підходи до їх оцінювання, запропоновано прогностичну модель зміни ефекту некомерційних суб'єктів залежно від факторів маркетингу.

Новизною виділяється п'ятий розділ дослідження, в якому автор обґрунтувала сутнісну та функціональну характеристики маркетингового механізму реалізації соціальної функції некомерційних суб'єктів, а також представила прикладні напрями реалізації інструментів маркетингового механізму реалізації соціальної функції некомерційних суб'єктів.

Позитивно оцінюючи монографію, слід зазначити, що в ній є і певні недоліки. Окремі висунуті автором теоретичні положення дискусійні, потребують більш осмисленої аргументації та конкретизації, як от вектори маркетизації вітчизняних некомерційних організацій в правовому аспекті згідно чинного законодавства України. Крім того, вважаємо, що автор дещо обійшов стороною таке важливе питання, як управлінські аспекти маркетинговою діяльністю некомерційних організацій.

У цілому, на наш погляд, рецензована праця є новим ґрунтовним дослідженням, внеском у розвиток методологічних основ маркетингу некомерційних організацій. Концептуальні положення, подані в монографії, мають практичну та теоретичну цінність для вдосконалення управління маркетингу. Монографія, безсумнівно, буде корисною для науковців, викладачів ВНЗ, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами маркетингу.

РОЗДІЛ 10. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY DEVELOPMENT IN UKRAINE

УДК 339.13

Шмиголь Н.М.
д.е.н., професор
Запорізький національний університет
Павлюк Т.С.
старший викладач
Запорізький національний
технічний університет

У статті досліджується динаміка експортно-імпортних операції України з країнами світу за останні кілька років. Детально висвітлені основні показники зовнішньої торгівлі України та проаналізовано сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності. Виокремлено основні проблеми, що гальмують розвиток ЗЕД українських підприємств. Зазначено основні шляхи подолання певних проблемних питань, щодо поліпшення стану зовнішньої торгівлі України у майбутній перспективі.
Ключові слова: *зовнішньоторговельна діяльність, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, експортний потенціал, проблеми розвитку. товарна та географічна структура.*

В статье исследуется динамика экспортно-импортных операции Украины со странами мира за последние несколько лет. Подробно освещены основные показатели внешней торговли Украины и проанализировано современное состояние внешнеэкономической деятельности. Выделены основные проблемы, тормозящие развитие ВЭД украинских предприятий. Указаны основные пути преодоления определенных проблемных вопросов, по улучшению состояния внешней торговли Украины в будущей перспективе.
Ключевые слова: *внешнеторговая деятельность, внешняя торговля, экспорт, импорт, экспортный потенциал, проблемы развития. товарная и географическая структура.*

The article examines the dynamics of export-import operations of Ukraine with the countries of the world over the past few years. The main indicators of foreign trade of Ukraine are elucidated in detail and the current state of foreign economic activity is analyzed. There are the main problems of foreign economic activity of Ukrainian highlighted in this article. The article also highlights the main ways of overcoming the problem issues, as well as improving the state of Ukraine's foreign trade in the future.
Key words: *foreign trade activity, foreign trade, export, import, export potential, problems of development. Commodity and geographic structure.*

Постановка проблеми. Важливою складовою розвитку економіки та господарської діяльності країни, в цілому, є розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств країни та зовнішньоекономічних зв'язків,зокрема. Так, можна зазначити, що зовнішньоекономічні операції для країни є суттєвим джерелом бюджетних надходжень та поліпшення стану платіжного балансу. Виконуючі основні зовнішньоекономічні операції, такі як експорт та імпорт, підприємства країни розширюють не лише кон'юнктуру внутрішнього ринку, але й дають змогу державі проявити свій економічний та експортний потенціал на світовій арені.

Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що для нашої країни, навіть в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, а також в умовах нових перспектив виходу на закордонні ринки, залишаються безліч невирішених питань і проблем у сфері ЗЕД. Саме визначенню та частковому розв'язанню цих питань і присвячена ця стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів зовнішньоекономічної діяльності України присвячено праці таких науковців як: Терещук, Г. С. [1], П'янкова О.В., Ралко О.С. [4], Науменко І.[3], Кондратюк А., Жалдак Г.[5] та інші. А також офіційні видання Державної служби статистики України [2], публікацій Державної фіскальної служби України, аналітичні видання [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної тематики розвитку ЗЕД. Незважаючи, на широке коло висвітлених у попередніх публікаціях питань та протиріч, все одно, залишається невизначеними, а також невирішеними купа проблемних питань, пов'язаних з розвитком зовнішньоекономічної діяльності України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення реального стану зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах, а також виокремлення основних проблем подальшого розвитку ЗЕД України, на основі детального аналізу динамічних процесів експортно-імпортних операцій за останні кілька років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для багатьох країни світу зовнішньоекономічні операції підприємств, зокрема експортно-імпортні відіграють вагоме значення в розвитку економіки держави. Свої зовнішньоекономічні політики Уряди багатьох країн спрямовують саме на розвиток зовнішньоекономічних операцій, на спрощення вивозу товарів власного виробництва на закордонні ринки, на диверсифікацію експорту та на лібералізацію всієї зовнішньоекономічної діяльності, що, в свою чергу, збільшує доходи дер-

жави. Тому, майже, кожна розвинута країна, або країна, з ринковою економікою прагне, якомога ефективніше налагодити експортно-імпортні операції. Оптимізувати кількість імпорту в країну, за рахунок ефективного зовнішньоекономічної політики із застосуванням тарифних та нетарифних інструментів регулювання. А для того, щоб оптимізувати та збільшити обсяги експортних операцій перед урядами країн стоїть ряд питань у сфері ЗЕД, які потрібно постійно розв'язувати. Так, і для подальшого розвитку ЗЕД України першочерговим завданням є визначення основних проблем для подальшого їх усунення в перспективі.

Саме для того, щоб визначити перешкоди збільшенню експортних поставок закордон, спочатку слід детально проаналізувати динаміку зовнішньоекономічних операцій нашої країни за останні кілька років, а також визначити сучасний стан експортно-імпортних операцій. Для детального аналізу зовнішньоекономічної діяльності України, розглянемо таблицю 1, з основними показниками за 2008-2015 роки.

З даних, наведених у таблиці 1, можемо зробити висновок, що впродовж 2008-2013 останніх років сальдо торгового балансу було від'ємним, а ось у 2014-2015 роках ситуація покращилася. Більш наглядно, можемо це побачити на рисунку 1, наведеному нижче.

Однак причиною позитивного зовнішньоторговельного сальдо є не досить позитивні чинники. Перш, за все на зменшення імпорту України у 2014-2015 роках вплинуло зниження купівельної спроможності населення, скорочення імпорту у високотехнологічної продукції, що, в свою чергу було викликано девальваційними процесами, посиленням протекціоністських заходів, загостренням військових конфліктів на сході країни, де розташовується багато підприємств, які здійснювали велику кількість імпортних закупівель. Тож, можемо зазначити, що поліпшення зовнішньоторговельного сальдо не було наслідком вдалої та ефективної зовнішньоторговельної політики Уряду, а лише було наслідком погіршення економічної ситуації в країні. В цей же період (2014-2015 роки) відбулося суттєве скорочення експорту. Причиною цьому процесу стало:

- зниження світових цін на сировинні товари;
- погіршення кон'юнктури світового ринку;

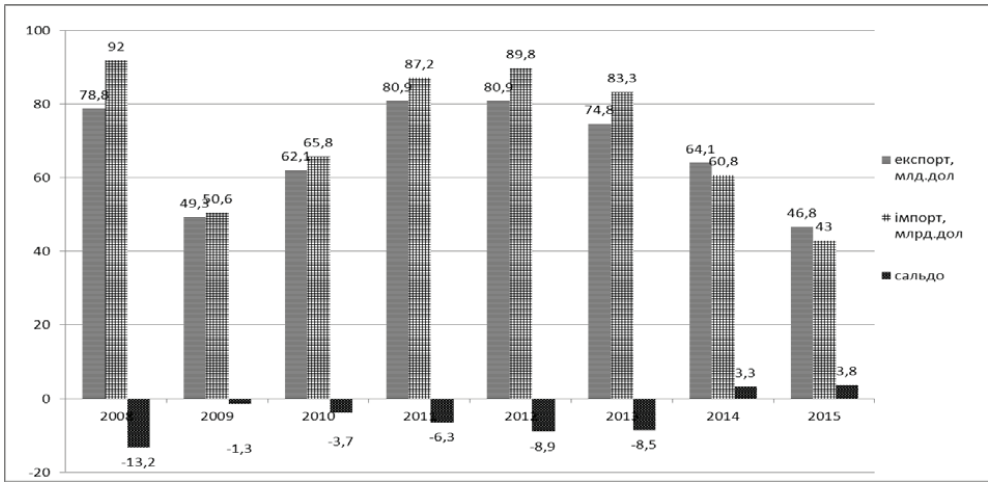

Рис. 1. Динаміка експорту-імпорту України та ЗТ сальдо з 2008 по 2015 рр.

Таблиця 1

Показники зовнішньої торгівлі України, 2008–2015 роки

Період	Експорт, млрд.дол.	Імпорт, млрд.дол.	Сальдо, млрд.дол.	ЗТ оборот, млрд.дол.	Індекс покриття імпортом експорту	Експортна квота	Імпортна квота	ЗТ квота
2008	78,8	92,0	-13,2	170,8	0,857	0,438	0,511	0,949
2009	49,3	50,6	-1,3	99,9	0,974	0,421	0,432	0,852
2010	62,1	65,8	-3,7	127,9	0,944	0,455	0,482	0,938
2011	80,9	87,2	-6,3	168,1	0,928	0,496	0,534	1,030
2012	80,9	89,8	-8,9	170,7	0,901	0,460	0,511	0,971
2013	74,8	83,3	-8,5	158,1	0,898	0,408	0,454	0,863
2014	64,1	60,8	3,3	124,9	1,054	0,486	0,461	0,948
2015	46,8	43,0	3,8	89,8	1,088	0,517	0,475	0,991

Таблиця складена на основі даних Держстату України та джерела [4]

- зміна пріоритетів щодо партнерства у зовнішній торгівлі;
- скорочення обсягів співпраці з історично пріоритетними імпортерами;
- посилення вимог зовнішніх ринків щодо якості вітчизняної продукції;
- посилення валютного контролю за імпортними операціями [4, с. 67].

Також згадаємо про значне зниження цін на нафту й газ на міжнародних ринках. Слід підкреслити, що зниження цін на нафту і газ, а також на інші енергетичні та сировинні товари спостерігалося на міжнародних ринках у 2014–2015 рр. Тут наголосимо на несприятливій кон'юнктурі світових цін на товари, що становлять основу українського експорту: руду (-50 % за 12 мес.), метали (-40 %), соняшникову олію (-37,8 %), зернові (-9 %). Паралельно з цим відбувалася зміна обмінних курсів долара США та євро – двох провідних міжнародних валют на світовому фінансовому ринку. Слід нагадати, що під впливом санкцій європейських держав проти Російської Федерації, відбувалися певні зрушення в географії зовнішньої торгівлі [7].

Обов'язково слід зазначити, що під впливом цих та багатьох інших чинників відбулись, також суттєві зміни у товарній структурі експорту українських виробників. На 7,4 відсоткових пункти зросла частка продукції АПК та харчової промисловості, на 0,3 відсоткових пункти зросла частка деревини, паперової маси та виробів із цієї сировини. Продукції легкої промисловості частка зросла на 0,2 відсоткових пунктів. Але зменшились у вітчизняному експорті частки мінеральних продуктів, недорогоцінних металів та виробів з них, продукції машинобудування, відповідно на 3,5; 2,6; та 2,3 відсоткових пунктів відповідно. Ще однією негативною тенденцією структурної зміни експорту можна назвати збільшення у січні – вересні 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. обсягів експорту брухту чорних металів у грошовому виразі на 42,2 %.

Тобто підсумовуючи ситуацію у зовнішній торгівлі України, зокрема за 2014-2015 роки, можна зазначити, що стан ЗЕД у цьому періоді не є задовільним та не вимальовує райдужних перспектив у цій сфері на найближче майбутнє. Виходячи з такого висновку, назвемо основні причини такого несприятливого становища у сфері зовнішньої торгівлі України.

По-перше, це зовнішні фактори, що мають негативний вплив, світові кризові явища, погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків, зміна світових цін та співвідношення курсів валют євро та долара США.

По-друге, це політичні чинники, а саме: загострення військової суперечки на Сході України з РФ, нестабільна політична ситуація в Україні, а також недосконаліть правового законодавства в сфері ЗЕД.

По-третє, це соціально-економічні фактори – це і погіршення торговельних зв'язків з РФ, і втрата Криму, що призвела до скорочення ВВП та погіршення інших економічних показників. Також падіння купівельної спроможності населення України, скорочення кількості виробників, за рахунок втрати підприємств на сході України, високий рівень інфляції та низький курс гривні по відношенню до долара США. Також серед цієї групи чинників можемо зазначити низький рівень конкурентоспроможності українських товарів на закордонних ринках.

Слід розуміти, що на сучасному етапі розвитку економіки та зовнішньоекономічної діяльності України вектор подальшого розвитку вже визначений. Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році, а це, в свою чергу, передбачає створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Підписавши Угоду, наша країна зобов'язалась найближчим часом провести імплементацію чинного законодавства України в відповідності до законодавчих актів Європейського Союзу. А це, в свою чергу, передбачає реформування та суттєву зміну у торговельних відносинах з Європейськими країнами.

Нагадаємо, що створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС надасть Україні такі переваги:

- збільшення загальних обсягів експорту українських товарів в країни ЄС;
- покращення якості українських товарів, завдяки посиленню вимог, щодо якості товарів з боку ЄС;
- посилення захисту споживачів (як однієї з вимог ЄС);
- імпорт з країн ЄС в Україну товарів високої якості за більш низькими цінами;
- продаж в ЄС товарів за встановленою експортною квотою, що дозволить суттєво економити на тарифних витратах та принесе додатковий дохід в країну;
- можливість використання наукового потенціалу європейських країн для підвищення ефективності інформаційно-інноваційної політики України;
- розвиток сфери послуг у зв'язку із покращенням умов торгівлі з ЄС;
- створення єдиного авіаційного та космічного простору уможливить посилення ефективності системи нагляду за безпекою;
- суттєві позитивні зрушення у структурі споживчого ринку як ЄС, так і України, за рахунок розширення асортименту товарів і послуг.

Як бачимо, з перелічених нижче переваг від Угоди про Асоціацію з ЄС Україна, отримає великі перспективи подальшого розвитку не лише експортно-імпортної діяльності, а й, в цілому зовнішньоекономічної діяльності. Однак для того, щоб ці перспективи стали реальністю, нашій державі,

в першу чергу, необхідно розв'язати цілу низку проблемних питань і завдань. Зазначимо основні завдання для української економіки, щодо розвитку та подальших перспектив у здійсненні ЗЕД. Першочерговим завданням можемо назвати необхідність провести структурну перебудову експортного потенціалу. Зупинення руйнування ресурсного (експортного) потенціалу та поступове здійснювання комплексу заходів із довгостроковою метою – нарощування експортного потенціалу у відповідності з вимогами НТР, міжнародного поділу праці, потенційними ресурсами і відносними конкурентними перевагами України.

Серед пріоритетів державної імпортної політики на перше місце слід твердо й однозначно поставити залучення сучасної техніки і технології, ноу-хау, інжинірингових послуг. У поєднанні з досить високим загальноосвітнім і професійним рівнем вітчизняних працівників саме такий підхід дасть найвагоміший результат.

Висновки. Як висновки зазначимо наступне: в процесі написання даної статті було визначено реальний стан зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах. А саме визначено те, що на сьогодні зовнішньоекономічна діяльність займає вагоме місце в економіці нашої держави, однак обсяги здійснення експортно-імпортних операцій останніми роками значно скоротилися. На основі детального аналізу динамічних процесів експортно-імпортних операцій за останні кілька років було виокремлено основні проблеми подальшого розвитку ЗЕД України. Серед головних з них зазначимо:

- відсутність нових реформ в системі зовнішньоекономічного режиму;
- велика залежність та важке пристосування української економіки під мінливі зовнішні ринки;
- відсутність та недосконале регулювання на законодавчому рівні розвитку ділових зв'язків з іноземними ринками;
- відсутність необхідних відповідних програм, спрямованих на розвиток зовнішньоторговельного ринку, метою яких є підвищення ефективності зовнішньої торгівлі за рахунок стимулювання прогресивних змін у товарній структурі експорту та імпорту;
- Відсутність програм, які сприяють розвитку співробітництва в рамках міжнародних організацій;
- невдосконалена системи регулювання тощо.

Також зазначимо, що важливою проблемою регулювання ЗЕД є збалансованість зв'язків, а також досягнення додатного сальдо експорту – імпорту товарів і послуг. Особливої уваги заслуговує регулювання імпорту з орієнтацією на інвестування виробництва і стабілізацію економіки, а також на модернізацію основних виробничих фондів, впровадження сучасних технологій, економію матеріально – технічних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Терещук, Г. С. Позитивні наслідки та переваги вступу України до Світової організації торгівлі / Г.С. Терещук, Т.А. Федотова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201263/283-288.html

2. Держстат оприлюднив дані про відтік капіталу з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/5698-derzhstatoprilyudniv-dan-pro-vdtk-kaptalu-z-ukrayini.html

3. Науменко І. Конкурентоспроможність економіки та конкурентна політика України в контексті європейської інтеграції. // Європейська інтеграція та Україна. – К.: Макрос, 2002.

4. П'янкова О.В., Ралко О.С. Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів / О.В. П'янкова, О.С. Ралко // Економіка і суспільство Випуск № 5. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/11.pdf

5. Кондратюк Анастасія Жалдак Ганна Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності підприємств України / Кондратюк Анастасія Жалдак Ганна Економічний дискурс Міжнародний збірник наукових праць Випуск 1. 2016. С. 121 -129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/ED_2016_1/13_kondratjuk_anastasija-zhaldak_ganna-problemi_ta.pdf

6. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0bfbd5f5-ca9b-456c8aba 3427b4320723&title=PokaznikiTorgivliUkrainiZsZa2015-Rik

7. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі / Кульницький С. // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1763:ukrajinska-zovnishnya-torgivlya-zmina-vektoru-trivae&catid=8&Itemid=350

8. Зовнішня торгівля України за 2015 рік: статистичний збірник. – К., 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

STATE REGULATION OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY: INTERNATIONAL EXPERIENCE

В статті розглянуті питання державного управління будівельною галуззю в різних країнах світу. Проаналізована система управління, вплив держави на розвиток будівельної діяльності. Визначено напрямки подальшого вдосконалення системи державного управління будівництвом в Україні.
Ключові слова: *будівництво, розвиток, управління, ефективність, державне регулювання.*

В статье рассмотрены вопросы государственного управления строительной отраслью в разных странах мира. Проанализирована система управления, влияние государства на развитие строительной деятельности. Определены направления дальнейшего совершенствования системы государственного управления строительством в Украине.
Ключевые слова: *строительство, развитие, управление, эффективность, государственное регулирование.*

The article deals with the issues of state administration of the construction industry in different countries of the world. The system of management, the influence of the state on the development of construction activity is analyzed. The directions of further improvement of the system of state management of construction in Ukraine are determined.
Keywords: *construction, development, management, efficiency, state regulation.*

УДК 351.84

Головко О.П.
аспірант,
Класичний приватний університет

Постановка проблеми. У розвитку галузі будівництва, державна політика відіграє вирішальну роль, оскільки тільки держава контролює такий ресурс, як «земля».

Досвід провідних країн світу показує, що ефективне виконання державою своїх першочергових функцій дає потужний стимул для розвитку галузі будівництва. За кордоном велика увага приділяється питанням управління будівельному ринку, тому, що витрати на удосконалювання державного управління наприкінці себе окупають. Тому, будівництво є стратегічно-важливою галуззю європейської економіки.

Погодимось із [1] «…перш за все, ця галузь включає в себе близько двох з половиною мільйонів підприємств і є провідним роботодавцем, забезпечуючи близько 7,5% від загального числа робочих місць і 28,1% від числа робочих місця в промисловості країн ЄС». Також «…будівельна галузь має ще і ефект мультиплікатора: кожне нове робоче місце в цій галузі створює два нових робочих місця в економіці, що робить зростання даної галузі запорукою зростання зайнятості та зниження безробіття в цілому» [2].

Аналіз останніх досліджень. Питанням аналізу регулюючих органів в будівництві присвячені роботи О. Амосова, А. Бакуменка, Н. Бібіка, О. Козича, А. Дєгтяра, О. Іваницької, В. Огаренка, О. Поважного, В. Полякова, Ю. Орловської, С. Серьогіна, О. Сичової. Безпосередньо дослідженню управління будівельною галуззю в закордонних країнах присвячені чисельні публікації таких авторів як Ю. Казанский, А. Немчин, Э. Кнехтель. У вітчизняній літературі переважно досліджуються окремі аспекти міжнародної торгівлі, які відображено в працях А. Поручника, А. Румянцева, А. Філіпенка та ін. Але залишаються поза увагою питання дослідження будівельних ринків, як ринок ЄС.

Метою статті є розгляд питання держуправління будівельною галуззю в різних країнах світу, аналіз системи управління та вплив держави на розвиток будівельної діяльності, визначення напрямів подальшого вдосконалення системи держуправління будівництвом в Україні.

Результати дослідження. У фаховій літературі [3, 4] «…за ступенем розвитку державного регулювання економіки зазвичай виділяють дві групи країн: 1) країни з розвинутим механізмом державного регулювання економіки − держави Західної Європи (Німеччина, Франція, Нідерланди, Скандинавські країни, Австрія), а також країни Азії (Японія, Південна Корея, Китай), що швидко розвиваються, використовують механізм макроекономічного планування на середньострокову перспективу. Причому в державах Західної Європи використовується комплексний підхід у державному регулюванні, включаючи державне програмування, що пов'язано з їх орієнтацією на так званий нормальний соціалізм (шведський, австрійський), зважаючи на сильні позиції й великий вплив соціал-демократичних партій цих держав; 2) країни з менш розвинутим механізмом державного втручання в економіку (Канада, Австралія, США), із розвинутим корпоративним капіталом, розміри і можливості якого нерідко перевищують державні. Проте і в цих країнах роль держави дуже важлива, особливо в періоди погіршення економічної кон'юнктури, зростання інфляції й безробіття. У більшості країн відсутня єдина система управління будівельним комплексом, а регулювання здійснюється на основі численних будівельних кодексів, затверджених законодавчими органами штатів, земель, округів, департаментів чи місцевими органами самоврядування».

За висновками Ю. Казанського [5] «…аналіз будівельної галузі США, свідчить що роль регу-

люючого в державному масштабі органу виконує насамперед створене в 1965 р. Міністерство житлового будівництва і міського розвитку. Метою діяльності Міністерства є координація будівництва об'єктів федерального бюджету і будівництва приватних житлових будинків, що фінансуються або кредитуються з федерального бюджету. Значну роль в будівельній галузі відіграють приватні асоціації, такі як Асоціація американських генеральних підрядчиків, Асоціація американських субпідрядників, Асоціація американських архітекторів, Американське товариство інженерів цивільного будівництва. Зазначені асоціації існують за рахунок відрахувань будівельних фірм. Вони розробляють і видають різні нормативні документи, інструкції і положення, пропагують передовий досвід, організують семінари, симпозіуми і конференції, школи і курси підвищення кваліфікації, виступають у ролі консультантів урядових органів, випускають спеціальні журнали».

Н. Бібік [3] зауважив, що «…схожа система управління існує і у Франції, де основний урядовий орган, що керує розвитком будівельної галузі − Міністерство будівництва, транспорту і туризму. Воно вивчає кон'юнктуру, розробляє прогнози, консультує місцеві органи, субсидіює і кредитує фірми з метою реалізації будівельних програм. В той же час, великий вплив на розвиток галузі будівництва чинять фірми, що входять у Національну федерацію суспільних робіт і Національну будівельну федерацію. Будівельні фірми Франції, в основному великі, мають можливість одержувати вигідні підряди через систему добре налагоджених зв'язків з урядовими органами. У спільному віданні цих операцій є науково-дослідні, інформаційні й інші установи».

Органом державного управління будівництвом у Великобританії є Міністерство будівництва і суспільних робіт. Головними функціями Міністерства є регулювання діяльності будівельних фірм і видача державних замовлень, що фінансуються з бюджету. Значний вплив на розвиток будівельної індустрії мають будівельні асоціації і федерації, серед яких слід виділити найбільш великі: федерація підрядчиків по цивільному будівництву, що представляє інтереси будівельних фірм, що займаються будівництвом наземних споруджень; національна федерація підприємців у будівництві, що представляє інтереси фірм, що займаються будівництвом наземних споруджень; федерація закордонного будівництва, що поєднує будівельні фірми, які ведуть будівництво за рубежем; федерація будівельників, що поєднує переважно дрібні будівельні фірми, які ведуть наземне будівництво, включаючи ремонтно-будівельні роботи і роботи з реконструкції. Регламентуючу роль у будівництві виконує система так званих практичних кодексів, розроблювальних Британським інститутом стандартів [5].

Провідну роль у державному регулюванні будівництва в Канаді грають Федеральне міністерство державного будівництва. Центральна корпорація нерухомого майна, будинків і споруджень, Рада по розвитку будівельної індустрії. Канадська державна рада з питань специфікацій. Рада по стандартах і проектуванню й ін. Місцеві органи управління в провінціях країни мають, крім того, місцеві агентства, що спеціалізуються на питаннях техніки безпеки, охорони навколишнього середовища при веденні будівельних робіт та ін. Ключову роль у розвитку науково-технічного прогресу в будівництві грає Національний центр досліджень у будівництві. Невід'ємною частиною мережі розвитку прогресу в будівництві є система професійного навчання, а також інститути академічного профілю, університети [3].

Система державного управління будівництвом у Німеччині має централізовану структуру, що включає крім федеральних органів також і органи земель, місцевого самоврядування, що поряд з іншими проблемами займаються і питаннями будівництва. У число федеральних органів, які займаються регулюванням у будівництві, входять Міжвідомчий комітет з будівництва в землях (районах), Міністерство будівництва, планування, житлового і міського господарства й ін. Більшість фірм у Німеччині є членами добровільних виробничих і торгових асоціацій. Головні функції таких асоціацій − захист інтересів компанії і просування на будівельний ринок продукції, що випускається, обмін технологій, підготовка стандартів на будівельні матеріали і їх рекламу, розробка методів іспитів будівельних матеріалів, інформаційне забезпечення галузі [3].

Важливу роль грають підприємницькі спілки, тісно зв'язані з державними установами і, які представляють інтереси підприємців. У будівництві таких спілок нараховується кілька десятків. Ведуче місце займає Головна спілка будівельної індустрії у Вісбадені, що робить великий вплив на формування державної політики в будівельній сфері. Рекомендації підприємницьких спілок є основою для вироблення стратегії приватного бізнесу в будівельній сфері. Контроль за дотриманням технічних норм у будівництві покладається на будівельні органи земель, що діють із загальним урахуванням норм і стандартів [4].

На відміну від наявного органу самоврядування в будівельній галузі в більшості розглянутих країн, у Фінляндії позиції держави і муніципалітетів дуже сильні, оскільки саме в їх владі головний розподіл фінансів. Дотримання будівельних норм, законів і правил контролює − апарат [5]. Головна мета планування будівництва − це формування містобудівного середовища, тобто складання регіональних планів, планів забудови, детальних міськпланів, планів будівництва сільських поселень і планів прибережної смуги.

Міністерство навколишнього середовища Фінляндії від імені держави видає національні директиви для регіонального планування, сформульовані в загальнодержавному плані розвитку на 5 років. Плани регіонального розвитку розробляються Асоціацією регіонального планування на рівні губерній.

Н. Прямухіна, роблячи висновки [6] підкреслює, що «…у Японії сформована змішана система, відповідно до якої на даний час сферу будівництва очолює Міністерство будівництва. У функції Міністерства входить розробка проектів, законоположень і нормативних актів у капітальному будівництві, ведення ліцензійної роботи. У той же час будівельні фірми Японії входять до складу двох найкрупніших будівельних асоціацій. Перша з них − Atkenren − координує діяльність дрібних і середніх компаній, що представляють різні будівельні організації і підприємства країни, друга асоціація − Zenken − об'єднує будівельні фірми, що ведуть будівництво об'єктів міського і комунального господарства. Винятково важливу роль в управлінській ієрархії Японії на стику інтересів державних установ і приватного бізнесу грає Федерація економічних організацій, створена в 1946 р. Федерація є рекомендаційним органом по найважливіших економічних проблемах для урядових закладів і координуючим − для приватного бізнесу. Для підрядних і інших будівельних фірм Японії характерна постійна робота з пошуку нових технічних і організаційних рішень. Значна роль у розвитку науково-технічного прогресу в будівельній галузі Японії належить системі будівельних товариств і асоціацій, що очолюється Японською Федерацією будівельних підрядчиків (Japan Federation of Construction Constructors). Серед професійних агентств і асоціацій, що входять до складу державного сектора будівництва, найбільш великою асоціацією є Японське товариство інженерів цивільного будівництва, що, подібно аналогічному американському товариству, займається розвитком будівельної науки, популяризацією її останніх досягнень, розробкою різних нормативів, стандартів, використовуваних більшістю будівельних організацій державного сектора».

Будівельне законодавство Японії побудовані на постановах й актах з 40-х років і визначають лише загальну лінію законодавства. Практична ж робота значною мірою підтверджена впливом рекомендацій, розроблювальних поруч впливовими професійними асоціаціями і організаціями Японії.

Проведемо аналіз економічних моделей країн, які близькі до України, а саме Чехія, Польща, Угорщина. Так, особливістю геоекономічного руху країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) був різний характер здійснюваних економічних реформ, через це ті держави ЦСЄ, що у 1990 р. мали приблизно рівні стартові умови, підійшли до початку XXI ст. з диференційованими результатами, що супроводжувалось, зокрема, падінням макроекономічних показників. Так, їх тривалість у Польщі склала 2 роки, Словенії та Чехії − 3, Словаччині, Хорватії, Угорщині − 4 роки [7; 8]. На інші країни припадали досить високі темпи падіння, особливо складно було адаптуватися до нових умов територіальним галузевим ринкам, тому трансформаційна криза тривала п'ять років і більше. і, хоча, окремі країни, за рахунок стабільного розвитку локальних рівнів демонстрували тенденції до економічного зростання (Болгарія, Латвія, Румунія), без належної фінансової підтримки уряду та ефективних стратегій регіонального розвитку вони виявилася нестійкими [9].

На цьому фоні використовувалися різні методологічні підходи та моделі реформування економіки: у Чехословаччині − «План Клауса» (1990 р.), у Польщі − «План Бальцеровича» (1989 р.), в Угорщині − «План Купи» (1990 р.), в Румунії − «Короткий виклад стратегії переходу до ринкової економіки» (1990 р.) [10].

Нині Чехія, Польща, Угорщина суттєво випередили Україну за рівнем розвитку та перспективами на світовому ринку. Їх моделі реформування економіки хоч і мали різний інструментарій та особливості реалізації реформ на державному та територіальному рівнях, об'єднані деякими спільними рисами, що в результаті, дозволило сформувати базу для розвитку регіональної галузевої економіки та ринкового простору. Так, Чехія має серйозні технологічні позиції у світі, за Індексом технологічних досягнень (ІТД) Чехія входить в першу 20, країна − потенційний лідер. Швидкими темпами за 2000-2013 рр. зріс Національний дохід та Чистий внутрішній продукт [11].

За даними [12] «…економічна модель Чехії зорієнтована на регіоналізацію, розвиток галузевих ринків та активну державну підтримку територій усіх рівнів. Основні інструменти такої підтримки − субсидії, низькопроцентні позики та надання фінансової допомоги. Винятковою особливістю економічної системи Чехії є механізм максимального сприяння розвитку малого і середнього бізнесу усіма елементами економічної системи регіонів та держави, а також найбільш ліберальне законодавство. На 10 млн. жителів доводиться більше 700 тисяч малих і середніх підприємств. Вони забезпечують до 69 % будівництва».

За період 1990-2013 рр. ринок послуг Чехії зріс на 62,1 млрд. дол. або у 8,4 разу до 70,5 млрд. дол.; зміна відбулася на 0,3 млрд. дол. за рахунок збільшення населення Чехії на 0,3 млн. осіб, а також на 61,8 млрд. дол. за рахунок збільшення показника послуг на душу населення Чехії на 5,78 тис. дол. або у 8,1 разу до 6,59 тис. дол. із середньорічним приростом 251,3 дол. або 31,1 % [13, 15]. Середньорічний приріст ринку послуг

Чехії склав 2,7 млрд. дол. або 32,1%, її частка у світі збільшилася на 0,13 %, у Європі − на 0,5 % [14; 16].

Пріоритетні позиції посідають галузеві регіональні ринки, що, є основою ринкової економіки та простору локальних рівнів. І дійсно, за висновками експертів [17] «…ринок нерухомості Чехії активно розвивається, вона зростає у ціні і якщо раніше попитом користувалася тільки Прага, то тепер − квартири в звичайних панельних будинках на периферії. Іншим наслідком пильної уваги до регіонів є те, що з усіх жителів Східної Європи чехи − найбільш забезпечені».

Автор [18] підкреслює, що «Чехія є постіндустріальною республікою, частина суб'єктів різних галузей якої має кластерний характер, а найважливішими нормативно-регулятивними актами, що спрямовані на подальший регіональний розвиток в Чеський Республіці є: Довготермінова політика розвитку, Стратегія регіонального розвитку, і Національна програма регіонального розвитку (середньострокова)». Автори зауважують [19; 20] «…під егідою Міністерства промисловості й торгівлі діє програма «Кластери». Її цілі − створення й розвиток кластерів, зміцнення таких горизонтальних і вертикальних форм кооперації, як, наприклад, постачальник-споживач; науково-дослідний інститут-виробник; оптова торгівля − роздрібна». Згідно даних [21, с. 46] «…підприємства певної галузі разом з університетами в тому або іншому регіоні утворюють кластер − юридичну особу, яка координує спільні розробки, виробництво й збут та є одержувачем дотацій. Кластер повинен обслуговувати не менш 15 самостійних організацій, з їхнього числа 75% повинні займатися виробництвом, торгівлею або наданням послуг. Більшість учасників кластера (не менш 60%) повинні бути малими й середніми підприємствами».

Погодимось із висловлюванням В. Полякова [22], що «…Польща є найбільшою державою серед нових членів ЄС як за кількістю населення, так і за виробленим сумарним ВВП. За індексом освіти (0,95 із 1 максимально можливих) країна перебуває на рівні Швейцарії, поступаючись лише країнам-лідерам європейської економіки. У світових технологічних рейтингах Польщу відносять до групи потенційних лідерів».

За даними [18; 21; 23; 24] «…за розрахунками індексів конкурентоспроможності національної економіки та мікроекономічним індексом конкурентоспроможності Польща поступається багатьом країнам − новим членам ЄС. Ключовим моментом реформування економіки був процес приватизації галузевих підприємств, реалізований за методами: прямим, непрямим та методом ліквідації збиткових підприємств». Хоча існує і досить складна проблема реструктуризації багатьох об'єктів різних галузей, які ще й зараз перебувають у держвласності [25].

Фінансова підтримка різних галузей країни може здійснюватися і з державного бюджету. Для того, щоб отримати фінансування з державного бюджету, уряд воєводства подає заявку на виділення коштів, зазначаючи цілі та завдання, яких стосуватиметься підтримка, а також джерела та обсяги фінансування цих завдань, очікувані результати та інституційну основу. Після переговорів із центральним урядом підписується контракт воєводства, який має бути затверджений Радою міністрів і регіональним парламентом (сеймиком).

Автор [25] дійшов висновку, що «…ринковий простір територій в Угорщині сформувався внаслідок економічної моделі «градуалізму», заснованої на поступових соціально-економічних перетвореннях. Основною відмінністю цієї моделі від «шокової терапії» була етапність у здійсненні ринкових реформ та забезпечення мінімальних соціальних стандартів. Регулювання цін на товари «соціальної групи» здійснювалось державою, як і обмінні курси національної валюти, а саме − за допомогою монетарних та немонетарних заходів. Масовий процес приватизації галузевих підприємств здійснювався із особливою увагою до малих та середніх підприємств і фактично мав три відповідних етапи. Власне, прикладом реалізації градуалістської моделі була не лише Угорщина, але й Чехія, Словаччина, Словенія, Естонія, Латвія та Литва, які використовували елементи еволюційності у трансформації своєї економіки та галузевих ринків до ринкового середовища».

За висновками експертів [17; 22; 25; 26] «…за структурою ВВП Угорщина може вважатися типовою постіндустріальною країною. Частка приватного сектора досягла 85 %. Наступною особливістю Угорщини є те, що вона має високу концентрацію капіталу, понад 40 комерційних банків та 20 страхових компаній базуються в Будапешті, у тому числі найбільша фінансова установа − OTP Bank. Модель територіальній автономії зосереджена на розвиткові регіональних галузевих ринків». Взагалі, угорська модель має спільні риси із чеською і польською. Ці риси є визначаючими для формування «скелету» регіонального ринкового простору цих країн. Не можна не згадати про кластерні галузеві ініціативи Угорщини, яка доволі рано усвідомила їх привабливість для територіальної економіки. Як свідчить статистика, в Угорщині вже до 2003 р. була створена система із 150 кластерів у наступних ринках та сферах: будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична техніка, автомобілебудування, деревообробка, харчова продукція, електроніка та ін. В Угорщині також функціонують 75 промислових парків, які об'єднують 556 компаній з кількістю працівників − 60 тис. осіб [27].

Загалом зазначимо і погодимося із автором [4], що «…ринковий простір досліджуваних країн

був сформований під впливом трансформаційних процесів, які торкалися, насамперед, галузей економіки і галузевих ринків. Частина цих процесів стимулювалася державою і місцевою владою, а частина ні. Та, друга частина була викликана більш потужними чинниками (наприклад, світовими, загальнодержавною політикою), аніж ті, на які країни змогли відреагувати. Тому для розвитку галузевих ринків регіонального ринкового простору України наголошуємо на необхідності формування системи управлінських заходів, спрямованих на галузеві ринкові трансформації з метою спрямувати їх дію і наслідки у корисному для регіонів напрямку».

Щодо України то з 2012 року почала оновлюватись національна стратегія щодо міжнародного співробітництва в різних галузях економіки. Як і передбачалося, основну увагу було приділено базовим галузям: енергетиці, будівництву, агропромисловому комплексу, машинобудуванню. Однак, більшою мірою неврахованими в стратегічних намірах держави залишились потреби інтенсифікації міжнародного співробітництва в будівельні галузі.

Удосконалення містобудівної дозвільної системи у 2012 р. сприяло збільшенню кількості об'єктів будівництва майже в 2,5 рази (понад 112 тис. об'єктів). У 2012 р. в експлуатацію введено 10,7 млн. кв. м. загальної площі житла, що на 14,2 % більше, ніж у 2011 р. Проте існуючі темпи житлового будівництва недостатні для розв'язання проблеми забезпечення населення житлом насамперед громадян, які потребують поліпшення житлових умов відповідно до законодавства. Середня забезпеченість житлом населення України у 2011 р. становила 23,5 кв. м. загальної площі на одну особу. Державною програмою активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. будівельна галузь визначена як стратегічна для економіки України [28].

Пожвавлення та занепад у будівельній галузі України завжди позначається на темпах виробництва будівельних матеріалів. Експерти галузі [29] відзначають, що «…наразі українські виробники забезпечують 80% потреб забудовників, а, за прогнозами, до кінця 2014 р. ця цифра зросте до 85%. При цьому підприємства будівельного комплексу завантажені лише наполовину».

Останнім часом Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України активізувало роботу в напрямку поглиблення саме міжнародного співробітництва в рамках СНД. Так, Рішенням Науково-технічної ради Міністерства від 20.12.2012 р. № 259 було схвалено Угоду про єдині принципи технічного регулювання у будівництві в державах-учасницях СНД з урахуванням зауважень та пропозицій [30].

Висновки. Сьогодні контроль за дотриманням технічних норм в Україні покладається на будівельні органи земель, що діють із загальним урахуванням норм і стандартів. На жаль, але сьогоденні реалії свідчать про те, що в Україні повільно впроваджується закордонний досвід, а вивчення і застосування досвіду провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю має суттєве значення для подальшого розвитку і розбудови усієї вітчизняної будівельної галузі в умовах кризи. Враховуючи наявність позитивного закордонного досвіду, процес оптимізації державного регулювання будівельною галуззю України має стати запорукою подальшого економічного росту, скорочення дефіциту держбюджету, укріплення національної валюти тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Європейська Федерація працівників будівельної та лісової галузей (The European Federation of Building and Woodworkers (EFBWW)). [Electronic resource]. Mode of access : http://www.efbww.org/default.asp?Language=EN

2. Орловська Ю. В. Аналіз розвитку ринку будівельних послуг в європейському союзі / Ю. В. Орловська, Р. А. Алієв // Економічний простір. − 2016. − № 112. − С. 26-35. − Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ ecpros_2016_112_5

3. Бібік Н. В. Міжнародна практика державного регулювання в сфері будівництва / Н. В. Бібік // Менеджер. − 2014. − № 1. − С. 115-121. − Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2014_1_24

4. Козич О. М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю / О. М. Козич // Державне будівництво. − 2012. − № 2. − Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_47

5. Казанский Ю. Н. Управление строительством: опыт США, Японии, Великобритании, ФРГ, Канады / Ю. Н. Казанский. − М. : Стройиздат, 1994. − 407 с.

6. Прямухіна Н. В. Особливості розвитку регіональних галузевих ринків у трансформаційних країнах / Н. В. Прямухіна // Економіка і організація управління. − 2014. − Вип. 3-4. − С. 205-214. − Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2014_3-4_32

7. Економіка Польщі. Основні відомості. [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.polska.ru/polska/ekonomika/ekonomika.html

8. Економіка зарубіжних країн. Особливості економіки Чехії [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://library.if.ua/book/105/7356.html

9. Макроекономіка США [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_usa.html#dyn

10. Фаминский І. П. Глобалізація − нова якість світової економіки. − М.: Магістр, 2012. − 396 с.

11. Федорович В. А. США. Держава і економіка. − М.: Міжнародні відносини, 2012. − 384 с.

12. Державна служба зайнятості. Матеріали сайту: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=262350&cat_id=124867

13. Шульга Х. Економічний розвиток Чеської Республіки в контексті інтеграції до Європейського Союзу // Регіональна економіка. 2002. − № 2. − С. 194-201.

14. Матеріали сайту: www.czso.cz − Чеський комітет статистики.

15. Юрківський В. М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. − К.: Либідь, 2000. − 416 с.

16. Матеріали сайту: www.komora.cz − Економічна палата ЧР.

17. Всесвітній економічний форум. [Електронний ресурс]. − Режим доступу: www.weforum.org

18. Неклесса О. Реконфігурація сучасного світу / О. Неклесса // Економіка : виклики глобалізації та Україна [Під заг. Ред. А. П. Гальчинського, С. В. Льовочкіна, В. П. Семиноженка]. − К.: [б. в.], 2004. − С. 216-243.

19. Баришнікова Л. П., Малиненко В.Є. Промисловий комплекс кластерного типу − сучасна форма конкурентоспроможної економіки // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, 2013, Вип. 6. − С. 42-48.

20. Ковальова Ю.М., Алишева Н.В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі // Механізм регулювання економіки. − 2008. − № 3. − С. 92-100.

21. Ministerstwo Gospodarki [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.mg.gov.pl

22. Поляков В.В. Світова економіка і відомий міжнародний бізнес. М.:КНОРУС, 2009. − 681 с.

23. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: Євроінтеграційний аспект: Монографія. − Тернопіль: Економічна думка, 2006. − 544 с.

24. Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой / А.А.Мигранян // Вопросы теории и практики управления. 2011. − № 8. − С. 17.

25. Рогов З. навіть еволюція міжнародної фінансової систем // Економіст. − 2011. − № 3. − С. 12−26.

26. Макроэкономика Венгрии [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_hungary.html#dyn

27. Соколенко С. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів. Доповідь. Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України. − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/

28. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 187 // Офіційний вісник України. − 2013. − № 24. − Ст. 807.

29. Сектор житлового будівництва зріс на 7% // Інформаційно-аналітичний бюлетень КМУ. − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.info-kmu.com.ua/2013-11-12-000000pm/article/16899722.html.

30. Про розгляд проекту Угоди: Рішення Науково-технічної ради Мінрегіонбуду від 20 грудня 2012 р. № 259 // Інформаційний бюлетень Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. − 2013. − № 1.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

УДК 330.331.1

Зеленяк В.В.
аспірант
Одеська національна академія харчових технологій

У статті досліджуються організаційно-економічні аспекти активізації інноваційних процесів у переробних підприємствах. В результаті дослідження здійснена класифікація факторів, що перешкоджають стійкому розвитку підприємств переробної промисловості за ключовими напрямками.
Ключові слова: *ефективність виробництва, інновації, інституціональні імперативи, переробні підприємства, інноваційна діяльність, інноваційна політика.*

В статье исследуются организационно-экономические аспекты активизации инновационных процессов в перерабатывающих предприятиях. В результате исследования осуществлена классификация факторов, препятствующих устойчивому развитию предприятий перерабатывающей промышленности по ключевым направлениям.
Ключевые слова: *эффективность производства, инновации, институциональные императивы, перерабатывающие предприятия, инновационная деятельность, инновационная политика.*

The article deals with the organizational and economic aspects of the activation of innovative processes in processing enterprises. As a result of the study, the classification of factors hindering the sustainable development of enterprises in the processing industry in key areas.
Key words: *efficiency of production, innovations, institutional imperatives, processing enterprises, innovation activity, innovation policy.*

Постановка проблеми. Активізація інноваційного процесу на сучасному етапі відображає назрілу необхідність якісного перетворення продуктивних сил, що вимагає потрібних для цього економічних умов. Активізація інноваційної діяльності не кон'юнктурне явище, а об'єктивна закономірність світового розвитку, викликана розгортанням інноваційного процесу. В умовах ринку активізація інноваційної діяльності здобуває особливого соціально-економічного характеру, отримує властиві їй цілі, відображає відповідність сутності виробничих відносин об'єктивним вимогам сучасного розвитку продуктивних сил. Це обумовлює органічне поєднання досягнень науки з перевагами ринкової системи господарства.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у розуміння закономірностей формування конкурентоспроможної економіки зроблено зарубіжними вченими, які підкреслили важливу роль інновацій у розвитку макроекономічної системи, підприємницької діяльності і довели необхідність раціонального управління інноваційною діяльністю. До їх числа відносяться: Д. Гохберг, П. Друкер, П. Завлін, С. Іллянкова, А. Казанцев, Л. Мінделі, В. Мединський, Г. Менш, О. Пригожин, Б. Санто, Б. Твіс, Р. Фатхудінов, Й. Шумпетер, С. Ягутин. Серед українських вчених-економістів дослідження у сфері інноваційної діяльності проводили В. Александрова, О. Амоша, Ю. Бажал, О. Василенко, О. Волков, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Герасимчук, М. Денисенко, С. Захарін, С. Ілляшенко, М. Йохна, Н. Краснокутська, П. Микитюк, М. Пашута, В. Россоха, В. Семиноженко, А. Чухно та інші. За високої позитивної оцінки наукових досліджень з вказаної проблематики окремі аспекти ефективності управління інноваційною діяльністю переробних підприємств в харчовій галузі залишаються дискусійними і потребують комплексного наукового вивчення, осмислення й переосмислення.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є дослідження організаційно-економічних аспектів активізації інноваційних процесів на переробних підприємствах харчової галузі.

Виклад основного матеріалу. Прискорення темпів технічного відновлення виробництва повинне в остаточному підсумку приводити до зростання маси ефекту розраховуючи на одиницю часу. Для підвищення технічного рівня виробництва потрібні не максимальні, а оптимальні темпи, тому що економічні фактори повинні бути орієнтовані на значне підвищення технічної новизни з одночасною її відповідністю максимуму економічної й соціальної ефективності, потребам економіки й інтересам суспільства, своєчасній окупності науково-технічних заходів. Поєднання технологічної й економічної сторін інноваційної діяльності робить обов'язковим планування не тільки технічного, але й техніко-економічного рівня виробництва, включаючи, крім технічних, також і показники економічної ефективності з урахуванням соціальних факторів.

Особливого значення набуло подолання інерційних тенденцій, що виражаються в недостатній орієнтації економічних важелів на розвиток ефективної технічної новизни у виробництві, у прагненні до збереження застарілої техніки, в ігноруванні провідної ролі економічної й соціальної ефективності науково-технічних досягнень. Не можна не враховувати досить широкого поширення елементів техніцизму в самому підході до інновацій, у практиці планування, проектування, відбору нової техніки для постановки на виробництво. Це часто виражається в недооцінці економічних і соціальних показників, у безадресному й неконкретному вживанні терміну економічної ефективності в ряді методичних розробок. Технічне відновлення виробництва нерідко розглядається в практиці як самоціль, а результатам використання створеного виробничо-технічного потенціалу не приділяється необхідної уваги.

Таке роз'єднання нововведень й економіки неспроможне – воно «обходить» економічну ефективність нової техніки як невід'ємний елемент інноваційної діяльності. Технічне відновлення виробництва не кінцевий результат інноваційної діяльності, а засіб для досягнення його систематично зростаючого соціально-економічного результату. Іншими словами, кінцевий результат інноваційної діяльності може бути отриманий лише на базі технічної новизни, але при обов'язковій умові, що вона формується й використовується з орієнтацією на даний результат, виходить із економічних і соціальних умов і потреб.

Інноваційний процес є основою інтенсифікації економіки лише остільки, оскільки відновлення виробництва призводить до росту економічних і соціальних результатів на одиницю сукупних витрат. Суть тут не просто в процесній або продуктовій новизні, а в тому, щоб результати інноваційної діяльності випереджали витрати на їх одержання.

Насамперед варто повністю перебороти поки ще досить розповсюджений штучний поділ практики господарського управління на дві значною мірою роз'єднані й зовсім «нерівноправні» сторони. Перша з них (пріоритетна) – управління (планування, забезпечення ресурсами, стимулювання, організація) так званою «основною» господарською діяльністю, орієнтоване на кількісні показники поточного (річного) росту обсягів продукції безвідносно до здійснення при цьому інноваційній діяльності або до випуску застарілої продукції й застосування застарілої техніки. До такого недостатньо ув'язаного з інноваційним процесом критерію головним чином зводиться основна оцінка й стимулювання господарської діяльності підприємств, об'єднань, їх керівників, виконання стратегічних планів і договорів отут є, безумовно, обов'язковим. Друга ж сторона в управлінні господарством, що відноситься до сфери інноваційної діяльності, суцільно й поруч виявляється як би додатковою, неосновний, котра може чекати виконання.

Основний зміст повороту управління виробництвом до активізації інноваційної діяльності полягає у швидкому зростанні масштабів не просто нових технологій, техніки, а таких, які істотно збільшують ріст економічної й соціальної ефективності виробництва. Це означає неухильне підвищення вимог до якості технологічних процесів, нової техніки в програмах, стимулюванні, експертизах, стандартах і т.д. Провідним початком активізації інноваційної діяльності є випереджальний розвиток принципово нових процесів, технологій, техніки.

Значного підвищення вимагає якісний рівень процесних і продуктових інновацій, що відбираються для постановки на виробництво. У найближчі роки варто перейти до принципу – як правило, процесні й продуктові інновації повинні перевершувати по своїх якісних параметрах аналогічні існуючі кращі зразки (вітчизняні або світові). Це відповідає самій природі й призначенню процесних і продуктових інновацій, вимогам методик по визначенню їх економічної ефективності. Зрозуміло, для цього знадобляться більші зусилля, з огляду на, що в цей час переважна частина розроблюваних процесних і продуктових інновацій поки ще по своїх параметрах поступається кращим аналогічним закордонним зразкам.

Істотну роль тут можуть зіграти вищевикладені заходи в сфері науки, а також стимулювання освоєння ефективних процесних і продуктових інновацій. Велике значення також може мати введення при підвищеній ролі споживачів незалежної експертизи технічних і продуктових розробок з орієнтацією на перевагу проектованих над кращими існуючими зразками. Цю лінію варто було б проводити вже з початку проектування – з технічного завдання. Ще до переходу до пропонованого принципу відбору інновацій до впровадження у виробництво.

Зараз із переходом до нового – шостого – етапу трансформації технологічного укладу набуває актуальності постійний випереджальний розвиток останніх моделей принципових процесних і продуктових інновацій, що революціонізують виробництво. Такою повинна бути провідна лінія інноваційної політики в сучасних умовах. Для прискорення масового й ефективного використання інновацій у виробництві насамперед потрібно забезпечити в практиці управління й планування цієї сфери комплексну організацію й спеціалізацію виробництва, значне підвищення інтенсивності використання інноваційних розробок. Наприклад, у сфері гнучких автоматизованих харчових виробництв реалізація закладених у них потенційних можливостей досягнення високої економічної й соціальної ефективності може бути здійснена у великих масштабах при умовах: організації випуску цієї техніки головним чином спеціалізованими об'єднаннями, що володіють розвинутою виробничо-технічною базою; детального урахування конкретних потреб споживачів; диференційованого підходу до особливостей експлуатації даної новітньої техніки; комплексної ретельної підготовки виробництва і споживачів до такої експлуатації, щоб дану техніку органічно, з достатньою віддачею можна було включити у виробничий апарат; виконання виготовлювачами функцій налагодження й пуску переробного устаткування.

Удосконалювання виробництва новітньої техніки повинне призводити можливо швидше до її значного здешевлення й великій реальній економії ресурсів (як у виготовлювачів, так і споживачів), до прискорення окупності інвестицій. Відомо чимало позитивних фактів, коли робототехніка приносить високий ефект, але в цілому проблема ефектив-

ного її використання ще далеко не вирішена, на нашу думку, у силу недостатності здійснення наведених вище умов.

Для виконання швидко зростаючих вимог до активізації інноваційної діяльності і якості процесних і продуктових інновацій потрібно істотно підвищити рівень роботи інженерів і менеджерів, розширити їх профіль, змінити функції у виробництві. Мова йде про масове перетворення їх в активних і висококваліфікованих організаторів найбільш результативної реалізації (а в багатьох випадках учасників створення) кращих сучасних науково-технічних досягнень.

Важливим інструментом реалізації інноваційних проектів, забезпечення підвищених вимог до якісного рівня в розвитку інноваційної діяльності, повинне стати відповідне використання механізму ціноутворення. Самій природі інноваційної діяльності суперечать факти, коли основою цін на інноваційні продукти (як це часто буває) стають завищені індивідуальні витрати підприємств на виробництво інноваційних продуктів із заниженим ефектом. Основний принцип ціноутворення на інноваційні продукти – зниження сукупних витрат на одиницю одержуваного від них корисного результату (продуктивність машин, що виражається в обсязі і якості продукції з урахуванням впливу виробництва й застосування техніки на умови праці й охорону природного середовища, надійність, довговічність техніки й інші параметри). Метою введення нових машин і технологій є, у самій загальній формі, зменшення вартості, а отже, і ціни товару, здешевлення його, тобто скорочення витрат ресурсів, необхідних для виробництва одиниці товару.

За умови відбору й постановки на виробництво високоефективних інноваційних розробок цей курс у ціноутворенні (що, у свою чергу, спонукує відбирати саме такі інновації) є не тільки необхідним, але й цілком досяжним. При цьому ринкові ціни на інноваційні розробки й продукти виконають роль нормативу, що економічно орієнтує підприємства й об'єднання на використання внутрішніх резервів для скорочення витрат й одержання прибутку в межах ціни. Виготовлювач буде прагнути швидше закінчити процес освоєння процесних і продуктових інновацій і скоріше перейти до їх поширення, щоб за рахунок фактору часу й швидкого збільшення серійності виробництва заощаджувати витрати й одержувати більші прибутки.

Якщо підхід до ринкової ціни як до фактору зниження витрат і росту ефективності буде застосований і до ціни на продукцію споживачів, то це підсилить у них зацікавленість у придбанні менш дорогої ефективної техніки, що здешевлює їх продукцію. У тому ж напрямку в споживачів інноваційних розробок стануть діяти: розвиток процесу, самофінансування за рахунок підвищення прибутку, розширення прав і посилення відповідальності підприємств й об'єднань за використання ресурсів територій, більш жорстка обмеженість виділення інвестицій, введення матеріального заохочення (за рахунок додаткового ефекту).

Таким чином, зниження цін на інноваційні продукти розраховуючи на одиницю суспільно корисного результату призведе до все більшого стимулювання застосування ефективних інновацій. Зрозуміло, це зниження цін повинне залишати добре працюючим об'єднанням і підприємствам-виготовлювачам достатній прибуток у поєднанні з іншими економічними важелями, використовуваними в період освоєння процесних і продуктових інновацій, при необхідній економії витрат. Завищення цін на інноваційні розробки й продукти гальмує інноваційний процес, суперечить його сутності. Воно може штучно створювати високу рентабельність, більшу «вигідність» процесних і продуктових інновацій, але виробництво й застосування нововведень, власне кажучи, втрачають свою корінну рису – соціально-економічну ефективність, що не може формуватися на основі завищення цін. Прибуток у цьому випадку не самоціль, її призначення – виражати й стимулювати ефективність, реальну економію витрат.

Підвищення вимог до темпів й ефективності інноваційної діяльності повинне поєднуватися з посиленням її матеріального стимулювання, але саме за задоволення неухильно зростаючих вимог покупців. Одне з найважливіших умов активізації інноваційної діяльності – економічно обґрунтоване управління процесом освоєння інновацій. Вони не відразу починають приносити закладений у них ефект. Це найчастіше тимчасово приводить до додаткових труднощів, втрат, погіршення господарських показників. Зараз значною мірою урахування даної закономірності в інноваційних проектах або недостатнє, або суми, виділені для покриття втрат, викликаних освоєнням інновацій, використовуються для заохочення випуску неефективних технічних засобів і виробів.

Ефективна активізація інноваційного процесу визначається першістю національних економічних інтересів. Тим часом економічні важелі й стимули нині побудовані так, що в період освоєння процесних і продуктових інновацій найчастіше інтереси підприємств, об'єднань, галузей значною мірою протиставляються національним інтересам, штучно створюючи як економічну невигідність техніки й продукції (особливо принципово нових), так і відносну вигідність техніки й продукції застарівающої або навіть повністю застарілої. Шлях подолання цього сформованого в економічній практиці протиріччя вимагає орієнтації економічної вигідності підприємств, об'єднань, галузей на національно-господарські інтереси для того, щоб ефективні для економіки інноваційні розробки були

повністю вигідні також й ім. Суть у тому, щоб організаційно-економічний механізм спонукував у максимально можливому ступені переборювати негативний вплив освоєння інновацій на економічні показники й забезпечував створення переваг для підприємств й об'єднань, успішно, що ощадливо освоюють ефективні для національного господарства інноваційні розробки. Головні передумови для успішного освоєння процесних і продуктових інновацій – відбір їх за критерієм національно-господарської ефективності, а також висока якість відпрацьовування досвідного зразка.

Активізація інноваційної діяльності вимагає послідовного застосування комплексу заходів по значному скороченню витрат і зниженню строків освоєння інновацій (які зараз у ряді випадків охоплюють половину й більше всього періоду випуску інноваційних продуктів й технологій). До заходів для максимального ослаблення негативного впливу процесів освоєння на економічні показники відносяться: забезпечення своєчасної комплексної підготовки виробництва процесних і продуктових інновацій (включаючи кадри, організацію праці, підготовленість робочих місць); вста-

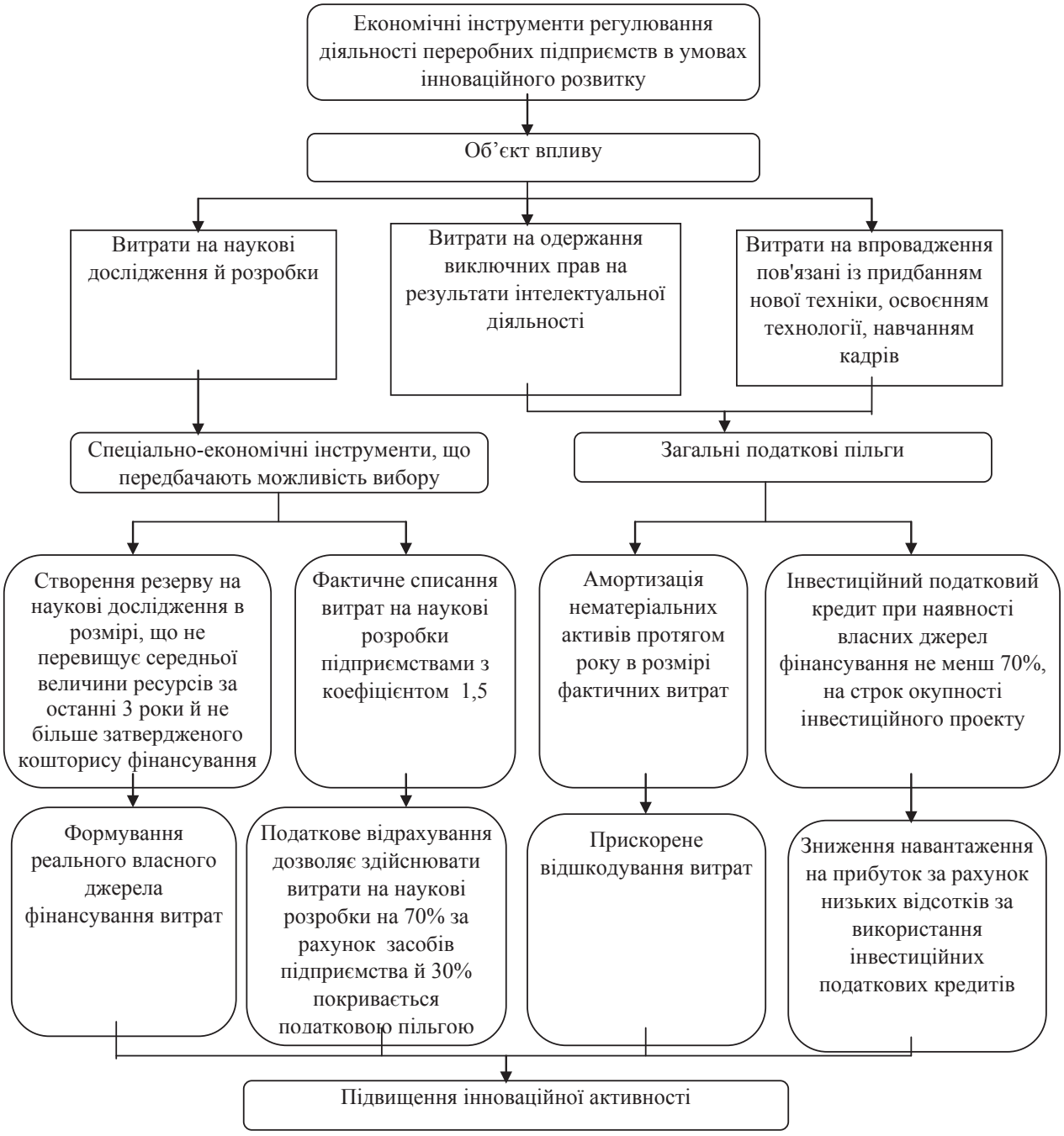

Рис. 1. Механізм впливу економічних інструментів на інноваційну активність переробних підприємств

новлення нових зв'язків із НДІ, КБ, замовниками й постачальниками; всебічний розвиток і використання уніфікації у виробництві; виділення резервних потужностей; першочергове матеріально-технічне постачання (у тому числі комплектуючими виробами й запасними частинами); достатнє фінансування; проведення виготовлювачами повного машиносервісу, налагодження й пуску, монтажу поставленого устаткування.

На рис. 1 представлений механізм розвитку інноваційної активності підприємства переробної галузі.

Потрібно розробити систему обґрунтованих диференційованих по технічних заходах прогресивних господарських нормативів витрат, по яких вести розробку бізнес-планів, встановлювати результати, якість і строки освоєння, що включають (по роках і більш коротких строках) масштаби й структуру випуску продукції, продуктивність, трудомісткість, фондоємність, матеріалоємність, собівартість, прибуток і рентабельність. При цьому доцільно заохочувати виконання й перевиконання цих прогресивних нормативів на інвестиційному етапі, а при їх невиконанні вчасно зупиняти дію інноваційних проектів і встановлювати матеріальні санкції. Дані нормативи повинні виходити як з високих вимог до використання внутрішніх резервів, раціонального господарювання в цей період, так і з урахування специфічних труднощів і втрат, пов'язаних з освоєнням процесних і продуктових інновацій, що звичайно зберігаються (у зменшених розмірах) навіть при ефективній роботі підприємства.

На основі цих нормативів варто оцінювати раціональність використання інвестиційних ресурсів у період освоєння й повністю покривати суспільно необхідне тимчасове підвищення витрат і втрати у фондах стимулювання, пов'язаних з освоєнням процесних і продуктових інновацій, з розрахунком, що погіршення показників буде з лишком перекрито завдяки зростанню ефекту інновацій після їх освоєння. При всіх цих умовах компенсація додаткових витрат, а також втрат освоєння інновацій буде «зароблено» і не може бути використана для покриття збитку від неефективної роботи. Нині найчастіше фактично не обґрунтовується й не враховується специфіка етапу освоєння серійного випуску, його труднощі, втрати не компенсуються. Цей етап освоєння взагалі не включається в бізнес-планування інноваційних проектів. Тому обсяг серійного випуску на цей час часто встановлюється без урахування реальних можливостей. У підсумку виходить, що об'єднання й підприємства як би «караються» за те, що вони освоюють інновації. Усунення цих недоліків помітно підсилить стимули до активізації інноваційної діяльності.

Концептуальна схема механізму управління інноваційною сприйнятливістю соціально-економічних систем представлена на рис. 2.

Покриття витрат і втрат освоєння інноваційних проектів доцільно здійснювати на основі все більшого застосування принципу самофінансування шляхом достатнього виділення сум з фондів розвитку підприємства, з резервних коштів і усе меншою мірою у вигляді банківських позичок, і потім погашення цих сум за рахунок зрослих доходів, отриманих після освоєння інновацій. Це стимулює підприємства до зниження витрат і скорочення строків освоєння інновацій. При освоєнні принципових інновацій (оскільки вони звичайно більш складні, тривалі й вимагають більших додаткових витрат) варто також розвивати систему фінансування на дотаційних принципах (за рахунок державних фондів).

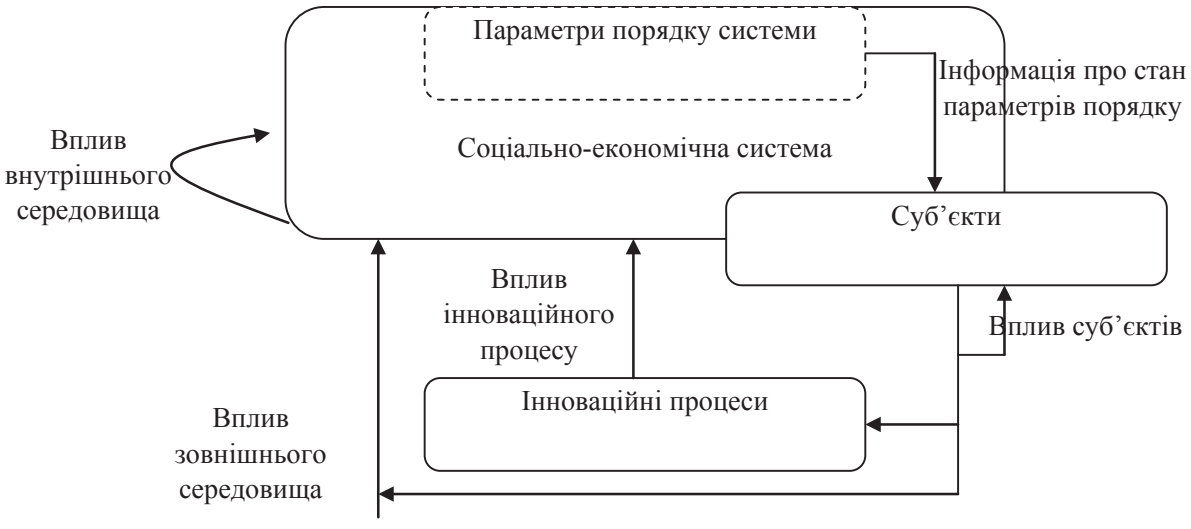

Рис. 2. Концептуальна схема механізму управління інноваційною сприйнятливістю соціально-економічних систем

Із встановленням порядку, при якому нові технічні заходи, як правило, повинні відповідати вимогам міжнародного рівня якості, значно зросте вигідність інновацій за рахунок надбавок на ціну, що забезпечить додатковий прибуток виготовлювачам інноваційних розробок. Оскільки труд працівників, зайнятих освоєнням процесних і продуктових інновацій, вимагає більш високого рівня інтенсивності й кваліфікації, його оплату відповідно до вимог закону розподілу по внеску варто відповідно збільшувати (у тому числі у вигляді надбавок до заробітної плати) за рахунок резервних коштів, а також додаткових премій залежно від одержуваного ефекту.

Така орієнтація інноваційної діяльності, оцінки роботи, стимулювання інновацій буде означати відповідні зміни співвідношення виділюваних ресурсів, рівнів рентабельності й т.д. На цій основі прискоряться темпи росту також і поточних кількісних об'ємних економічних показників внаслідок того, що незабаром позначаться високі результати зрослої маси освоєних високоефективних інноваційних розробок. Це значить, що надалі тимчасове погіршення поточних економічних показників у процесі освоєння інновацій буде усе більше перекриватися за рахунок наступного росту ефективності інноваційної діяльності. Суть у тому, що організаційно-економічний механізм, відповідно до вимог економічних законів ринку, створює для об'єднань і підприємств із самого початку освоєння процесних і продуктових інновацій великі фінансові складності при здійсненні навіть ефективного інноваційного проекту й неминуче приводить до значного збитку для них, якщо вони не використають компенсаційні заходи (резерви).

Висновки з проведеного дослідження. У цілому принципово нових і багатообіцяючих ідей у техніці й технологіях не так багато, і за їх впровадження зараз охотніше беруться тоді, коли вони мають державне значення і їх розробка підкріплюється матеріальними й фінансовими ресурсами й моральним авторитетом. Техніку, уже відому, але недостатньо розповсюджену, впроваджувати значно легше, якщо можуть бути отримані явні вигоди для підприємства, у яких воно, особливо в сучасних умовах функціонування, може бути зацікавлене. Однак масштаби впровадження, наприклад, нових технічних пристроїв можуть бути пов'язані не тільки з бажанням даного підприємства і його фінансових можливостей, але й з обсягами випуску цієї нової техніки машинобудуванням, хімічною й іншою галузями промисловості, що залежить уже від інтересів ринку й держави.

У всіх випадках впровадження інновацій дуже важлива організаційна й економічна підготовка. Необхідні й визначення очікуваної ефективності, і розробка, і створення умов виробництва, її що забезпечують. Чимале значення мають оцінки впровадження інновацій, зрозуміло, якщо вони позитивні й відповідають дійсності. З іншого боку, самої можливості постановки завдань впровадження інноваційних розробок сприяє систематична інформація про технічні нововведення й наукові досягнення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України. / Геєць В.М., Семиноженко В.П. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

2. Єрмолаєва В.В. Особливості та проблеми інноваційного розвитку в Україні // Держава та регіони.- 2010.- №6. – С. 275-280.

3. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: Навч. посібник. – 2-ге вид., пере- роб. і доп. – Суми: Університетська книга, 2005. – 324 с.

4. Лагодієнко В.В. Реалізація інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у харчовій галузі / В.В. Лагодієнко // Бізнес-Навігатор: науково-виробничий журнал Міжнародного університету бізнесу і права. – Херсон, – 2013. – №2(31). – С. 178-183.

5. Организация инновационной деятельности в АПК / В.И. Нечаев, В.Ф. Бирман, И.С. Санду, Ю.И. Бершидский, А.В. Боговиз; под ред. В.И. Нечаева. – М.: Колос, 2012. – 296 с.

6. Покотилова В.І. Ефективні системи управління інноваційними процесами // Економіка АПК.- 2009.- №5. – С. 42-48.

7. Іртищева І.О. Інтелектуально-інноваційний розвиток інфраструктури як концепція економічної сталості агропродовольчої сфери / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 71–78.

8. Іртищева І.О. Стратегічні перспективи конкурентоспроможності харчової промисловості України в умовах глобалізації / І.О. Іртищева, О.Є. Гросицька // Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2013. – 176 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

SPECIFICS OF FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN TRANSPORTATION SECTOR AND ITS IMPACT ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 330.332

Дмитриченко М.І.
Здобувач відділу макроекономіки
та державного управління
Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій

В статті розглянута структура єдиної транспортної системи України, до складу якої входять транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Ключові слова: *транспорт, транспортна система, транспортно-логістична інфраструктура, транспортні коридори, транспортно-експлуатаційні мережі.*

The article deals with the structure of the Ukrainian transport system, which includes general-purpose transport (railway, sea and river transport, automobiles and aviation, as well as urban electric transport, including underground); industrial rail transport; departmental transport; pipeline transport; public transportation routes.

Key words: *transport, transport system, transport and logistics infrastructure, transport corridors, transport and operational networks.*

Постановка проблеми. Транспорт є однією із провідних галузей, яка уможливлює рух продукції зі сфери виробництва до сфери обігу та забезпечує зв'язок між різними галузями економіки.

Мережа автомобільних магістралей задовольняє потреби суспільства в пасажирських та вантажних перевезеннях автомобільним транспортом. В сучасних умовах розширення зовнішньоекономічних відносин, інтеграції України, необхідності створення системи надійного транспортного забезпечення надає вирішенню проблеми модернізації та підвищення якості транспортно-експлуатаційного стану мережі автомобільних доріг України надзвичайно актуального значення [2; 8]. Транспортно-логістична інфраструктура виступає важливим фактором формування сукупного попиту. З логістичними системами пов'язано отримання 20-30 % валового національного продукту [7].

Економічний розвиток України можливий лише за умови ефективного використання транспортної інфраструктури, яка є базовою ланкою забезпечення як економічного розвитку національної економіки країни, так і підвищення якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні дослідження транспортних проблем в сучасних умовах розвитку національної та міжнародної економічної системи стали предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: О. Никифорук [4], Ю. Слободяник [12], А. Рибчук [15], Т. Чернявська [17], Я. Овсянникова [5] та ін.

Значний внесок у розвиток теорії і практики транспортно-логістичного сервісу, створення промислово-логістичної системи України, використання досвіду країн світу у створенні транспортно-логістичних центрів в Україні внесли наукові праці Т. Логутової [3], М. Полторацького [3], Г. Прокудіна [11], Я. Олійника [6], Н. Кудрицької [2], А. Пасічника [7] та ін.

Проблема інтеграційних процесів транспортної системи до ЄС набула широкого обговорення як у наукових, так і у професійних колах. Більшість наукових робіт присвячена питанням розвитку транспортних систем на національному, регіональному і світовому рівнях. Чимало праць присвячено питанням формування та розвитку потенціалу транспортної системи. Особливості інтеграції України в світовий економічний простір досліджують вітчизняні вчені економісти та практики. Проте питання функціонування транспортної галузі та її вплив на соціально-економічний розвиток країни потребують подальших досліджень.

Метою даної статті є аналіз сучасного стану функціонування транспортної галузі, розгляд сучасних проблеми які гальмують процес реформування галузі та окреслення перспектив розвитку транспортної галузі України.

Виклад основного матеріалу. За словами [5] «…на сьогодні транспортний сектор в цілому відповідає тільки основним потребам суб'єктам економічної діяльності і населення. Рівень безпеки, якості та ефективності пасажирських і вантажних перевезень, а також технологічно застарілі активи з низькою енергоефективністю не відповідають сучасним вимогам, стандартам ЄС та негативно впливають на навколишнє середовище».

Транспорт є однією з базових галузей економіки України, а витрати цієї галузі мають безпосередній вплив на формування роздрібних цін на товари. За даними Державної служби статистики України [14] «…у 2015 році на транспорт і складське господарство припадало 6,6% ВВП України».

Транспортний сектор України, згідно з чинним законодавством, відображає Єдина транспортна система України, яка наведена (рис. 1).

Слід зазначити, що до складу Єдиної транспортної системи України (відповідно до Закону України від 10.10.1994 р. «Про транспорт») входять [9]: транспорт загального користування

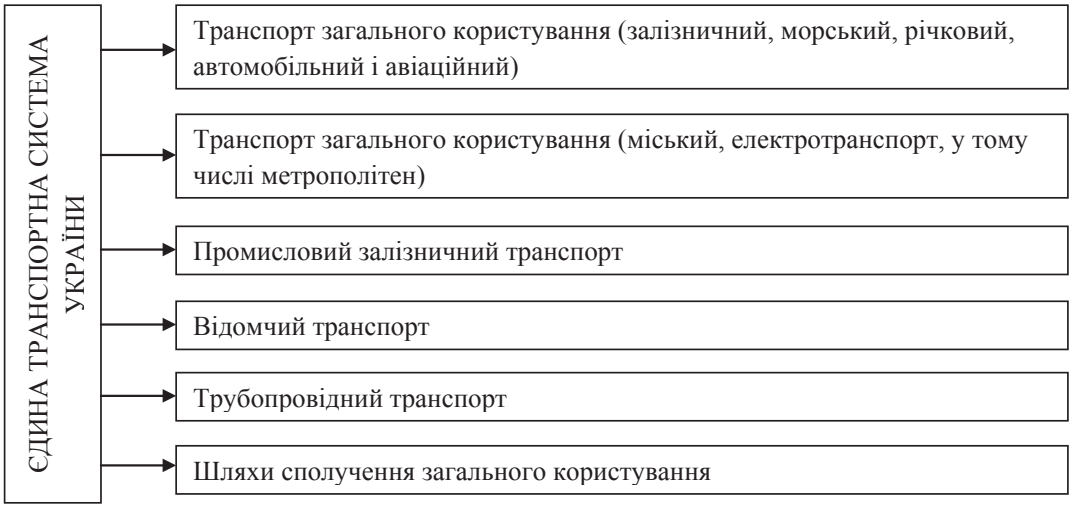

Рис. 1. Структура єдиної транспортної системи України [5]

(залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Найбільш затребувані для українського промислового сектору є такі види транспорту, як залізничний та автотранспорт (рис. 2).

Друге місце після залізничного транспорту посідає автомобільний транспорт, який використовують для перевезення вантажів у промислових центрах, населених пунктах та сільськогосподарських районах, підвіз вантажів до магістрального транспорту і доставка їх одержувачам від пунктів призначення магістрального транспорту; перевезення з пунктів виробництва до пунктів споживання при відсутності зв'язків між видами транспорту, перевезення швидкопсувних та інших вантажів у межах економічної доцільності, перевезення всередині вузлів у контейнерах і дрібними відправками [16].

За даними Державної служби статистики України [14] «…у 2015 році близько 998 тисяч осіб (6,1 % від загальної чисельності зайнятого населення) працювали у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції).

Капітальні інвестиції за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство» у 2015 році склали 16192,4 млн. грн. (для порівняння, сільське, лісове та рибне господарство – 27900,0 млн. грн., промисловість – 84168,0 млн. грн., будівництво – 40931,5 млн. грн.) [14].

За офіційними даними [16] «…в Україні за останні 7 років в усі види транспортної інфраструктури було вкладено близько 15-16 млрд. євро, або 1,5-2,2 млрд. євро щорічно. Водночас щорічні потреби у фінансуванні транспортної інфраструктури України оцінюються у 4,5 млрд. євро».

Важливим джерелом фінансування транспортної інфраструктури залишаються кредитні ресурси передусім міжнародних організацій. У табл. 1 представлено перелік кредитів (позик), що планується залучити державою до спеціального фонду державного бюджету України в 2017 р. (як

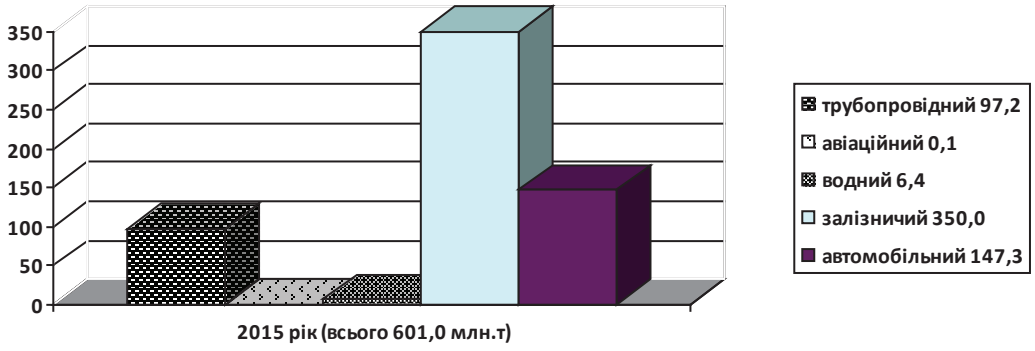

Рис. 2. Структура вантажних перевезень транспортною галуззю України у 2015 р., млн. тонн [14]

джерела фінансування бюджетної програми «Розвиток автомагістралей та реформа дорожнього сектору») від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів «Укравтодору».

Зауважимо, що за останні роки відбулася низка інституціональних змін, розширено форми та джерела державного фінансування дорожнього господарства, а саме: вперше здійснюється фінансування шляхом реалізації державних інвестиційних проектів; створено державний дорожній фонд та внесені зміни до законодавства щодо оптимального розподілу обсягів фінансування на ремонт та утримання автомобільних доріг; запроваджено митний експеримент як додаткове джерело фінансування. Разом із цим ці зміни не забезпечили достатнього рівня фінансування розвитку транспортної інфраструктури України.

Серед сусідів України найкращу оцінку отримала транспортна галузь Росії (35 місце) і Польщі (53 місце). Словаччина і Угорщина зайняли за цим показником 61 і 62 місце відповідно. Інфраструктура Молдови і Румунії виявилася гірше української – 86 і 88 місце. В цілому, Україна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності також опустилася на шість позицій, зайнявши 85 місце. Втрата позицій у рейтингу сталася через низькі показників за низкою критеріїв [1].

Транзитні можливості України визначаються, перш за все, як певна частка загальних пропускних спроможностей транспортної мережі. За обсягом транзиту перше місце посідає трубопровідний транспорт. Далі місця розподілилися наступним чином: залізничний, автомобільний, морський і повітряний транспорт [6]. Кожний з видів транспорту має труднощі і з більшою або меншою ефективністю долає їх.

Впровадження інновацій у транспортних технологіях є одним з ключових напрямків «Транспортної стратегії України на період до 2020 р.», реалізація цих ідей буде модернізацією транспортної системи задля підвищення її безпеки, екологічності, ефективності, дасть змогу вдало інтегрувати вітчизняну транспортну систему до світової [13].

Транспорт України має низку викликів, належна відповідь на які забезпечить нові можливості для зростання, створення нових робочих місць та розвитку економіки. Сильні сторони України сьогодні дають переваги, що забезпечують подальший розвиток галузі, а саме: наявність політичної підтримки, підтримка впровадження реформ з боку ЄС, стратегічне положення в регіоні, потужний експортний потенціал, висока щільність залізничної мережі та відносно задовільна протяжність судноплавних внутрішніх водних шляхів, наявність 13 морських портів, достатня пропускна

Таблиця 1

Перелік кредитів (позик), що залучаються державою до спеціального фонду державного бюджету України в 2017 р. від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проектів «Укравтодору» [10]

Назва кредитора та інвестиційного проекту, що реалізується за рахунок кредиту (позики)	Назва валюти, в якій залучається кредит (позика)	Загальний обсяг кредиту (позики) (тис. од.)	Код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету	Найменування згідно з програмною класифікацією видатків та кредитування державного бюджету	Обсяг залучення кредиту (позики) у 2017 р. (тис. грн.)
Кредитор — Міжнародний банк реконструкції та розвитку:					
Другий проект покращення автомобільних доріг та безпеки руху	дол. США	450000	3111600	Розвиток авто-магістралей та реформа дорожнього сектору	1017400,0
Проект розвитку дорожньої галузі	дол. США	560000	3111600	Розвиток авто-магістралей та реформа дорожнього сектору	500000,0
Кредитор — Європейський банк реконструкції та розвитку:					
Проект «Покра-щення транспортно-експлуатаційного стану автомо-більних доріг на під'їздах до м. Києва (пан'європейські коридори)»	євро	450000	3111600	Розвиток авто-магістралей та реформа дорожнього сектору	1100000,0
Кредитор — Європейський інвестиційний банк:					
Європейські дороги України II (Проект покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг на підходах до м. Києва)	євро	450000	3111600	Розвиток авто-магістралей та реформа дорожнього сектору	1100000,0
				РАЗОМ	**3717400,0**

спроможність міжнародного аеропорту Бориспіль, домінування залізничного транспорту у вантажообігу, розробка Планів міської мобільності та транспортних моделей деяких міст України, наявність кваліфікованої робочої сили.

Можливості вказують на перспективи розвитку, які Україна може використати для істотного поліпшення роботи галузі, а саме: розробка нової Національної транспортної стратегії, скорочення витрат і покращення доступності, схвалення дорожніх карт з підтримки імплементації директив та регламентів ЄС у сфері транспорту, наявність Державної цільової програми розвитку підгалузей транспорту на період до 2020 року, реформування системи державного управління автомобільними дорогами загального користування та залізничним транспортом, залучення в галузь транспорту коштів МФО та приватних інвесторів, повне членство в міжнародних транспортних організаціях, підвищення продуктивності за рахунок покращення якості транспортних мереж і послуг, зменшення негативного впливу транспорту на навколишнє середовище, зростання потреби в удосконаленні транспортного планування міст і приміських зон тощо.

Висновки з проведеного дослідження. У зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, реформування галузі набуло особливого значення і є складовою боротьби з корупцією відповідно до вимог міжнародних організацій.

Необхідною умовою для забезпечення належної транспортної інфраструктури – це достатнє фінансування. Державне фінансування має здійснюватися на засадах прозорості та економічної ефективності. Залучення приватного капіталу та підтримка діалогу з МФО є запорукою розвитку галузі транспорту.

Транспортна система України потребує невідкладної комплексної розбудови мережі міжнародних транспортних коридорів, швидкісних автомобільних доріг, залізниць та аеропортів. Складність проблеми полягає в тому, що об'єкти транспортної галузі перебувають у державній власності, вони потребують значних інвестицій та великою мірою залежать від фінансування з державного та місцевого бюджетів. Держава має брати активну участь у модернізації галузі транспорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна правда. – Транспортна галузь України втратила 6 позицій у рейтингу WEF. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.epravda.com.ua/news/2016/09/28/606966/

2. Кудрицька Н.В. Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку: [монографія] / Н.В. Кудрицька. – К.: НТУ, 2010. – 338 с.

3. Логутова Т.Г., Полторацький М.М. Сучасний стан транспортної інфраструктури України / Т. Логутова, М. Полторацький // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2(12), Том2. – С. 8-14.

4. Никифорук О.І., Чмирьова Л.Ю., Федяй Н.О. Перспективи фінансування транспортних проектів у рамках міжнародної фінансової допомоги / О. Никифорук, Л. Чмирьова, Н. Федяй // Економіка України. – 2015. – № 4. –. 45-57.

5. Овсянникова Я.О. Фінансування транспортного сектору України: сучасний стан та перспективи розвитку / Я. Овсянникова // Финансовые услуги. – 2017. – № 2. – С. 34-37. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/finu_2017_2_9.

6. Олійник Я.Б. Міжнародна логістика / Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов // Навч.пос. – К.: Обрії, 2011. – 544 с.

7. Пасічник А. М. Світовий досвід створення транспортно-логістичної інфраструктури: стан та перспективи застосування в Україні / А.М. Пасічник, В.В. Кутирєв // Вісті Автомобільно-дорожнього інституту: науково-виробничий збірник /ДВНЗ «ДонНТУ» АДІ. – Горлівка, 2011. – № 2(13). – С. 121-128.

8. Пасічник А.М. Сучасні транспортно-митні технології міжнародних перевезень товарів: монографія / за ред. А. М. Пасічника. – Дніпро : АМСУ, 2012. –288 с.

9. Поняття транспорту і транспортної системи України. Транспортне право. Правознавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studentam.net.ua/content/view/6079/93/.

10. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19.

11. Прокудін Г.С. Аналіз і шляхи реформування транспортної галузі України / Г.С. Прокудін, О.А. Чупайленко, К.О. Майданик, І.О. Ремех, Ю.В. Пилипенко // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія : Транспортні системи і технології. – 2017. – Вип. 30. – С. 244-251. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_tsit_2017_30_29

12. Рибчук А., Прушківський В. Проблеми і перспективи інвестування глобальних інфраструктурних проектів у посткризовий період / А. Рибчук, В. Прушківський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 139. – С. 10-14.

13. Розпорядження КМУ від 20.10.2010 № 2174-р «Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 р.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D 1 %80

14. Статистична інформація. – Державна служба статистики України, 2016. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

15. Слободяник Ю.Б. Фінансовий механізм функціонування підприємств пасажирського автотранспорту в сучасних умовах /Ю. Слободяник // Суми : УАБС НБУ. – 2007. – 162 с.

16. Транспортна система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-referat.com.

17. Чернявська Т.А. Роль фінансів у інноваційному розвитку транспортно-дорожнього комплексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nppdaa/ econ/2012/141.pdf.

АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

AUDIT AS AN INSTRUMENT FOR PROVISION OF EFFICIENCY AND PERFORMANCE OF THE PHYSICAL DECENTRALIZATION PROCESS

УДК 657.6:336.025

Рекова Н.Ю.
д.е.н., професор, професор кафедри економіки підприємства
Донбаська державна машинобудівна академія
Міністерства освіти і науки України
м. Краматорськ

Проаналізовано місце державного аудиту в системі державного фінансового контролю. Досліджено дефініцію «державний фінансовий контроль». Обґрунтовано важливість впровадження системи державного фінансового контролю в управління процесом фіскальної децентралізації. Досліджено міжнародні стандарти державного аудиту відповідно до INTOSAI, сторони аудиту та їх загальні принципи. Проведено порівняльний аналіз видів державного аудиту, класифікованих INTOSAI. Обґрунтовано доцільність впровадження аудиту ефективності в систему державного контролю в управління процесом фіскальної децентралізації.

Ключові слова: *аудит, міжнародні стандарти державного аудиту, державний фінансовий контроль, фіскальна децентралізація, ефективність.*

Проанализировано место государственного аудита в системе государственного финансового контроля. Исследовано дефиницию «государственный финансовый контроль». Обосновано важность внедрения системы государственного финансового контроля в управление процессом фискальной децентрализации. Исследовано международные стандарты государственного аудита в соответствии с INTOSAI, стороны аудита и их общие принципы. Проведен сравнительный анализ видов государственного аудита, классифицированных INTOSAI. Обоснована целесообразность внедрения аудита эффективности в систему государственного контроля в управление процессом фискальной децентрализации.

Ключевые слова: *аудит, международные стандарты государственного аудита, государственный финансовый контроль, фискальная децентрализация, эффективность.*

The place of the state audit in the system of state financial control was analyzed. The definition of "state financial control" was explored. The importance of implementing the system of state financial control in managing the process of fiscal decentralization was substantiated. The international standards of public audit in accordance with INTOSAI, the audit side and their general principles were investigated. A comparative analysis of the types of state audits classified INTOSAI was conducted. The expediency of introducing an audit of efficiency into the system of state control in the management of the process of fiscal decentralization was substantiated.

Key words: *audit, international standards of state audit, state financial control, fiscal decentralization, efficiency.*

Постановка проблеми. В основу управління процесом фіскальної децентралізації має бути покладено ефективність та результативність. Важливим напрямом забезпечення ефективності та результативності процесу фіскальної децентралізації може стати державний фінансовий контроль, а саме на особливу увагу заслуговує одна із його форм здійснення – державний аудит, що дозволяє об'єктивно оцінити інформацію згідно встановленим критеріям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань державного фінансового контролю та державного аудиту присвячені праці таких вчених О. Шевчук, В. Хомутенко, І. Луценко, А. Хомутенко, А. Хмельков, А. Саунін, В. Максимова, Ю. Слободяник. Н. Аюбов та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування доцільності впровадження аудиту ефективності в систему державного контролю в управління процесом фіскальної децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до А. Хмелькова [9, 10-11], державний фінансовий контроль можна охарактеризувати за двома напрямами:

як функція управління фінансами, де він виступає засобом поєднання функцій фінансового планування і прогнозування, а також фінансового обліку та статистики, та передумовою здійснення функцій фінансового аналізу та регулювання.

як діяльність органів фінансового контролю, яка полягає в оцінки фактичного стану справ на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності, спрямованої на забезпечення законності, фінансової дисципліни та раціональності формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів для ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових правовідносин.

На рис. 1 представлено взаємозв'язок дефініцій «фінанси» та «державний фінансовий контроль», відповідно до якого державний фінансовий контроль представляє собою «цілісне явище, окремий інститут у складі фінансової системи держави, що мусить забезпечити й гарантувати дотримання фінансово-господарського та бюджетного законодавства, доцільності державних витрат, економічної ефективності фінансово-господарських операцій державних підприємств і установ, фінансову безпеку держави, є кінцевою ланкою запропонованого нами логічного ланцюга [9, 14]».

В. Хомутенко, І. Луценко та А. Хомутенко визначають, що: «Державний фінансовий контроль дозволяє визначити ступінь досягнення запланованих соціально-економічних результатів, обґрунтувати напрями оптимізації публічних фінансів та

Рис. 1. Взаємозв'язок дефініцій «фінанси» та «державний фінансовий контроль»

підвищення фінансового потенціалу країни. Система державного контролю розкриває потенційні можливості структурних перетворень економіки з точки зору прийняття ефективних управлінських рішень, що забезпечують раціональне використання фінансових ресурсів з урахуванням суспільного розвитку країни [10, 7]».

Наразі державний контроль представляє собою важливу ланку в державному управлінні, яка передбачає зосередження уваги центральних та субцентральних органів влади не лише до забезпечення цільового характеру затверджених бюджетних доходів та видатків, але, перш за все, до обґрунтованості цих доходів та видатків з точки зору їх ефективності та результативності.

До основних тенденцій розвитку державного фінансового контролю, які будуть визначати розвиток цієї сфери діяльності в перспективі, відносять підвищення значущості контролю як функції управління, доцільності максимального використання експертного потенціалу державних контрольних органів у проведенні податково-бюджетної політики, включаючи питання збалансованості бюджетної системи, процесу фіскальної децентралізації, зміщення уваги на контроль ефективності та результативності фінансової політики, зокрема податково-бюджетної політики держави.

У матеріалах [4] наголошується, що серед вчених, практикуючих ревізорів та аудиторів активно обговорюється пропозиція про делегування певних контрольних функцій щодо перевірки державних витрат приватним аудиторським компаніям. Також демонструється підвищення значимості творчого підходу до державного фінансового контролю, необхідності формулювання та вираження вищими контрольними органами власної точки зору та бачення соціально-економічного розвитку в рамках політик центральних та субцентральних органів влади. Поряд з цим розглядаються проблеми стандартизації контрольної діяльності з акцентом на створення комплексного характеру державного фінансового контролю, який виражається в синтезі контрольної практики різних наукових підходів та видів фінансового контролю, а також в постійному пошуку оптимального співвідношення їх застосування.

Як наслідок до завдань державного фінансового контролю, в тому числі контролю управління процесом фіскальної децентралізації можна віднести:

перевірку законності, ефективності та раціональності використання фінансових ресурсів, які знаходяться в розпорядженні держави і концентруються на центральному та субцентральному рівнях;

визначення законності, обґрунтованості та цільової спрямованості витрачання бюджетних коштів суб'єктами господарювання;

виявлення достовірності та повноти мобілізації коштів до центральних та субцентральних бюджетів;

виявлення причин порушення фінансової дисципліни та запобігання виникненню таких ситуацій у майбутньому;

формування достовірної, повної та неупередженої інформації про фінансові потоки центральних та субцентральних органів влади, фінансово-господарську діяльність економічних суб'єктів;

виявлення скритих резервів фіскальної децентралізації;

перевірка захищеності фінансових інтересів мешканців юрисдикцій тощо.

Традиційно до форм державного фінансового контролю відносять [2, 12]:

інспектування – система обов'язкових дій з контролю, які спрямовані на документальне та фактичне обстеження господарських операцій, здійснених підприємством, установою або організацією, а також їх наслідків, бухгалтерського обліку та фінансової звітності для виявлення незаконної мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів, виявлення нестачі фінансових та матеріальних ресурсів, нецільового або неефективного їх використання, встановлення посадових і матеріально-відповідальних осіб, винних у порушенні законодавства та спричинених такими порушеннями фінансових втрат;

перевірка – система обов'язкових контрольних дій, спрямованих на документальне обстеження окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ або організацій для виявлення незаконної мобілізації, розподілу або використання фінансових ресурсів;

державний аудит – система зовнішнього незалежного публічного аудиту діяльності органів центральної та субцентральної державної влади з управління суспільними ресурсами.

Державний аудит представляє собою один із сучасних інститутів соціального контролю, «який виникає в умовах поширення ідей гуманізму та свободи як інституційний відгук на зміну уявлень людей про ієрархію взаємин між державою, суспільством і людиною [2, 12]».

Стандарти INTOSAI визначають державний аудит як систематичний процес, який дозволяє об'єктивно отримувати та оцінювати докази для визначення того, чи відповідає інформація або існуючі умови встановленим критеріям. Державний аудит є важливим, оскільки він надає законодавчим та наглядовим органам, посадовим особам та загальній спільноті інформацію, а також незалежні та об'єктивні оцінки управління та проведення державної політики, програм або інших дій [7, 9-10].

Державний аудит здійснюється на мікроекономічному та макроекономічному рівнях [2, 13].

На макроекономічному рівні державний аудит досліджує виконання програм соціально-економічного розвитку держави, окремих регіонів, а також використання ресурсів країни, діяльність окремих міністерств, відомств та інших урядових структур.

На макроекономічному рівні державний аудит досліджує фінансово-господарську діяльність державних і комунальних підприємств та бюджетних установ і організацій.

Як наслідок, на мікроекономічному рівні державний аудит – це невід'ємна частина інформаційного забезпечення управління суб'єктами господарювання державної та комунальних форм власності, а на макроекономічному рівні – одна з організаційних форм державного контролю, яка розв'язує стратегічні завдання [2, 13].

Аудит державного сектору зародився в Швеції на початку 1960-х рр. [11, 56]. У багатьох розвинених країнах Європейського союзу, США і Канаді він займає майже 70% від загального обсягу контрольних заходів [3]. Для України державний аудит є однією з нових форм державного фінансового контролю.

У роботі В. Максимова та Ю. Слободняк [6] досліджено достатні та необхідні передумови становлення та розвитку державного аудиту в Україні. До них, зокрема, авторами віднесено:

суспільно економічні – побудова громадського суспільства, перехід до економіки знання, спрямованої на підтримання сталого розвитку, супроводжуються наявністю запиту суспільства на отримання достовірної інформації з незалежного джерела про стан та якість управління в державі;

інституційні – наразі у країні сформовано основні інститути, які дозволяють вбудовувати в їх систему інститут державного аудиту (як сукупність норм, правил та відносин);

організаційні – наявність контрольних органів державних фінансів та функціонування вищого органу контролю, який має закріплений конституцією статус;

інформаційно-технічні – наявність технічної можливості обробки значних баз даних, що передбачає застосування інформаційно-аналітичної системи та інформаційних технологій, які дають можливість підтримки контрольних та експертно-аналітичних заходів на всіх етапах їх проведення;

наукові – зміна підходів щодо кордонів та методів державного управління.

Зазначені передумови передбачають можливість та необхідність вбудови державного аудиту в управління процесом фіскальної децентралізації на основі системи стандартів Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI).

Як представлено у табл. 1 стандарти INTOSAI з державного аудиту поділяються на три рівні.

Таблиця 1

Міжнародні стандарти Вищих органів аудиту (ISSAI)

Стандарт	Назва	Дата прийняття, рік
1	2	3
Рівень 1. Базові принципи		
ISSAI 1	Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів	1977
Рівень 2. Необхідні умови для функціонування вищих органів аудиту		
ISSAI 10	Мексиканська декларація про незалежність вищих органів аудиту	2007
ISSAI 11	INTOSAI принципи та краща практика, що входить до незалежності вищих органів аудиту	2007
ISSAI 20	Принципи прозорості та підзвітності	2010
ISSAI 21	Принципи прозорості – Краща практика	2010
ISSAI 30	Кодекс етики	1998
ISSAI 40	Контроль якості для вищих органів аудиту	2010
Рівень 3. Фундаментальні принципи аудиту		
ISSAI 100	Фундаментальні принципи аудиту державного сектора	2013
ISSAI 200	INTOSAI стандарти аудиту – Загальні принципи	2001

Закінчення таблиці 1

1	2	3
ISSAI 300	Фундаментальні принципи аудиту ефективності	2013
ISSAI 400	INTOSAI стандарти аудиту – Стандарти звітності	2001
Рівень 4. Керівні принципи аудиту		
4.1. Загальні принципи аудиту		
ISSAI 1000-2999	Керівні принципи аудиту для фінансового аудиту (Financial Audit)	2007; 2010
ISSAI 3000-3999	Керівні принципи аудиту для аудиту ефективності (Performance Audit)	2004; 2010
ISSAI 4000-4999	Керівні принци аудиту для аудиту на відповідність (Compliance Audit)	2010
4.2. Керівні принципи з конкретних питань		
ISSAI 5000-5099	Керівництво з аудиту міжнародних організацій	2004
ISSAI 5100-5199	Керівництво з екологічного аудиту	1998
ISSAI 5200-5299	Керівництво з аудиту приватизації	1998; 2001; 2004; 2007
ISSAI 5300-5399	Керівництво з IT-аудиту	1995
ISSAI 5400-5499	Керівництво з аудиту державного боргу	2007; 2010
ISSAI 5500-5599	Керівництво з аудиту коштів, виділених на попередження і ліквідацію наслідків катастроф	2006
ISSAI 5600-5699	Керівництво з експертних оцінок	2010
INTOSAI керівництво із сумлінного управління (INTOSAI GOV)		
INTOSSAI GOV 9100-9199	Внутрішній контроль	2007; 2010
INTOSSAI GOV 9200-9299	Стандарти бухгалтерського обліку	1995; 1998; 2010

Складено по [1]

Відповідно до стандартів INTOSAI застосування аудиту державного сектору сприяє відповідному управлінню, в тому числі управлінню процесом фіскальної децентралізації, завдяки [7, 10]: наданню цільовим користувача незалежної, об'єктивної та надійної інформації, висновків і думок, заснованих на достатніх та належних доказів, які відносяться до державних установ; посиленню підзвітності та прозорості, заохочення постійного покращення та стійкої впевненості у належному використанні державних коштів та активів , а також ефективності державного управління; підвищенню результативності тих органів в рамках конституційного устрою, які виконують загальний моніторинг та функції, які коригують уряд, а також відповідних за управління діяльністю, яка фінансується з державного бюджету; створенню стимулів для реформування шляхом надання знань, всеохоплюючого аналізу та обґрунтованих рекомендацій з покращення.

В державному аудиті роль аудитора виконує глава вищого органу аудиту та особи, яким делеговано повноваження проводити аудити (рис. 2).

Щодо відповідальних осіб, то ними можуть виступати фізичні та юридичні особи. В державному аудиті пов'язана з ним відповідальність визначається конституційною та законодавчою угодою. Відповідальні сторони можуть нести відповідальність за інформацію про об'єкт перевірки, за управління їм або за складання рекомендацій [7, 13].

Цільовими користувачами державного аудиту виступають фізичні особи, організації або їх групи, для яких аудитор готує звіт про результати перевірки. Цільовими користувачами можуть бути законодавчі та наглядові органи, ті, хто відповідає за державне управління або за роботу з населенням [7, 13].

Загальні принципи держаного аудиту, незалежного від його виду, представлено на рис. 3.

Щодо видів державного аудиту, то відповідно до стандартів INTOSAI виділяють аудит фінансової звітності, аудит ефективності та аудит відповідності повноваженням.

Основною метою аудиту фінансової звітності є виявити, чи подається фінансова інформація установи відповідно до прийнятої системи фінансової звітності та законодавчої бази. Це досягається отриманням достатніх та належних аудиторських

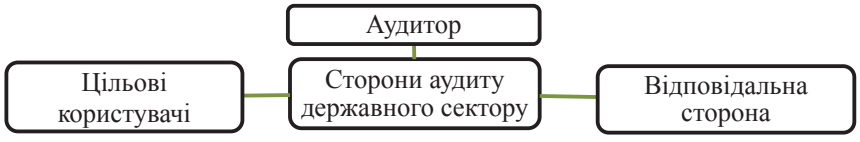

Рис. 2. Сторони аудиту державного сектору

доказів, які дозволяють аудитору скласти думку щодо відсутності у фінансовій інформації істотних викривлень через шахрайства або помилки [7, 11].

Аудит ефективності спрямований на те, щоб виявити, чи відповідають дії, програми та інститути принципам економії, ефективності і результативності і чи є додаткові можливості для їх вдосконалення. Ефективність оцінюється в порівнянні з відповідними критеріями, а також аналізуються причини відхилення від цих критеріїв і інші проблеми. Мета – відповісти на ключові питання аудиторської перевірки і надати рекомендації щодо поліпшення [7, 11].

Щодо аудиту відповідності повноваженням, то його основна мета – виявити, чи відповідає конкретний предмет розгляду чинним владним повноваженням, визначених як критерії. Аудит відповідності виконується за допомогою оцінки (в усіх суттєвих аспектах) відповідності діяльності, фінансових операцій та інформації владних повноважень, які регулюють діяльність об'єкта аудиту. Ці владні повноваження включають правила, закони і нормативні акти, бюджетні резолюції, політику, встановлені кодекси, умови угоди або інші принципи державного регулювання раціонального управління фінансами державного сектора і поведінки посадових осіб [7, 11-12].

У табл. 2 представлено порівняння фінансового аудиту, аудиту ефективності та аудиту відповідності.

Серед усіх видів державного аудиту найбільш дослідженим є фінансовий аудит. Проте ключове значення для контролю ефективності процесу фіскальної децентралізації є аудит ефективності.

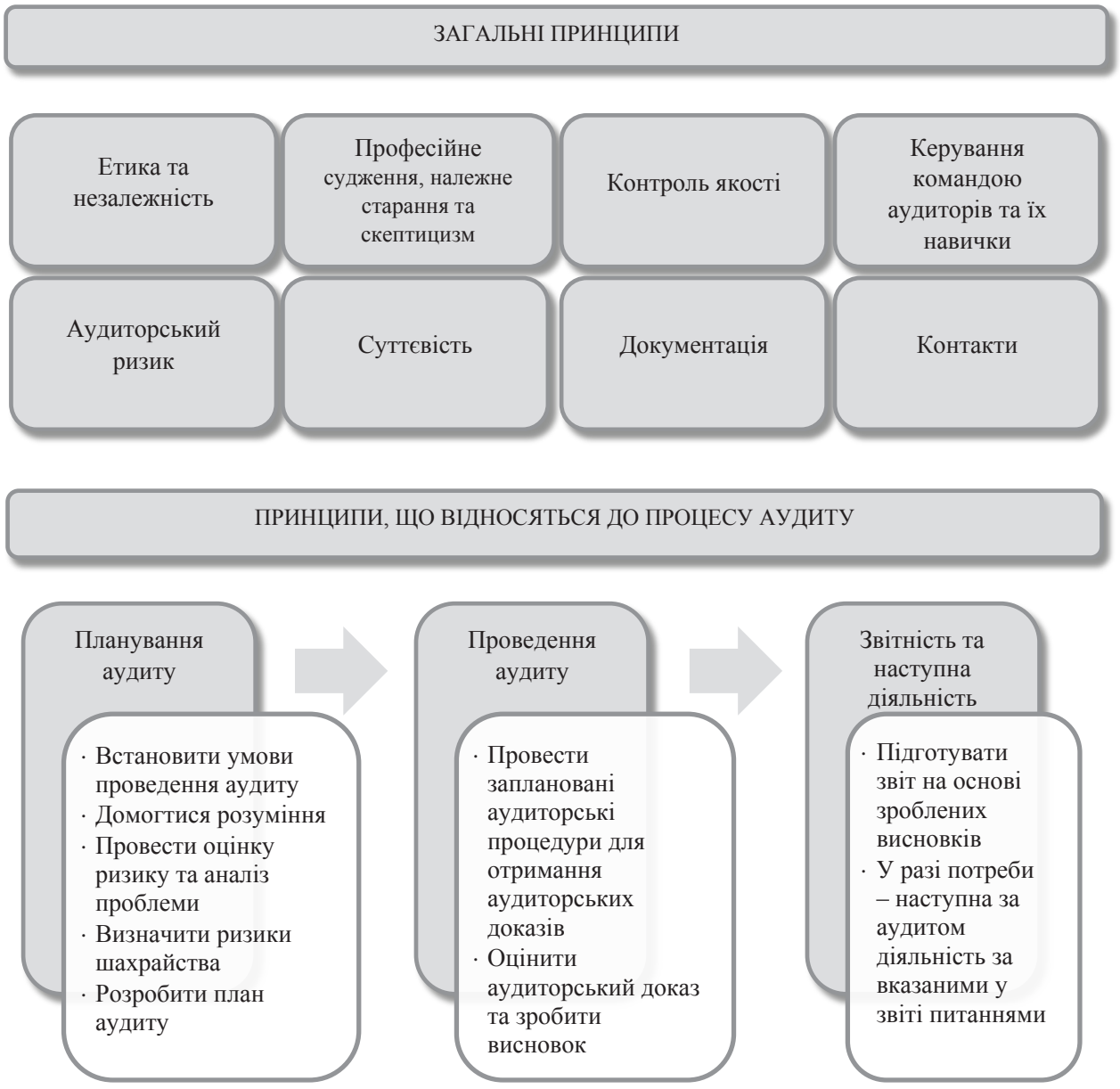

Рис. 2. Принципи аудиту державного сектору [7, 18]

Аудит ефективності включає аналіз умов, необхідних для забезпечення дотримання принципів економічності, результативності та ефективності [1].

Принцип економічності означає мінімізацію витрат ресурсів. Ресурси, які використовуються, мають надаватися вчасно, в потрібному обсязі, потрібної якості і за найкращою ціною.

Принцип ефективності означає отримання максимальної віддачі від доступних ресурсів. Він відноситься до взаємозв'язку задіяних ресурсів і результатів, з точки зору обсягу, якості та своєчасності.

Принцип результативності відноситься до досягнення поставлених цілей і бажаних результатів.

Як наслідок аудит ефективності можна розділити на: аудит економічності адміністративної діяльності на її відповідність адміністративним принципам і практикам; аудит ефективності використання людських, фінансових та інших ресурсів; аудит результативності діяльності об'єкту аудиту або програми щодо досягнення своїх цілей.

Аудит економічності дає відповіді на питання щодо: економічності використання людських, фінансових або матеріальні ресурсів; забезпечення максимальної економічності використання суспільних ресурсів шляхом застосування обраних методів діяльності та обладнання; відповідності управлінської діяльності існуючим адміністративним процедурам і належним правилам менеджменту.

Таблиця 2

Порівняння фінансового аудиту, аудиту ефективності та аудиту відповідності

Ознака	Фінансовий аудит	Аудит ефективності	Аудит відповідності
Цільова спрямованість	Виявити, чи подається фінансова інформація установи відповідно до прийнятої системи фінансової звітності та законодавчої бази	Виявити, чи відповідають дії, програми та інститути принципам економії, ефективності і результативності і чи є додаткові можливості для їх вдосконалення	Виявити, чи відповідає конкретний предмет розгляду чинним владним повноваженням, визначених як критерії
Предмет контролю	Цільове використання бюджетних коштів	Цільове використання бюджетних коштів, ефективність їх використання та результативність управлінської діяльності органів державної влади	Відповідність діяльності вимогам влади
Об’єкти	Організації, підприємства та установи	Організації, підприємства, установи, соціальні групи громадян	Організації, підприємства та установи
Методи	Документальна та фактична перевірка операцій з державними коштами та власністю, їх відображення в бухгалтерському обліку та звітності	Аналіз організаційної роботи, ситуацій; порівняльний аналіз, синтез; опитування, інтерв’ю, співбесіди, анкетування	Документальна та фактична перевірка відповідності діяльності, фінансових операцій та інформації про владні повноваження, які регулюють діяльність об'єкта аудиту
Законодавче нормування поняття	Нормований	Нормований	Ненормований
Результат	Визначення цільового/ нецільового використання бюджетних коштів	Більш повна, якісніша картина використання державних коштів, ніж при проведенні фінансового аудиту; з’ясування – чи досягнуті цілі надання державних коштів	Оцінку стану дотримання законодавства, планів, процедур, контрактів в процесі управління фінансами центральних та субцентральних органів влади та використання коштів центральних та субцентральних органів влади
Наявність відповідних критеріїв та показників	Наявні	Є необхідність розробки критеріїв та показників ефективності	Є необхідність розробки критеріїв та показників відповідності повноваженням
Звіти	Звіти стандартизованої форми, висновки на основі фінансових документів; опис виявлених порушень та заходи з їх усунення	Звіти про результати, які можуть мати дискусійний матеріал, висновки, сформульовані на основі сукупності різноманітних аргументів та доказів, окремі конструктивні пропозиції	Звіти про відповідність повноваженням, які можуть мати дискусійний матеріал, висновки, сформульовані на основі сукупності різноманітних аргументів та доказів, окремі конструктивні пропозиції

Складено по [11, 5; 7]

Аудит ефективності відповідає на питання щодо: ефективності використання людських, фінансових та інших ресурсів; ефективності управління регулюванням, організацією, моніторингом та оцінкою державних програм; відповідності проведеної державної програми поставленим цілям та вимогам; можливості досягнення цілей державних програм найменш витратними способами.

Аудит результативності відповідає на питання щодо зв'язків між цілями та завданнями, результатами та зусиллями: можливість досягнення цілі за допомогою витрачених ресурсів та виконаних дій; отримання саме очікуваних результатів від державної програми, а не будь-яких інших.

Відповідно до А. Сауніна [8, 27] необхідність впровадження аудиту ефективності в систему державного контролю обумовлена низкою причин.

Висновки з проведеного дослідження. Адаптуючи причини до доцільності вбудови аудиту ефективності в управління процесом фіскальної децентралізації, можна відзначити таке: по-перше, підвищення ефективності процесу фіскальної децентралізації є важливою передумовою вирішення соціально-економічних проблем. Аудит ефективності дозволяє не лише оцінити ступінь ефективності використання коштів субцентральних органів влади, але й визначити необхідні заходи щодо її покращення; по-друге, у зв'язку з тим, що бюджет є найважливішим інструментом реалізації соціально-економічної політики субцентральних органів влади, для виконання цієї задачі доцільно, перш за все, суттєво підвищити ефективність системи управління процесом фіскальної децентралізації. Останній не може бути ефективним без адекватної системи державного фінансового контролю, яка має включати поряд з фінансовим аудитом і аудит ефективності. Це пов'язане з тим, що фінансовий аудит дозволяє визначити ефективність фінансового управління, забезпечуючи використання бюджетних коштів у відповідності до законодавчо встановлених показників та їх цільовим призначенням. Слід зауважити, що такий вид державного фінансового контролю має не забезпечує повноцінної оцінки та представляє собою пасивний підхід до оцінки ефективності реалізації поставлених цілей та задач економічної політики субцентральних органів влади. Поряд з цим аудит ефективності має більш широкі можливості для застосування та оцінки ефективності реалізації соціально-економічної політики субцентральних органів влади та фінансового управління субцентральним бюджетом; по-третє, впровадження аудиту ефективності в систему управління процесом фіскальної децентралізації має велике значення для суспільства, адже його результати дозволяють мешканцям юрисдикції зрозуміти, які цілі соціально-економічного розвитку є пріоритетними для відповідного субцентрального органу влади, зробити діяльність субцентральних органів влади з управління бюджетом більш відкритою та прозорою, визначити, наскільки ефективно субцентральні органи влади досягають поставленої мети соціально-економічного розвитку відповідного регіону, зрозуміти, наскільки результати використання державних коштів забезпечують задоволення потреб різноманітних верств населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. INTOSAI [Електронний ресурс]. – Матеріали сайту International Organization of Supreme Audit Institutions:. – Режим доступу: http://www.intosai.org/

2. Ангелина И. Стратегический аудит в системе государственного финансового контроля / И. Ангелина // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 3. – С. 194-198.

3. Аюбов Н. Аудит эффективности планирования и использования государственных средств / Н. Аюбов // Учет и статистика. – 2008. – № 9. – С. 124-132.

4. Гусева Н. Эффективное государство – 1 / Н. Гусева // Тезисы докладов XIII Апрельской Международной научной конференции «Модернизация экономики и общества» (3-5 апреля 2012 г.), г. Москва.

5. Друкер П. Управление, нацеленное на результаты: пер. с англ. / П. Друкер. – М.: Техническая школа бизнеса, 1994. – 548 с.

6. Максимова В. Предпосылки становления и развития государственного аудита в Украине [Електронний ресурс] / В. Максимова, Ю. Слободяник. – Режим доступу: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2918/2918/1/Предпосылки%20становления%20и%20развития%20государственного%20аудита%20в%20Украине.pdf

7. Основополагающие принципы аудита государственного сектора [Електронний ресурс] – Матеріал сайту EUROSAI. – Режим доступу: http://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-100-ruso.pdf

8. Саунин А. Аудит эффективности в государственном финансовом контроле: научно-методическое пособие / А. Саунина. – М.: Финансовый контроль, 2004. – 144 с.

9. Хмельков А. Державний фінансовий контроль: навчальний посібник / А. В. Хмельков. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 549 с.

10. Хомутенко В. П. Адміністрування податків, зборів, платежів: навч. посіб. / В. Хомутенко, І. Луценко, А. Хомутенко / за заг. ред. В. Хомутенко. – Одеса: «Атлант», 2015. – 314 с.

11. Шевчук О. Государственный аудит в системе финансового контроля / О. Шевчук // Финансовый контроль. – 2013. – № 20. – С. 56-64.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

THEORETICAL BASES OF COMPETITIVENESS OF THE BANKING SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

УДК 336.7

Капущак В.В.
аспірант
Класичний приватний університет

У статті проаналізовано структуру економічних елементів, що систематизує теоретичну основу функціональних складових конкурентоспроможності банківського сектору України. Узагальнено основні підходи, що реалізують конкурентоспроможність банківського сектору України. Сформовано характерні риси конкурентоспроможності банківської системі в національній економіці України. Виділено та детально проаналізовано фактори впливу на конкурентоспроможність банків. В процесі дослідження оброблено та сформовано теоретичний базис в напрямках банківської конкурентоспроможності.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, внутрішня конкуренція, національна економіка, банківський сектор, концепція.*

В статье проанализированы структура экономических элементов, которая систематизирует теоретическую основу функциональных составляющих конкурентоспособности банковского сектора Украины. Обобщены основные подходы, реализующих конкурентоспособность банковского сектора Украины. Сформирован характерные черты конкурентоспособности банковской системе в национальной экономике Украины. Выделены и подробно проанализированы факторы влияния на конкурентоспособность банков. В процессе исследования обработано и сформирован теоретический базис в направлениях банковской конкурентоспособности.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, внутренняя конкуренция, национальная экономика, банковский сектор, концепция.*

The article analyzes the structure of economic elements that systematizes the theoretical basis of the functional components of the competitiveness of the banking sector in Ukraine. The main approaches that realize the competitiveness of the banking sector of Ukraine were summarized. The characteristic features of the banking system's competitiveness in the national economy of Ukraine were formed. The factors influencing the competitiveness of banks were analyzed in detail. In the course of research, the theoretical basis in the areas of banking competitiveness was worked out and formed.

Key words: *competitiveness, internal competition, national economy, banking sector, concept.*

Постановка проблеми. Динамічність в підходах та методах конкурентоспроможності банківських установ, за якими функціонують банки в економічному просторі України, є відповіддю банківського сектору національної економіки України на економічні негаразди та фінансову нестабільність на валютному ринку. Водночас процес реалізації механізму конкурентоспроможності банку повинен спиратися на теоретичне підґрунтя. Тому основним невирішеним питанням є формування теоретичних засад конкурентоспроможності банківського сектору національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багата кількість наукових праць, що стосуються теоретичних засад функціонування банківських структур. Зокрема, конкурентоспроможність було розглянуто в роботах таких вчених, як І. Ансофф, М. Портер, П. Роуз, Г. Хемел. Дану проблематику також висвітлено вітчизняними вченими - С.В. Башлай, І.В. Волошко, Ю.О. Заруба, Д.В. Коваленко, С.М. Козьменко, В.С. Котковський, Ю.С. Кудашев, І.О. Лютий, О.В. Мірошниченко, О.О. Солодка, Л.І. Федулова, Ф.І. Шпиг.

Конкурентоспроможність визначає вектор діяльності суб'єкта господарювання та саму сутність економічних відносин. Методологія дослідження конкурентоспроможності була відображена в ґрунтовних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: Г. Л. Азоєва, Л. В. Балабанової, О. Г. Бачалова, П. Ю. Бєлєнького, Т. Д. Гірченко, М. О. Єрмолова, Ю. О. Заруби, Ю. Б. Іванова,Л. М. Качаліної, С. М. Козьменка, Ю. І. Коробова, М. Портера, Г. О. Самойлова, С. Г. Свєткунова,Ф. І. Шпига, Р. А. Фатхутдінова. Класичну теорію конкуренції дослідили в наукових працях А. Сміт, Д. Ріккардо, А. Маршал, Д. Робінсон и Е. Чемберлен, А. Курно, А. Лернер, К. Вікселль, М. Портер, Г. Азоєв, Р. Фатхудінов та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення складових конкурентоспроможності банківського сектору в національній економіці України; виокремити в термінологічне трактування банківської конкурентоспроможності; диференціація теоретико-методичних засад конкурентоспроможності банків та узагальнення подальшого напрямку змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінування конкурентоспроможності, як основного чинника, який впливає на розвиток банківського сектору, визначає весь комплекс факторів, методів та підходів, що окреслює взаємодію банківських установ з економічними процесами національної економіки України. Конкуренція між банками спонукає всіх учасників даного процесу ефективно використовувати капітал, реагувати на зміни в ринкових потребах, змінювати свої стратегічні цілі та методи їх виконання і впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології. Зміни в банківських продуктах визначаються в конку-

рентній боротьбі за клієнта, де на перше місце виходить якість банківського продукту. Завдяки наявності конкуренції в банківському секторі національної економіки України банківські послуги та продукти мають тенденцію здешевлення та відносного урізноманітнення.

Теоретичним підґрунтям конкурентоспроможності банків стали наукові праці вчених, що визначили основні засади конкуренції. Зокрема, визначенням теоретико-методологічних засад конкуренції присвятив свої роботи А. Сміт [2], який вказав на основи формування конкуренції в часи становлення капіталістичного ладу. Вчений створив концепцію конкуренції, як базового елементу функціонування ринкової системи та її засади в механізмах взаємодії між елементами ринкової економіки.

А. Сміт сформував факторну систему стримування конкуренцію і умови її виникнення, було запропоновано моделі функціонування конкуренції [2; 4, с. 176–199]. Теоретичну концепцію конкуренції відобразив Д. Рікардо, виокремивши основні елементи конкуренції, особливістю його наукової праці було цінове регулювання. Важливим науковим внеском в теорію конкуренції була праця Дж. С. Міллем, він сформував рівняння міжнародного попиту, диференціював неконкуруючі групи на ринку та класифікував цінову еластичність попиту [6, с.16].

Неокласики трактують в своїх дослідженнях "конкуренцію" через поведінковий аспект, де економічні блага та гроші споживача є елементами, що сприяють задоволенню володіти іншими речами. В науковому дослідженні А. Маршалла, конкуренція трактується як еволюційний процес в економіці. Вчений є одним з представників, хто створив абстрактну статистичну модель досконалої конкуренції, маючі певні рамки, що базуються на теоретичних передумовах. Тому обмеження досконалої конкуренції, суттєве збільшення компонентів монополії та олігополії, привело до створення теорії недосконалої конкуренції та побудовано структурний підхід відносно концепції конкуренції. Фундаментом створення структурної концепції конкуренції в XIX – XX ст., стали праці таких вчених, як Ф. Еджуорт, А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберлен та інших вчених-економістів [5, с. 31]. В наукових дослідженнях вчених відображена теорія основних ринків, як монополії, олігополії, монополістичної конкуренції та досконалої конкуренції.

Функціональне трактування конкуренції зображено в наукових працях Й. Шумпетера, Дж. М. Кларка, Ф. Хайєка [7, с. 176–199] та інших. В своїх дослідженнях Й. Шумпетер відповів на питання відкриттів, інтеграції інноваційних технологій, сутності конкуренції та її еволюційної складової. Процесу руйнації статистичного стану ринку Й. Шумпетер дав назву "творче руйнування", що відображає діяльність підприємств та їх методи; прогресивніше та інноваційне підприємство залишається на ринку, а інші виходять з ринкового середовища.

Ф. Хайєк [7] сформував сутність конкуренції, як процесу "формування думок", збагативши теорію конкуренції. Також відображено антагонізм категорій "конкурентний порядок" та "упорядкована конкуренція", де перша категорія є розширенням конкуренції, друга категорія є обмеженням конкуренції. В дослідженнях Ф. Хайєка [7] було розкрито дію конкуренції, "як процедуру відкриття", зокрема це важливо для ринків , що розвиваються в тому числі, для ринку України. Суттєво характеристику конкуренції дав американський вчений М. Портер [3] в ході вивчення економічних процесів різних країн, надав варіанти досягнення лідируючих позицій [1].

В дослідженнях М. О. Єрмолова "конкурентоспроможність" визначається, як процес задоволення суспільних потреб товарним асортиментом чи спектром послуг, що надають виробники-конкуренти що відображається в їх ефективному функціонуванні [10].

Спираючись на вищевикладене Ю.О. Заруба [10] вважає, що конкурентоспроможність банку - це становище банківської установи в банківському секторі, його ринкова позиція, де основним постулатом є задоволення потреб споживачів та нівеляція негативного ефекту зовнішнього середовища. Л. Федулова та І. Волощук зазначили в своїх працях, що конкурентоспроможність – це конкурентні відносини між банківськими установами, що на меті мають задовольняти потреби споживчого ринку [11]. У роботі "Стратегічний менеджмент банку" С. М. Козьменко висловив своє бачення конкурентоспроможності банку, як введення оптимальної господарської діяльності та отримання результатів у вигляді реалізації своїх послуг в умовах конкурентного ринку [8;12].

Трактування конкурентоспроможності банку найширше розкрито вченим Т. Д. Гірченко [15, с. 123], як конкурентні відносини з позицій клієнта, банків-конкурентів та самого банку. Т. Д. Гірченко визначив конкурентоспроможність банку як складну ринкову характеристику банку та потенціал для досягнення поставлених цілей за якісними та кількісними показниками, ступінь привабливості для споживчого ринку. О. В. Мірошниченко трактує у своїх дослідженнях управління конкурентоспроможність банку, зокрема з позицій процесного, системного підходів [16]. Процесний підхід представляє собою алгоритм дій суб'єктів управління, що забезпечує конкурентоспроможність банку, а з позиції системного підходу розглядається як механізм управління. Систематизовано основу управління конкурентоспроможності банку вченим В. Я. Вовком, а саме [14]:

1) Сформовано в єдиний комплекс підходи різних теорій конкурентоспроможності банку, як ситуаційні, синергетичні, процесні, екологічні, потокові, нормативні та синергетичні;

2) Сформовано алгоритм дій управління конкурентоспроможності банку;

3) Скомпоновано систему інноваційної складової в управлінні конкурентоспроможністю банком шляхом інтеграції цих технологій в банківські процеси;

4) Система прогнозування рішень, впливає на конкурентоспроможність розподіляючи ресурси, налагоджуючи зв'язки, формує поведінку персоналу [13].

Також слід розглянути конкурентну позицію банку, що відображає діяльність банку на ринку та його результати, зі своїми перевагами та недоліками. Характерними рисами положення банку на ринку є абсолютна та відносна характеристика на ринку. На погляд вченого Л. М. Єріс конкурентна

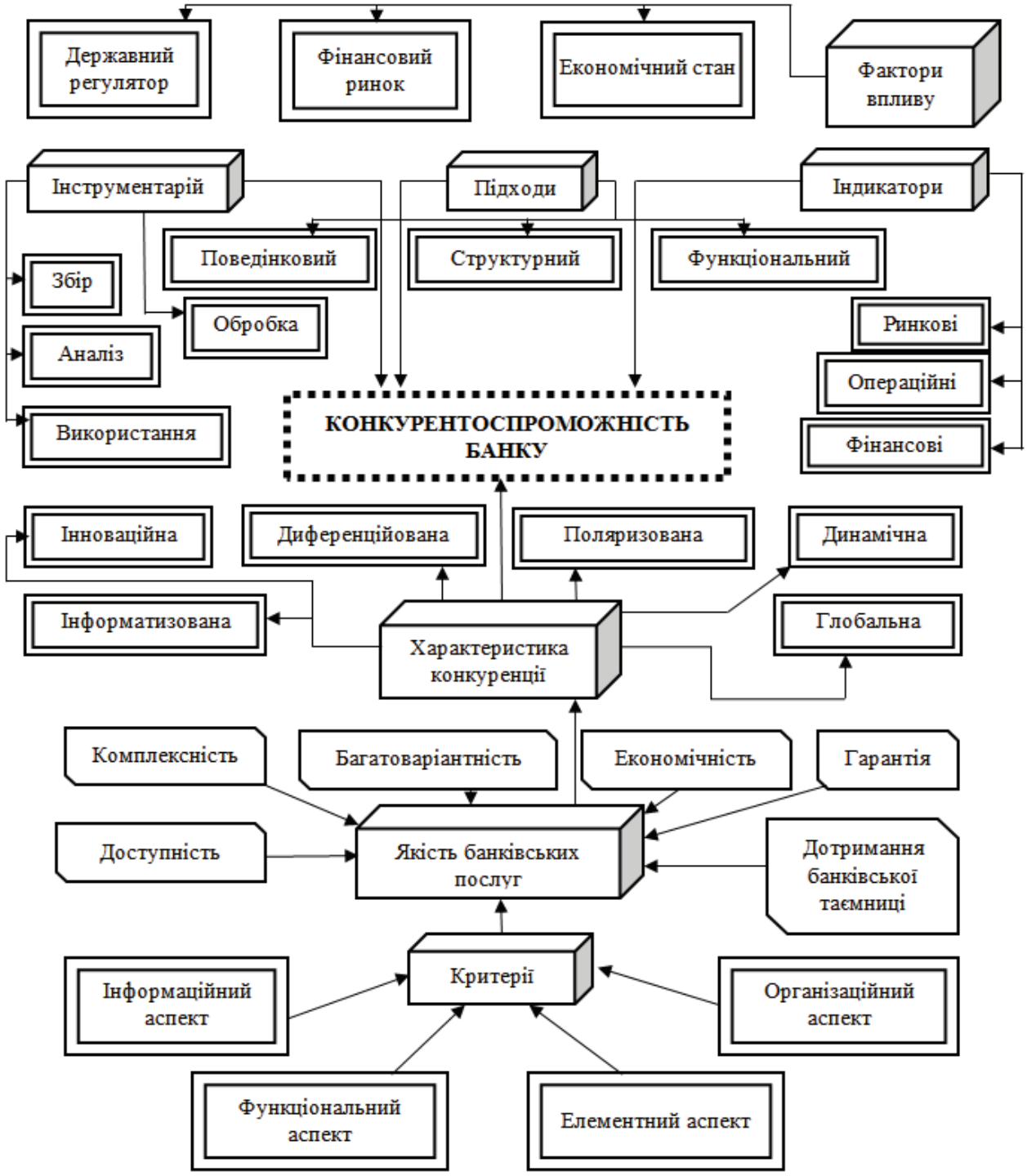

Рис. 1. Модель конкурентоспроможності банку (сформовано на підставі джерел 1-18)

позиція банку проявляється в суперництві між банками, що прагнуть займати певні позиції на ринку банківських послуг. Іншу характеристику надав вчений А. В. Хамідулін, що конкурентоспроможність банку є невід'ємна від банківської послуги, тому конкурентоспроможність це характерна риса самої послуги, яку надає банк та виступає оптимальним варіантом до потреб споживача [16].

Диференціюючи банківську конкурентоспроможність, важливо виділити наступні види конкуренції в банківському секторі економіки:

1) Внутрішньогалузева конкуренція, що спирається на специфіку кожної банківської установи, в тому числі фокусування банку на певному прошарку населення. Тому інтенсивність буде залежною тільки від характерних рис банківських установ та конкуренція буде виключно видовою;

2) Регіональна конкуренція – має обмежене коло, тобто конкуренція буде лише відбуватися в межах сегменту регіонального ринку;

3) Функціональна конкуренція буде спиратися на потреби фокус-груп клієнтів;

4) Видова конкуренція буде конкуренцією банківських послуг, що буде окреслювати різні параметричні дані цих послуг;

5) Останнім видом конкуренції буде сам предмет, що має на меті змагання послугами чи продуктами де відмінність буде лише в кількості чи якості [17].

Одним з елементів, що вимірює конкурентоспроможність в банківському секторі економіки є універсальність чи спеціалізованість банку. Відмінностями між спеціалізованими банками та універсальним виступають їх обсяг можливостей та функцій обслужити споживчий ринок. Специфіка виникнення конкурентоспроможності в банківському секторі спирається на ресурс, що створює банківська установа для здійснення фінансових операцій, банківські послуги не мають зовнішніх замінників (небанківських), відсутність бар'єрів для входу в цей сектор, наприклад патентів, також банківська конкуренція має регулятора в ролі НБУ, не мало важливим фактором є вже сформований фінансовий інститут, де поява нових суб'єктів малоймовірна [18].

Модель конкурентоспроможності банку (рис. 1) було сформовано опираючись на науковий матеріал 1-18 та відображено взаємодію детермінантних елементів, що впливають на стан банківської установи в банківському секторі економіки. Конкурентоспроможність формується на багатоелементній системі, що при зміні характерних рис однієї з них міняється і сама система конкурентоспроможності банківської установи.

На моделі зображено зв'язки, що формують цілу систему економічних процесів, компонуючи оптимальну модель конкурентоспроможності банківської установи в банківському секторі національної економіки. Але в тім, треба звернути увагу на саму систему створення банківської послуги чи продукту, тому що вона є дзеркалом становища банку в банківському секторі економіки.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження було виявлено теоретичні засади, що впливають на регулювання конкурентоспроможність банку. Теоретичні засади конкурентоспроможності банку представляють собою сутність даного терміну, що відображає багатогранність споживчого ринку в банківському секторі економіки України. Було виявлено багаторівневий аспект та саму класифікацію банківської конкурентоспроможності. Зазначено основні підходи якими керуються банківські установи, щоб досягнути позитивних результатів конкуруючи з іншими банківськими установами.

Виявлено характеристику відносин між банківськими установами, де основною детермінантною є конкурентоспроможність. Узагальнено погляди різних вчених на саме термінологічне поняття як конкуренція та конкурентоспроможність банку. Підкреслено бачення кожного вченого, щодо відносин між банківським установами.

Скомпоновано модель конкурентоспроможності банку, що визначає механізм взаємодії всіх факторів, методів та підходів до формування банківської конкурентоспроможності. Можна сказати, що конкурентоспроможність банку є відображенням послуги чи продукту банку на споживчому ринку, чим більша доля банку в банківському секторі, тим більші долі займають банківські послуги та продукти в банківському секторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шпак О. Г. Еволюція теорії конкуренції в умовах динамічного зовнішнього середовища / О. Г. Шпак. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – С. 95–98.

2. Архипов А.М. Формирование и развитие теории конкуренции в истории экономической мысли: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.01 "Економічна теорія" / А.М. Архипов. – Москва, 2008. – 24 с.

3. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – [пер. з англ.]. – М. : Международ. отношения, 1993. – 896 с.

4. Історія економічних вчень : [підручник] / Базилевич В.Д., ЛеоненкоП.М., Гражевська Н.І. та ін.; за заг. ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2005. – Ч. 1. – 567 с.

5. Історія економічних учень : хрестоматія / [Упорядники В.Д. Базилевич, Т.В. Гайдай, А.О. та ін.] /за ред. проф. В.Д. Базилевича. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2008. – 783 с.

6. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства / [за заг. ред. Ю.Б.Іванова, О.М. Тищенка.– Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 384 с.

7. Юданов А.Ю. Конкуренция: теорія и практика / А.Ю. Юданов. – М. : ГНОМиД, 2001. – 304 с.

8. Рак Н. Є. Конкурентоспроможність банку в умовах економіки знань [Електронний ресурс] / Н. Є. Рак // Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vldi/2008_3/pdf/Rak.pdf.

9. Ермолов М.О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от

конкурентоспособ-ности товара / Как продать ваш товар на внешнем

рынке. – М.: Мысль, 1990. – 239 с.

10. Заруба Ю.О. Конкурентоспроможність комерційного банку // Фінанси України. – 2001. – № 2. – С. 119-124.

11.Федулова Л., Волощук І. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки: Монографія. – К.: Наук. Світ, 2002. – 301 с.

12.Стратегічний менеджмент банку: навч. посібник / Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В., 2003. – 734 с.

13 Сідельник О. П. Система управління конкурентоспроможністю банку / О. П. Сідельник // Молодий вчений. – 2014. – № 6(2). – С. 35-38. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6%282%29__11

14. Вовк В. Я. Концептуальні засад організації стратегічного управління конкурентоспроможністю банку / В.Я. Вовк // Бізнес інформ – 2012 – № 9. – С. 237-240.

15. Дубовик О.В., Бойко С.М., Вознюк М.А., Гірченко Т.Д. Маркетинг у банку: Навчальний посібник. – 2-ге вид. – К. Алерта, 2007. – 275 с.

16. Мірошниченко О. В. Аналіз конкурентного середовища банківської системи України / О. В. Мірошниченко // Культура народов Причерноморья. – 2007.– № 109. – С. 102-105.

17. Экономическая характеристика теории конкуренции в банковском секторе / В.А. Москалёва // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 260. – С. 293-296. – Бібліогр.: 4 назв. – рос.

18. Шестопалова О.В. Конкурентоспроможність вітчизняних комерційних банків шляхи її досягнення / О.В.Шестопалова //монографія «Розвиток економіки України під впливом економічних, соціальних, технологічних та екологічних трендів» – 2015. – С. 196-208.

ЗМІСТ, СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ДОСТУПНОСТІ В СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

CONTENT, NATURE AND VALUE OF THE ACCESSIBILITY CATEGORY IN THE FIELD OF FUNCTIONING OF MAIN ACTIVITIES

УДК 558.27

Кулько-Лабинцева І.В.
старший викладач кафедри економіки підприємства
Класичний приватний університет

У статті здійснено обґрунтування змісту, суті та значення категорії доступності в сфері функціонування основних засобів на основі опрацювання джерел інформації, де доступність розглядалася у різних сферах економіки. Доведено, що доступність різних аспектів трактується як можливість, якість, обмеження, міра та як властивість. Доступність в сфері функціонування основних засобів запропоновано розглядати з кількох сторін, зокрема: з точки зору безпосередньо об'єкту, окремо суб'єкту та їх взаємодії в процесі функціонування та розвитку основних засобів. Здійснено узагальнення методичних підходів до формалізації доступності за різними секторами економіки. Доведено, в сфері функціонування основних засобів доступність визначається певним обмеженням у формі стримування, заборони, форми регулювання, відповідних додаткових процедур та правил, що визначають спектр прояву доступності в процесі функціонування основних засобів від фінансового до організаційного. Висока доступність обумовлена стійкістю функціонування системи основних засобів на тривалий період із стабільною якісною структурою. Прийнято високу доступність ототожнювати із ефективним використанням ресурсу.

Ключові слова: *основні засоби, доступність, методичні підходи, функціонування, система, можливості, обмеження, ступінь, міра, властивість, якість.*

В статье осуществлено обоснование содержания, сути и значения категории доступности в сфере функционирования основных средств на основе обработки источников информации, где доступность рассматривалась в различных сферах экономики. Доказано, что доступность различных аспектов трактуется как возможность, качество и как свойство. Доступность в сфере функционирования основных средств предложено рассматривать с нескольких сторон, в частности: с точки зрения непосредственно объекта, отдельно субъекта и их взаимодействия в процессе функционирования и развития основных средств. Осуществлено обобщение методических подходов к формализации доступности по разным секторам экономики. Доказано, в сфере функционирования основных средств доступность определяется определенным ограничением в форме сдерживания, запретов, форм регулирования, соответствующих дополнительных процедур и правил, определяющих спектр проявления доступности в процессе функционирования основных средств от финансового до организационного. Высокая доступность обусловлена устойчивостью функционирования системы основных средств на длительный период со стабильной качественной структурой. Принято высокую доступность отождествлять с эффективным использованием ресурса.

Ключевые слова: *основные средства, доступность, методические подходы, функционирование, система, возможности, ограничения, степень, мера, свойство, качество.*

The article substantiates the content, nature and importance of the category of accessibility in the field of fixed assets functioning on the basis of processing of information sources, where accessibility was considered in various spheres of the economy. It is proved that the availability of various aspects is treated as an opportunity, a quality and as a property. Accessibility in the sphere of functioning of fixed assets was proposed to be considered from several sides, in particular: from the point of view of the object itself, the individual entity and their interaction in the process of functioning and development of fixed assets. A generalization of methodological approaches to the formalization of accessibility for different sectors of the economy is carried out. It is proved that in the sphere of functioning of fixed assets accessibility is determined by a certain restriction in the form of deterrence, prohibitions, forms of regulation, corresponding additional procedures and rules that determine the range of availability in the process of functioning of fixed assets from financial to organizational. High availability is due to the stability of the functioning of the fixed assets system for a long period with a stable quality structure. High accessibility is identified with the effective use of the resource.

Key words: *fixed assets, accessibility, methodical approaches, functioning, system, possibilities, limitations, degree, measure, property, quality.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день неформальна сторона бізнес-процесів суб'єктів господарювання стає визначальною, оскільки суб'єктивізм, що притриманий працівникам, обумовлює характер прийняття їх рішень. Однією із вагомих категорій, на який звертає увагу як виробничий персонал, так і управлінський – це доступність в сфері їх діяльності тих, чи інших об'єктів, технологій, процесів тощо. Категорія доступності є результатом прояву суб'єктно-об'єктного підходу до функціонування та розвитку суб'єкта господарювання та його бізнес-процесів, яка є недостатньо дослідженою в сфері функціонування основних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорію доступності досліджували в різних науково-практичних сферах, проте, єдиного бачення щодо її суті не наводиться. Так, доступність вивчали у банківському секторі Гринюк А., Науменкова С., у житловому – Омельчук В. О., сектор медичних послуг – Мнушко Н. М., Овчаренко О. М., соціальний сектор – Гордей О., сектор освітніх послуг – Лукіна Т. О., сектор торгівлі – Апопій В. В., Яців І. Б., сектор інформаційних технологій – Черкасов Д. І. тощо. Зазначене ще раз підкреслює вагомість та всеосяжність даної категорії для будь-якого виду та сфери діяльності. Проте, в сфері функціонування основних засобів доступність недостатньо вивчена, що обумовлює доцільність подальших досліджень.

Метою статті є обґрунтування змісту, суті та значення категорії доступності в сфері функціонування основних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння змісту доступності в економічній сфері розглянемо основні її визначення, які, в основному, розглядаються в контексті певної сфери, див. табл. 1.

Таким чином, доступність різних аспектів трактується як можливість, якість та як властивість, зазначене пояснюється тим, що дану категорію треба досліджувати з різних боків, з точки зору об'єкту чи процесу, що її обумовлює, та з точки зору того, що вона продукує – безпосередньо можливості. Також вона виступає певною мірою оцінювання – ступенем досягнення чогось. Ступінь результату від використання ресурсу характеризує ступінь його доступності.

На наш погляд, враховуючи існуючі підходи до тлумачення досліджуваної категорії, доступність повинна розглядатися з точки зору суб'єкта, об'єкта чи результату одночасно. Тоді з точки зору об'єкта представляємо її як його властивість забезпечувати необмежене користування ним суб'єктами у прийнятній формі та узгоджений період з метою досягнення найкращого результату. З точки зору

Таблиця 1

Тлумачення змісту категорії «доступність» в економічній сфері

Джерело	Зміст категорії «Доступність»
[11]	«Інформаційна доступність (англ. Availability) — це **властивість** ресурсу, яка полягає в тому, що користувач та/або процес, який володіє відповідними повноваженнями, може використовувати цей ресурс – так само надання можливості використовувати ресурс відповідно до правил, встановлених політикою не очікуючи довше заданого (прийнятного) інтервалу часу»
[12]	«Доступність в архітектурі та будівництві - надання **можливості** людям з обмеженнями вести незалежний спосіб життя, можливість користуватися правами та здійснювати активну участь у соціально-економічних процесах; обмеження в доступності вважається формою дискримінації»
[13]	«Доступність в сфері інформаційної безпеки - **можливість** за прийнятий час одержати інформаційну послугу, яка має окремі **властивості**, що задовольняють потребу людини повністю, або з найбільшою ефективністю»
[14]	«Пошукова доступність – це **якість**, що визначає здатність бути виявленим або доступним; ступінь легкості виявлення конкретного об'єкта; **ступінь**, в якій система або навколишнє середа підтримує навігацію і доступ до об'єкта»

Джерело: узагальнено автором

суб'єкта, доступність об'єкта розглядається як міра реалізації можливостей користування ним у прийнятній формі та узгоджений період з метою досягнення найкращого результату. Крім того, якщо в дослідженні об'єкт розглядається як система, тоді доступність визначатиметься тільки як його властивість. У випадку, коли доступність виступає характеристикою результату, наприклад, об'єкт після здійснення певних заходів щодо нього, стає більш доступним, тоді дана категорія виступає мірою оцінювання, ступенем досягнення бажаного.

За аналогією біологічної доступності можна розглядати таки види доступності, а саме: абсолютну доступність – результат порівняння її ступеня із базовим (нормативним) показником або із її ступенем аналогічного об'єкта дослідження. Тоді відносна доступність характеризує міру її досягнення об'єктом за умов різних підходів до її забезпечення.

Таким чином, доступність в сфері функціонування основних засобів доцільно розглядати також з кількох сторін, зокрема: з точки зору безпосередньо об'єкту, окремо суб'єкту та їх взаємодії в процесі функціонування та розвитку системи основних засобів.

З метою формалізації доступності в сфері функціонування основних засобів дослідимо методичні підходи до формалізації доступності за різними секторами економіки, табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнення методичних підходів до формалізації доступності за різними секторами економіки

Сектори економіки	Визначення понятійного змісту доступності	Види доступності	Параметри, що описують доступність	Методика оцінювання доступності
Банківський сектор: Гринюк А., Науменкова С. [3;6]	Доступ населення, фінансових інституцій, суб'єктів господарювання до базових фінансових послуг без будь-яких перешкод щодо їх отримання	Фінансова, соціальна	За рівнями: державний, регіональний, рівень підприємств, населення	Анкетування, Індикативний Коефіцієнтний: коефіцієнт фінансової стійкості і стабільності
Житловий сектор: Омельчук В.О. [8]	Можливість придбання недорогого житла громадянами з низьким рівнем доходу	Комерційна, соціальна	За рівнями: державний, індивідуальний	Індексний: індекс доступності житла; коефіцієнтний
Сектор медичних послуг : Мнушко Н. М., Овчаренко О. М. [5;9]	Можливість своєчасного придбання лікарських засобів за найнижчою ціною	Фізична, економічна, маркетингова,	За рівнями: державний, регіональний, рівень підприємств. Параметри: інституційні та маркетингово-виробничі	Коефіцієнтний: коефіцієнт стабільності асортименту; статистичний
Соціальний сектор: Гордей О. [2]	Можливість забезпечити свої першочергові потреби	Моральна, економічна, товарна	За рівнями: державний, регіональний, субкультурний, індивідуальний	Статистичний, коефіцієнтний: коефіцієнт розподілу, перерозподілу і використання доходів населення; індикативний
Сектор освітніх послуг : Лукіна Т. О. [4]	Можливість забезпечити населення відповідним рівнем освіти	Фізична, фінансова	За рівнями: державний, індивідуальний	Статистичний, рейтинговий, коефіцієнтний, індексний : індекс доступності освіти, індикативний
Сектор торгівлі : Апопій В. В., Яців І. Б. [1;10]	Можливість населення придбати товари у необхідній кількості, відповідної якості	Фізична, економічна	За рівнями: державний, суб'єктів господарювання, індивідуальний	Індексний: індекси цін; статистичний, індикативний, графічний, коефіцієнтний.
Сектор інформаційних технологій: Черкасов Д.І. [15]	Впровадження технічних рішень, які забезпечують безперервність бізнес-процесів підприємства на рівні 24 × 7 (24 години на добу, 7 днів на тиждень)	Висока доступність	За рівнями: висока, часткова, низька; постійна, мінлива.	Теорія ймовірності, інтегрований.

Джерело: узагальнено автором на основі опрацювання [3]

Так, Гринюк А. доступність кредитних ресурсів характеризує як запоруку розвитку економіки. Доступність кредитних ресурсів – це доступ населення, фінансових інституцій, суб'єктів господарювання до базових фінансових послуг без будь-яких перешкод щодо їх отримання [3]. Кредитні продукти на території України різноманітні, мають юридично-правове підґрунтя, яке забезпечує прозорість їх надання не тільки бізнесу, але й населенню [3]. Фінансова доступність кредитних ресурсів полягає у можливості населення погасити не тільки основну суму кредиту у встановлений договором термін, але проценти за користування кредитними ресурсами. Соціальна доступність кредитних ресурсів полягає у доступності іпотечного кредитування для малозабезпечених верств населення. Так, на рівні держави це питання може бути вирішене за рахунок часткового фінансування витрат на іпотечне житло за рахунок державних коштів.

На сьогодні автором виділено ряд причин, які обмежують доступність кредитних ресурсів, банківських продуктів для суб'єктів господарювання та населення, зокрема: [3] низький рівень інформування населення та суб'єктів господарювання про можливість отримання банківського продукту, задля задоволення окремих цілей; високі ставки за кредитами, складність процедури отримання; відсутність кредитування програм start-up; низький рівень розвитку лізингу, недостатня увага з боку лізингових компаній до бізнесу.

На думку Науменкової С. до «економічної доступності фінансових послуг слід віднести фінансове охоплення, або фінансову інклюзивність (financial inclusion) — доступ споживачів до базових фінансових послуг в регіоні за відсутністю різного роду перешкод (цінових та нецінових) щодо їх отримання» [7]. Автор зазначає, що завдяки анкетуванню фінансові організації всього світу мають можливість встановити міру та ступінь інклюзивності фінансових послуг [7]. За результатами досліджень, вона пропонує ряд індикаторів доступності: доступ дорослого населення, сільського населення до фінансових інструментів та продуктів, використовуючи коефіцієнтний метод оцінювання [7]:

$$S_f = \frac{K_v}{Z_d + Z_k}, \quad (1)$$

де S_f – показник фінансової стабільності; K_v – власний капітал, грн; Z_d – довгострокові зобов'язання, грн; Z_k – короткострокові зобов'язання, грн.

На наш погляд, доступність лише частково може бути описана показником фінансової стабільності, оскільки дана категорія багатоаспектна та носить комплексний характер.

Крім того, Омельчук В. О. зазначає, що доступність житла – це фактична можливість людини його придбати, також виокремлює комерційну і соціальну доступність житла [8]. Так, критерієм, який відноситься до комерційної доступності житла автор вважає можливість домогосподарства сплатити перший внесок за житло та погасити в строк кредитні платежі з процентною ставкою не більше 35% річних [8]. Соціальна доступність житла характеризується доступністю рівня забезпечення норми житлових умов для окремих верств населення [8]. В результаті, дослідником запропоновано використовувати індекс доступності житла I_d, який розраховується за формулою 2 [8]:

$$I_d = \frac{\overline{D}_d \times 100\%}{D_o}, \quad (2)$$

$\overline{D}_d$ – середній дохід домогосподарства, грн.; D_o – дохід, що є необхідним для отримання і обслуговування довгострокового іпотечного кредиту, грн.

На наш погляд, даний підхід більше відображає маркетингову складову доступності, оскільки визначає результативний показник через доходи, як можливості досягнення наміченого, проте, її соціальна складова представлена лише об'єктом дослідження – житлом.

На думку Мнушко Н. М. економічна доступність в секторі медичних послуг складається з системи державної компенсації та з системи формування попиту на товар, де розглядаються такі види доступності лікарських засобів: маркетингова, фізична, економічна [5].

Маркетингову доступність автор розглядає як систему наступних показників: збут, реалізація, попит, імпорт, власне виробництво [5]. Так само, автор виокремлює фізичну доступність і відносить до неї власне виробництво, імпорт і систему реалізації ліків, при цьому, не обґрунтовуючи, чому саме дані показники відносить до характеристик маркетингової та фізичної доступності. Даний підхід характеризує фактичну пропозицію ліків і фактичну платоспроможність населення, тому даний підхід вважаємо обмеженим по суті.

Що стосується державного рівня доступності, варто погодитись з автором, що найголовніша функція держави – законотворча. І саме нормативно-правовими актами держава формує та регулює доступність будь-якого блага. Так, на думку Овчаренко О. М., доступність правосуддя – це можливість людини отримати повноцінний захист своїх прав та обов'язків, через відповідні судові органи [9].

Щодо регіонального рівня у сфері оцінки доступності лікарських засобів Мнушко Н. М. зазначає, що повинен здійснюватися контроль якості медикаментів та повноти його асортименту з урахуванням того, що у різних регіонах попит на ліки відрізняється [5]. Для оцінювання доступності автором запропоновано використання коефіцієнту стабільності асортименту K_s, який розраховується за формулою 3 [5]:

$$K_s = 1 - \frac{k_v}{k_p \times A}, \quad (3)$$

k_v – кількість відсутніх препаратів на момент перевірки,од.; k_p – кількість перевірок, од.; A – асортимент наявних на ринку препаратів, од.

Зауважимо, даний підхід також чергова спроба визначити доступність через показники стабільності, проте, по-перше, доступність треба досягти, а потім забезпечувати її стабільність у часі та просторі. По-друге, асортимент має певну структуру яка змінюється за вимогами попиту, а у формулі він представлений загальною кількістю, що більше відповідає суті якості перевірки асортименту щодо його наявності, а не стабільності за певний період часу.

За результатами досілджень Лукіної Т. О. доступність освітніх послуг – це міра доступу населення до якісної освіти [4]. Автор поділяє доступність освітніх послуг на наступні види [4]: фізична доступність освітніх послуг – це створення всіх умов (у тому числі і створення установ) для отримання усіма верствами населення відповідного рівня освіти [4]; фінансова доступність визначається як спроможність населення у повній мірі сплатити за отримання освітніх послуг, при цьому наголошує на тому, що без наявності фізичної доступності, оцінювати рівень фінансової доступності недоцільно [4].

Автор наголошує на необхідності оцінювання реально досягнутого рівня доступності освітніх послуг у частині порівняння фактично отриманої фізичної доступності та фактичного їх використання, для чого запропоновано використовувати «індекс доступності освіти, який складається з відносної частки дітей, які відвідують молодші класи початкової школи; рівня грамотності дорослих; відносної частки школярів, які пішли до 5-го класу; доступності освіти залежно від статі» [4]. Таким чином, автор використовує відносні показники як індикатори.

Перевагами даного підходу є те, що автор намагався комплексно охопити всі спектри прояву доступності в освітній області дослідження, проте, досить складно здійснювати інтегровані підсумки, коли одночасно змішують непорівнянні за суттю результати рейтингового оцінювання, відносних показників, індексів тощо.

За Гордей О. доступність в соціальному секторі представляється фактичною можливістю придбати відповідні товари задля забезпечення своїх першочергових потреб, що складаються як с потреб моральних, фізичних, так і економічних (суцільний розвиток) [2]. Задля оцінки рівня доступності окремих програм для окремої людини автором рекомендовано використовувати ряд індикаторів, зокрема: «система показників рівня життя японських економістів, що складається з 35 індикаторів, які описують всі сфери життєдіяльності людини; основний критерій цієї системи – від кількості до якості» [2].

Для оцінки досягнутого рівня життя пропонується використовувати новий макроекономічний показник – чистий національний добробут (державне споживання, особисте споживання, послуги державного капіталу, послуги споживчих товарів тривалого користування, вільний час, позаринкову діяльність, витрати на збереження природного середовища, забруднення природного середовища, збиток від урбанізації) [2].

На наш погляд даний підхід є вдалим з точки зору макроекономічного змісту доступності та комплексності сфер її прояву. Проте, за пропонованим макроекономічним показником ми можемо лише констатувати результати доступності в соціальній сфері і не можемо характеризувати особливості формування її складових для досягнення даних результатів, що ускладнює встановлення причинно-наслідкових зв'язків в ході дослідження.

На думку Апопія В.В. економічна доступність для населення товарів полягає у можливості населенням придбати необхідні товари у повному обсязі за доступними цінами [1]. Так, автор зазначає, що за європейськими стандартами доступні межі для придбання споживчих товарів складають 30-35% загального бюджету, у порівнянні для України цей показник сягає 70%, що вказує на низький рівень доходу населення, на зниження економічної доступності окремих груп товарів [1].

За результатами досліджень Яціва І. Б. прийнято критерієм економічної доступності продовольства вважати частку сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат населення, яку розраховують за даними обстежень умов життя домогосподарств, здійснюваним Державною службою статистики України [10]. Автором запропоновано використовувати індикативні методи вимірювання економічної доступності продовольства за наступними індикаторами [10]: частка сукупних витрат на харчування в загальних сукупних витратах, %; індикатор диференціації вартості споживання; індикатор диференціації споживання в домогосподарствах. Для здійснення аналізу та оцінювання продовольчої безпеки країни автором запропонована Крива Лоренца, що демонструє розподіл доходів у суспільстві, а макроекономічним показником, який характеризує відхилення фактичного розподілу доходів населення від лінії їх рівномірного розподілу – коефіцієнт Джині (коефіцієнт нерівності розподілу доходів) [10]. Тоді як коефіцієнт еластичності попиту на продовольчі товари за доходом відображає зміну поведінки споживачів продовольства в міру зростання їх доходів [10].

В інформаційному просторі широко розповсюджений термін високої доступності (High

availability). Так, Черкасов Д.І. її визначає як «впровадження технічних рішень, які забезпечують безперервність бізнес-процесів підприємства на рівні 24х7 (24 години на добу, 7 днів на тиждень)» [15].

Високу доступність забезпечує «стійкість бізнес-процесів до будь-яких порушень у функціонуванні використовуваних технічних засобів – апаратних чи програмних компонентів, мережевих застосунків, закладених процедур» [16]. Автор відзначає розповсюдження методу оцінювання доступності інформаційних технологій на основі ймовірності на рівні 99,9% як характеристику максимальної повноти доступності, що представлено методом «п'ять дев'яток».

Таким чином, з метою підвищення рівня доступності об'єкта, процесу чи суб'єкта визначальним інтегрованим фактором виступає стійкість функціонування системи загалом [17]. Крім того, можливості того ж об'єкта, які надає його доступність, повинні мати постійний і стабільний характер отримання очікуваного якісного результату. Тоді в сфері основних засобів доступність обумовлює стійкість функціонування їх системи на тривалий період із стабільною якісною структурою. Оскільки висока доступність часто ототожнюється із ефективним використанням ресурсу, пропонується до основних засобів застосовувати саме даний підхід в оцінюванні ефективності їх функціонування.

У випадку, коли об'єктом досліджень виступають основні засоби, а предметом – методи їх оновлення, управління тощо, доступність виступає певним обмеженням. В такому сенсі доступність відображає: стримування певним чином суб'єкта у діях щодо основних засобів; заборону на певний період щодо використання основних засобів чи методів зміни їх якості або статусу; форма регулювання основними засобами за параметрами кількості, структури та якості; вмотивовані у виробничий процес процедури та правила, що обумовлені прийняттям управлінських рішень у сфері управління, регулювання та аудиту основних засобів.

Крім того, розглядається доступність основних засобів в контексті суб'єктно-об'єктного підходу, а саме: доступні суб'єкту господарювання джерела відтворення основних засобів; методи, що збільшують доступність нових основних засобів (зокрема, лізінг); доступність методів амортизації основних засобів; доступність основних засобів за ціною; доступність основних засобів на ринку (асортиментна доступність); доступність здійснення аудиту основних засобів; доступність суб'єктів основних засобів при застосуванні.

За кожним напрямом якісно-кількісні оцінки функціонування основних засобів формуються суб'єктивно (експертно, з досвіду тощо) та об'єктивно, виходячи із обліково-статистичної інформації та відповідних логічних умовиводів, що заключаються в межах наявних стандартів, норм, законів, процедур тощо. Синтетичний аналітичний продукт зазначених підходів дає змогу забезпечити процес розвитку основних засобів як елементу виробничої системи суб'єкта господарювання.

Наразі, в умовах надвисокого рівня зносу основних засобів промисловості та кризи в країні, актуальним питанням залишається пошук доступних методів, інструментів забезпечення стабільного функціонування основних засобів на плановану рівні для збереження їх функцій протягом заданого періоду та цілісності виробничої системи і основних характеристик суб'єкта господарювання загалом.

Висновки з проведеного дослідження. У підсумку зазначимо, що здійснено узагальнення методичних підходів до формалізації доступності за різними секторами економіки, в результаті чого доведено, спільними рисами у авторських поглядах є те, що доступність визначається спектром наявних можливостей для здійснення певних дій або досягнення конкретних цілей. Проте, підходи відрізняються тільки специфікою сфери застосування.

Розрізняють наступні основі види доступності: фінансова, соціальна, комерційна, фізична, економічна, маркетингова, моральна, товарна, висока, постійна. Зважаючи на те, що доступність є слабко структурованою категорією, тому дослідники досить обмежено висвітлюють параметри, за якими можна її формалізувати. До основних методів, за якими визначають рівень доступності в різних сферах економіки, віднесено наступні: анкетування, індикативний, коефіцієнтний, індексний, статистичний, рейтинговий, ймовірнісний, інтегрований.

В сфері функціонування основних засобів доступність визначається певним обмеженням у формі стримування, заборони, формах регулювання, відповідних додаткових процедур та правил, сукупність яких визначає спектр прояву доступності в процесі функціонування основних засобів від фінансового до організаційного плану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апопій В.В. Соціальна функція торгівлі / В. В. Апопій // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 4. С. 93-103

2. Гордей О. Система чинників і фінансові показники вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Економіка. – 2009. – №10. – С. 222-225

3. Гринюк А. Перспективи розвитку малого бізнесу крізь призму доступності кредитних ресурсів / А. Гринюк // Вісник національного банку України. – Київ. – №1. – 2010. – С. 52-54

4. Лукіна Т.О. Доступність освіти як показник результативності державного управління освітою в Україні / Т.О. Лукіна // Вісник НДАУ №3. – 2013. – С. 114 -120

5. Мнушко З.М. Система забезпечення доступності лікарських засобів / З.М. Мнушко, І.В. Тіманюк // Вісник фармації НФУ. – №49. – 2007. – С. 52-58

6. Науменкова С.В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 20-33

7. Науменкова С.В. Формування нової фінансової архітектури: Основні питання та можливості, виклики для України / С.В. Науменкова // Вісник національного банку України. – Київ – №1. – 2010. – С. 8-14

8. Омельчук В.О. Доступність житла в Україні: сучасний стан, тенденції, та методика виміру / В.О. Омельчук // Інвестиції: практика та досвід. – №17. – 2010. – С. 41-45

9. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації / О.М. Овчаренко // Монографія НЮАУ, Харків: Право 2008, м С. 112-124

10. Яців І.Б. Оцінка вартості рівня економічної доступності продовольства / І.Б. Яців // Економічний аналіз. – Том 15. – №1. – 2014. – С. 28-236

11. Офіційний сайт загальнодоступної вільної багатомовної онлайн-енциклопедії «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org

12. Брошура «Чому доступність є важливою?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://issuu.com/napd/docs/chomu_dostupnist_e_vazhlyvoyu

13. Сайт електронних презентацій Present5.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://present5.com/ponyattya-informacijno%D1%97-bezpeki-za-sformovanoyu-istorichnoyu-ta/

14. Черкасов Д. І. Висока доступність мережевих сервісів: визначення та основні фатори впливу / Д. І. Черкасов // Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки. – 2014. – Т. 163. – С. 98-102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAkn_2014_163_19

15. IBM i V6.1. High availability/IBM Knowledge Center [Electronic resource]. – Mode of access: http://www 01.ibm. com/support/knowledgecenter/ssw_ibm_i_61/rzahg/rzahgha. htm. – Title from the screen

16. Building Resilient IP Networks/Kok-Keong Lee/ Cisco Press, 800 East 96th Street, Indianapolis, IN 46240 USA.

17. Пономаренко, Т. В. Передумови стійкості розвитку вітчизняних металургійних підприємств [Електронний ресурс] / Т. В. Пономаренко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – Режим доступу: \www/URL: http://global-national.in.ua/vipusk-1-2014/176-ponomarenko-t-v-peredumovi-stijkosti-rozvitku-vitchiznyanikh-metalurgijnikh-pidpriemstv

СПЕЦИФІКА МАРКЕТИНГУ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ
SPECIFICS OF MARKETING IN THE TOURISM INDUSTRY

УДК 330.332

Юрченко Н.І.
викладач кафедри маркетингу
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Стаття присвячена дослідженню особливостей маркетингу в галузі туризму. Доведено, що у зв'язку швидким розвитком індустрії послуг змінюється також специфіка маркетингу, що використовується в туристичних сервісах Обґрунтовано, що основні проблеми досліджень у сфері послуг маркетингового туризму є сутність і роль маркетингу в розвитку туристичної галузі, в тому числі, процес управління маркетингом, види стратегій та маркетингові плани. Доведено, що, з одного боку, в просуванні туристичних послуг найбільш вагомим методом є реклама, а з іншого боку, дуже важливим є людський фактор у формі професійного обслуговування.

Ключові слова: *маркетинг, туристичні послуги, Інтернет, очікування туристів, просування туристичних послуг.*

The article is devoted to the study of marketing features in the field of tourism. It is proved that in connection with the rapid development of the service industry, the specificity of marketing used in tourism services is also changed. It is substantiated that the main problems of research in the field of marketing tourism services are the essence and role of marketing in the development of the tourism industry, including the marketing management process, types of strategies and marketing plans.
Key words: *marketing, tourist services, Internet, expectations of tourists, promotion of tourist services*

Постановка проблеми. У сучасний період розвитку економіки індустрія послуг розвивається дуже динамічно. У зв'язку з цим змінюється також специфіка маркетингу, що використовується в туристичних сервісах. Особливостями маркетингових заходів, в туристичній галузі, звичайно зумовлено особливим характером туристичних послуг, в тому числі: їх нематеріальним характером, одночасністю забезпечення та споживання, відсутністю можливості зберігання, неоднорідністю цих послуг, високою взаємодоповнюваністю, відсутністю власності на обслуговування, тощо. Але даний напрямок досліджень є на сьогодні особливо популярний, актуальний та злободенний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних рекомендацій щодо розвитку маркетингу у туристичній галузі у своїх працях зробили вітчизняні та зарубіжні науковці: Ф. Котлер, Г.А. Заячковська, О.О. Любівцева, І.Ю. Мартинов, О.А. Лозова, О.С. Тєлєтов, Н.Є. Косолоп, О.В. Євтушенко, та ін [1-10]. Втім сучасні підходи до маркетингу туристичної галузі постійно змінюються.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В даний час починає відігравати провідну роль просування в інтернеті продукції, послуг та брендів. Основною перевагою є зручність використання мережі, це змушує постачальників туристичних послуг створювати свій імідж. Багато промоційних інструментів вже розроблені, інші виявились абсолютно неефективними та йдуть у забуття. Тому важливо визначитись із найбільш ефективними із них, та визначити роль людського чинника в маркетингу туризму.

Формулювання цілей статті. Мета статті - показати, що, хоча в просуванні послуг туристичної галузі все частіше технології є провідними чинниками, втім, однаково важливим є людський фактор і професійне обслуговування.

Виклад основного матеріалу. Для розробки концепції маркетингу в туристичній галузі, слід спочатку з'ясувати саме поняття «туризм». Уже в дев'ятнадцятому столітті туризм був описаний як всі поїздки та поїздки в привабливі місця, а також всі міграції наукового характеру або для задоволення.

Найчастіше, однак використовується визначення туризму, як діяльності людей, які подорожують та перебувають у рекреаційних зонах із професійними чи іншими цілями, протягом не більше одного року.

Основна передумова для впровадження маркетингової концепції в туристичній галузі в структурі попиту на ринку туристичних послуг це процеси які відбуваються на ринку, поряд з ініціативою динамічного зростання світового туристичного руху.

На початку 90-тих років XX століття, на Україні причинами розвитку туристичного маркетингу були, насамперед, бурхливий розвиток самого туризму, який у багатьох країнах перетворився на галузь економіки, і основний джерело національний доходу. Готовність відпочивати і подорожувати є результатом багатьох факторів, до яких можна включити: підвищення рівня життя населення, падіння цін, політичні та економічні процеси, інтеграцію, створення Європейського Союзу.

Туристична галузь включає, насамперед, суб'єкти господарювання (надання туристичних послуг), тобто (готельєри, ресторатори, туристичні агентства та інші туристичні служби, перевізники, туристичні атракціони, спортивні, культурно-рекреаційні об'єкти) і туристичні райони, тобто пункти, на яких діють підрозділи територіального самоврядування та туристичних організацій.

Основні проблеми досліджень у сфері послуг маркетингового туризму є сутність і роль маркетингу в розвитку туристичної галузі, в тому числі, процес управління маркетингом, види стратегій та маркетингові плани.

Маркетинг туристичних послуг можна описати як проведену діяльність з вивчення споживчого попиту, недоліків та переваг, з формуванням раніше нерозкритих потреб, ефективно заохочували купувати дані послуги, а також доставляти їх замовнику в потрібний час і місце після виставлення економічно обгрутованих цін. Інакше, це також використання інтегрованих елементів, через які туристична компанія взаємодіє з ринковими процесами.

Метою маркетингових послуг туризму є залучення суб'єктами господарювання як можна більше клієнтів, в той час надаючи їм найвищу якість обслуговування та гарантуючи повне задоволення їх потреб, як частини базового та розширеного продукту. Туристичний продукт поділяється на два типи: вузький, тобто все що турист купує, і широкий, все, що турист робить у часі подорожі і в пункті призначення.

Розглядаючи маркетингові інструменти в сфері послуг, слід зазначити, що в даний час можна припустити, що всі господарюючі суб'єкти туристичної галузі використовують концепцію широкого кола маркетингових послуг.

Набір маркетингових послуг - це сукупність інтегрованих елементів, завдяки яким виробник, використовуючи ринкову орієнтацію, може вплинути на обраний ринок. Його елементи можуть включати: продукт, ціну, місце виконання послуги, просування, персонал, обслуговування клієнтів та матеріальні сертифікати на послуги.

Слід підкреслити, що маркетинговий набір складається практично з усього завдяки чому компанія може впливати на попит на товари, які вона випускає, або надані послуги. Через те, що концепція маркетингу відома як постачальникам послуг, так і клієнтам, варто подумати про те, який з інструментів маркетингу за даними клієнтів туристичних послуг на даний момент є найважливішим.

Адекватна адаптація маркетингових інструментів до певної ринкової ситуації сприяє успіху, стратегія іншої ситуації може бути причиною невдачі. Це показує той факт, що гнучкість маркетингової комбінації дозволяє її використовувати різними способами в різних ситуаціях, на різних ринках або у випадку різних продуктів, але вибір відповідних параметрів стратегії повинен враховувати якомога більше факторів. Маркетинг має бути внутрішнім, координуючим всі інструменти, і в разі зміни умов, інструменти повинні бути гнучко адаптовані до нової ситуації.

Щоб з'ясувати, наскільки важлива реклама (та інші маркетингові інструменти) для туристичних послуг, протягом 2016-2017 рр., було проведено анкетне опитування. У дослідженні взяли участь студенти, аспіранти, викладачі у економічного факультету у кількості 168 осіб, в тому числі чоловіки - 16,08%, а жінки - 83,92%. Структура респондентів за віком: у віці 19-24 років - 50,72% респондентів, 25-30 років - 24,65%, 31-36 років - 11,97%,

37-42 років - 5,62%, 43-51 років - 7,00%. Місцями постійного проживання були: 45,83% жили в невеликих містах до 10 000 мешканців, 13,19% респондентів, у населених пунктах від 11 до 25 тис.,16,67%, а в містах понад 25 000 мешкали жителів, 24,31% в містах понад 100 тис. мешканців.

Головне питання стосувалося просування туристичних послуг в інтернеті. На питання про те, чи сприяє така популяризація вибору туристичних послуг 81,98% людей сказали, що «так», і 18,22% респондентів вважали «ні». Тому Інтернет слід трактувати як основний інформаційний канал коли справа доходить до туристичних послуг.

У таблиці 1 представлені джерела інформації, зазначені респондентами та частота їх використання. Респонденти шукали інформацію про туристичні послуги майже виключно в Інтернеті: 67% дуже часто і 16% часто. Інші використовували це середовище рідко, у тому числі 2,79% взагалі не використовували. Інформація підтверджена багатьма туроператорами, що Інтернет є основним середовищем, який використовується для пошуку відповідних пропозицій туристичних послуг.

Інформація, подана в таблиці підтверджує висновки багатьох туроператорів, що Інтернет є основним середовищем, яке використовується для пошуку відповідних пропозицій туристичних послуг. Що стосується телебачення, респонденти також не розглядають його як важливий засіб під час вибору туристичних послуг: майже 19% часто переглядають рекламні ролики на телебаченні щодо туристичних послуг, 37,59% респондентів рідко шукають там інформацію, дуже рідко 25%, і 16,67% ніколи. На телебаченні повідомлення про туристичні центри досить часто відбувається у формі завуальованого спонсорства: спонсор призів у програмах конкурентоспроможного характеру, наприклад спонсор «прогнозу погоди». Часто привабливий курорт або місто використовуються як фон для розважальних і освітніх програм.

Важлива форма просування на ринку товарів та послуг туристичної галузі, досить традиційна, це друковані матеріали - папки, листівки, форма, що найчастіше використовується на ярмарках, які також є формою суспільних відносин. Реклама туристичної індустрії, що базується на друкованих матеріалах, характеризується дуже привабливою формою, з яскравими фотографіями, такі як каталоги з пропозиціями поїздок за кордон, вони виконують головну інформаційну та промо-акцію в офісах. Правила розробки таких папок та каталогів однакові в Європі та світі, отже, в якості рекламної пропозиції вони виглядають дуже схожими і відрізнити їх від конкуруючих пропозицій дуже важко. Незважаючи на зростаючу роль Інтернету в просуванні туристичних послуг, реклама у вигляді папок і каталогів, ймовірно, продовже використовуватися на туристичному ринку.

Туристи, які самі є джерелом реклами, користуються найбільшою довірою в якості надійної реклами та інформації про послуги («з уст в уста»). Даним видом реклами користуються - 38,47% опитаних дуже часто і 52,78% - часто. Лише 2,5% не звертають уваги на думку друзів та знайомих, і тільки 6% роблять це дуже рідко.

В даний час неможливо не використовувати Інтернет у просуванні туристичних послуг. Але той, хто інвестує в просування реклами в цьому середовищі, повинен проводити цю діяльність систематично. Контроль позиції може приносити дуже хороші результати. Серед багатьох видів онлайн-акцій згідно з опитуванням 44,44% респондентів вважали веб-сайт дуже важливим, 43% - важливим і тільки 7,64% це було байдуже. Оцінка важливості промоушину і реклами за різними напрямами подана в таблиці 2.

Ярмарки як форма просування в даний час не є найпопулярнішою - тільки кожен четвертий обстежений вважав їх важливими або дуже важливими. Респонденти також не вважають важливими публікації (рекламу) у пресі про туристичні послуги: 2,78% вважають такі публікації дуже важливими, а важливими - 27,08%; при тому що 36.11% є байдужими, а 17,4% вважають що це взагалі не важливо. Спонсорські статті як засіб PR навіть менш привертає увагу майбутнього туристи: 1,39% вважали їх дуже важливими, при тому що важливими вважали 20,14%, а інертними були 42,36% респондентів. Спонсорство та лобіювання як форма просування також неє дуже популярними.

Близько 43,75% чутливі до екології, до заходів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища у місцях відпочинок туристів.

Таблиця 1

Джерела та частота отримання інформації про туристичні послуги (у%)

Типи носіїв	Дуже часто	Часто	Рідко	Дуже рідко	Ніколи
Інтернет	67,08	15,97	3,47	10,70	2,79
Радіо	0.00	5,52	22,22	23,61	48,61
Телебачення	2.08	18.75	37.50	25.00	16.67
Друковані матеріали	2.08	35.42	36.81	13.88	11.81
Друзі, знайомі, сім'я	38.47	52.78	2.50	4.17	2.08

Джерело: власне дослідження автора

Таблиця 2

Елементи маркетингу туристичних послуг та оцінка їх важливістю

Напрями	Дуже важливо	Важливо	Однаково важливо та ні	Не важливо	Не стосується
Інтернет-просування	44,44	43,06	7,64	2,08	2,78
Святкові заходи	6.25	29.17	39.58	10.42	14.58
Ярмарки	4.87	20.83	37.50	22.22	14.58
Рекламні статті	2,78	27,08	36,11	17,36	16,67
Спонсорство	1,39	20,14	42,36	21,53	14,58
Лобінг	0.69	10.43	52.08	17,36	19.44
Екологічна та соціальна реклама	8.03	43.75	26.39	6.94	13.89

Джерело: власне дослідження автора

В даний час, сервісні компанії, особливо ті, що мають туристичний характер, повертають особливу увагу до додатковим PR заходам в концепції сервісного маркетингу.

Тому слід докладати максимум зусиль, щоб забезпечити відмінне обслуговування клієнтів із високими стандартами якості. Персонал повинен належним чином навчатися професії, докладно повинні розглядатися процеси надання послуг, та особлива увага повинна приділятись специфічній культурі організації. Передбачається, що навчання в галузі туризму повинно в тому числі включати економічні та управлінські напрямки усвідомлюючи роль маркетингу в сучасних умовах господарювання. Досить важливим також є оцінка маркетингових інструментів на які більш за все звертають уваги користувачі продукту та послуг туристичної галузі. Тому нами було досліджено і цей напрямок, результати аналізу представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка ефективності маркетингових інструментів

Критерій оцінювання	Важливість у %
Якість туристичного продукту	64.5
Зручність подорожей	48.61
Низька ціна пропозиції	93,75
Умови житла	54.17
Багато розваг для дітей	32.64
Обладнання, барбекю, шезлонги	27.08
Чистота	79.17
Професійний персонал	62,64
Інтернет-доступ	24.31
Комфорт	52.78

Джерело: власне дослідження автора

Як ми бачимо, що якість самого продукту отримала велику кількість позитивних оцінок: 64,50% оцінили це як дуже важливий критерій, ціна отримала майже 100% позитивних відповідей, також показав, що це важливий чинник.

Також ми бачимо, що сервісний процес для респондентів стає дедалі важливішим. Туристи крім зниження цін очікують все вищого стандарту обслуговування. По-перше, зручного доступу, мабуть, через погані дороги на Україні, житлові умови (дуже важливі для 54,17% і комфорт для 52.70%, а також майже для 80% респондентів як найбільшу оцінили чистоту.

Професійний персонал на 62,64% був надзвичайно важливим, це свідчить про високі вимоги користувачів до персоналу. Особливу увагу зосереджено на заходах для дітей - для 32,64% вони були дуже важливими, і це звертаючи увагу, що у багатьох респондентів, напевно, ще не було дітей. Отже якість обслуговування, включаючи людський фактор, є як не найголовнішим чинником ефективного розвитку маркетингу в туристичній галузі.

Висновок з проведеного дослідження. Основні висновки дослідження доводять, що тільки професійно підготовлена реклама, в тому числі в інтернеті, може сприяти зацікавленості у наданому туристичному обслуговуванні, а отже і розвитку туристичної галузі. Важливим є не тільки веб-сайт, але й інші форми просування, пов'язані з позиціонуванням, друком та розсилкою інформаційних бюлетенів або надсиланням рекламних електронних листів тощо.

Інше спостереження, яке випливає з дослідження, полягає в тому, що пріоритет за Інтернетом і його рішуча провідна роль у просуванні послуги, є спірною, оскільки респонденти найбільш часто користуються рекламою «з уст в уста», яку вважають більш надійною, підтверджуючи правило, що люди вірять більш всього своїм друзі, рідні.

Заяви респондентів показують, що вони цінують всі маркетингові інструменти, для розвитку туристичних послуг, однак, найбільш традиційні з них: святкові пакети, ціна, місцеположення та доступ до комунікацій, рекламні акцій. Найменш, хоча і є актуальними, це послуги із особливими заходами для дітей, але це може бути пов'язано з специфікою покупців, які є молодими людьми, студенти, які ще не мають дітей

За опитуваннями респондентів з'ясовано, що всі мають надію, що в нашій країні ринок турис-

тичних послуг також буде стрімко розвивався так, для чого потрібно організовувати спеціальну підготовку персоналу, та розвиток процесів, які забезпечують високоякісні туристичні послуги. Передбачається, що сегменту людей похилого віку з індивідуальними інтересами, (наприклад, санаторії), приділятимуть більше уваги.

Що стосується інструментів взаємодії із громадськістю як загальної форми просування туристичних послуг, вони є досить популярними серед мешканців туристичних напрямків. Проте державі потрібно звернути особливу увагу на розвиток рекреаційних зон, та інших напрямків туризму на Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм: учебник для вузов. / Ф. Котлер, Дж. Боуен, Дж. Мейкенз; пер. с англ. под. ред. Р.Б. Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 787 с.

2. Заячковська Г.А. Еволюція теорії маркетингу туризму / Г.А. Заячковська // Історія нар. госп-ва та екон. думки Укра їни. – 2010. – Вип. 43. – С. 193–201.

3. Заячковська Г.А. Сучасна концепція маркетингу міжнародних туристичних послуг: інтердисциплінарний підхід / Г.А. Заячковська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2013. – № 2(15) – С. 106–113.

4. Любівцева О.О. Методика розробки турів [Електронний ресурс] / О.О. Любівцева. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_mrt5.htm.

5. Мартинов І.Ю. Особливості маркетингу туризму у сфері відпочинку і розваг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2011_31_1/Martinov.pdf.

6. Особливості використання маркетингу в діяльності туристських підприємств / О.А. Лозова // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 253. – С. 35–36.

7. Отряжа М.А. Дослідження туристичних потоків: методика і аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ggf-dnu.org.ua/publ/sbornik_konferencii_2007/doslidzhennja_ turistichnikh_potokiv_metodika_i_analiz/10-1-0-427.

8. Тєлєтов О.С. Особливості та перспективи маркетингу туристичних послуг в Україні / О.С. Тєлєтов, Н.Є. Косолоп // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 21–34.

9. Тєлєтов О.С. Застосування маркетингу в умовах вирішення господарсько-екологічної проблеми регіону / О.С. Тєлєтов, М.Г. Зубенко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – №1. – С. 89-102.

10. Євтушенко О.В. Застосування комплексу маркетингу в сфері туризму / О.В. Євтушенко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1144. – С. 166–170.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ, ЩО СПРИЯЄ ПОДОЛАННЮ ОПОРУ ПЕРСОНАЛУ ЗМІНАМ

MODEL OF FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL CULTURE THAT CONTRIBUTES TO OVERCOMING STAFF RESISTANCE TO CHANGE

УДК 658.3:005.95

Терещенко Л.В.
аспірант
Харківський національний
технічний університет
сільського господарства
імені Петра Василенка

У статті запропоновано модель формування організаційної культури, що сприяє подоланню опору персоналу змінам. Проаналізовано концептуальні підходи до визначення сутності організаційної культури. Запропоновано розуміти організаційну культуру, як систему матеріальних і духовних цінностей, орієнтирів, норм та правил поведінки, що лежать в основі відносин і взаємодій як у середині підприємства, так і за його межами, яка відповідно до мети та стратегії розвитку формує внутрішню ідентичність та індивідуальність підприємства, а також забезпечує взаєморозуміння і сприятливий емоційний фон. Визначено та обґрунтовано основні елементи розробленої моделі формування організаційної культури, серед яких: мета; принципи; форми; методи; засоби; програма формування організаційної культури, що сприяє подоланню опору персоналу змінам; рівні сформованості організаційної культури та їх критерії; результат. Запропоновано заходи в контексті розробленої програми формування організаційної культури, які розподілені за відповідними блоками: емоційний, комунікативний, інтегративний, мотиваційний.

Ключові слова: *організаційна культура, модель формування організаційної культури, опір персоналу, організаційні зміни, подолання опору персоналу змінам.*

В статье предложена модель формирования организационной культуры, которая способствует преодолению сопротивления персонала изменениям. Проанализированы концептуальные подходы к определению сущности организационной культуры. Предложено понимать организационную культуру как систему материальных и духовных ценностей, ориентиров, норм и правил поведения, лежащие в основе отношений и взаимодействий как внутри предприятия, так и за его пределами, которая в соответствии с целями и стратегией развития формирует внутреннюю идентичность и индивидуальность предприятия, а также обеспечивает взаимопонимание и благоприятный эмоциональный фон. Определены и обоснованы основные элементы разработанной модели формирования организационной культуры, среди которых: цель; принципы, формы; методы; средства; программа формирования организационной культуры, которая способствует преодолению сопротивления персонала изменениям; уровни сформированности организационной культуры и их критерии; результат. Предложены мероприятия в контексте разработанной программы формирования организационной культуры, которые распределены по соответствующим блокам: эмоциональный, коммуникативный, интегративный, мотивационный.

Ключевые слова: *организационная культура, модель формирования организационной культуры, сопротивление персонала, организационные изменения, преодоление сопротивления персонала изменениям.*

The article proposes a model of formation of the organizational culture that contributes to overcoming staff resistance to change. The conceptual approaches to the definition of the essence of organizational culture are analyzed. It is proposed to understand the organizational culture as a system of material and spiritual values, landmarks, norms and rules of behavior, which underlie the relations and interactions both in the middle of the enterprise and beyond, which, in accordance with the purpose and strategy of development, forms the internal identity and individuality of the enterprise, as well as providing mutual understanding and a favorable emotional background. The main elements of the developed model of formation of organizational culture are identified and substantiated, among them: the purpose; principles; forms; methods; means; program of formation of organizational culture, which contributes to overcoming staff resistance to change; levels of organizational culture formation and their criteria; result. Measures in the context of the developed program of formation of organizational culture are proposed, which are distributed according to the relevant blocks: emotional, communicative, integrative, and motivational.

Key words: *organizational culture, model of formation of organizational culture, resistance of personnel, organizational changes, overcoming staff resistance to changes.*

Постановка проблеми. Сьогодні найважливішим ресурсом будь-якого підприємства є люди як носії певних компетенцій, а також колективи, що несуть в собі організаційну культуру і формують синергетичні ефекти від об'єднання окремих знань і здібностей в єдиному організаційно-інформаційному бізнес-середовищі. Значимість формування та розвитку організаційної культури в ефективному функціонуванні підприємства є загальновизнаною у всьому світі. Впливаючи на всі значущі сфери діяльності підприємства, організаційна культура регулює діяльність персоналу, формує почуття прихильності підприємству і в результаті підвищує не тільки якість виробленої продукції і конкурентоспроможність підприємства, але й готовність персоналу до можливих стратегічних змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування організаційної культури на підприємстві не є новою. Її вирішенню присвячено достатню кількість наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких: В. Веснін [1], Р. Дафт [2], Г. Захарчин [3], Т. Іванова [4], П. Ленсіоні [5], Н. Любомудрова [3], Л. Маллінз [6], В. Маслов [7], В. Стадник [8], Е. Шейн [9] та ін. Сучасні дослідники вважають, що організаційна культура є потужним стратегічним інструментом управління

і розвитку, що дозволяє орієнтувати персонал на спільні цілі, прояв ініціативи, особисту ефективність та продуктивну взаємодію. Однак, поза увагою науковців залишився аспект формування та розвитку організаційної культури, що сприяє подолання опору персоналу змінам.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з тим, що обґрунтування особливостей управління організаційною культурою в процесі змін на підприємстві потребує більш детального дослідження, метою роботи є побудова моделі формування організаційної культури, що сприяє подоланню опору персоналу змінам.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розробки моделі формування організаційної культури, необхідно дослідити її сутність та зміст. Так, детальний аналіз та узагальнення наукової літератури дали можливість констатувати наявність декількох ключових підходів до визначення сутності організаційної культури. Так, більшістю вчених (В. Веснін, В. Гриньова, М. Дороніна, В. Іванов, А. Кібанов, А. Крилов, І. Мазур, Е. Малінін, В.Стадник, Л. Хаєт, Е. Шейн) вона розглядається як система загальноприйнятих цінностей, переконань, норм, традицій, вірувань, поглядів, що приймаються та поділяються персоналом підприємства. Інші (В. Сладкевич, В. Хміль) наголошують на філософії та ідеології управління як важливій складовій менеджменту підприємства. Відомий американський вчений Е. Шейн взагалі розуміє під організаційною культурою динамічний феномен.

Слід також зазначити, що у сучасній науковій практиці немає чіткого розмежування понять «організаційна культура» і «корпоративна культура». Серед поглядів різних дослідників переважають чотири підходи до ідентифікації даних понять: корпоративна та організаційна культура тотожні, тому синонімічні; корпоративна культура є складовою організаційної культури; корпоративна та організаційна культура є самостійними поняттями і складають частини єдиного цілого – культури підприємства; ідентифікація корпоративної та організаційної культури залежить від смислового значення поняття «корпоративний».

Використовуючи те загальне, що є в багатьох визначеннях, пропонуємо в рамках дослідження визначення організаційної культури, як системи матеріальних і духовних цінностей, орієнтирів, норм та правил поведінки, що лежать в основі відносин і взаємодій як у середині підприємства, так і за його межами, яка відповідно до мети та стратегії розвитку підприємства формує його внутрішню ідентичність та індивідуальність, а також забезпечує взаєморозуміння і сприятливий емоційний фон.

Необхідно акцентувати увагу, що будь-які зміни або перетворення (процес реструктуризації або реорганізації) на підприємстві мають починатися з формування нової організаційної культури, основними складовими якої в даному випадку є:

1) усвідомлення вищим керівництвом та управлінським персоналом стратегічної важливості процесу реструктуризації, необхідності організаційних змін й управління організаційною культурою;

2) переосмислення мети діяльності підприємства відповідно до вимог ринку: формувати основу управління повинні економічно виправдані результати виконання замовлень споживачів [10, с. 126];

3) розподіл відповідальності: рішення повинні прийматися там, де вони виконуються, і тими, хто буде їх виконувати;

4) впровадження нових ідей та відповідно проведення організаційних змін має здійснюватися з урахуванням показників діяльності конкурентів і вимог замовників;

5) досягнення високого рівня прихильності персоналу змінам;

6) узгодження інтересів всього людського, інтелектуального та соціального капіталу на основі інтегруючої, освітньої, розвиваючої і стимулюючої функцій організаційної культури.

Отже, організаційна культура, яка найбільше відповідає цілям і цінностям підприємства, є одним з найбільш дієвих факторів підвищення ефективності бізнес-процесів на сучасних підприємствах. Її вплив на ефективність роботи підприємства визнається прихильниками раціонально-прагматичного підходу [13], відповідно до якого можливість і необхідність дослідження цілеспрямованого впливу на організаційну культуру визначається з метою підвищення мотивації і лояльності співробітників, інтеграції процесів і ресурсів усередині підприємства, стимулювання ініціативи та розкриття особистого потенціалу, формування у персоналу почуття причетності і прихильності своїй справі тощо.

Що стосується існуючих типологій організаційної культури, то більшість сучасних учених використовують найбільш відомі американські та західноєвропейські класифікації. Тому при формуванні та дослідженні організаційної культури на вітчизняному підприємстві важливо враховувати національно-культурні аспекти, менталітет, законодавство і ідеологію держави.

Отже, враховуючи те, що саме зниження опору персоналу змінам є однією з головних цілей підсистеми інформаційного забезпечення системи управління персоналом [3, с. 187] та ґрунтуючись на змістовно-сутнісному аналізі організаційної культури та особливостей її управління в аспекті підвищення ефективності функціонування підприємства, було розроблено модель формування організаційної культури, що сприяє подоланню опору персоналу змінам (рис. 1).

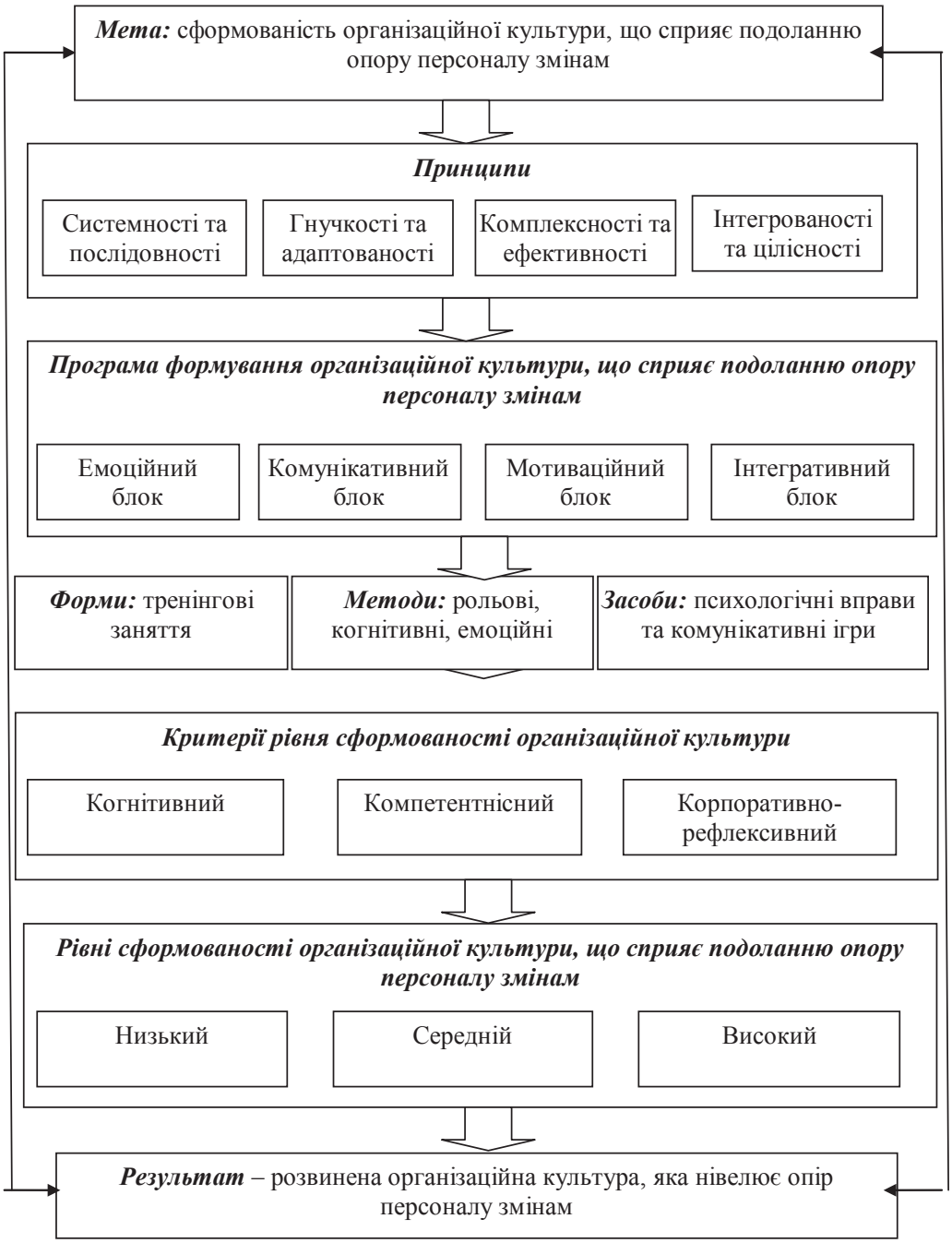

Рис. 1. Модель формування організаційної культури, що сприяє подоланню опору персоналу змінам

Запропонована модель представляє собою систему, що включає ряд взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістовного, організаційного, критеріально-діагностичного та результативного. Її реалізація сприятиме поступовості, послідовності та безперервності формування організаційної культури, що нівелюватиме опір з боку персоналу майбутнім змінам.

Необхідно розуміти, що цілісне формування організаційної культури має двосторонній характер – з одного боку інтеграція та донесення культурних атрибутів підприємства до зовнішнього середовища, а з іншого – вплив на внутрішнє середовище суспільної думки, традицій, моделей поведінки [11].

Важливим критеріями рівня сформованості організаційної культури є: когнітивний (уявлення про соціальну значущість організаційної культури, її роль і місце в професійній культурі тощо); компетентнісний (оволодіння знаннями про функціонування та розвиток підприємства, міжособистісної взаємодії тощо); корпоративно-рефлексивний (готовність і здатність до нової діяльності при виконанні управлінських та економічних завдань тощо) [12, с. 71].

Слід акцентувати увагу, що для формування організаційної культури з метою її сприяння орга-

нізаційним змінам та подолання можливого опору персоналу в контексті розробленої програми важливими є наступні заходи, які розподілені за відповідними блоками та які можуть проводитися систематично:

емоційний блок:

– звернення топ менеджерів підприємства з метою надання актуальної інформації про основні стратегічні і поточні цілі та методи їх досягнення, обґрунтування необхідності змін;

– формування традицій підприємства, вивчення його історії, біографії видатних керівників і співробітників підприємства, які зробили значний внесок у її становлення або розвиток галузі і країни – герої підприємства;

– розробка символіки підприємства, елементів корпоративної етики, правил поведінки і ставлення до роботи;

комунікативний блок:

– створення внутрішньої інформаційної мережі на підприємстві і організація своєчасних розсилок новин;

– створення клубів, спортивних команд, проведення спільних культурних заходів, корпоративних свят;

інтегративний блок:

– навчання провідних менеджерів підприємства з метою оволодіння лідерськими навичками та іншими корпоративними компетенціями (готовності до розвитку, наставництва, здатності до командоутворення тощо);

– тренінги, що мають на меті активізувати творчу активність персоналу, обговорення, розуміння проблем і завдань підприємства, розвиток індивідуальних здібностей;

– тренінги з командоутворення в трудових колективах, особливо новостворених внаслідок реорганізації;

– розробка заходів внутрішнього PR підприємства на основі принципів інтегрованих маркетингових комунікацій (відеоролики та інші матеріали про найважливіші події виробничого, технологічного значення, участі менеджерів в проектах розвитку галузі);

мотиваційний блок:

– програма навчання, підвищення кваліфікації, що включає освоєння необхідних для ініціації і участі в змінах компетенцій.

Слід акцентувати увагу, що представлені заходи в контексті формування та розвитку організаційної культури стосуються як глибинних, так і поверхневих її рівнів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, запропонована модель передбачає, що формування організаційної культури відбувається у єдності із загальною стратегією розвитку підприємства та відповідно механізму забезпечення ефективності менеджменту персоналу, а успішність та результативність формування організаційної культури буде проявлятися не тільки у поетапному зростанні соціально-економічних показників підприємства, але й нівелюванні опору персоналу змінам. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є визначення рівня сформованості організаційної культури, що сприяє подоланню опору персоналу змінам, на досліджуваних підприємствах в рамках аналізу ефективності менеджменту персоналу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веснин В. Р. Менеджмент / В. Р. Веснин. – 4-е изд. – М.: ТК Велби, изд-во «Проспект», 2013. – 616 с.

2. Дафт Р. Менеджмент / Р. Дафт. – 8-е издание. – СПб. : Питер, 2011. – 800 с.

3. Захарчин Г.М. Корпоративна культура / Г. М. Захарчин, Н. П. Любомудрова, Р. О. Винничук. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2011. – 317 с.

4. Иванова Т. Б. Корпоративная культура и эффективность предприятия : монография / Т. Б. Иванова, Е. А. Журавлева. – М. : РУДН, 2011. – 156 с.

5. Ленсиони П. Сердце компании. Почему организационная культура значит больше, чем стратегия и финансы / П. Ленсиони; пер. с англ. Никифорова А. М.: Издательство Манн, Иванов и Фарбер, 2013. – 224 с.

6. Маллинз Л. Менеджмент и организационное поведение / Л. Маллинз. – Минск : Новое знание, 2003. – 1038 с.

7. Маслов В.И. Стратегическое управление персоналом в условиях эффективной организационной культуры / В. И. Маслов. – М.: Издательство «Финпресс», 2004. – 286 с.

8. Стадник В.В. Менеджмент / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – К.: Академвидав, 2010. – 472 с.

9. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / Э. Шейн; 4-е изд. – пер. с англ. под ред. В.А. Спивака. – СПб. : Питер, 2013. – 352 с.

10. Иванова Е.А. Управление изменениями / Е. А. Иванова. – М: МГУПС, 2014. – 167 с.

11. Євтушевський В. А. Стратегія корпоративного управління : монографія / В.А. Євтушевський, К.В. Ковальська, Н.В. Бутенко; – К. : Знання, 2007. – 287 с.

12. Разумова Е. Д. Формирование основ корпоративной культуры будущих менеджеров в процессе профессиональной подготовки в вузе : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. Д. Разумова. – М., 2008. – 214 с.

13. Пономаренко Т. В. Прогнозування імовірності банкрутства в контексті оцінювання економічної стійкості підприємства // Економічний аналіз. 2016. No 2. С. 160–168.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 3

Коректура • *О. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н. Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 12,60. Ум.-друк. арк. 18,6.
Підписано до друку 30.05.2016. Наклад 150 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.